Türkistan'ın sesi

Voice of Eastern Turkistan – صوت تركستان الشرقية

Üç ayda bir çıkar - Türkçe, Arapça, İngilizce - İlmî, Millî, Edebî Mecmua.

General Review appearing every 3 months in Turkish, Arabic and English.

مجلة وطنية علمية وادبية تصدر باللغات التركية والعربية والانجليزية فى كل ثلاثة أشهر

Sayı: 4, Cilt: 1, Aralık 1984

NO: 4, December 1984

Doğu Türkistan Neşriyatı

Published by Eastern Turkistan Publications

Bir imza ile
Şeker Sigorta teminatı

İstenmeyen olaylar yaşamınızı etkilediğinde sizinleyiz.

- HAYAT
- KAZA
- NAKLİYAT
- YANGIN
- MAKİNA - MONTAJ
- HIRSIZLIK
- TRAFİK
- ZİRAİ

Her yerde ve her zaman en emin dostunuz

ŞEKER SİGORTA A.Ş.

Meclisi Mebusan Cad. Şeker Sigorta Han No. 325 Fındıklı/İST. Tel. 144 74 25

DOĞU TÜRKİSTAN'IN SESİ

Üç Aylık Mecmua

Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı 4
Aralık 1984

★

Sahibi
İsa Alptekin

★

Yazı İşlerini fiilen idare eden
Mes'ûl Müdür
Niyazi Yıldırım
Gençosmanoğlu

★

Mütercimler
Arapça: **Osman Zeki Soyyiğit**
İngilizce: **İsmet Tümtürk**

★

İdare Yeri:
Doğu Türkistan
Neşriyat Merkezi

Millet Cd. 26/3-Küçük Saray Apt.
Aksaray-İstanbul-Tel.: 524 41 21

★

Fiyatı: 750 TL.

Dış Memleketlere: **8 $**

★

Abone
Yıllık: 3000 TL.
Dış memleketlere 30 $

★

Gönderilen yazılar iade edilmez.
Yazılar idare yerl adresine gönderilmelidir.

BU SAYIDA

Birinci Yılımızı Doldururken....İsa ALPTEKİN

Mümkün Olan Nedir? .....İsmet TÜMTÜRK

Atatürk ve Türk Dünyası
.....Doç. Dr. Mehmet SARAY

Viyana'dan Kaşgar'a
.....Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU

Kırım Faciasının Kırkıncı Yılı
.....Prof. Dr. Mehmet ERÖZ

Türk Tarihinden Ana Çizgiler
.....Prof. Dr. Türükoğlu GÖK-ALP

Türkistan Gönlüm (Şiir) ..Ahmet Metin ŞAHİN

Cumhuriyet Devrinde Doğu Türkistan'la Münasebetler .....(derleyen) Ömer KANAT

Doğu Türkistan Şehirleri -YARKENT-
.....Abdulhamit AVŞAR

Yurt Hasreti (Şiir).....Selma ÇİÇEK

Sosyalizmin Fikir Basaları -MAZDEK-
.....Doç. Dr. Abdulkadir DONUK

Kaşgar İslâm Devleti Nasıl Parçalandı?
.....Abdullah YAMAN

Türkistan'a Ağıtlar ..Kemal Fedai COŞKUNER

Settar Makbul Çoban .....D.T.S.

Settar Makbul Çoban İçin (Şiir) .....Enver CAN

Elveda Ata .....İklil KURBAN

Bu Kitabı Tanıyalım?....
Tercüme O.Z.SOYYİĞİT

Çin'de Unutulan Müslümanlar
.....Dr. Abdulkadir TAŞ

Türkistan Halk Edebiyatında Bilmece Türü
.....Dr. Çağatay KOÇAR

Alman Gözüyle Kaşgar .....D.T.S.

Doğu Türkistan Hakkında Mühim Bir Eser Dr.Timur KOCAOĞLU

Haberler.....D.T.S.

Bu mecmuadaki yazılar, kaynak gösterilmek suretiyle iktibas edilebilir

في هذا العدد

بينما نختم عامنا الأول — عيسى آلبتكين

ما هو المستطع ؟ — عصمت توم تورك

الذكرى الاربعون لمسأةالقوم
الاستاذ الدكتور محمد أروز

زعما.الفكر للاشتراكيةفىالتاريخ (٣)
بقلم الاستاذ المساعد عبدالقادر دونوق

كتاب «المسلمون فى الاتحاد السوفيتى عبرالتاريخ»
تأليف : الدكتور محمد على البار
ترجمه من التركية : عثمان زكى صوى يكيت

المسلمون المنسيون فى الصين ..
هل هى بداية لعهد جديد ؟
بقلم د . عبدالقادر طاش

صوت تركستان الشرقية

تصدر مرة فى كل ثلاثة اشهر

السنة : ١ والمجلد : ١ والعدد : ٤
ربيع الآخر ١٤٠٥

صاحبها
عيسى آلب تكين

المدير المسؤول عن التحرير
نيازى يلديرم
كنج عثمان أوغلو

من العربية وإليها : عثمان زكى صوى يكيت

ومن الانجليزية وإليها : عصمت رصين توم‌ترك

الادارة

Millet Cad. 26/3,
Küçük Saray Apt., Aksaray,
İstanbul, Turkey
Telephone: 524 41 21

المقالات ترسل الى عنوان
الادارة ولا تعاد الى أصحابها

التنضيد والطبع
مطابع Türkiye Gazetesi

VOICE OF EASTERN TURKİSTAN

Tri-Monthly Review

Year: 1, Vol: 1, No: 4
December 1984

★

Owner
İsa Alptekin

★

Editor
Niyazi Yıldırım
Gençosmanoğlu

★

Translations
Arabic: **Osman Zeki Soyyiğit**
English: **İsmet Tümtürk**

★

Publisher's address
Eastern Turkistan
Publishing Center

Millet Cad. 26/3,
Küçük Saray Apt., Aksaray,
İstanbul, Turkey
Telephone: 524 41 21

★

Single issues:
For Turkey: 750 TL.
For foreign lands (surface mail)
8 U.S. Dollars

★

Subscription Rates
Yearly for Turkey: 3000 TL.
Yearly for foreign lands
(surface mail): 30 U.S. Dollars.

★

Manuscripts sent to the Review and not printed are not returnable.

Printed Türkiye Gazetesi Press
İstanbul, Turkey

CONTENTS

Completing Our First Year
ISA ALPTEKİN

What Can Be Done?
İsmet TÜMTÜRK

Yarkent
Abdulhamid AVŞAR

Precursors of Socialism : Mazdek
Abdulkadir DONUK

Interview with Dalai Lama
Erkin ALPTEKİN

Qudatgu Bilik
İbrahim KAFESOĞLU

An Important Manuscript On The History of Eastern Turkistan
Dr.Timur KOCAOĞLU

News

News and articles in this Review may bu quoted in full or in part, by mentioning the Review.

Birinci Yılımızı Doldururken..

İsa ALPTEKİN

"Doğu Türkistan'ın Sesi", bu sayısıyla birinci yılını doldurmuş bulunuyor.

Bir yıl içinde çıkarabildiğimiz dört sayıdaki kusurlar bize, başarılar, bizleri teşvik eden okuyucularımıza aittir.

"Doğu Türkistan'ın Sesi", ulaşabildiği her yerden fevkalâde güzel yankılar almıştır...

Suudî Arabistan'dan, Pâkistan'dan, Japonya'dan, Amerika'dan, Avustralya'dan, İngiltere'den, Almanya'dan, Belçika'dan, Hollanda'dan, Avusturya'dan, İtalya'dan... ve sevgili aziz Türkiye'mizden... Sesimize karşılık veren sesler, bizim açımızdan son derece müsbet olmuştur.

Bilhassa Suudî Arabistan ve Japonya basını, "Doğu Türkistan'ın Sesi"ni kendi milletlerine duyurmak için büyük gayret sarfetmişlerdir. Bu gayretlerin belgelerini zaman zaman mecmuamızda neşretmek suretiyle bütün okuyucularımıza sunmuş bulunuyoruz.

"Doğu Türkistan'ın Sesi", İstiklâl ve hürriyet yolunda açmış bulunduğu çok müteyazi mücadele cephesinde verdiği ilk savaşı kazanmış, yani, haklı bir davanın sesi olduğunu İslâm ve insanlık âlemine kabul ettirmiştir.

Yirminci asrın son çeyreğindeyiz. Milletler için istiklâl, insanlar için hürriyetin vazgeçilmez haklar olduğunu, kemiklerini kalem, kanlarını mürekkep yaparak yazan insanlık, Doğu ve Batı Türkistan'ın Kırım'ın, Azerbaycan'ın, Kuzey Kafkasya'nın, İdil-Ural'ın... esaret altında yaşamalarına nasıl göz yumabilir???

İnsanlık ne kadar yozlaşsa, vicdanlar ne kadar sağırlaşsa Allah'ın kulları arasında, hakka ve hakikate kulak verenler elbette çıkacaktır. Doğu Türkistan'ın hakkı ve hakikati haykıran sesi, hedefine ulaşmış, vicdanlardaki yerini bulmuştur.

Daha birinci sayımızda ilân etmiş idik ki, "Doğu Türkistan'ın Sesi", yalnız Doğu Türkistan'a münhasır bir yayın organı değildir. Bu mecmua, bütün dış Türk âleminin istiklâl ve hürriyet dâvasını dile getirecektir. Bu sözümüze sadık kaldığımızı da okuyucularımız görmüşlerdir.

Dış Türklerin bağımsızlıklarını kazanmaları, kendileri için olduğu kadar, daha fazla aziz Türkiye'miz için, aziz Türkiye'mizin geleceği için elzemdir. Aynı zamanda dünya barışı ve insanlığın huzuru için elzemdir.

Bu itibarla biz, Türklük âlemini bir bütün olarak görüyor ve bu âlemin bir parçasının rahatsızlığından "bütün"ün müteessir olacağına inanıyoruz. Bu görüş ve inancımız bugün bir gerçek olarak yaşamaktadır.

Muhterem Okuyucular!

Bir yıllık ücretlerinizi bize göndermek lütfunda bulunarak mecmuamıza abone olduğunuz. Ve bizim dört sayı çıkmamızı temin ettiniz. Sizleri tebrik ediyor ve sizlere şükranlarımızı sunuyoruz.

Yayına başladığımız günlerdeki kâğıt, baskı ve diğer malzemenin fiyatları ile bugünkü fiyatlar arasında en az iki misli fark olmuştur. Bunu takdir edeceğinizden eminiz. Artan fiyatlara rağmen, mecmuanın fiyatını yükseltmek niyetinde değiliz. "Doğu Türkistan'ın Sesi" sizlerin abone bedelleri ve Doğu Türkistanlı vatanperver kardeşlerimizin yardımları ile yayınına inşaallah devam edecektir. Burada, mecmuamızın neşrine vesile ve önayak olan millî şuur sahibi, hamiyet perver Doğu Türkistanlı kardeşlerimize de teşekkürlerimizi ve minnettarlıklarımızı bildirmek istiyorum.

İkinci yayın yılına girmek üzere hazırlanırken, siz okuyucularımızdan bazı ricalarımız olacaktı. Bu ricalarımızı yerine getirmekten millî bir haz duyacağınızdan eminim.

1- Hiç tereddüt etmeden abonelerinizi yenileyiniz.

2- Çevrenizden en az bir kişinin daha abone olmasını temin ediniz.

3- Tanıdığınız işadamlarından ve ticarî müesseselerden, mecmuamıza reklâm sağlamaya çalışınız.

4- Bulunduğunuz yerdeki kitapçılarda "Doğu Türkistan'ın Sesi"nin satılmasına önayak olunuz.

5- Eli kalem tutanlarınız, Doğu Türkistan'ın Sesi'ne yazı, şiir ve haberler

yazınız.

Bu ricalarımızı yerine getirdiğiniz takdirde daha güçlü ve daha olgun bir mecmuamız olacaktır.

"Doğu Türkistan'ın Sesi", birinci mücadele yılını tamamlarken başlangıçtan bugüne kadar, bizlerden maddî ve mânevî yardımlarını esirgemiyen okuyucularımıza, dost ve kardeşlerimize, kalemleri ve fikirleri ile Doğu Türkistan davasının mücahidleri olan ilim ve fikir adamlarımıza, devlet ve hükûmet büyüklerimize, Sıkıyönetim ve Emniyet makamlarına can ve gönülden teşekkür ederiz.

ALLAH BİZ BİLAN!!!

— Çocuk... Su içerken resminin çekilmesine kızmıyor, fakat gözleri bunda da bir "hile" olabileceğini söylüyor...

A child... He shows no "anger reaction" while he is snapped drinking water... But he is on his guard: even here there might be a "trap".

واقعة في نفوسنا .

قراءنا الاكارم

اشتركتم في مجلتنا وحولتم الينا بدل اشتراكاتكم السنوي وامنتم بذلك اصدارنا اربعة اعداد منها فبارك الله فيكم وشكرا لكم سعيكم وتفضلوا بقبول جزيل الشكر وعظيم الامتنان من اسرة «صوت تركستان الشرقية» .

ولايخفى عليكم ان الاسعار الحالية للورق ، والطبع ، واللوازم والمهمات الاخرى اصبحت على الاقل ضعف ما كانت عليه قبل عام ، وما من شك في انكم تقدرون ذلك ، ورغم هذا فاننا لانفكر في رفع السعر لمجلتنا وانها ستستمر ان شاء الله في اداء رسالتها النضالية بفضل اشتراكاتكم والمساعدات التي يقدمها اخواننا الوطنيون من التركستانين الشرقيين ، ونحن ننتهز هذه الفرصة لنتقدم بالشكر والامتنان لهؤلاء الاخوة على مساعداتهم القيمة النابعة عن وعيهم الاسلامي وحميتهم الوطنية .

ولنا بعض الرجاء والتمنيات من القراء الاكارم ونحن مقبلون على العام الثاني من حياتنا النشرية وواثقون من انها ستحظى بعنايتكم واهتمامكم ، وهي :

١ - نرجو تجديد اشتراكاتكم في المجلة دون اي تردد .

٢ - حاولوا تامين اشتراكات اخرى فيها ممن حولكم ولو واحدا .

٣- حاولوا تامين اعلانات لها ممن تعرفونهم من رجال الاعمال والمؤسسات التجارية .

٤ - بادروا الى تامين بيعها في المكتبات المتواجدة في منطقتكم .

٥ - من كان منكم اهلا للكتابة فليزودنا بما يقدر عليه من مقال او شعر او خبر . فانكم بذلك تساهمون مساهمة كبيرة في البلوغ بمجلتكم الى مستوى اعلى من القوة والرقي والكمال .

وان مجلة «صوت تركستان الشرقية» اذ تختم عامها الاول من حياتها النشرية نرى من واجبنا ان نتقدم باسمى ايات الشكر والتبجيل للذين بذلوا لنا مساعداتهم المادية والمعنوية من القراء ، والاصدقاء ، والاخوة ، ورجال العلم والفكر الذين وضعوا اقلامهم ونتاج فكرهم في خدمة قضية تركستان الشرقية وانخرطوا في سلك المجاهدين في سبيلها ، وكبار مسؤولي الدولة والحكومة ودوائر الاحكام العرفية والامن في البلاد .

والله معنا ....

بينما نختم عامنا الأول

عيسى آلبتكين

بهذا العدد الذي في ايديكم تختم مجلة «صوت تركستان الشرقية» عامها الاول من حياتها النشرية . وخلال هذا العام الواحد من اصدار اربعة اعداد من المجلة ، فما كان فيها من خطا وتقصير فهو منا ، ومن نجاح وتوفيق فهو من تشجيع قرائنا الاكارم لنا .

ان مجلة «صوت تركستان الشرقية» احدثت في كل مكان وصلت اليه اصداء طيبة للغاية ، والتجاوب العميق الذي لقينا ه من كل من المملكة العربية السعودية،وباكستان ، واليابان ، والولايات المتحدة الاميركية ، واستراليا ، وانجلترا ، والمانيا الفيدرالية ، وبلجيكا ، وهولندا ، والنمسا ، وايطاليا ... وبلدنا تركيا كان حافزا كبيرا لنا ... وعلى الاخص فان صحافة المملكة العربية السعودية الشقيقة ، وكذلك الصحافة اليابانية بذلت كل منهما مجهودا كبيرا في اسماع صوت تركستان الشرقية لشعبها ، وقد قدمنا لقرائنا بعض الشواهد على هذه الجهود والمساعي الحميدة لها على صفحات مجلتنا بين حين واخر .

لقد انتصرت «صوت تركستان الشرقية» في معركتها الاولى التي خاضتها في طريق كفاحها من اجل الحرية والاستقلال رغم امكاناتها المحدودة جدا ، اي انها استطاعت الحصول على اعتراف من العالمين الاسلامي والانساني بكونها تمثل قضية عادلة .

نحن في الربع الاخير من القرن العشرين ... والانسانية التي جعلت من عظامها اقلاما ودمائها حبرا لتكتب ان الاستقلال للشعوب والحرية لبنى الانسان حقوق اساسية للناس كلهم فكيف يتسنى لها ان تتعاضى عن حياة الاسر والاحتلال للتركستانين الشرقية والغربية ، والقرم ، واذربيجان ، وقفقاسيا الشمالية ، وايديل - اورال ؟؟؟

ومهما تردت الانسانية ، وخارت الذمم ، وفسدت الضمائر فهناك من يصغي لنداء الحق والعدل بين عباد الله تعالى ومن اجل ذلك فان صيحة الحق التي اطلقها «صوت تركستان الشرقية» قد بلغت غايتها ، واحتلت مكانها في الضمائر الحية .

وكنا قد اعلنا منذ عددنا الاول ان مجلتنا هذه ليست جهازا نشريا ينحصر مداه في تركستان الشرقية فحسب بل هي ناطقة باسم جميع الاتراك المسلمين في الخارج وملتزمة العمل من اجل حريتهم واستقلالهم ، ويشهد القراء باننا على هذا العهد الذي قطعناه على انفسنا فلم نحد عنه قيد انملة .

هذا وان نيل الاتراك المسلمين في الخارج حريتهم واستقلالهم وان كان امرا لازما وضروريا لهم فانه اشد لزوما واكثر اهمية بالنسبة لبلدنا تركيا الغالية ، ولمستقبلها ، وللامن والسلام العالميين . فالعالم التركي في نظرنا كل لايتجزأ ، وان اي جزء منه اذا المت به ملمة تاثر بها سائر اجزائه . هذا ما نعتقده اليوم ، ونؤمن به ، ونعيشه حقيقة

Completing Our First Year

Isa Alptekin

With this issue, The Voice of Eastern Turkistan has completed its first year of publication.

We have to confess that we are to blame for the many faults and short-comings during this first year. While the credit is undoubtedly due to the enthusiastic support of our readers.

Wherever the Voice of Eastern Turkistan could be sent, the echos reaching us were unusually favourable: From Saoudi Arabia, Pakistan, Japan, America, Australia, England, Germany, Belgium, Holland, Austria, Italy... and of course Turkey.

Reception by the Press of Saoudi Arabia and of Pakistan was specially warm and friendly. Some examples of these friendly echos were published in our Review.

The modest efforts of our Review, in the direction of defending freedom and independence, met with success in the initial phase. This was the success of favourable reception in the Islamic World.

We are in the last quarter of the twentieth century. Humanity is deeply committed to the cause of Freedom for Individuals, and Independence for Nations. How could it be bearable that Eastern and Western Turkistan, the Crimea, Azerbaijan, Northern Caucasia, etc. still live in bondage?

No matter how greatly the conscience of nations has been dulled, it is inevitable that there should be some individuals, at least, who would hear the voice of nations demanding freedom. So, we see that the Voice of Eastern Turkistan, too, has found some listeners.

We declared in our first issue that our Review would not confine itself to defending the cause of Eastern Turkistan alone, but would also try to serve other Muslim peoples in bondage. Our Readers will have noticed that we kept our word in that respect.

When Muslim Turks who are now in bondage gain their independence, this will be as valuable and useful for the entire Islamic World as for themselves.

Dear Readers! Please do not forget to send us your subscription fees for the coming year! Thank you very much for rendering our first year possible with your support!

Prices of paper, printing costs, etc. have risen sharply during our first year. In spite of that, we are lowering our subscription rates. We hope to be able to continue publishing our Review through 1985, with the added generous help of our loyal friends and supporters.

And now, at the threshhold of our second year, here are some requests:

1- Please do not neglect or postpone renewing your subsciptions!

2- Try to recruit at least ONE new subscriber, from among your friends!

3- Try to secure advertisements for the Voice of Eastern Turkistan, if there are businessmen among your friends.

4- Try to arrange for the Voice of Eastern Turkistan to be sold in bookstores in your neighbourhood.

5- Those who can do it, are earnestly requested also to send news-items to our Review. (and other material, too, if possible).

Our Voice of Eastern Turkistan will be more powerful if you can do these.

Our sincerest thanks to all who supported us, financially and in many other ways. We realize that it was only that support which rendered possible our first year of publication. We are very grateful, indeed, to all of you!

"Allah biz bilan!" (God is on our side!)

Başyazı:

MÜMKÜN OLAN NEDİR?

İsmet Tümtürk

Doğu Türkistan'ın Sesi dergisinin geçmiş sayılarında sık sık, Doğu Türkistan halkına Müslüman kardeşlerimizden "yardım" istekleri, veya "ilgi gösterilmediği, unutulduğu" için üzüntü ifadeleri, dile getirildi.

Bu da şu soruya kapı açmaktadır; "Peki ama, Türkistan halkının dostları, mesela bir dost Islâm devletinin idarecileri, yardım etmek isterlerse yapabilecekleri şey nedir?". Bu soru Türkistan halkı için de, dostlarımız için de mühimdir.

Önce, sözlerimizin en başında, şu noktayı belirtmek gerekir: **Doğu Türkistan'ın Sesi** dergisinde yazanların hepsi, dostlarımız bize yardım ederken kendi ülkelerine en ufak bir zarar gelmemesi noktasında ittifak halindedirler ve bunu herşeyden önemli saymaktadırlar. İsa Alptekin, Türkiye Hükûmeti yetkililerinden Türkistanlılar için ilgi ve yardım isteğinde bulunduğu zaman "Aziz Türkiyemize en ufak bir zarar gelmemesi şartıyla..." noktasını daima titizlikle belirtmiştir. Aynı prensip bütün diğer dost İslam ülkeleri için de geçerlidir. Bu yazının yazarı emindir ki, Türkistan'ın çileli halkı da, dost İslam ülkelerine kendileri yüzünden bir sıkıntı veya tehlike gelmemesi için her türlü acıya ve sıkıntıya katlanmaya razıdırlar.

Bu noktayı tam açıklığa kavuşturduktan sonra, sorumuza dönelim: "Türkistan'ın dostları ne yapabilirler?" Siyasî saha dışında, pek çok şey yapılabilir. Mümkün olan küçük büyük, işlerden bir kısmına el atılmıştır. Daha çok fazlası yapılabilir. Denenmemiş daha pek çok şey de var. Ayrıca ileride akla gelebilecekler daha da çok olabilir. Şu anda, bu yazının yazarının aklına gelenlerden rasgele birkaç örnek:

Kitap gönderilebilir. (Daha çok din kitapları, ama umumî kültür sahasındakiler de çok faydalı olur). Çok makbule geçen kitap armağanları şimdiden gitmiştir.

Camiler ve diğer tarihî yapılar hem ilmî bakımdan incelenmeye, hem de tamire muhtaçtır. Bunun için para gönderilebilir. Daha da faydalı olarak, İslam ülkelerinden fotografçılar, sanatkârlar, ve mimarlar gelebilir. Bu onlar için de verimli bir inceleme sahasıdır.

Doğu Türkistan'a Batı Almanya'dan ve Japonya'dan heyetlerin gelmesine ve film çekmelerine müsaade edilmiştir. Aynı müsaadenin İslam ülkelerinden esirgenmiyeceği tabiîdir. Bunların çekecekleri filmler çok daha değerli olacaktır. Çünkü, Müslüman oldukları için, daha bilgili ve daha anlayışlı olabilirler. Bilhasa halkın yaşayışı ve kültürleriyle ilgili sahalarda.

Doğu Türkistan'ın çok zengin bir folkloru vardır. Hele halkoyunlarında. Türkistandan oyun takımlarının İslam ülkelerini dolaşmaları, İslam ülkelerinden de oyun takımlarının Doğu Türkistana gelmeleri mümkündür. Her iki taraf için de zevkli ve çok faydalı olur.

İslam ülkeleriyle öğrenci ve öğretmen değiş-dokuşları yapılabilir. Karşılıklı seyahat kafileleri tertiplenebilir.

Küçüklü büyüklü İslamî yapılar , halk süsleme sanatları (basit ev eşyasındakiler ve halkın giydikleri de ihmal edilmeyerek), incelenebilir. Halkın kullandığı kelimeler, halk âdetleri, atasözleri, türküler, uzmanların tetkiklerini bekleyen sahalardır. Çeşitli lehçeler muazzam bir hazine halinde uzmanların incelemesini ve derlemesini beklemektedir. Bu misaller alabildiğine çoğaltılabilir. Bütün bunlarda İslam ülkelerinden gelecek ilim adamları için verimli ve zevkli çalışma sahaları vardır.

Yukarıdaki örnekler siyasî olmayan yardımlardır. Siyasî sahaya geçtiğimizde bu hem daha hassas, hem de uzun bir konu olduğundan, onu başka bir yazıya bırakmak iyi olur. Ancak, üzerinde ısrar ederek, şukadarını söyliyelim. Bu sahada da çok şey yapılabilir. Eğer Çin'in idarecileri Doğu Türkistan halkı ile dostluk bağları kurmayı samimiyetle istiyorlarsa, İslam âleminin önderleri onları bu yolda çeşitli şekillerde destekliyebilir, teşvik edebilir, ve onlara dostane tavsiyelerle yardımcı olabilir.

"Bir kimse hem Çin devletinin, hem de Doğu Türkistan halkının samimiyetle dostu olabilir mi, bu iki şey bağdaşabilir mi?" sorusuna vereceğimiz cevap şudur: "Elbette olabilir!". Zira, Çin'in de uzun vadeli çıkarları Doğu Türkistan halkı ile sağlam dostluk bağları meydana getirmektedir. Doğu Türkistan halkı, Türklük âleminin ve İslam âleminin ayrılmaz bir parçasıdır. Çin devletinin bu âlemlerle çok sıkı dostluk halinde bulunması kaçınılmaz bir zarurettir. Bu zaruret, hem Çin devletini, hem Türklük âlemini, hem İslam dünyasını, hem de Hür Dünyayı tehdit eden vahim tehlikenin ve büyük düşmanın aynı tehlike ve aynı düşman olmasından doğuyor. Bunların hepsinin kaderi bu noktada birleşiyor.

Hitler'in akibeti hepimiz için asla unutulmaması gereken bir ibret dersidir. O, zaferin kendisi için eldebir olduğuna öylesine inanmıştı ki, Sovyet Rusyadaki Müslümanların dostluğunu kazanmak ve müttefik olarak onların kuvvetlerinden faydalanmak yolunda kendisine yapılan bütün tavsiyeleri elinin tersiyle itti. Ona göre Almanya için kârlı olan şey, o müslümanların topraklarını kendi İmparatorluğuna katmak, ve Müslüman halkı o İmparatorluk için köle gibi çalıştırmaktı. Aç gözlülük ve düşmanı küçümseme baskın geldi. Çok sonraları, bu hatalı yoldan, yine tam olmayarak, dönmeğe kalkıştığı zaman ise, Hitler için artık iş işden geçmişti.

Dünyadan Haberler:

ÇİN'DE İNSAN HAKLARI

Kendisine "Milletlerarası Af Örgütü" adını takan bir hususî kuruluş Kızıl Çin'de İnsan Hakları'na aykırı durumlar hakkında 132 sayfalık bir rapor yayınlamıştır. Bunda Çin'de son yıl içinde idamların çok arttığı, cezaların insanlık dışı olduğu (mesela, siyasî mahkûmların hücrelerde elleri duvara kelepçeli olarak 24 saat ayakta tutulduğu, dövüldüğü ve aç bırakıldığı) ve pek çok kişinin savunma hakkı verilmeden ve duruşması yapılmadan aylarca hürriyetinden yoksun bırakıldığı iddia ediliyor.

Rapora göre, 1983 yılı Ağustos ayında "Suçlulara karşı savaş" hareketi başlatıldığından beri 10.000 civarında kişi idam edilmiştir. (Bir başka tahmine göre de 13.000). O tarihten beri idamı gerektiren suçların sayısı iki katına çıkarıldı. Şimdi 44 çeşit suçtan idam cezası verilmektedir. Bunların çoğunluğu adam öldürme, ırza geçme, hırsızlık gibi suçlardır, ama "devrim aleyhtarlığı" da bunların arasında ağır bir suç sayılmaktadır. Mesela, raporda, bir pencereden aşağı üzerinde "devrim aleyhtarı" yazı yazılmış bir kağıt sarkıtan iki gencin bu yüzden idam edildikleri yazılıdır. İdam mahkûmlarının bir kısmı önce sokaklarda dolaştırılarak halka teşhir edilmekte, nümayişlerde hakarete maruz bırakılmakta, sonra da topluca götürülüp idam edilmektedirler. Çin'de idamlar ense köküne kurşun sıkılarak yapılır.

Umumiyetle "devrim aleyhtarlığı" veya "yetkilileri kötülemek" çok ağır cezaların tehdidi altındadır. Mesela, 10-15 yıl ağır hapis.

Çin hükûmeti bu ithamlara karşı resmî bir cevap vermemiştir. Ama hükûmet sözcüsü, "Suçlulara karşı savaş" açılmadan önce suç miktarı her 10.000 kişi için 7 civarında idi. Şimdi bu miktar yine 10.000 kişi için 3 civarına inmiştir, demiştir. Bu rakamın başka ülkelere göre çok düşük olduğu bildiriliyor.

Raporu yayınlayan kuruluşun sol eğilimli ve Sovyet taraftarı olduğu daha önce batılı kaynaklar tarafından bir çok kere iddia edilmiştir.

Raporda anlatılan durumlar ve verilen rakamlar asıl Çin için olup Doğu Türkistan'a ait bilgiler yoktur. (Haber ajanslarından. 26 Eylül 1984).

كالعبيد . ولكن غلبت عليه الطمع واستصغار العدو . وبعد ذلك بكثير وإن اراد ان يعدل عن هذا الطريق الخاطئ ولكنه لم يستطع ان يصارع الزمن وكان كل شئ قد انتهى على عكس ما يريده هتلر .

— Doğu Türkistan'da bir ilkokul... Kızıl müstevlinin yavru Türklere lâyık gördüğü irfan yuvası... Objektifin resmi beyanatları tekzibi...

A primary school in Eastern Turkistan... A snap-shot of the actual conditions : the best rebuttal to official Red propaganda.

وبصورة خاصة في المجالات المتعلقة بثقافات الشعب وطرز معيشتهم .

ان تركستان الشرقية تملك تراثا شعبيا غنيا ، ويتمثل هذا التراث بوجه خاص بالرقصات الشعبية . ويكون من المفيد جدا لو قامت هذه الفرق الشعبية بزيارة الدول الاسلامية . وقامت فرق الرقص الشعبية في البلاد الاسلامية بزيارات مماثلة لتركستان الشرقية .

ومن الممكن ايضا تبادل الطلبة والمدرسين بين تركستان الشرقية ومختلف الدول الاسلامية ، وكذلك يمكن تنظيم السفرات السياحية المتبادلة بين هذه البلاد .

ومن الممكن ايضا دراسة وتحليل المباني الاسلامية الكبيرة والصغيرة والفنون التزينية الشعبية (ويجب ان لايهمل التزينات المنقوشة على الادوات المنزلية البسيطة وكذلك الازياء الشعبية) ان البسط التي يستعملها الشعب ، التقاليد الشعبية ، الامثال والاغاني الشعبية ، كلها مجالات خصبة تنتظر دراسات المتخصصين . وهناك امثلة كثيرة جدا لميادين البحث والتحري . وان هذه الامثلة تشكل مجالا مثمرا لرجال العلم القادمين من مختلف الدول الاسلامية .

ان الامثلة التي ذكرناها اعلاه تشكل مجالا لمساعدات غير سياسية . واذا دخلنا الى المجال السياسي نجد بانه موضوع حساس وطويل . ولاجله سنتكلم عنه في مقال آخر ان شاء الله . ولكن نكتفي بالقول بانه من الممكن عمل اشياء كثيرة في هذا المجال .

واذا كان المسؤولين في حكومة الصين يرغبون في تاسيس علاقات المودة والصداقة مع شعب تركستان الشرقية فسوف يساندهم في ذلك رؤساء الدول الاسلامية باشكال مختلفة ويقومون بتشجيعهم كما يقومون بتقديم التوصيات الاخوية لهم في هذا الخصوص .

«هل يستطيع شخص ما ان يكون صديقا للدولة الصينية ولشعب تركستان الشرقية في آن واحد ، وهل يتوافق هذين الامرين ؟ «والاجابة على هذا السؤال يكون على الشكل الاتي : «من الطبيعي يجوز هذا التوافق» لانه ، حتى مصالح الصين البعيدة المدى يستوجب ارتباطهم بشعب تركستان بروابط الصداقة القوية . ان شعب تركستان جزء لايتجزأ من العالمين التركي والاسلامي . وانه من الضروري ان تكون الدولة الصينية على اتصال وثيق وصداقة قوية مع هذين العالمين . وان هذه الضرورة يرجع الى ان الخطر المخيف الذي يهدد الدولة الصينية والعالمين التركي والاسلامي والعالم الحر هو نفس الخطر المشترك وكذلك العدو الكبير هو نفسه ايضا . وان مصير هذه الدول والشعوب يتحد في هذه النقطة .

يجب ان يكون مصير هتلر درسا وعبرة لاننساها ابدا . انه كان يعتقد بان النصر حليفه المؤكد ولهذا السبب رفض بتعنت شديد كافة التوصيات التي قدمت له لاجل كسب صداقة مسلمي روسيا السوفيتية والاستفادة من قوتهم كحليف صديق ضد روسيا السوفيتية . لان هتلر كان يرى بان الشئ المربح لالمانيا هو ضم اراضي اولئك المسلمين الى امبراطوريته وتسخير الشعب المسلم للعمل في خدمة هذه الامبراطورية

المقال الافتتاحي

ما هو المستطع ؟

عصمت توم تورك

لقد أفادت مجلة «صوت تركستان الشرقية» في اعدادها السابقة وبصورة مستمرة اسفها لعدم اهتمام اخواننا المسلمين لشعب تركستان الشرقية ولعدم مدهم يد المعونة لهم . وان هذا يفتح بابا للسؤال الاتي : هذا صحيح ولكن ، ان اصدقاء شعب تركستان ولنفرض مثلا ان قادة احدى الدول الاسلامية الصديقة اذا ارادو ان يمدوا يد العون الى شعب تركستان ، ماذا يستطيعون ان يفعلوا ؟ ان هذا السؤال مهم لشعب تركستان ولاصدقائنا في آن واحد .

اولا وفي مقدمة كلامنا يجب بيان النقطة الاتية : ان محرري المقالات في جريدة « صوت تركستان الشرقية» كلهم يتفقون في راي واحد وهو الا يصيب اي ضرر للدول الصديقة عند مساعداتهم لشعب تركستان وانهم يعتبرون هذه النقطة مهمة بالنسبة لهم . وان عيسى البتكين عندما يجتمع مع المسؤولين في الحكومة التركية لاجل طلب المساعدة لشعب تركستان يبين دائما وبحرص تام النقطة الاتية : «بشرط ان لايصيب تركية العزيزة اي ضرر صغير ...» وان هذا المبدأ نفسه ينطبق على الدول الاسلامية الصديقة الاخرى . وكاتب هذه المقالة واثق ايضا بان شعب تركستان المتعذب هو الاخر ايضا لايرغب ان يصيب الضرر والاضطراب للدول الاسلامية الصديقة لسببه ، وانه مستعد لتحمل شتى انواع العذاب والاضطراب .

بعد بيان هذه النقطة بوضوح تام نرجع الى سؤالنا وهو : «ماذا يستطيع ان يفعل اصدقاء تركستان ؟» . في الحقيقة يمكن عمل اشياء كثيرة في خارج المجال السياسي . وقد شرعت في تنفيذ قسما من هذه الاعمال . كما ان هناك بعض الاعمال التي يمكن تنفيذها في المستقبل ، فمن هذه الاعمال التي يفكر فيها كاتب هذه المقالة في الوقت الحاضر نورد الامثلة الاتية :

من المكن ارسال الكتب (وخاصة الكتب الدينية ، كما ان الكتب الثقافية العامة تكون ذات فائدة اكثر) . وقد ارسلت من الان مجموعة من الكتب المفيدة هدية لشعب تركستان المسلم .

ان الجوامع والمباني التاريخية الاخرى بحاجة الى الصيانة والترميم بالاضافة الى انها بحاجة الى دراسة علمية صحيحة . ومن الممكن ان تقوم احدى الدول الصديقة بعملية التمويل اللازم . وقد يكون من المفيد جدا لحضور المصورين والفنانين والمعماريين لهذه المنطقة من مختلف الدول الاسلامية وان هذا العمل يشكل مجالا للدراسة لهؤلاء الفنانين .

لقد ابديت المساعدات والتسهيلات اللازمة لحضور الوفود من المانيا الغربية واليابان الى تركستان الشرقية ، كما منحت هذه الوفود بالتقاط الافلام في المنطقة . ومن الطبيعي جدا ان لا يحرم الدول الاسلامية من هذه المساعدات والتسهيلات . وان الافلام التي سيلتقطها الوفود القادمة من الدول الاسلامية تكون ذات قيمة اكبر . لان الوفود الاسلامية تكون اعلم وافهم للاوضاع هناك

Editorial:

WHAT CAN BE DONE?

İsmet Tümtürk

In previous issues of the **Voice of Eastern Turkistan,** appeals that our friends "help" the people of Eastern Turkistan, or expressions of sorrow that friends have so far "neglected" or "forgotten" the people of Eastern Turkistan have often appeared.

This raises the question, of interest both to Turkistanis and to friends and prospective helpers of Turkistan: "Just in what ways, and by which specific acts, can a friend of Turkistan, for instance in a position of responsibility in a Muslim country, be of help?"

It is right to make one point crystal-clear, at the very beginning: No one writing in the **Voice of Eastern Turkistan** desires, even for a moment, that any of our friends would do anything that could harm, in even the slightest degree, the security or the essential national interests of their own country. On that point, every one is unanimous. Isa Alptekin has always made that point clear in addressing requests to the statesmen of Turkey. The same principle, in its fullest extent, applies to all friendly Muslim countries. I feel certain, also, that the people of Eastern Turkistan, too, would prefer to bear any burden themselves, rather than be the cause of danger or harm to friendly Islamic countries.

That point being made clear, the question remains: What, in very practical terms, can be done by the friends of Eastern Turkistan? An immense number of things, both large and small. Some of these have already been tried, others can easily be done. Many others, still, will come to the minds of friends in the future. Here are just a few examples of non-political help that occur to the writer:

Books (mainly religious, but also many on general cultural subjects) can be sent. Some very welcome help has already been sent.

Mosques and other monuments need both scientific study and repair. Money for this can be sent, and also, even more necessary and precious, photographers, decorators and architects from Islamic countries. This will be a valuable field of research for them, too.

German and Japanese film-makers have been permitted to make films in Eastern Turkistan. There is no reason why the same permission should not be granted to people from Islamic countries. These will be much more successful, since they will have more knowledge, and understanding, being Muslims. Specially in filming the lives and cultural activities of the people.

Eastern Turkistan has a wonderfully rich folklore. Specially dances. Troops from Eastern Turkistan could tour Islamic countries, and folklore troops from Islamic countries could come to Turkistan. With pleasure and cultural enrichment to both.

Teachers, students could be exchanged. Visits of groups could be arranged.

A thorough survey of Islamic monuments (big and small), of decorative arts (even in household goods and ancient garments), of words used by the people, of habits and sayings, songs and games, and the immense field of the various dialects in Eastern Turkistan can be intensively studied by teams of experts in such fields from Islamic countries.

Such examples could be multiplied ad infinitum.

On the political plane, the situation is more delicate, and possibilities are so varied that it is beyond the scope of this article to discuss them. But we can emphasize that a great deal can be done. If Chinese leaders sincerely desire better relations with the people of Eastern Turkistan, Islamic leaders could encourage them in that direction, and even be helpful with friendly suggestions.

And, to the question: "Is being a good friend of China and a good friend of the people of Eastern Turkistan compatible?", the reply should be "Most emphatically, yes!"

Because the long-term interests of China, too, are in establishing firmly friendly relations with the people of Eastern Turkistan, as well as with the Turkish World and the Islamic World, of which the people of Eastern Turkistan are an inseparable part.

This is the necessity imposed on all of us, by the common enemy of the Turkish World, of the Islamic World, of the Free World, and of China, too. The destinies of all these are, indeed, linked together.

Let us not forget the lesson of the end of Hitler. He was so certain of victory, that he contemptuously rejected and neglected all ideas of extending the hand of friendship and of alliance to the Islamic peoples of Soviet Russia. He felt certain that it would be more profitable to annex the lands of the Muslims to his Empire, and to turn the people into slaves to work for his Empire. And when, towards the end, he made a half-hearted turn away from that policy, by then it was too late.

TÜRKİSTAN AĞITLARI

Yine buldu rûhum elemlerini
Andım da o eski Türk ellerini
Ecdâd yurtlarının o hallerini
Güzelim, kalp ağrım canım Türkistan...
Çağlar kanım için kanım Türkistan....

Ozanlar, âşıklar.. yüzleri solmuş,
Yağılar saldırmış, söylemez olmuş,
Ötükende kızlar saçını yolmuş;
Bu gidişin beni, yakar Türkistan...
Göz yaşlarım durmaz, akar Türkistan.

Baykuşlar üşüşmüş, dertleri vatanlar,
Vatanlar içinde esir yatanlar,
Uyanın, ey eli silah tutanlar;
Düştü bir od, gönlüm yandı Türkistan...
Sızım sızım içim, kanar Türkistan.

Kurtul artık yurdum, elem ağından
Gelsin buyrultular Bilge Kağan'dan
Yükselsin nağmeler Kara Ozan'dan;
Kalplerde ebedî yaşar Türkistan...
Hasretin gözümde taşar Türkistan...

Karalar giyinmiş Turan elleri,
Hep siyah açarmış karanfilleri
Dirilin kalkın hep Gök Türk Beğleri!!!!
Bir Aks-i Sedâdır gelen Türkistan...
Dolmadı mı çilen, daha Türkistan?

Kemal Fedaî Coşkuner

ATATÜRK VE TÜRK DÜNYASI

(Atatürk'ün doğumunun 100. yılı münasebetiyle)

Doç. Dr. Mehmed SARAY

Bugün, doğumunun 100. yılını kutladığımız büyük Atatürk'ün, maalesef çok ihmal edilmiş olan bir yönü de O'nun Türklük ve Türk dünyası hakkındaki düşünceleridir.

Mahmud Esat Bozkurt, Atatürk'ün maiyyetinde bulunan ve O'nun itimadına mazhar olan kişilerden biri idi. Mahmud Esat, Atatürk'e atfen inkılâp tarihi derslerinde şöyle bir ifade kullanır: «Şu kadarını belirtmeliyim ki, ben herşeyden evvel bir Türk milliyetçisiyim. Böyle doğdum, böyle öleceğim. Türk birliğinin her gün hakikat olacağına imanım vardır. Ben görmesem bile gözlerimi dünyaya onun rüyaları içinde kapayacağım. Tıpkı Uhud şehidi Said gibi. Peygamberimizin arkadaşlarından biri olan Said, Uhud'da şehid olurken baş ucunda bulunanlara demiştir ki: «Gidiniz, Peygamber efendimize deyiniz ki, O'nun şehidlere müjdelediği cennetleri görüyorum ve şimdi oraya girmek üzere bulunuyorum!» Said müslümanlığa bu kadar inanmıştı. Ben de Türk birliğine bundan fazla inanıyorum. Onu görüyorum. Yarının tarihi, yeni fasıllarını Türk birliği ile açacaktır. Dünya, sükûnunu bu fasıllar içinde bulacaktır; Kaşgârlı Mahmud'un «Divân-ı Lûgat-ı Türk»ünde dediği gibi: «Tanrı, Türk'ü, insanlık şerirlerinden, şakîlerden kurtulsun diye yarattı.»[1]

Acaba, Mahmud Esat Bozkurt'un yukarıda belirttiği gibi, Atatürk'ün Türk birliği hakkında böyle bir düşüncesi var mı idi? Bu sorunun cevabını vermeden önce şu sorunun kısaca açıklanması zarureti vardır. Atatürk Türklük ve Türk dünyası hakkında ne düşünmüştü ve ne hissetmişti? Bu ikinci sorunun tartışmasını uzun uzun yapmaya gerek yoktur. Bunun en büyük sebebi, pek çok kişice de mâlum olduğu gibi, Atatürk'ün bu hususdaki fikirleri az çok bilinmektedir. Buna rağmen O büyük insanın, Türklüğü ile ne kadar iftihar ettiğini, çok sevdiği Türk milletinin varlığındaki asil cevheri sezerek en kötü şartlarda dahi gözünü kırpmadan onun önüne düştüğünü belirtmek ve kısaca O'nun gelip-geçmiş en büyük Türk milliyetçisi olduğunu bir defa daha belirtmekte fayda vardır. Bu hususta kendisinin ve O'na yakın olanların söyledikleri pek çok sözler vardır. Bunların içinde, herkesce bilinen şu sözler, bilhassa hatırlanmaya değer: «Benim yaradılışımda fevkalâde olan bir şey varsa, Türk olarak dünyaya gelmemdir». «Ne mutlu Türküm diyene». Herhalde bu cümleler O'nun, Türklüğü ile ne kadar iftihar ettiğini göstermeye yeter. Atatürk, Türk miletinin asaletini ve kabiliyetine büyük güven duymuş ve âdeta ona hayran olmuş bir kimse idi. O'na göre, «Türk, çetin işler başarmak için yaratılmıştır». «Türk'e müsbet ve iyi bir şey veriniz, bunu reddetmesi ihtimali yoktur». O, bu milletin fertlerine Türklüğü ile öğünmelerini, çalışmalarını ve güvenmelerini istemiştir. O'na göre «Her Türk ferdinin son nefesi, Türk milletinin nefesinin sönmiyeceğini, onun ebedî olduğunu göstermelidir». Ve nihayet, Türk'ün haysiyet ve izzet-i nefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır.»

Atatürk bu sözleri, istiklâl harbi yılları ile onu tâkib eden yıllarda söylemişti. Muhakkak ki O, açık bir şekilde olmamakla beraber, bu sözleri ile yalnız Anadolu'da yaşayan Türkleri değil, aynı zamanda diğer Türk topluluklarını da kasdetmişti. O zaman içinde bulunulan şartlara göre meselenin siyâsî yönüne nazar-ı dikkate alan Atatürk[2], Türkiye hâricinde kalan bütün Türkler arasında, en azından kültürel sahada bir Türk birliği düşünmüştü.

Atatürk'ün, Türklük ve Türk dünyası hakkında söylediği yukarıdaki sözlerden sonra, şimdi bunları, onun sorumlu bir devlet adamı olarak hayatında nasıl tatbik ettiğini görelim:

1920 ve 1921 seneleri, istiklâli için savaşan Türk milleti ile onun büyük önderi Mustafa Kemal Paşa için fevkalâde zor bir devre olarak bilinir. Fakat bu devrin bütün güçlüklerine rağmen, Türk milleti ve Mustafa Kemal Paşa, hedefe varmak ümidiyle inatla mücâdeleye devam etmektedirler. İşte bu şartlarda dahi, Atatürk, yalnız Anadolu Türklüğünün değil, aynı zamanda diğer Türk topluluklarının bu meyanda

Türkistan Türklerinin de gelecekleri ile ilgilenmiştir. Bunun en belirgin misalleri aşağıda takdim edilen vesikalarda görülecektir:

Sene 1920 sonları. Rusya'da kurulan yeni Sovyet rejiminin ileri gelenleri ile müşterek düşmana (İngilizlere) karşı bir ittifak kurmak maksadiyle Moskova'ya gönderilen Bekir Sami Bey başkanlığındaki heyet, Sovyetlerin iki yüzlü tutumları sebebiyle bir netice alamadan Ankara'ya dönmek üzeredir. Mustafa Kemal Paşa ile T.B.M.M. Hükûmeti, Ali Fuat Paşa'yı fevkalâdeden elçi olarak Moskova'ya göndermeye ve Sovyet yöneticileri ile bu ittifakı sağlamaya karar verirler. İşte bu kritik günlerde Mustafa Kemal Paşa'nın T.B.M.M. Başkanlığına şu takriri verdiğini görüyoruz:

«BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ CELİLESİNE,

Türkiye Büyük Millet Meclisi Âzasından Tevfik Rüştü, İsmail Suphi, Besim Atalay ve Fuat Beyler tetkikat-ı ilmiye heyeti olarak Moskova sefaret heyetiyle birlikte mahall-i mezkûre azimet edeceklerinden mîr-i mumaileyhimin vazifelerinin devamı müddetince mezun addedilmelerini rica ederim. 11/10/1336, B.M.M. Reisi M.Kemal»[3].

Riyaset makamında bulunan İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi'nin dâveti üzerine Mustafa Kemal Paşa, verdiği takrir hakkında izahatta bulunmak için kürsüye gelir ve Meclis üyelerine şunları söyler:

«Arkadaşlar, malûm-u âliniz olduğu veçhile Rusya'ya bir sefaret heyeti gönderiyoruz. Bu heyet-i sefaret esasen malûm olan ve mazbut olan kadrosu dâhilindedir. Fakat Rusya'da ve Rusya ile temasta nâmütenahi İslâm kütleleri vardır. Bu İslâm kütleleri içinde bizim îfa edebileceğimiz birtakım hususî, mahrem ve fevkalade vazaifimiz vardır. Bittabi bu vazaifin mahiyeti ilân edilerek oraya memur, heyet gönderilemez. Sırf bu vazaif-i mahsusayı îfa ettirebilmek, tâkîb ettirebilmek, icabında izhar edilebilmek üzere heyet-i sefaretin kadrosuna heyet-i ilmiye namiyle bir heyet ilâve edilmiştir. Heyet-i ilmiye denildiği zaman manâsından istidlâl edildiği gibi, orada yalnız tetkikat-ı ilmiye yapacak değildir. İfade ettiğim gibi, vazaif-i mahsusa îfa edecektir. Bu vazaif-i mahsusayı îfa etmek üzere Hükûmet, Heyet-i Vekileniz ve oraya reis olarak memur ettiğiniz zat bittabi birtakım nükat-ı nazardan bâzı zevatı intihap etmiştir. Bu zevatı Heyet-i Âliyeniz âzasından intihap eder. Heyet-i Âliyeniz hâricinden de intihap edebilir. Nitekim birçok memurlarımız vardır. Şimdi Heyet-i Âliyeniz meyanından bu vazaif-i mahsusayı îfa etmek üzere intihabı düşünülen zevatın intihabı düşünülmek ve bu vazifelere izam edilebilmeleri için bittabi kendilerine vazifeleri devam ettiği müddetçe mezuniyet verilmek lâzımdır, mesele gayet basittir. Bunu başka şekilde bast ve temhit edersek Heyet-i Âliyenizi temsil etmek üzere Heyet-i Âliyeniz namına tetkikatta bulunmak üzere bir heyet gönderiliyor. Bittabi hükûmetin teklif ettiği bir tarzda olamaz. Heyet-i Umumiye intihap eder. Ve bu suretle müntahap olan âza arkadaşlarımız gider. Fakat bu gidecek olan zevat bu mahiyette değildir. Onun için gerek ait olan vekâletin gerek oraya gidecek olan sefirle arkadaşlık etmeleri itibariyle intihap edilmiş arkadaşlarıdır. İsimleri cümlece malûmdur. Tekrar okuyayım efendim. Tevfik Rüştü Bey, İsmail Suphi Bey ve Besim Atalay Bey. Bunlar Heyet-i Âliyenizi temsil etmek üzere gidecek heyet değildir. Oradaki sefir-i kebirin riyasetinde ve refakatinde icrayı vazife edeceklerdir. Mezuniyet ita buyurmazsanız gidemezler. Mezuniyet ita buyurulsun ve gitsinler vazifeyi îfa etsinler»[4]. Bu izahtan sonra takrir oya sunulup ittifakla kabûl edilir.

Atatürk'ün vazaif-i mahsusa ve sefaret heyetiyle birlikte Moskova'ya gönderdiği bu ilmiye heyetinden İsmail Suphi Bey'in bir müddet sonra Türkistan'a gönderildiğini görüyoruz. 1921 Temmuz'u sonlarında Buhâra'ya varan İsmail Suphi Bey'in vazifesi, Atatürk'ün direktifleri istikametinde, **«Türkistan Millî Birliği»**nin kuruluşu için Türkistan Türkleri arasında arabuluculuk yapmaktı. Bu hususta o zamanlar Türkistan liderlerinden biri olan rahmetli hocamız Profesör Togan hâtıralarında şöyle diyor:**«Temmuz'da Ankara Büyük Millet Meclisi âzası İsmail Suphi Soysallıoğlu Buhâra'ya gelmişti. O resmen, gûya Komünist Partisi taraftarı bir Türk mebusu olarak seyâhat ediyordu. Bu cihetten Türkistan'da serbest gezmek imkânını elde etmişti. Hattâ Hîve'ye bile gidip geldi. Fakat kendisi Mustafa Kemal Paşa**

tarafından vazifelendirilmişti. Bu zat Buhâra'da iken benimle birkaç defa görüştükten sonra benim ricamı kabûl ederek o zaman birbirleriyle rakip Özbek ve Tâcik zümreleriyle görüştü. Türkistan Millî Birliği'nin yâni Müşterek Komite'nin kurulmasının bir çıkmaza uğramış olmasından endişe duydu, tarafların bir akşam bir yerde toplanmalarını teklif etti. 30 Temmuz akşamı Mirza Abdülkadir'in evinde toplandık. Suphi Bey önce taraflarla konuşarak Müşterek Komite riyasetine beni intihap etmelerini teklif etmiş, onun bu teklifi kabul edilmişti. Akşam toplantısında güzel bir nutuk söyledi. Aynı teklifi yaptı. İttifakla kabûl ettiler. Merkez Komite'nin diğer âzaları da orada intihap edildi. Bununla ben Ağustos 2'de Türkistan Millî Birliği'nin yâni Müşterek Komite'nin reisi sıfatıyle faaliyete geçtim. Bu kritik günlerde yâni Türkiye'den Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen bu mebusun Kazak Alaş-Orda mümessillerinin, bilhasa Dinşe'nin ve Afgan seri Abdülresul Han'ın Türkistan için bir millî mücâdele merkezi kurulmasında kat'î ve nihaî tesirleri oldu»[5].

Türkistan'daki vazifesini tamamlayan İsmail Suphi Bey, Eylül sonlarında Türkiye'ye dönmüş, Türkistan ahvali ve kendi faaliyetleri hakkında, hazırladığı tafsilatlı bir raporu Atatürk'e takdim etmiştir. Bugün, muhtevası hepimizce bir merak konusu olan bu rapor, Ankara'daki Cumhuriyet Arşivinde bulunmaktadır[6].

Sene yine 1921. O zamana kadar Ankara'da sadece üç devletin temsilciliği bulunuyordu. Afganistan sefareti, Azerbaycan Sefareti ve Sovyet sefareti. Ali Fuat Paşa başkanlığındaki Türk sefaret heyetinin Moskova'ya hareketinden bir müddet sonra Ankara'ya dördüncü bir sefaret heyeti geldi. Bu, Buhâra Cumhuriyetinden idi. Bolşevik ihtilâlinden sonra kurulan ve Sovyet Şûralarına dahil edilen Buhâra Cumhuriyetinin ileri gelenleri Anadolu'daki istiklâl mücâdelesini dikkatle tâkib ediyorlardı. Türkiye'nin başarısı için maddî ve manevî her türlü fedakârlığı yapmaya hazır olan Buhâralılar[7], Ankara'ya iki kişilik bir elçilik heyeti göndermişlerdi. Elçi olarak Türkiye'de tahsil görmüş olan Recep Bey, maslahatgüzar olarak da Nazirî Bey vazife görüyordu. Bu heyet Mustafa Kemal Paşa'ya verilmek üzere bâzı hediyeler de getirmişti. Hediyeler arasında bilhassa dört tanesi dikkati çekiyorud. Bunlardan biri Timur'un Kur'an-ı Kerîm'i, üç tanesi de Buhâralı kılıççıların yaptıkları pala şeklindeki kılıçlardı.

Buhâra heyeti Ankara'ya gelişinin ertesi günü Atatürk tarafından Çankaya köşkünde kabûl edilmişti. Çankaya'da saatlerce kalarak Atatürk'le görüşen Buhâra heyeti, Türkistan ve Rusya ahvali hakkında geniş bilgi vermişlerdir. Fakat, ne hazindir ki, Buhâralı elçilerin bu tarihî mülâkatları hakkında tafsilatlı bilgi edinilememiştir.

Buhâra elçilerinin verdiği malûmattan son derece memnun ve mütehassis olan Atatürk, 17 Ocak 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsünden şöyle hitap ediyordu: **«Muhterem arkadaşlar! Türkistanlı kardeşlerimiz Sakarya Zaferi münâsebetiyle bize üç kılıç ve bir de Kur'an-ı Kerîm göndermişler.Türk milleti adına kendilerine teşekkür ederim. Bu mukaddes kitabı Türk milletine hediye ediyorum. Bu üç muazzezlerden (kılıçlardan) birini ben aldım, ikincisini İsmet Paşa'ya verdim. Üçüncüsünü de İzmir fatihine saklıyorum. Bu kılıç İzmir'e ilk giren kumandanın beline takılacaktır.»**[8].

Atatürk'ün bu sözleri T.B.M.M. üyelerince büyük bir tezahüratla karşılanmıştır. Atatürk'e sunulan Kur'an-ı Kerîm Hacı Bayram Câmiine verilmişti. Şimdi ise, T.B.M.M. Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir. Kılıçlardan iki tanesi Atatürk ile İsmet Paşa 26 Ağustos 1922 taarruzuna hazırlanırken giydikleri kaputların üzerine takmışlar ve bu halde Akşehir'de fotoğraf çektirmişlerdi. Bu resim tarih kitaplarına geçmiş olup herkesin malûmudur. Üçüncü kılıç İzmir'e ilk giren süvari zâbiti Şeref Bey'e bizzat Atatürk tarafından takılmıştır.

Çankaya'daki mülâkattan bir müddet sonra, Buhâra elçiliğine, T.B.M.M. Hükûmeti, Ruşen Eşref Ünaydın'ı maslahatgüzarlığa da Rahmi Apak Beyleri seçerek gönderdi. Türk elçileri yola çıktıktan birkaç gün sonra Buhâra elçileri de Moskova'ya çağrıldı. Bir müddet sonra bu iki elçi Bolşevikler tarafından öldürülmüştür. Bu olay

üzerine de Ruşen Eşref ve Rahmi Beyler Batum'dan geri dönmek mecburiyetinde kalmışlardır[9].

Rusya'da yeni kurulan Sovyet rejiminin istikrarsızlığı ve liderlerinin iki yüzlü politikaları, Türk dünyasında başlayan bu birlik hareketini maalesef menfi yönde son derece etkilemiştir. Şöyle ki, 1 Mart 1921'de imzalanan Türk-Afgan İttifak Andlaşmasının 2. maddesinde, «**Taraflar birbirlerinin istiklâlini tanımayı, bütün şark milletlerinin kurtuluşunu ve hürriyetini, bu milletlerin istediği idare tarzını müstakil bir şekilde gerçekleştirme hakları olduğunu ve bu arada Buhâra ve Hîve devletlerinin istiklâlini kabûl ve tasdik ettiklerini beyan ederler.**»[10]. Aynı şekilde, 28 Şubat 1921'de imzalanan Sovyet-Afgan Muâhedesinin 2. ve 3. maddelerinde, «**Afgan ve Sovyet Hükûmetleri, bütün şark milletlerinin hürriyet ve istiklâli üzerinde hemfikirdirler. İki taraf, hükûmetlerinin şekli ne olursa olsun, ahalinin umumî reyine mürâcaat edildikten sonra, Buhâra ve Hîve gibi müslüman memleketlerin istiklâlini tanımayı kabûl ederler**»[11]. Sovyetler, bu andlaşmalardaki maddelerin hiç birine riayet etmedikleri gibi, riayet edilmesini isteyen karşı tarafa da mani olmuşlardır.

Herkesce malûmdur ki, bu tip andlaşmalar, bunu imzalayan tarafların milletler ve devletler arası hukuka riayet edeceklerini taahhüt eden yazılı vesikalardır. Sovyet idarecileri, bu ve buna benzer vesikaları fütursuzca çiğneyerek veya inkâr ederek, diğer milletlerin hak ve hukukuna, hürriyet ve istiklâline ne dereceye kadar riayet ettiklerini açıkça ortaya koymuşlardır. Onların bu menfi, tutumlarından en çok zarar gören milletlerin başında da maalesef Türkler gelmektedir. Sizlere arzedeceğim Azerbaycan meselesi, bu hususta son misali teşkil etmektedir.

Malûmunuz, Sovyet ihtilâlinden sonra istiklâlini ilk kazanan milletlerden biri de Âzerî Türkleri idi. Fakat, hıristiyan Gürcüler ve Ermenilerle birlikte federasyon şeklinde kurulan bu müstakil devlet, Sovyetlerin entrikalarına dayanamıyarak parçalanmış ve Âzerîler kendi müstakil devletlerini devam ettirmeye çalışmışlar ise de, Sovyet kızıl-ordusunun Azerbaycanı işgal etmesi üzerine bu devlet ortadan kaldırılarak yerine Sovetlere bağlı bir Sosyalist Azerbaycan Cumhuriyeti kurulmuştu. Fakat bu Türk Cumhuriyetine o zamanlar, Sovyetler, dışarıda temsilci bulundurma hakkını tanımışlar idi. Işte bu fırsattan istifade ederek Azerbaycan, Ankara'ya İbrahim Abilof isminde bir zatı sefir olarak göndermişti. Azerbaycan sefirini kabûl ederken Atatürk şöyle konuşur: «..... **Rumeli ve Anadolu halkı, Âzerî kardeşlerinin kalbi kendi kalbi gibi çarptığını bilirler. Bunun için getirdiğiniz tuhfe-i selâmın ne kadar derin ve âli bir hissin eseri olduğunu takdir eder ve bu selâmı alırken Âzerî Türklerinin de bir daha esarete düşmemeleri ve hukuklarının pâymâl edilmemesi temenni ve arzusunu izhar eylerler. Âzerî Türklerinin dertleri kendi dertlerimiz ve sevinçleri kendi sevinçlerimiz gibi olduğu için, onların muradlarına nail olmaları, hür ve müstakil olarak yaşamaları bizi pek ziyâde sevindirir....**»[12].

Atatürk ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti için Azerbaycan ve Âzerî Türkleri Doğu Türklerine açılan bir kapı veya onlarla Türkiye arasında bir köprü idi. Onun için Âzerî Türklerinin kaderleri ile çok yakından ilgilenmişlerdi. Nitekim, Türkiye Büyük Millet Meclisinde en hararetli tartışmalar bu mevzuda olmuştur. O tartışmalardan sadece bir tanesini burada arzetmek isterim.

13 Şubat 1337 (1921) Cumartesi. T.B.M.M. de Hâriciye Vekâleti bütçesi görüşülmektedir. Müzakereler esnasında, Trabzon mebusu Hamdi Bey Hâriciye Vekili Ahmet Muhtar Bey'e şu soruyu yöneltir: «**Şark siyasetinde bize dinen ve ırken merbut olan akvam da nazar-ı itibara alınmakta mıdır?**» Ahmet Muhtar Bey bu soruya şu cevabı verir:

«**Elbette. Şark denince; Şark yalnız Rusya'dan ibaret değildir. Rusya gayet büyük bir âlemdir. İster Bolşevizm olsun, ister Çarizm olsun, siyasette mühim ve müessir bir âmil olmaktan hiçbir sebep ve bahane ile hâli kalmaz. Fakat arzettiğim veçhile Şark Rusya'dan ibaret değildir. O havalide bizi bir çok revabıt-ı muhtelife tahtında dinen, ırkan, harsen alâkadar eden birçok milliyetler vardır ki bu ihtimal diyemeyeceğim bir hakikattir - Rusya'ya karşı gösterdiğimiz temayülün belki de mühim bir sebebi o milletlere ait olan alâka-i kaviyedir. Onların saadetini, onların istiklâlini temin etmektir.**

Bu maksadı, ihtilâfa meydan vermeksizin halledebilirsek büyük bir muvaffakiyet olur. Biz Ermenilerle bir zaman harbettik, sonra sulh yaptık. Fakat sulh ahkâmı neden icra edilmedi denince cevap olarak denir ki, bu sulh ahkâmının icrasına mâni olan Rus Sovyet Hükûmeti oldu. Biz Ermenilerle onların mezaliminden ve fecayiinden memleketi ve ahali-i islâmiyyeyi kurtarmak ve onlar bizim gibi medenî bir hükûmet tesis edemedikleri için orada münasip bir kuvvet bırakarak Şark hududumuzda asayişimizi muhafaza emeliyle muharebe yaptık ve sulh yaptık. Fakat bu gayenin istihsali esnasında karşımıza bir mâni kuvvet çıktı. O da Rusya Sovyet Hükûmeti... Rus Sovyet Hükûmetiyle dostuz. Acaba neden sulha mâni oluyorlar? Çünkü Ermeniler sulhün icrasına mâni olma için kendilerinin bolşevik olduklarını ilân ettiler ve bu nasıl haldir ki, Ermenistan'da Bolşevikler hâkim iken Taşnaklar dehşetli bir rol oynamaktadır? Rus Bolşevik Hükûmeti akide-i içtimaiyelerini bütün insanlara, milletlere kabûl ettirmek için tecâvüzü tatbik ettiğini bu defa da ispat etmiştir. Bu cümleden olmak üzere geçenlerde burada telgrafı okunduğu üzere, orada Türkiye Komünist Fırkası namı altında birtakım insanları toplamış ve bunlardan Mustafa Suphi isminde birisi hududumuzdan geçti, ta Erzurum istasyonuna kadar, bu fırka-i içtimaiyenin teşkilâtını yapmak üzere geldi. Biz biliyoruz ki, Rusların bir gayesi var: O da, ittifak ve ittihat edecekleri milletleri mutlaka kendi akidelerini bu sıfat ve bu nikapta görmek istemiştir. Endişemiz şu ki, İngilizlerle Bolşevikler, Azerbaycan Türk âlemi ile bizim aramıza bir Ermenistan dikmek istiyorlar. Tekrar arzediyorum: bütün dünyanın ittihaz ettiği bir karar var: O da bizimle Azerbaycan arasında, Azerbaycan'la Türk âlemi arasında bir Ermenistan meydana getirmek istiyorlar.. Bakalım kim galebe edecektir: Karahan'ın sürüklediği Sovyetler mi, yoksa biz mi?»[13].

Bu vesikaların muhtevasını dinledikten sonra, «**Acaba, Mustafa Kemal Paşa ve T.B.M.M. Hükûmeti pan-turanist bir siyaset mi tâkip ediyordu?**» sorusu zihinlerde belirebilir. Bu soruya verilecek cevap hem evet ve hem de hayır'dır. Fakat bu hususta birşey söylemeden, önce, Turancılık veya pan-turanizm hakkında biraz açıklama yapmak gerekiyor.

Malûmunuz, bu Turancılık fikrini Ziya gökalp ortaya atmıştı. Gökalp, Türkçülüğün Esasları adlı eserinde, Turancılığı «**Türklerin uzak mefkûresi, Turan namı altında birleşen Oğuz, Tatar, Özbek, Kırgız, Yakut ve diğer Türk topluluklarını lisanda, edebiyatta, harsta birleştirmektir**» şeklinde târif etmiştir[14]. Gökalp, hayatı boyunca siyaseten ve askerî yönden bütün Türklerin birleşmesini ne söylemiş ve ne de yazmıştır. Hakikat bu iken Turancılığın bütün Türkleri bir askerî ve siyasî şemsiye altında toplamak olduğu şeklinde yayılması nasıl olmuştur?

Muhakkak ki, bu memlekette ve bu milletin fertleri arasında Turancılığı veya pan-turanizmi askerî ve siyasî yönüyle düşünenler olmuştur. Fakat ortaya atılalıdanberi Turancılığı o mânada ne bu milletin ve ne de devletin tâkip ettiği siyasette görmek mümkün değildir. Türk dünyasında dil ve kültür birliğinin geliştirilmesini kendi hegemonyası için bir tehlike olarak gören Sovyetler, yandaşları ve ajanları vasıtasiyle Turancılığı askerî ve siyasî hedefleri olan bir fikir şeklinde tanıtmağa ve propagandasını yapmaya başlamışlardır. Bunu sezen Atatürk, böyle bir propagandaya meydan vermemek için Turancılığı, askerî ve siyasî mânasiyle düşünenlerin bu düşüncelerinden vazgeçmeleri için kendilerini ikaz etmiştir. Atatürk, 1 Aralık 1921'de yaptığı bir meclis konuşmasında bu hususta şöyle diyordu:

«Efendiler, büyük ve hayalî şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın husumetini, garazini, kinini bu memleketin ve bu milletin üzerine celbettik. Biz Pan-İslâmizm yapmadık. Belki «yapıyoruz,yapacağız» **dedik. Düşmanlar da** «yaptırmamak için bir an evvel öldürelim» **dediler. Panturanizm yapmadık.** «Yaparız, yapıyoruz dedik, yapacağız dedik» ve yine «**öldürelim**» **dediler. Bütün dâva bundan ibarettir. Biz böyle yapmadığımız ve yapamadığımız mefhumlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın adedini ve üzerimize olan tazyikatı tezyid etmekten ise haddi tabiiyye, haddi meşrua rücu edelim. Haddimizi bilelim.Binaenaleyh efendiler, biz hayat ve istikbâl isteyen milletiz. Ve yalnız ve ancak bunun için hayatımızı ibzal ederiz»**[15].

Atatürk, istiklâl harbi yıllarında Türk birliği için tâkip ettiği siyasetten ve düşünceden daha soraki yıllarda da vazgeçmemiştir. Cumhuriyet kurulup yerleştikten sonra, şayet, Atatürk'ün tâkip ettiği eğitim ve öğretim programına dikkatlice bakılacak olunursa, onun en büyük emellerinden birinin bütün Türkler arasında tam bir kültür birliği yaratmak olduğu görülür. Müsaade ederseniz meseleyi şöyle özetlemek isterim: Malûmunuz, bu memlekette bir zamanlar, herşeyi âl-i Selçuktan başlatanlar olmuştur. Onların bu kısır görüşlerine ilk karşı çıkanlardan biri de Atatürk olmuştur. «**Cihangirâne bir devlet çıkardık bir aşiretten**» mısraının mânasını reddederek Osmanlılardan önceki tarihimizin büyüklüğüne ve kökümüzün tâ Orta Asya'ya bağlı olduğuna genç nesilleri îman ettirmek için öğretmen câmiasını uyaran ve onları vazifelendiren Atatürk olmuştur. Türk tarihi ve kültürünün menşei ve eskiliği hakkında Atatürk, meclis kürsüsünden şunları söylemiştir:

«Efendier, bu dünya-yı beşeriyette asgari yüz milyonu mütecâviz nüfustan mürekkep bir Türk millet-i azimesi vardır; ve bu milleti, saha-i arzdaki vüs'ati nisbetinde saha-i tarihte de bir derinliği vardır... En bariz ve en kat'î ve en maddî delâil-i tarihiyeye istinaden beyan edebiliriz ki, Türkler onbeş asır evvel Asya'nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyetine tecelligâh olmuş birer unsurdur. Sefirlerini Çin'e gönderen ve Bizans'ın sefirlerini kabûl eden bir Türk devleti, ecdadımız olan Türk milletinin teşkil eylediği bir devlettir»[16].

Anavatan olarak bizlere Orta Asya'yı gösteren, bütün Türklerin oralardan nasıl yayıldıklarını, nasıl kardeş olduğunu anlatan, «**Oğuz, Kırgız, Tatar, Özbek, Kazak ve Yakut yok, yalnız Türk vardır**» diye resmen bu işin öncülüğünü yapan ilk Türk lideri Atatürk olmuştur. Orta Asya'da bulunan Türklerin yaşadıkları toprakları bize ikinci vatan olarak sevdirenlerin en başında yine O büyük insan gelir.

Atatürk, meseleyi burada bırakmamıştır. Tâkip ettiği dış politikada da mümkün olduğu kadar Türk birliğine, Türklerin emniyet ve selâmetine dikkat etmiş ve bunu sağlamak için de her fırsattan istifade etmiştir. Bunun en açık misali 9 Şubat 1934'de Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'nın iştiraki ile imzalanan Balkan Paktı (veya Ententi) ve 8 Temmuz 1937'de Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında imzalanan Sâdâbâd Paktı'dır. Atatürk, Balkan Paktı'nın hazırlık safhasında tertip edilen ve bir tanesi de 25 Ekim 1931'de Ankara'da akdedilen Balkan Konferansı'nın üyelerine şöyle hitap etmektedir:

«... Balkan milletleri, bugün, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye gibi müstakil siyâsî mevcudiyetler hâlinde bulunuyorlar. Bütün bu devletlerin sahipleri olan milletler asırlarca beraber yaşamışlardır. Denebilir ki, Türkiye Cumhuriyeti dâhil olduğu halde son asırlarda vücut bulan bugünkü Balkan devletleri Osmanlı imparatorluğunun yavaş yavaş parçalanmasının tarihî neticesidir.

«Bu itibarla Balkan milletlerinin asırlara şâmil müşterek bir tarihi vardır. Bu tarihin elemli hâtıraları varsa, onlara sâhip olmakta bütün Balkanlılar müşterektir. Türklerin hissesi ise daha az acı olmamıştır.

«İşte, siz, muhterem Balkan milletleri mümessilleri; mâzinin karışık his ve hesaplarının üstüne çıkarak derin kardeşlik esasları kuracak ve geniş birlik ufukları açacaksınız; ihmal olunmuş ve unutulmuş büyük hakikatleri ortaya koyacaksınız.

«Muhterem murahhaslar!

«Balkan milletleri içtimaî ve siyasî ne çehre arz ederlerse etsinler, onların Orta Asya'dan gelmiş aynı kandan, yakın soylardan müşterek cedleri olduğunu unutmamak lâzımdır.

«Karadenizin şimal ve cenup yollarıyle, binlerce seneler deniz dalgaları gibi birbiri ardınca gelip Balkanlarda yerleşmiş olan insan kitleleri başka başka adlar taşımış olmalarına rağmen, hakikatte bir tek beşikten çıkan ve damarlarında aynı kan deveran eden kardeş kavimlerden başka bir şey değillerdir.»[17].

Atatürk'ün, tefsîre muhtaç olmayan bu sözleri ve birkaç yıl sonra kurdurduğu Balkan Paktı ile Türk nüfûzunu Balkanlarda nasıl devam ettirmek istediğini ve böylece, Osmanlı imparatorluğunu âdeta ihya edercesine hareket ettiğini görüyoruz.

Tabiî ki bu siyasetin temelinde Osmanlı imparatorluğunu âdeta ihya edercesine hareket ettiğini görüyoruz. Tabiî ki bu siyasetin temelinde Osmanlı imparatorluğundan sonra oralarda kalan Türklerin emniyetini sağlama fikri yatıyordu.

Atatürk'ün Sâdâbâd Paktı'nı kurması da zor olmamıştı. Zira, O'nun büyük şahsiyetine karşı Afgan ve İran liderleri derin bir hayranlık duyuyorlardı. Nitekim İran Şah'ı Rıza Pehlevî ve Afgan Emîr-i Emânullah Han, «**Ağabeyimiz Mustafa Kemal Paşa nasıl tensip buyururlarsa öyle hareket ederiz**» diyerek Atatürk'ün kendi üzerlerindeki nüfûzunu açıkça belirtmekten çekinmiyorlardı. Bu liderler, milyonlarca Türk'ün de yaşadığı kendi ülkelerinde yapmak istedikleri yeniliklerde hep Atatürk'ü örnek almaya çalışmışlardır. Atatürk, İran ve Afgan liderleri üzerindeki nüfûzundan istifade etmiş, gönderdiği iki ayrı heyetle, önce İran-Afgan ve sonra da İran-Irak hudud anlaşmazlıklarını hallettirerek Sâdâbâd Paktı için gerekli zemini hazırlamıştır.

Atatürk, Balkan milletleri temsilcilerine yaptığı gibi, Afgan ve İran ileri gelenlerine de her fırsatta Türk milleti ile olan yakınlıklarını ve ortak menfaatlerini anlatmağa çalışmıştır. Nitekim O, kendisini ziyârete gelen Afgan Emîri şerefine 20 Mayıs 1927'de verdiği bir yemekte şöyle diyordu:

«Afgan, milleti ile menşei Orta Asya olan ecdadımız arasındaki münâsebetler ve uhuvvet rabıtaları pek kadîmdir. Tarihin silinmez sahifeleri, o münâsebetlerin ebedî hâtıraları ile doludur.

«İki kadîm ve kahraman milletin, bugün evlâtları, bizler, medar-ı intibah olan o sahifeleri, büyük alâka ile mütalea etmeliyiz. Orada Afgan milletiyle Türk milletinin bir safta, yanyana, aynı gayeye yürüdüğünü ve müşterek şanlar ve zaferler kazandığı görülecektir. Tarihin o lâyemut mazbutatı; bize kardeş hislerini ve rabıtalarını, kıymetli bir miras-ı müşterek olarak bırakmış olan Afganlı ve Türk büyük babalarımızın, bugünkü siyasî hududlarımızın hâricindeki sahalarda dahi, devletler kurmakta yekdiğerine halef ve selef olduklarını göstermektedir»[18].

Atatürk, Balkan ve Sâdâbâd Paktlarını kurmakla, Balkanlardan Orta Asya'ya kadar uzanan bir ittifak zinciri meydana getirmiştir. Bununla, hem Türkiye'nin, hem de üzerlerinde milyonlarca Türk'ün yaşadığı bu komşu memleketlerin emniyetini sağlamayı düşünmüştür. Böylece Atatürk, Türk nüfûzunun yaygın olduğu bu dost ülkelerde yaşayan Türkler arasında da bir birlik kurmayı ümid etmiş ise de, bunu gerçekleştirmeye ömrü vefa etmemiştir.

---

[1] M.E. Bozkurt, *Türk İnkılâbı Tarihi Dersleri*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yayını Nr. 160, yıl 1940, s. 191.

[2] Burada bir hususa dikkati çekmek isterim. Atatürk, olayların seyrini tâkib eden ve nasıl bir neticeye varacağını çok iyi gören ve sezen ender insanlardan biri idi. O, ne zaman hareket edileceğini ve ne zaman durulacağını çok iyi bilen bir liderdi. Yukarıda meselenin siyâsî yönünü dikkate alarak hareket etti derken, O'nun bu vasfını kaydetmiştim.

[3] *T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları*, Ankara, 1980, I, s. 154.

[4] *T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları*, I, s. 153.

[5] Togan, A.Z.V., *Hâtıralar, Türkistan ve Diğer Müslüman Doğu Türklerinin Millî Varlık ve Kültür Mücâdeleleri*, İstanbul, 1969, s. 375.

[6] Cumhuriyet Arşivinin bu vesikaları bir gün ilim adamlarının tedkikine açıldığında yalnız Türkistan meselesinin değil, Cumhuriyetin ilk yılları ie ilgili daha pek çok meselelerin de aydınlığa kavuştuğunu göreceğiz. İlim namına ve Türk kültürü namına temennimiz, bunun en kısa zamanda gerçekleşmesidir. Zira, böyle vesikaların saklı veya kapalı kalması hiç kimseyi ve bilhassa bizlere faydası olmadığı gibi zararı da vardır. Bugün İngilizler başta olmak üzere pek çok millet arşivlerini tedkike açmış bulunmaktadır. Bizim görüşlerimizi aksettiren vesikalarımız tedkik edilmeden yabancı arşiv malzemesi, değerlendirilerek meselelerimiz izah edilince, hakikatlar hiç bir zaman ortaya konamamaktadır, ki bu da en çok bizim aleyhimize olmaktadır.

[7] Buhâralıların Türkiye'ye maddî yardımları hakkında tafsilâtlı bilgi için bk., M.Saray, «Atatürk'ün Sovyet Politikası ve Türk-Sovyet Münâseetleri hakkıda bâzı açıklamalar», *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, Ed. Fak., İstanbul, 1981, s. 37-78.

[8] Şapolyo, E.B., «Atatürk ve Üç Kılıç», *Türk Kültürü*, Sayı 35 (Kasım 1965), s.86.

[9] Aynı eser, s. 86-87.

[10] M.Saray, *Dünden Bugüne Afganistan*, İstanbul, 1981, s.206.

[11] Saray, aynı eser, s. 137.

[12] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, İstanbul, 1945, II, s. 19.

[13] T.B.M.M. *Gizli Celse Zabıtları*, I, s. 439-440.

[14] Gökalp, Z., *Türkçülüğün Esasları*, Hazırlayan M.Kaplan, İstanbul, 1976, s. 22-23.

[15] *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, C.14, s. 430-431.

[16] Aynı eser, C. 24, s.305-306.

[17] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 268-69.

[18] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 250-251.

ATALARDAN ÖĞÜTLER:

"Çocuklarımıza ve gençlerimize vereceğimiz tahsilin hududu ne olursa olsun, onlara esaslı olarak şunları öğreteceğiz. 1. Milliyetine. 2. Türkiye devletine. 3. Türkiye Büyük Milet Meclisi'ne düşman olanlarla mücadele lüzumu. Fertleri bu mücadele gerekleri ve vasıtaları ile donanmayan milletler için yaşama hakkı yoktur."

***Gazi Mustafa Kemal Atatürk* (1922).**

TÜRKİSTAN GÖNLÜM

(İkinci Sayıdaki Kapak Resmi için)

Resmine bakınca hemen duyulur
Her çizgide taşan hüzün.. hüzün ses;
Donmuş bir özlemle büyür hürriyet
Bağrında bir çığlık olur her nefes.

Zamanı elimle bir yırtabilsem
Panzehir olacak zâlime ölüm;
Biraz daha yor, dur; sabrın atını
Ey benim yas dolu Türkistan gönlüm.

Koşacak aydınlık günün peşinde
O yağız çehrende en akından nûr;
Zulmün pençesinde iyman saati
En acılı özlemlerde kurulur.

Yürüsün yürüye bildiği kadar
Dâvâ için gönlüm hep uçmak ister;
Uyanışa benim ilk menzilimdir
Kaşgar, şu güneşin ağladığı yer.

Ahmet Metin ŞAHİN

VİYANA'DAN KAŞGAR'A

— Sonsuzluk —

Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU

Benim doğduğum şehirde baba evimiz ile bağlarımız arasında uzun bir yol vardı. Yolun bir bölümü şehir içinden gider, daha uzunca bir bölümü de şehrin hemen dışında başlayan bahçelerin bağların arasından dere yukarı tırmanır, tepelerden bir başka tepeye varırdı. Bizim bağımız epeyce uzakta bir dağ yamacındaydı.

Evimiz ile bağımız arasında, şehir içinde hısım akraba evlerinin önlerinden geçerdik; şehir dışında ise uzak yakın tanışların bağlarıyla bahçelerinin arasından yürür giderdik. O evlerle bu bağlar bahçeler, farkında olduğum vakitlerde de farkında olmadığım saatlerde de, benim için türünü bilemediğim bir cesaret, ölçüsünü düşünemediğim bir güven, varlığıyla doluverdiğim bir öğünç kaynağı olurdu; hepsi birden benliğimi besleyen bir tatta lezzetleşerek çocukluğumun zenginliği haline gelirdi. Giderek, bir vatan emniyetinin huzuru oldular ve bir yurt sahiplenmesinin güvencesinde yaşattılar beni. Şimdi, elli yılın bulutlarında bir nefis hâtıralar zenciridirler; her zaman beni ben yapan kültürün sarsılması güç temel taşı olarak kaldılar. Çünki bana, bu nefis hâtıralar zenciri, bilinen yeryüzü kültür ve medeniyetlerinden en büyüklerinden birinin, en ön sıradakinin, Türk Kültürü'nün emsalsiz lezzetini tattırmışlardır; bu kültürü meydana getiren fevkalâde bir dile, o ölümsüz Türkçe'ye sahip olma cesaretini vermişlerdir; bu ölümsüz dilin hürriyetinde can bulmuş bir vatana güvenmenin huzurunu duyurmuşlardır.. ve çünki bana, bu nefis hâtıralar zenciri, böyle bir vatanı yurtlaştıran, Doğu'da ve Batıda, cihandeğer nice toprakların, gündoğumlarından günbatımlarına kızaran ıztıraplarını bir öğünç kaynağı yapıp sancılarıma katma ve orada yeniden vatanlaştırma gücünü aşılamışlardır.

Ben, o hâtıralarıma minnetdârım, ayrıca, beni sahip olma hakkına eriştirmişlerdir.

Sahip olmak sevmek demektir; sevmek ise ebedîleşmektir. Vatan, milyon kere milyon kere milyon sevmenin yağmuru olduğu için ebedîdir; ve vatanı besleyen topraklar, Doğu'da ve Batı'da, bunun için ebedîliğin sınırları halindedirler. Sınırlardan merkeze, tıpkı özden köklere ve yapraklara, yahut yapraklardan köke özü kullanıp akan özsular gibi bir gıdâ akar, bu, dildir; kültürü yoğurur, mayalandırır, biçimlendirir ve vatan fırınına sürer.. pişirir.

Belki de bunun için Dağ Yolu'nu okuduğum yıl: "Viyana'dan Çin'e yürüyüp giden bir kişi hep Türkçe konuşur, Türkçe dinler" anlamındaki cümleyi gördüğümde hiç düşünmeden baba evimizle o dağ yamacındaki bağımızın yolunu, yolun iki geçesindeki hısım akraba tanış evlerini, dağlarını bahçelerini hatırlayıvermiştim.

Sanırım on yaşlarındaydım.. belki onbir.

Hamdullah Suphi Tanrıöver Bey'i çok sonra, yirmi yirmibir yaşlarımda tanıdım. Sanırım bu cümle, Viyana'dan Çin'e yürüyüp giden bir kişinin Türkçe konuşup Türkçe dinlemesini anlatan söz götürdü beni ona. Günümüzden bu yüzyıl öncesi için söylendiğini sandığım o söz Hamdullah Suphi Bey'in Dağ Yolu'nda değildi belki, iyi bilemeyeceğim, ola ki Güne Bakan adlı derlemesindedir. Merhum, akıllarda yer etmesini istediği yüklü ve zengin sözleri tekrarlar halinde kendine has ó renkli ve âhenkli söyleyişiyle dillendirir, yazıya da öylece geçirmekte bir sakınca görmezdi. Nitekim bugün düşünüyorum da, Dağ Yolu'ndan ve Güne Bakan'ın o kalın cildinden bende kalan bir kaç altın damlasından biri bu cümledir.

Hem de ilk okuduğumda inanamayarak!

Nasıl inanabilirdim ki on onbir yaşımın ne ölçüde geniş olursa olsun hayalleyebileceği ufuklar o cümlenin içinde çok, pek çok ufalıyordu. Viyana'dan Çin'e...? Sanki bu dünyanın ortasından bir başka dünyanın ucuna!

Bu iki uç arasındaki çizgi yolun üzerinden yürüyerek gittiğimde tıpkı babaevimizle bağımız arasındaki cesareti, güveni, huzuru ve öğüncü duyacak, yaşayacak, yaşayacaktım!

Bu, bana pek imkansız geliyordu.

Helen-Hitit-Sümer yüceleşmesinde aferinleşmiş, Osmanlı'dan ötesi hain padişah toprakları ve insanları kötülemesinde ürkekleştirilmeğe kalkışılmış bir onbir yaş beyninden başka ne bekleyebilirsiniz ki? Millî bir

cesaret mi, yoksa evrenselleşmiş bir "hümanist" bencilleşmesinde köle hayalleri mi?

Bir milletin yeniyetme beyinlerine siz milleti millet yapan hâtıralar zencirinden halkalar bağlamaz da başka milletlerin ilmiklerinde düğümlemeğe kalkışırsanız en çok on yıl sonra sadece itişip kakışan beyinsiz bedenler kalabalığı yaratmış olursunuz. Anaç tavuğun altına koyduğunuz ördek yumurtasından Denizli Horozu üreDiğini gören olmadı şimdiye kadar.

Bu yüzden, Hamdullah Suphi Tanrıöver'e ilk sorum o cümlenin gerçeklik değeri üzerinde olmuştu. Geçen on yıl içinde, artık, Viyana ile Çin arasındaki yolun sağında solunda kimlerin nesi bulunduğunu kimlerin nesi bulunmadığını öğrenmesine öğrenmiştim ama yine de on yıl öncesinin bir cümlesinin on yıl sonra yazarının ağzından tahkik ve tasdik etme hevesinden kurtulamamış, o hâlin heyecanını yaşamak istemiştim.

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in, ondan sonraki yıllarda da nice günler uzun uzadıya konuşacağız, daha doğrusu onun konuşup benim dinleyeceğim sohbetlerinde dâima gülbahçelerinin cünbüşünü bulmuşumdur. Fakat bu güller, bütün süslü ve gözalıcı renklerine rağmen, hemen her zaman düşlerde yüzen bir Türk dünyasının hüznündeki kokularıyla bülbül özlemlerine boyunlarını bükmüş güllerden olmuşlardır hep. Böyle bir düşlü güllerin hüzün bahçelerinde elbette Viyana'dan Çin'e kesintisiz Türkçe konuşulan yol hayâli insana her zaman yaşama sevinci verir. Ve eğer o kişi, yaradılış sebebindeki hikmeti anlayabilecek kadar idrâk sahibi olabilmişse, elbette, bu yaşama sevincini milletinin geleceği için vakfetmek heveslerine düşebilir. İnsanın belli bir ırktan olması; bu ırkın, yüceliği pek belli işlerde emeğini esirgememiş bulunması; bu emeklerin sonucu bütünleşmiş bir coğrafyada bütünleşmiş bir insan soyunun hür ve âdil bir topluluk içinde kaynaşır hâle gelmesi, ancak. Yüce Tanrı'nın izni ve kudreti ile mümkündür. Yüce Tanrı ile kul arasındaki bu güzel alışveriş sadece birinin lutfu ötekinin şükranı meselesidir. Bu yüzden de insan, mensubu olduğu millet ile öğünüyor, devlet ile seviniyor ve tarihi ile gururlanıyorsa başka bir hareket yapmıyor, mecburu olduğu şükrânını ifâde ediyordur; kimsenin kınamaya hakkı yoktur, hele bu yüzden, o kutsal kişiyi bir takım düzmece ve anlamsız sıfatlarla yermeğe ve kötülemeğe kalkışmak, eğer cahillikten değil ise o davranışın asıl sebebi, köleliktendir.

Bazan okumak noksan kalır. En sağlam belgeler ve en güvenilir delillerle de olsa insan okuduğundan şüphe edebilir. Bunun gibi dinlemek, işitmek, duymak şeklinde sizden bir başkasından edindiğimiz bilgiler dahi, o kişi ne derece namuslu ve doğru sözlü bilinse de tartışma götürür yarım bilgiler olabilir. Ne var ki görmek, gördüğünü bütünüyle değerlendirebilmek kadar şüphe kabul etmez bir başka gerçek yoktur. Bu düşünceyle Viyanadan Çine gidecek o uzun yolda Türkçe konuşmak ve Türkçe dinlemek lezzetini tatmak, bu, uğrunda ölünebilecek ölçüde ışıklı düşün gerçeğini görmek istedim. Yoldaşım karım oldu; fotoğrafların çoğunu çeken, konuşmaları kaydeden, birlikte gördüklerimizi tartışıp değerlendirdiğimiz, aynı zamanda en güvenilir tanığım da olan yazar M. Gürşen Sepetçioğlu, yoldaşlığın dışında nice zahmetlerin de üstesinden gelebilmeme yardım etti.

İlk vardığımız yer Viyana olmadı. Belgrat oldu. Viyana'ya daha sonraları ve değişik tarihlerde uğradık. Aslında Kaşgar'a da gitmek, henüz, kısmette görünmüyor. Bunun bir kaç sebebi var ve bu sebepler bu yazının konusu olmamalı. Lâkin Urumçi'ye ve Kaşgâra da, tabiî çevresiyle birlikte, gideceğimize inanıyorum. Gideceğiz ve oraları da görüp yazacağız, olduğu gibi. Ancak o vakit yolumuz tamamlanmış sayılacak.

Bununla beraber, yazmakta olduğum İmparatorluğun Hudutları adlı eser için, Viyana Kaşgar Yolunun güneyinde ve kuzeyinde gidip gördüğümüz yerler bir teselli sayılabilir. Meselâ Finlandiya ve Norveç; meselâ Kahire-Asvan üzerinden Sudan sınırı. Noksanları fazlaları ile denkleştirebilirsek yolumuzdan sapmış sayılmayız. Tıpkı Belgrat'ta, Kale'de, burcun en hür çıkıntısından görülen Sava Irmağı'nın başını vura vura Tuna'ya katılışı ve o çaresiz teslimiyeti kabullenip Tunalaşarak yeni yolunda eskinin hazinelerine akışı gibi...

Yıl 1968, aylardan martın nisana çevrilmiş yüzü, günlerden bir yalnız Cuma, vakitlerden elifi elifine ikindi ezanı. Aşağıda Sava'nın Tuna'ya teslim olmamak için direneceğim diye çırpınışından fırlayıvermiş açlığına doygun bir Tuna. Biz, Belgrat'ta, Kale'de, burcun en hür yüksekliğine dikilmiş, Yugoslavya'nın Tito'dan nasiplenmiş asık suratını umursamadan, hattâ unutmuş, o acayip Cumanın o acayip vaktinde okunmayan bir ikindi ezanına dalmışız. Yalnızlığına kapamış Cumanın o yapayalnız vaktinde belki aşağıdaki sulardan, belki kale bedenlerinden, belki üzerinde bir parçası olduğumuz burçtan bir ikindi saatinin

ezanını dinler gibiydik.. ben de, Gürşen de.

Nasıl dinlemeyelim ki bütün Belgrat oraya bizim dilimizde Kale diyordu. Oraya giden otobüslerin varış durağında ve levhasında semt adı olarak Kale yazıyordu. Orada bir çok şeyin adı hâlâ Türkçe söyleniyordu ve orada bütün çevre hâlâ Türk idi. Zannediyorduk ki biz Bursa gibi, Diyarbakır gibi, Ankara veya Karahisar gibi sökülüp gelen Anadolu'nun en eski Türk Kalelerinden birindeyiz ve hemen sağımızdan solumuzdan birileri bir şeyler sormak için bize gelecekler. Halbuki Yugoslavya'daydık ve cumanın da vaktin de acayipliği buradaydı işte.

Aşağılarda Sava'yı da teslim almış olmanın zaferinde bir Tuna bir iki bin yıllık tarihimize karışmak üzere dörtnal koşturuyordu. O bir iki bin yıllık tarihimiz, Hunlardan-Peçeneklerden bu yana bizim, yalnız bizim, geçmişimiz idi; yâni muhteşem ve mücevher ömrümüzün bir kısmı.

Şimdi bu yazımı, hele bu satırlarımı gören o pek belli bir bölük yazar çizer takımı yine geçmişle, hoşlanarak benzettikleri mezartaşları ile öğündüğümü söyleyecekler. Varsın söylesinler; bizim mezartaşlarımız da alelâdelikten kurtulmuş san'atın feykalâde ölçülerinde şimdiye kadar denenmemiş bir fevkalâdeliğin de üstesinde yaşamaktadır. Bunlar olmasa, o fevkalâdeden de ötedeki bu geçmiş bulunmasa ne varlığımızın bir anlamı kalır ne de geleceğimizin. Çünki zaman harekettir ve en pespâye bir çizginin bile bir başlangıç noktası bulunur. Eğer o nokta mevcud olmazsa çizgi varlığını devam ettiremez. Bunun gibi, sen geçmişi bir mezartaşı belleyip orada bağlanır kalırsan zamanın hareketliliğinde silinir gidersin; önemli olan bu zaman hareketinde geçmişi günümüze getirebilmek, alınterlerinde ve arıtılmış emeklerde yoğurabilmek, yeni bir mayalanmada o hamuru geleceğin ateşiyle pişirebilmektir. Bunu yapabiliyorsan eğer o vakit sen çağdaşsın ve işte o vakit sen, mecburu olduğun şükran borcünu ödemiş sayılırsın; kervanı yürütür yükünü götürürsün, geride kalan yalnız ve garip seslerdir artık, ıpıssız!

Biz, Gürşenle o gün Belgratta, Kale'de, böyle değilse de buna yakın konuşurken birdenbire irkildim. Birinin, yahut birilerinin pek yakınımızdan bize sanki yapıştığını hissettim. Daha doğrusu bir çift gözün bizi bizden çok bizim olmuş duygularla sarıp sarmalamakta olduğunu sezinledim. Gürşenle aynı anda dönüp baktık: yaşlı fakat eskimiş bir heybette, yıllanmış fakat yenilmemiş bir yüz!

Bu yüzde yok olup gittiği de sanılabilecek ölçülerde çizgileşmiş fakat doğru dürüst bakılınca hemen kendini ele veren lâkin kolayca pes etmeyeceği pek belli bir çift onsekiz yaş gözü... sanırsın Boğaziçinin sisli bir eylül sabahı üzerinize yağmak üzere, hattâ yağıyor, çoktan yağmış.. sizi, gelecek kötü kışlardan korumak için, sizdeki zamanın yarına çevrili hareketinde güçlenip baharlanmak için o Boğaziçi sabahı eylülünü unutmuş sizinle hemhâl oluyor.

Bir an bakıştık: Tuna'yla bakıştık, daha yukardaki Vistül ile bakıştık, daha aşağıdaki Karadenizle, Anadolu ve Rumeli topraklarımızla, Ceyhun'la, Seyhun'la bakıştık... Taşkent'ten Almaataya, Kaşgârdan Yarkent'e ve Yemen'den Galiçyaya genişleyip daralmış bakıştık.. Sonra koca bir dünya bir göz açımı içinde eğildi ellerimize, nasıl olduğunu bilemediğimiz bir ânda ihtiyar benim elimi bırakıp Gürşenin, Gürşenin elini bırakıp benim elimi öpmeğe başladı. İkimiz de ellerimizi çekemiyorduk; ikimiz de orada, Belgratta, üç beş yüzyıl bizden olmuş bir kale burcunda oradaki ufkun çizgisine karışmıştık. Seksen doksan yıllık bir ömrün, en azından elli yılı özlemlerde, kalanı günbatımı sancılarında, eğer kalabilmişse üç beş yılı da gündoğumu sıkıntılarında terlemiş esmer yorgunluğuyla bir tarifsiz dirilişe yekinmiş, bütün gücünü öpücüklerde biriktirip ateş damlası dudaklarıyla ellerimize kondukça bizi yangınlara veriyordu. Ölüm o anda gelip bizi bulsaydı, yemin kesinliğinde söylüyorum, sonsuzluk denilir ve erişilmezlik işte bu an olurdu ve bizi oracıkta heykelleştirirdi.

Neden sonra kendime gelebildim. Gürşen bir eline sıkısıkıya sarılmıştı ben öteki elini tuttum. İhtiyar çok kısık, sanki gırtlağında yırtıklık varmış gibi konuşuyordu. zamansı sesi bu yırtıklarda hıçkırıyordu. Coşkunluğunu durduruşumuzdan ayrıca üzgün: "Bırakın ellerimi ellerinizi öpsün, ellerinizi öpsün, öpsün..." deyip duruyordu.

Sebebini sordum nezleli bir sesle.

Verdiği cevabı ölürken de unutmayacağım. Dedi ki, o zamanı hapsetmiş hayli eski onsekiz yaş gözlerini açabildiğince açarak dedi ki: "Sen ne diyorsun çocuğum? Te hey be kızancığım sen ne demektesin? Ben şuncağızda, daha ölmemişem, gavurun şuracığında bence konuşanı duymuşum. Yıl kaça vardı şimdi? Bu zamanda bu dili duyarım da canımı vermem mi ben? Bu dili konuşana kurbancık olmam mı ben, kurbancık olmam mı ben, kurbancık olmam mı...?"

Tuna'yı ben bir daha öylesine zamana sığmaz bir sarhoşlukta akarken görmedim. O gün o vakit oradaki gibi.. görmedim, hiç görmedim!

KIRIM FACİASININ KIRKINCI YILI

Prof.Dr. Mehmet ERÖZ

Kırk yıl önce bugünlerde, Sovyet rejimi, Kırım Türklerini vatanlarından sürüp, çıkarmıştı. Bu, 1783'de II.Katerina tarafından başlatılan imha ve sürgün hareketinin, Sovyetler eliyle tamamlanması demekti. 1783'te Çarlık Rusya'sı, Kırım'ı işgal etti; 1944'te komünist Ruslar, Kırım'ı Türkler'in elinden tamamıyle aldı. II.Dünya Harbi sırasında Kırım'lı bazı Türk gençlerinin Almanlar'la işbirliği ederek, Kızıl Ordu'ya karşı savaşmalarını bahane eden Sovyet rejimi, Kırım Türkleri'ni toptan sürdü. Yaşlısı, hastası, çocuğu ile bütün Tatar Türkleri, kara vagonlara doldurulup, meçhul yönlere sevkedildi. Çocuklar, analarından; kadınlar, kocalarından ayrıldı. Melek maskeli kızıl şeytanın, en dehşet verici "eylem"lerinden biriydi bu... Ata mezarlarının bulunduğu yaslı Kırım köylerinde, artık, Türk köylüsünün ocağı tütmeyecekti. Komünist rejimi Kırım'ı tamamıyle Sovyetleştirmiş, Slavlaştırmıştı.

Kırım Türkleri, Kuman (Kıpçak) ve Peçenek Türkleri'nin soyundan geliyordu. Dobruca'da, "EMEL" dergisini çıkarmağa başlayan ve halen Türkiye'de devam ettiren, idealist Kırım Türk'ü, avukat **Müstecip Ülküsal Bey**'in dediği gibi, Kırım Türkleri arasında Moğol unsuru, çok küçük bir azlıktı ve onlar da, zaman içinde tamamıyle Türkleşmişlerdi. Cennet gibi Kırım yarımadasında, Kırım Türkleri, cennet hayatı yaşıyorlardı. Bağları, bahçeleri vardı. Hayvancılıkta, buğday ve tütün tarımında, ileriydiler. Bütün İslâm ülkeleri ile ticaret yapıyorlardı. Okuyan, uyanık bir topluluk idiler. Osmanlı Türklerine muhabbetleri büyüktü; onlara tâbi bir hanlık idiler. Her sefere, her gazâya koşarlardı. Meyillerinin, sevgilerinin, güzellere değil, tuğa, sancağa olduğunu, Gazi Giray Han'ın ağzından söyler gibi idiler:

Râvete meylederiz kamet-i dil-çû yerine

Tuğa bel bağlamışız kâkül-i hoş-bû yerine

1783'te bahtları karardı; hürriyet ve iki istiklâlleri ellerinden alındı. Kırım Hanlığı yıkıldı, çar ve çariçelerin zulüm ve istibdatları başladı. 1784-1792 arasında, Kırım Türkleri, köylerini, yurtlarını göz yaşları içinde terketmeğe başladılar. Kırım nüfusunun üçte biri olan yarım milyon Türk, Osmanlı ülkesine doğru yola çıktı. Öküz arabaları ile karadan, yelkenlilerle denizden gidiyorlardı. İkiyüzbini yollarda kırıldı, kaldı. Üçyüzbini "Ak-Hak-Topraklar"a ulaşabildi. Çarlık idaresi, ziraî üretim noksanını gidermek için, göçe engel olmaya çalıştı. Kıyıdakileri, içerilere sürdü. Göçü engellemeğe çalışan **Kossak** birlikleri, Türkler'e işkenceler etti. Getirilen Rus nüfusu, bahçecilikten, bağcılıktan anlamıyordu. Kırım Harbi'nden sonra, 1859'da, ikinci büyük göç oldu ve yüzellibin kişi yurdunu terketti. Üçüncü göç, 93 (1877) Harbi'nden sonra meydana geldi. Kırım'da Türk nüfusu yarıdan aza inmişti. Zulüm ve tedhiş metodları, Türkler'i göç etmek zorunda bırakmıştı.

Kırım'ın, hattâ bütün Türk dünyasının yetiştirdiği en büyük liderlerden biri olan **Gaspıralı İsmail Bey** (1851-1914), Türkler'in Kırım'ı boşaltmalarını önlemeğe ve bütün Türk dünyasını uyandırmağa çalışıyordu. Şöyle diyordu:

"Sönmüş kalpleri ne ile yandırmalı? Basireti kesmiş perdeleri, ne ile kötürmeli (kaldırmalı)? Gaflet sahrasında serilip kalmış koca bir milleti, ne ile ayağa turguzmalı (kaldırmalı)?"

Bıkmak, usanmak bilmeden uğraştı ve Rus idarecilerini ikna etti. **"Tercüman"** gazetesini çıkarma izni aldı. Gazete, bütün Türkçe yazıların, aynen Rusça'ya da çevrilip basılmak şartıyla, çıkabilecekti. Gazetenin ilk nüshası, **10 Nisan 1883**'de çıktı. Bu tarih, Kırım'ın Ruslar tarafından işgalinin yüzüncü yılına denk geliyordu. İlk sayısından 320 tane satılan Tercüman, sonraki yıllarda bütün Türk dünyasında aranılan gazete oldu ve satışı yirmibine yükseldi. Rus sansürüne karşı gayet temkinli olan İsmail Bey, fazla açıklamadan, **"Dilde, fikirde, işde birlik"**(*) şiarını, gazetesine parola etmişti. "Kırım'dan Herat'a, Boğaziçi'nin sandalcısından, Kaşgar'ın devecisine kadar' bütün Türkler aynı ağızla, İstanbul ağzı ile konuşmalı idiler. Dil birliği, fikir ve işbirli-

ğini getirirdi. "Genç Kırımlılar"ın lideri **Reşit Mehdî** ve Kazan'lı şair **Abdullah Tukay,** Marxist terimlerle Gaspıralı'ya hücum ettiler, onu mutedil ve gerici bulduklarını söylediler. Kırım ve Kazan'lıların, Ruslar'a karşı mücadelesinin, Bolşeviklerinki ve diğer sosyalistlerinki gibi olmasını istiyorlardı. Gaspıralı İsmail Bey, böyle köksüz ve manâsız bir mücadelenin Türklük ve Müslümanlık için hiç bir hayrı olmayacağını önceden kestirebilecek, güçlü sezgi ve görüşe sahipti. Onlara şöyle cevap verdi:

Okum nişan ursa edi
Atım koşu ozsa edi
Çapar edi Çorabatır
Atım koşu ozmaganda
Okum nişan urmağında
Ayt, nişlesin Çorabatır?
İstanbul ağzıyla:
Okum nişan vursa idi
Atım yarışta geçse idi
Yarışırdı Çorabatır;
Atım yarışta geçmezse
Okum nişana vurmazsa
Söyle, ne yapsın Çorabatır?

(*) Aldatılmış Türk gençlerinin sol yumruklarını kaldırarak, enternasyonal'i haykırdıkları belâlı ve uğursuz yılların birinde, Bakırköy'de, bir apartmanın kapısında yumurta satan, yetmiş yaşlarında dev gibi bir Kırım Türk'üne rastlamıştım. Geçimini yumurta satarak temin eden bu Kırım Türk'ü, bana Gaspıralı İsmail Bey'in "Dilde, fikirde, işde birlik" şiarını anlatmağa başlayınca, içimde yanardağlar kaynadı. Bütün Türkiye'ye, bütün Türk dünyasına, İsmail Bey'in sözleriyle haykırmak istedim. "Gaflet sahrasında serilip kalmış koca bir milleti, ne ile ayağa turguzmalı?". Bu ihtiyar Kırım Türk'ünün (Abdülkelâm Çongarlı) daha iyi geçim şartları ve sağlık içinde, İstanbul'da yaşamakta olduğunu duymaktan sevindim.

Gaspıralı İsmail Bey, ölünceye kadar mücadelesine devam etti. Yaktığı ışık, Kırım'da, Kazan'da, Azerbaycan'da, Türkistan'da, Türkiye'de parladı. Sovyetler, 1921'de, Türkiye'ye ve bütün Doğu'ya açılan pencere olarak gördüklerinden ötürü, Kırım'da sözde muhtar bir Sovyet Cumhuriyeti kurdular. Bu hükûmetin başbakanı Veli İbrahimov (İbrahimoğlu), Gaspıralı'nın yolundan gidiyordu. Onun için, 1927 yılında, **"sınıf düşmanı"** ilân edilerek yakalandı ve ertesi yıl öldürüldü. Aynı görüşleri paylaşan **"Millî Fırka"** mensuplarının çoğu Sibirya'ya sürüldü, öldürüldü. Sovyetler'in ümidi boşa çıkmıştı. 1919'da **Mustafa Suphi**'yi, Kırım'a göndererek, komünizmi, Türkler arasında yaymağa çalışmışlardı. Moskova'da çıkarmakta olduğu **"Yeni Dünya"**'yı, **Akmescit**'te çıkarmağa başlamıştı. Sovyetler, ideolojik başarısızlık karşısında tedhiş metodlarını arttırdılar ve Türkler'e dünyayı zindan ettiler. Yeni Slav nüfusu getirerek, Türkler'i azlığa düşürdüler. 1936'da, Türkler'in nisbeti % 23'e kadar düştü.

Ciğeri yanan, kan ağlayan Türk gençleri, Sovyetler'e karşı, Almanlar'la birleşerek dövüştüler. Sonunda, bilinen acı akibet meydana geldi. Bu gençlerden birinin cesedi, 1947 yılının sonbaharında, Fransa'da bir nehir kenarında bulundu. Cebinden şu şiir çıkmıştı:

Gözlerim daima engine dalar
İsterim ki her an anayurdumda
Dağları dumanlı, yaslı Kırım'da
Duvarında mavzer ve KUR'AN olan
Ataocağında bizim konakta
Bir bakır sinili sofra başında
İftar beklenilsin, dua edilsin,
Ve sessiz sedasız yemek yenilsin.
.....

Esir Türkler'in kurtulacağı günler gelecektir. Yeter ki, Sovyet ideolojisi önünde, sosyalizm zehirini içerek, yenilgiye uğranmasın ve kabile zihniyeti ile Türkler, bölük bölük olmasın. **Gökalp**'in 65 yıl önce söylediği gibi, bölünmeyip, millî şuur etrafında birleşsinler.

Mustafa Cemiloğlu'nun şahsında bütün esir Türkler'e sesleniyoruz: **mücadeleniz iki cihanda da aziz olsun.**

Faydalandığımız Kaynaklar:
W.Kolarz, Russia and Her Colonies, Anchoon Books, 1967. Müstecip Ülküsal, Kırım Türk-Tatarları, İstanbul, 1980. EMEL, Özel Sayı, 135, Mart-Nisan 1983.

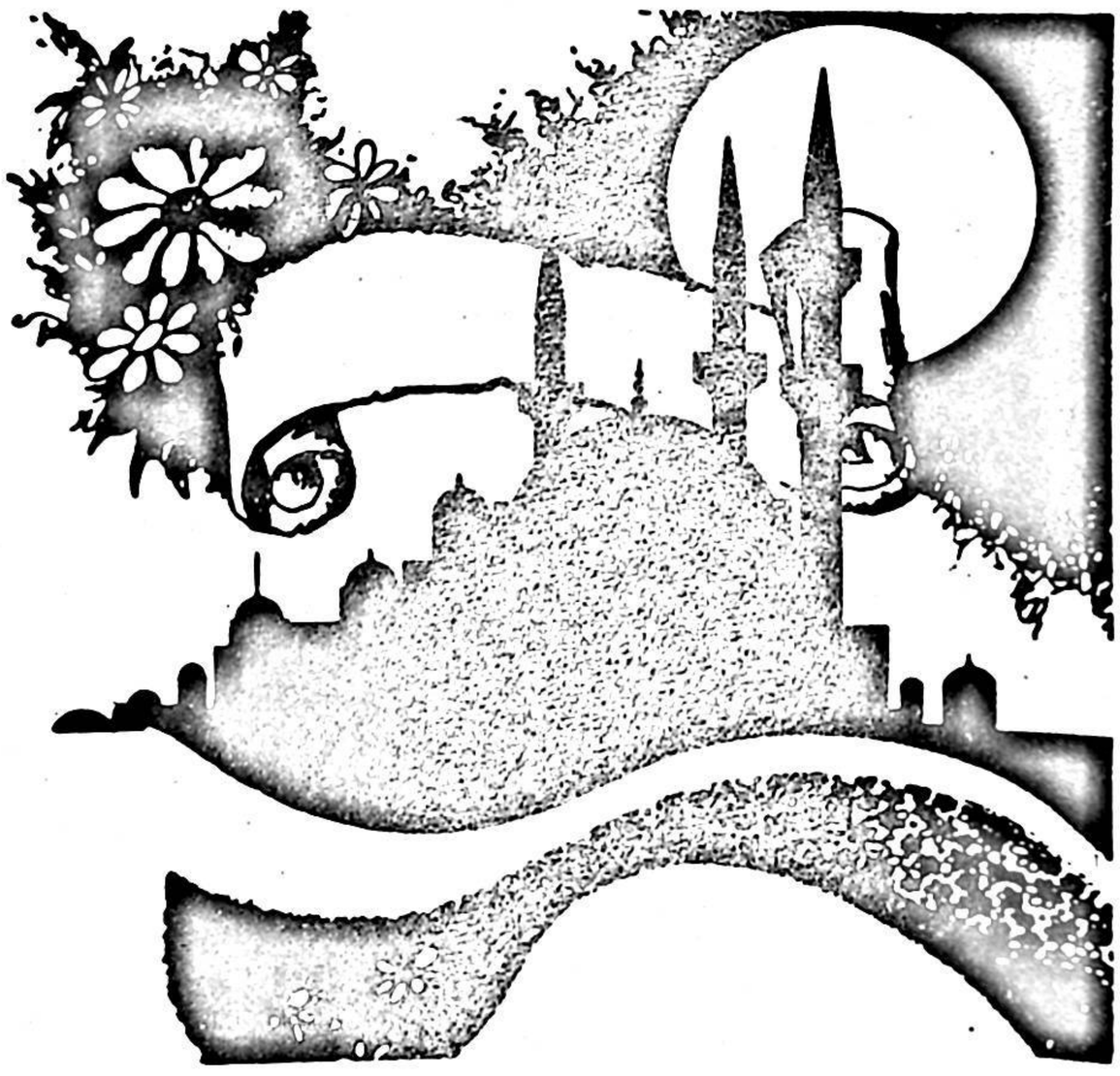

الذي رسمه الكسپرانى . ولهذا السبب اعلنوه عدوا في عام ١٩٢٧ حيث قبضوا عليه وقتلوه في السنة التالية . وكذلك قامت الادارة السوفيتية بنفي قسما من اعضاء «الفرقة الوطنية» الذي كانوا يسيرون على خطاه ويشتركون في افكاره الى سيبيريا كما قتلوا البعض الاخر . وقد خاب امل السوفيت في ذلك . وفي عام ١٩١٩ ارسلوا مصطفى صبحي الى القرم لكي ينشر الافكار الشيوعية بين الاتراك ، وقد استمر باصدار جريدته «الدنيا الجديدة» في آق مسجد ، هذه الجريدة التي بدأ باصدارها لاول مرة في موسكو . ولكن بعد ان رأى السوفيت بانهم فشلوا في الحرب الايدولوجية بدأوا باتباع طرق العنف والارهاب ضد الاتراك ، كما قاموا بتقليل عدد السكان الاتراك وذلك باسكان عدد كبير من السلاف في المنطقة ، فانخفضت نسبة عدد السكان الاتراك الى ٢٣ ٪ في سنة ١٩٣٦ .

ان الشباب الاتراك الذين احرقت اكبادهم وتحولت دموعهم الى دم تعاونوا مع الالمان في حربهم ضد السوفيت ، ولكن مصيرهم كانت ماساة حزينة لاتنسى . وان جثة احد اولئك الشباب عثرت عليها في خريف ١٩٤٧ في سواحل احد الانهر في فرنسا . وقد وجدت في جيبه هذه الابيات من الشعر :

عيني دائما ينظر الى الاعمق ، اريد ان اكون
كل لحظة في وطني الام ، في القرم القديم التي
جبالها ذات الغيم ، التي تعلق على جدرانها
القرآن والبندقية ، في بيتنا منزل الاجداد ،
على مائدة طعام من النحاس ، ينتظر الافطار
ويقام الادعية ، ويؤكل الطعام بهدوء وسكون .

لابد ان ياتي يوم تنجو فيه الاتراك من الاسر ، ويكفي لهم ان لاينقلبوا على اعقابهم بشر بهم سم الاشتراكية بتاثير الايدولوجية السوفيتية . ويكفي لهم ان لايتفرقوا الى جماعات مختلفة بتاثير العقلية القبلية ، وكما قال كوك الب قبل (٦٥) سنة يجب عليهم ان يتحدوا او يلتقوا حول الشعور القومية .

واخيرا نقول للاتراك الذين يعيشون في الاسر كافة ولشخص مصطفى جميل اوغلى بارك الله نضالكم في الدنيا والاخرة .

---

* في احدى السنوات المشؤومة التي كان قسما من الشباب المخدوعين يهتفون بالاشتراكية برفع اياديهم اليسرى ، التقيت مع رجل من اتراك القرم في السبعين من عمره وهو يبيع البيض في مدخل احدى العمارات في باقر كوي ، وان هذا الرجل القرمي الذي يضمن معيشته ببيع البيض ، عندما بدأ يروي لي شعار اسماعيل بك الكسپرائي «الوحدة في اللغة والفكر والعمل» ، احرقت قلبي كالبركان واردت ان اهتف الى كل من في تركيا والى العالم التركي كافة بكلمات الكسپراني : « كيف ينهض الشعب العظيم الذي يعيش في صحراء العفلة ؟» واني سعدت جدا عندما سمعت بان هذا الشيخ القرمي التركي (عبد الكلام جونغارلي) يعيش في استانبول تحت شروط صحية ومعيشية جيدة .

المراجع :
W. Kolarz, Russia And Her Colonies, Anchoon Books, 1967 .
Müstecib Ülküsal, Kırım Türk-Tatarları , Istanbul, 1980 .
Emel, Özel sayı 135, Mart-Nisan,1983.

كانوا لايجيدون الاعمال الزراعية . وبعد حرب القرم ، وفي عام ١٨٥٩ حدثت الهجرة الكبيرة الثانية وترك مائة وخمسون الف تركي ديارهم .

اما الهجرة الثالثة فقد حدثت بعد حرب ٩٣ (١٨٧٧) . فقد انخفضت نسبة عدد سكان الاتراك في القرم الى اقل من النصف . وقد اجبروا على الهجرة نتيجة مواجهتهم لاشد انواع الظلم والارهاب .

لقد حاول اسماعيل بيك الكسپرائي (١٨٥١ - ١٩١٤) احد قادة القرم والترك في الوقوف امام هذه الهجرة المكثفة وشجع الاتراك بعدم ترك القرم . كما انه بذل جهدا كبيرا في ايقاظ العالم التركي بوجه عام . وكان يقول الابيات الشعرية الاتية :

باي شئ يوقد القلوب المطفية ؟ وباي شي يرفع الستائر العمياء ؟ وباي شئ ينهض الشعب العظيم الذي يعيش في صحراء الغفلة ؟ .

وقد عمل جاهدا بدون ياس او تعب الى ان حاول اقناع المسؤولين الروس والحصول على موافقتهم من اجل تحرير جريدته «الترجمان» وقد وافقت الادارة الروسية باصدار هذه الجريدة على شرط ان تنشر في الجريدة ايضا الترجمة الروسية لكافة المقالات المكتوبة باللغة التركية . وقد صدر العدد الاول من الجريدة بتاريخ (١٠ نيسان ١٨٨٣) . وان هذا التاريخ يصادف الذكرى المئوية للاحتلال الروسي للقرم . وان هذه الجريدة التي صرفت من عددها الاول (٣٢٠) نسخة ، اصبحت في السنوات التالية من الجرائد المرغوبة في العالم التركي وازدادت عدد مبيعاتها الى عشرين الف نسخة .

وعلى الرغم من الرقابة الروسية لقد تمكن اسماعيل بيك بان يجعل شعار «الوحدة في اللغة والفكر والعمل» سرا لجريدته دون الاشارة الى ايضاحات كثيرة * وكان المفروض ان يتكلم الاتراك جميعا من «القرم الى هراة ، ومن بحارة البسفور الى رعاة القشغار» لهجة استانبول ، لان الوحدة في اللغة يؤدي الى وحدة الفكر ووحدة العمل . ان زعيم «شباب القرم» رشيد مهدي والشاعر القازاني عبد الله توقاي قاما بهجوم شديد على الكسپراني بتعابير شيوعية ووصفوه بالاعتدال والرجعية . وكان هولاء التقدميون يريدون ان يكون نضال اتراك القرم والقازان ضد الروس مشابها بنضال البلشف وغيرهم من الاشتراكيين . ولكن اسماعيل بك الكسپراني كان يعرف مسبقا بان هذا النوع من النضال المجرد من المعنى والاصالة لايتفق مع مبادئ الاسلام والقومية التركية ، لانه كان صاحب فكر وادارك كبيرين ، وكان يقول لهم:لو كان سهمي يصيب الهدف،ولو كان خيلي يفوز في السباق،لتسابق جوراباتر، ولكن لو لم يفز خيلي في السباق،ولو لم يصب سهمي الهدف ، قل ماذا يفعل جوراباتر ؟

لقد استمر اسماعيل بك الكسپراني في كفاحه الى نهاية عمره . وقد لمع الشعلة التي اشعلها في القرم والقازان واذربيجان وتركستان وتركيا . وبما ان السوفيت كانوا ينظرون الى القرم بانها النافذة التي تنفتح الى تركيا والشرق ، قاموا بتاسيس جمهورية سوفيتية مختارة فيها حسب ادعائهم في سنة ١٩٢١ . وقد سار رئيس وزراء هذه الحكومة ولي ابراهيموف (ابراهيم اوغلى) في الطريق

الذكرى الاربعون لمسأة القوم

الاستاذ الدكتور محمد اروز

قبل اربعين عاما وفي مثل هذه الايام قام النظام السوفيتي بنفي اتراك القرم واخراجهم من وطنهم . وان هذا يعني بان السوفيت اختتموا حركة النفي والابادة التي بدأ بها كاترينا الثاني في سنة ١٧٨٣ . لقد قامت روسيا القيصرية باحتلال القرم عام ١٧٨٣ . وفي عام ١٩٤٤ قامت روسيا الشيوعية باغتصاب القرم كليا من يد الاتراك . ففي اثناء الحرب العالمية الثانية قامت النظام السوفيتي باخراج اتراك القرم من وطنهم بحجة تعاون بعض الشباب الاتراك من القرم مع الالمان ضد الجيش الاحمر . وقد حمل جميع اتراك التاتار من المعمرين والاطفال والنساء والمرضى على قطارات سوداء ونقلوا الى اماكن مجهولة وقد فرقوا بين الاطفال وامهاتهم وبين الرجال وزوجاتهم . وكان هذا احد اعمال العنف المدهشة للشيطان الاحمر . وهكذا حرمت الحياة على الاتراك في قراهم القديمة التي توجد فيها مزارات الاجداد . وقد عملت النظام الشيوعي باسكان الاقوام السوفيتية والسلافية في هذه القرى .

ان اصل اتراك القرم يرجع الى مجموعة اتراك پجنك وقومان (قپچاق) . وان العنصر المغولي ضئيل جدا بين اتراك القرم . وهذه النسبة الضئيلة امتزجت مع الاتراك بمرور الزمن كما يقول التركي القرمي المثالي المحامي مستجيب اولكوسال الذي بدأ بتحرير مجلة «الامل» في دوبرجا عام ١٩٣٠ ولايزال مستمرا باصدارها في تركيا في الوقت الحاضر . ان اتراك القرم كانوا يعيشون حياة النعيم في شبه جزيرة القرم التي تشبه الجنينة . وكانت الجزيرة تحتوي على الاشجار والحدائق ، وكان الناس يشتغلون في زراعة التبغ والحنطة والفواكه وكذلك في تربية الحيوانات . كما كانوا يتاجرون مع كافة الدول الاسلامية . وكان المجتمع التركي القرمي مجتمعا مثقفا . وكان صودتهم كبيرا لاتراك العثمانيين لانهم كانوا امارة تابعة الى الدولة العثمانية . وكانوا يشتركون دائما في الحملات والغزوات العثمانية طوعا . وكان حبهم وميلهم للعلم والراية يطابق بما جاء في شعر غازي كراي خان :

نميل الى الراية بدلا من قامة الحبيب
ربطنا مصيرنا بالراية بدلا من شعر الحسان

وفي عام ١٧٨٣ ساء حظهم وسلبت منهم حريتهم واستقلالهم . وسقطت امارة القرم وبدأت ظلم وطغيان القياصرة . وخلال الفترة ١٧٨٣ - ١٧٩٢ اجبر اتراك القرم بترك قراهم ووطنهم ظلما وقسرا . وقد بدأ نصف مليون تركي والذي يمثل ثلث سكان القرم بالهجرة الى الدولة العثمانية . وكان قسما من هؤلاء المهاجرين يسافر عن طريق البر على العربات التي تجرها الثيران والقسم الاخر كان يسافر عن طريق البحر على السفن الشراعية وقد بقيت وتدمرت مائتي الف منهم في الطريق بينما استطاعت ثلاثمائة الف منهم ان يصلوا الى الاراضي العثمانية . وان الادارة القيصرية حاولت منع الهجرة للحفاظ على كمية الانتاج الزراعي . ونقلت الاتراك الساكنين في المناطق الساحلية الى الداخل . وقد قامت فرق الشرطة الروسية بتعذيب الاتراك محاولة منهم لايقاف الهجرة لان السكان الروس الذين اسكنوا في هذه المناطق

Türkili Tarihinden Ana Çizgiler II

TÜRKİLİ, TÜRKELİ DEVLETLERİ

Prof. Dr. Türükoğlu GÖK-ALP

Devlet kurabilmiş her millet gibi Türk milletinin de yalnız bir tarihi vardır: Bu, TÜRK TARİHİ'dir. Bu tarihimizi, olayların akışını rastgele öğreten bir hâfıza hamallığından kurtarıp onu Türk millî şuurunun, Türk millî ruhunun kaynağı yapabilmek için akla, mantığa ve tarihin mahiyet ve özelliğine uygun bir şekilde olaylarımızı sıralamak gerekir. Bu sıralayış ise bir temele göre yapılır; tarihî olaylar bir temele göre sıralanır. Tarihin, özellikle Türk tarihinin maksat ve amacını en iyi bir biçimde ortaya koyacak temel ne olmalıdır? Bize göre, tarihimizin ele alınıp en uygun bir biçimde çözüme bağlanmasının ilk ve en önemli meselesi budur, bu meseledir. Çünkü, bunun en uygun biçimde çözümlenmesi demek, aynı zamanda tarihimizin sınırlandırılması, başka bir deyişle, mazbut bir duruma getirilmesi demektir. Sınırlı, mazbut bir Türk Tarihi ise tarihimizi kolaylıkla öğretmenin, bu öğretim yoluyla Türk çocuğuna Türk millî şuurunu, Türk millî ruhunu aşılamanın bizce en emin yoludur.

Türk olaylarını sıralamada şimdiye kadar başlıca üç temel ele alınmıştır. Bunlar «çağ», «İslâm dini» ile «yer» temelleridir. «Çağ» temeli Avrupa olaylarını sıralamada Avrupalılarca benimsenmiş bir temel olup son zamanlara kadar bizde de olduğu gibi kabul olunmuştur. Son zamanlarda «İslâm dini» temelinin benimsenmeye başladığı görülmektedir. «Yer» temelini benimseyen tarihçilere, yazarlara da rastlanmaktadır.

«Çağ» temeli alındığında Türk olayları «Eskiçağ Türk Tarihi», «Ortaçağ Türk Tarihi», «Yeniçağ Türk Tarihi», «Yakınçağ Türk Tarihi», «Uzayçağı Türk Tarihi» başlıkları altında toplanacaktır. Gerçekten, Batılılaşmanın bir anlayışı olmak üzere, Türk tarihi, uzun yıllar, sonuncu «Uzay çağı» dışında, bu başlıklar altında toplanmıştır. «İslâm» dini temel alınarak son zamanlarda üniversitelerde tarih bölümleri ile tarih anabilim dallarında olaylarımız «İslâmiyetten Önce Türk Tarihi» ile «İslâmiyetten Sonra Türk Tarihi» olarak tarihimiz ikiye bölünmüştür. «Yer» temelini ileri sürenlere gelince, bunlar da, tarihimizi «Orta Asya Türk Tarihi», «Anadolu Türk Tarihi», «Avrupa'da Türkler», «Çin'de Türkler», «Hind'de Türkler»,..... adları altında toplamak istemektedirler.

Bizce bu temellerin hiçbiri olaylarımızı sıralamada doğru, yerinde olmadığı gibi soyut tarihin mana ve mahiyetine de uygun değildir. Çünkü, bir kere, «çağ» temeli bizim olaylarımızın akışına uygun değildir. Nasıl uygun olsun ki, Avrupa'nın ve Avrupalının karanlık çağı olan «ortaçağ» bizim en aydınlık çağımızdır. Avrupa ve Avrupalı çoktan uzay çağına girmiş olmasına karşılık biz onun daha yakınçağına bile girebilmiş değiliz. «İslâmiyet» temeline gelince, bugün Altaylar'da yarım milyon kadar Türk dininde Türk vardır. Bunları atacak mıyız? Bizim gönlümüz yarım milyon Türk'ün değil, bir Türk'ün bile sıra dışı bırakılmasını kabul etmez. Bu üç temelin içinde en uygunu «yer» temeli görünmekte ise de bunun da «devlet» ile bir ilgisi olmadığından, üstelik, her yerde Türk'ün devlet kurmuş olduğu izlenimini verdiğinden ilmî gerçeği yansıtmamaktadır.

Bize göre en uygun temel «devlet» temelidir. Çünkü, bir topluluk için tarih demek devlet tarihi demektir. Öyle ise, olaylarımızın sıralanmasında «devlet» temelini ele almak, Türk Tarihi'ni «devlet» temeline oturtmak zarureti vardır.

Hukuk ilmine göre, bir yerde «devlet» denilen en büyük hukukî varlığın oluşması için şu dört unsurun aynı zamanda bir araya gelmesi şarttır: Ahali (insan unsuru), yurt (toprak unsuru), iktidar (=hâkimiyet) (hukukî unsur) ve istiklâl (siyasî unsur). Buna göre, bir millet yurt coğrafyası üzerinde hükümetini kurmuş ve istiklâlini elde etmiş ise «devlet»leşmiş demektir.

Türk'ün tarihin akışı içinde ayak bastığı her yerde bu dört unsuru aynı zamanda bir araya getirip getiremediğini araştırdığımızda yalnız iki yerde «devlet»leşe bildiğini görmekteyiz: Orta Asya ve Anadolu. Biz, Orta Asya'da kurulan devlete [TÜRKİLİ DEVLETİ», Anadolu'da kurulan devlete de «TÜRKELİ DEVLETİ» adını koymuş bulunuyoruz. Buna göre, Türk olaylarını önce iki yerde, Orta Asya ile Anadolu'da toplamak sonra da bu olayları dört unsura göre ayrı ayrı incelemek gerekir.

Buna göre, her iki devletimizin plânları şöyle olacaktır:

TÜRKİLİ DEVLETİ

I- DEVLETİN MAHİYETİ
II- DEVLETİN UNSURLARI
A- AHALİ
B- ÜLKE
C- İKTİDAR
1- Tumanoğulları (Kun çağı)
2- Hsien-Pi'ler (Birinci Moğol çağı)
3- Aparlar (Avarlar, Juan-juanlar) (İkinci Moğol çağı),
4- Kökbörüoğuları (Türük Budun çağı)
5- Basmıllar
6- Uygurlar (Tokuz Oğuzlar)
7- Kırgızlar
8- III. Kökbörüoğulları (Karahanlılar?)
9- Yeh-lü Ta-shih oğulları (Kara Kıtaylar)
10- Karalılar (Kara Budum) (Kerait)
11- Sekiz Oğullar (Naymanlar)
12- Anuştiginoğulları (Harzemşahlar)
13- Çingizoğulları (Sonuncu Moğol çağı)
Ç- İSTİKLÂL (ve MİLLÎ VARLIK MÜCADELELERİ)

TÜRKELİ DEVLETİ

I- DEVLETİN MAHİYETİ
II- DEVLETİN UNSURLARI
A- AHALİ
B- ÜLKE
C- İKTİDAR
1- Kutalmışoğulları (Anadolu Selçukluları)
2- Beylikler
3- Atamanoğulları (Osmanoğulları!)
4- Şahıs iktidarları (K.Atatürk, İ.İnönü, C.Bayar) (Cumhuriyet)
Ç- İSTİKLÂL (VE MİLLÎ VARLIK MÜCADELELERİ)

İşte, değerli okuyucu; sınırlı, mazbut, sistemli ve böyle olduğu için de Türk çocuğunda Türk millî şuurunu uyandırıp ona millî ruh verecek olan TÜRK TARİHİ'nin plânı. Buna bir de, Türk çocuğuna haklı bir üstünlük gururu verecek olan BAŞKA TARİHLERİN MALI TÜRK İKTİDARLARI'nı eklersek plânımız tamlığa kavuşmuş olur:

BAŞKA TARİHLERİN MALI TÜRK İKTİDARLAR

A- ÇİN'DE TÜRK İKTİDARLAR
1- Chou'lar
2- Ts'in (Ch'in)'ler
3- Kuzey Liang Sülâlesi
4- Tapkaç (Toba)'lar
5- Sha-t'o'lar
B- HİND'DE TÜRK İKTİDARLAR
1- Sebüktekinoğulları (Gazneliler)
2- Gorlular
3- Kölemenler
4- Kalaçlar
5- Tuğluklar
6- Seyyitler
7- Lodiler
C- İRAN'DA TÜRK İKTİDARLAR
1- Selçukoğulları (Büyük Selçuklular)
2- Karakoyunlular
3- Akkoyunlular
4- Safaviler
5- Afşarlar
6- Kaçarlar
Ç- MISIR'DA TÜRK İKTİDARLAR
1- Tolunoğulları
2- Akşıtoğulları
3- Kölemenler
D- AVRUPA'DA TÜRK İKTİDARLAR
1- Kunlar
2- Hazarlar
3- Bulgarlar
4- Arpat Sülâlesi
5- Kıpçaklar (Kumanlar)
6- Peçenekler
7- Oğuzlar

Gelecek sayıdan başlamak üzere TÜRKİLİ (TÜRKİLİ DEVLETİ) TARİHİ'nin ana çizgilerini birer birer ele alacağız.

VEFAT

Doğu Türkistanlı hemşehrilerimizden Turdi Kurban 19/10/1984 Cuma günü İstanbul'da Hakkın rahmetine kavuştu.

Merhumun çocuklarına ve ailesi efradına baş sağlığı diler, kendisine Cenab-ı Hak'tan mağfiret niyaz ederiz.

D.T.S.

CUMHURİYET DEVRİNDE DOĞU TÜRKİSTAN'LA MÜNASEBETLER

Derleyen: Ömer KANAT

Türkiye Cumhuriyeti'nin 10.yılına tesadüf eden yıllarda Doğu Türkistan'da da yeni bir Türk cumhuriyeti doğuyordu. Bu cumhuriyetin adı; **"Şarki Türkistan Cumhuriyeti"** idi.

O zaman, Türk basınının en gözde organı olan ve milliyetçiliği baş tacı etmiş bulunan Cumhuriyet gazetesi, Doğu Türkistan'daki siyasi gelişmeleri adım adım takip etmiştir. Öyle ki; Doğu Türkistan'da meydana gelen olayları, bütün safhaları ile günü gününe vermekle kalmamış, **"Siyasi İcmal"** başlığı altında, özel yazılar da yazdırmıştır.

O günkü istihbarat imkânları göz önüne alınırsa, Cumhuriyet gazetesinin Uzak Asya'da cereyan eden olayları teferrüatına kadar tesbit edebilmesi, büyük bir başarı olduğu kadar, Türk umumi efkârı bakımından da çok önemli bir hizmettir.

Ancak, Cumhuriyet gazetesinin bu hassasiyetinde, **Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti'nin ilgili makamlarının, hatta Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün hususi direktiflerinin tesirleri olduğu gözden kaçmamaktadır. Bu tesirler aşağıya aldığımız, o zamanki Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın beyanatında da açıkça görülmektedir.**

O günkü gazetelerde tevatür halinde yer alan siyasi haber ve yorumların, Atatürk'ün gözünden kaçması ve O' nun, Doğu Türkistan'da doğmakta olan bir yeni Türk cumhuriyetine bîgâne kalması düşünülemez. Hattâ, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün; Dr. Mustafa Kentli, Mahmut Nedim ve Ahmet Tevfik Paşa'yı Doğu Türkistan'a gönderdikleri ve kurulmakta olan Türk devletinin idare şeklinin behemahal "Cumhuriyet" olmasını tavsiye ve telkin ettiği bilinmektedir.

Şarki Türkistan Cumhuriyeti teşekkül ettikten sonra, Dr. Mustafa Kentli' nin, hindistan'dan Atatürk'e: "Gök bayraktan al bayrağa selâm" diye başlayan bir telgraf çektiği de sabittir.

Bütün bunlar göz önünde tutularak denilebilir ki, on yaşına basmış olan Türkiye Cumhuriyeti ve onun kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Türkler' in en eski anayurtlarında kurulmakta olan yeni Türk cumhuriyetiyle samimi olarak ilgilenmiş ve Türkiye Cumhuriyeti umumi efkârını da ilgilendirmek istemiştir.

Biz, 1933 yılında, Doğu Türkistan'da meydana gelen siyasi olaylar hakkındaki haber ve yorumların bazılarını, Cumhuriyet gazetesi koleksiyonlarından tesbit ederek veriyoruz.

Bu yazıları neşretmekle, yarım asırdan fazla bir zaman önce Doğu Türkistan'la Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetinin, Türk basınının, ve Türk halkının yakın alâkasını ortaya koymuş bulunmakta ve Atatürk Cumhuriyetinin dış Türkler hakkındaki tutumuna bir nebze ışık tutmuş olmaktayız.

D.T.S.

Cumhuriyet gazetesi
1. sayfa haberler
29 Nisan 1933
9. Yıl. No: 3223

ŞARKİ TÜRKİSTAN ÇİN'E KARŞI İSYAN ETTİ

Vaktiyle Türkiye'nin himayesinde müstakil bir devlet kurmuş olan Şarki Türkistan Türkleri neden isyan ettiler???

Şarki Türkistan'da Çinli memurların idaresi aleyhine isyan eden yerli halk, Türkler ile Döngenler, bu eyaletin merkezi Urumçi şehrini zapt ve Çinli umumî valiyi iskat ettikten sonra, bu memleketin istiklâlini ilân eylemişlerdir.

Altay dağları etrafında sakin Hami (Kumul) Türkleri'nin yer ve yurtlarının Çinli memurların himayesi altında ve Çinli muhacirler tarafından zapt edilmesinden dolayı isyan etmeleri, umumi kıyama mukaddeme olmuştur. memleketin harici ticaretinin Türkler'in elinden alınarak Sovyet kooperatiflerine verilmesinden şikâyet etmek üzere Şarki Türkistan'ın her tarafından Çinli umumi valiye gönderilmiş Türk heyetlerinin toptan idamı, isyan sahasının büyümesine ve Turfan, Kaşgar, Yarkent, Kargalık ve Hoten şehirlerine sirayet eyle-

mesine bais olmuştur. Türk mücahitleri, pek çabuk askeri teşkilat vücuda getirmişler ve muhtelif şehirleri birer birer zaptetmişlerdir.

Türkler'in harben zaptettikleri şehirlerde karışıklıklar olmuş ve bu esnada bir hayli ecnebî ölmüştür. İngiltere devleti tebaasından 9 Hintli muhtelif şehirlerde muharebe esnasında maktul düşmüştür. Kaşgar'daki İngiliz genel konsolosu miralay Fits Morice, İngiliz tebaasına konsoloshaneye toplamış ve mahallî hükûmetten muhafız askerleri istemiştir.

Şimdiye kadar asıl İngilizlerden kimse kazaya uğramamıştır. Türkistan ile Sibirya'yı rapteden meşhur büyük Türk-Sib demiryolu hattından Ruslar Şarki Türkistan'a doğru üç kol temdit ediyorlardı. Bu hatların Rus hududundan ileri gideceği şimdi şüphelidir.

Merkezi Nankin'de bulunan şimdiki Çin hükûmeti, Şarki Türkistan'daki Çinli memurlara muavenet edecek vaziyette değildir. Çünkü: Şarki Türkistan ile asıl Çin arasındaki Kansu eyaletinin 30 milyona baliğ olan kâmilen müslüman ahalisi, bir kaç senedenberi kıyam ederek Mecûsî Çinliler ile harp etmekte olduklarından, Şarki Türkistan, asıl Çin'den tecrit edilmiş bir haldedir. Çin'de Mançu hanedanı hükümran iken, Şarki Türkistan'daki Çinli memurlar, Mançu beylerinden idi.

Mançu hakimiyeti sükut ettikten sonra, Çin hükûmeti, Şarki Türkistan'a Çinli memurlar göndermiştir. Bunlar Çinden muhacir celbederek bu Türk memleketini Çinlileştirmeye kalkıştıklarından Türkistan'da umumi bir infial ve memnuniyetsizlik peyda olmuştur.

Mâlûmdur ki, Sultan Aziz zamanında Şarki Türkistan, istiklâlini ilan ederek Türkiye'nin himayesi altına girmiş, Kaşgar şehrinde Sultan Aziz nâmına altın ve gümüş para basılmıştı. Türk ordusu tarafından gönderilen bir heyet-i askeriye, Türkistan ordusunu yeni usulde tanzim ve tensik etmiştir. Fakat Yakup Han'ın vefatı üzerine oğulları arasında zuhur eden taht kavgası, Türkiye'nin himayesi altındaki Şarki Türkistan hükûmetini zayıf düşürmüş ve zaten Orta Asya'ya sokulmaya fırsat bekleyen Çinliler'in bu memleketi istilâsına yol açmıştı. Şimdi ikinci defa olarak, Şarki Türkistan istiklâl kazanma fırsatını elde etmiştir.

Cumhuriyet gazetesi
Siyasi İcmal
21 Kânunievvel 1933
9. Yıl. No: 3459

YENİ BİR TÜRK CUMHURİYETİ DOĞDU

Şarki Türkistan'da iki seneden beri devam eden istiklâl mücadelesi, son zamanlarda teşkilatlandırılmış yeni bir Türk Cumhuriyeti doğurdu. Şarki Türkistan Türkleri'nin mücadelesi, geçmiş günlerde gayet tehlikeli safhalar geçirmişti. Büyük Altay dağlarındaki Hami (Kumul) Türkleri'nin, Çinliler'in muhaceret ve müstemlekecilik siyasetine karşı kıyamları ile başlayan ve ecnebi istilâsına nihayet vermek maksadını istihdaf eden istiklâl hareketi, bu geniş ve zengin Türk ülkesinin her tarafına pek çabuk yayılmıştı. Silahına sarılan her Türk, atını Çinliler üzerine sürmüştü. Bu ateşîn hamle karşısında Çinliler'in maddî ve mânevî kuvvetleri kırılmıştı. Türk kılıcından kurtulan Çinli kuvvetler ve memurlar, gayet sarp ve müstahkem mevkilere ve dağlara çekilmişlerdir.

Lâkin nisbeten kolay elde edilen bu muvaffakıyetin sarhoşluğu pek çabuk fena tesirlerini göstermişti. Evvela Kırgızlar ve Türkî gibi muhtelif unsurlara ayrılan hâlis Türkler'in ve daha doğrusu bunların rüesası arasına nifak ve rekabet girdiğinden, bunlar, memleketin harici ve dahili düşmanlardan büsbütün temizlenmediğine bakmayarak, birbirlerine düşmüşlerdir. Türklerin arasındaki niza ve ihtilafı fırsat addeden Döngenler, yani aslen Çinli ve dinen Müslüman olan ve Çin idaresi zamanında büyük Çin memurları ve zabitleri yanında, lisan bildikleri cihetle vazife alarak diğer anasırın üzerinde hükûmet sürmeye alışan, aynı zamanda muharip olan yerli bir unsurun adamları her taraftan müstahkem mevkileri elde etmişlerdi. Bu cümleden, Kaşgar'ın Yeni Şehri dahi bunların ellerine geçmişti.

Bu karışıklıklardan istifadeye kalkışan eski Çin memurları dahi, ilticagâhlarından başlarına kaldırmışlar, Rusya'daki dahili muharebeler esnasında kızıl orduya mağlup olarak Şarki Türkistan'a iltica eden, ekserisi zabit ve küçük zabit olan Beyaz Ruslar'dan istimdat etmişlerdi. Mükemmel müsellah olan bu Beyaz Rus kıtaatı URUMÇİ merkezini kolayca elde etmişlerdi. Bir kaç bin Beyaz Rus, eski Çin hükûmeti nâmına Şimali Şark tarafına yerleşirken, memleketin Şimali Garbisinde komünist nâmı altında bazı çeteler zuhur etmişti.

İlk istiklâl mücadelesinin elde edilen semerelerini tehlikeye düşüren bu hâdiseler, Şark Türkleri'ni yere düşürecek yerde, bunları daha çetin bir mücadeleye girişmeye ve

samimi bir surette birleşmeye sevketmiştir. Bunlar ilk iş olarak büyük bir kurultay toplamış ve asri bir devlet teşkilatı vücuda getirmişlerdir. Şark Türkleri Kurultayı Cumhuriyet rejimini kabul ettikten sonra, Reisi Cumhur ile icra vekilleri heyetini ve ordu teşkilatının reislerini intihap etmiştir.

Nüfusu 13 000 000 tahmin olunan ve mesahayı sathiyesi Avrupanın büyük devletlerinin bir-ikisinin arazisine müsavi olan Şarki Türkistan'da şimdi muntazam bir devlet kurulmuş olduğundan, istiklâlin müdafaası ve asri terekkiyatın temini işi artık yoluna girmiştir.

Çin idaresinden ganimet olarak alınan altınlarla muntazam bir maliye kurulmuştur. Bu sayede asrî ordunun iaşesi ve mühimmatı tesadüfe bırakılmadığı gibi, asri maarif teşkilatı da kurulmuştur. Şarki Türkistan Cumhuriyeti Hükûmeti, mesaisi ile memleketin ahvali hakkında muntazam mâlumat vermek üzere Çağatay şivesiyle "Şarki Türkistan Hayatı" nâmı altında bir Türkçe gazete de çıkarmaktadır. Bunun 16 Teşrinisâni tarihine kadar olan nüshaları, İstanbul'a ve Avrupa'ya kadar gelmiştir. Gazetenin başlığı altındaki "Dilde-İşte-Fikirde Birlik" cümlesi, Yeni Türk Cumhuriyetinin şiarını pek güzel anlatıyor. Velhasıl Şarki Türkistan Türkleri'nin istiklâl mücadelesi gayri savaşlar safhasını atlatıp, asri devlet teşkilatı devresine girerek tekâmüle yüz tutmuş bulunuyor.

Cumhuriyet Gazetesi
Siyasi İcmal
27 Kânunisanî 1933
9. Yıl. Nu. 3135

TÜRKİSTAN VE CİHAN SİYASETİ

Muharrem Feyzî (Togay)

Garip bir tesadüf, cihan siyasetinin merkezi sıkletini Asya'nın gözbebeğine nakletdiyor. Beşeriyetin beşiği, tarihin en büyük imparatorluklarını kuran Türklerin ana yurdu olan Türkistan, bir çok asırlar bütün cihana hükmünü dinletmiş. Osmanlı devleti dahi, Orta Asya'nın Türk âlemi için olan ehemmiyetini takdir ederek, Kaşgar hakimi Yakup Bey'i himayesi altına almış ve İstanbul'dan oraya gönderdiği askerî heyetler ile ordusunu tensik ederek, Türkistan'ı her taraftan istilaya hazırlanan ecnebi kuvvetlere karşı müdafaaya karar vermiş, fakat Yakup Bey'in irtihali üzerine oğulları arasında çıkan taht davasından dolayı Kaşgar ile alâkamızı kesmiştik.

İşte o Kaşgar bugün, cihan siyasetinin merkezi sıkleti oluyor. Bütün cihanın mukadderatı, Türkistan'da ve civarında cereyan etmekte olan kanlı savaşların ve siyasi tabiyelerin neticesine bağlı bulunuyor. Bir buçuk seneden beri Cemiyeti Akvam'ı ve bütün dünyayı işgal etmekte olan Mançurya meselesi, Asya kıt'asını ve dolayısı ile cihanın hakimiyetini ele geçirmek üzere, tarihin kaydettiği savaşların ve mübarezelerin en büyüğünü teşkil eden büyük bir hareketin, küçük bir parçasıdır.

Cihan inkılâbını yaymak gayesini güden Sovyetler, Çin'i ele geçirerek, buradaki 450 milyonluk halk kitlesini tensik etmek ve âdeta kâinatın mukavemet edemiyeceği büyük bir ordu vücuda getirmeye çalışıyorlardı. Sovyetler Mançurya tarikiyle Çin'e sarkmak istemişlerdi. Japonlar burada karşılarına çıkarak yolunu kestiler. Moğolistan yolu dahi, Japonlar'ın pek uzakta olmamasından emin değildi. Bunun için Sovyetler Kaşgar ve Doğu Türkistan üzerinden, Çin'in ana damarını kalpgâhını teşkil eden Yang-Çe vâdisine iniyorlar. Şarki Türkistan'da Sovyetler şimdiden yerleşmişlerdir.

Matin gazetesinin neşrettiği mufassal mâlûmata nazaran, Sovyetler Çarların hazinesi evrakında Şarki Türkistan'a Rus emtiasının gümrüksüz girmesini müsaade veren 1875 tarihli bir muahede sureti bulduklarında, buna istinat ederek, bu memleketin evvelâ ticaretinin 95'ini elde etmişlerdir. Sonradan burasının itiklâlini ilân etmişlerdir. Şimdi de, Sibirya'dan Hindistan hududuna uzayan (Türkistan-Sibirya) hattı kebirinden Şarki Türkistan'a üç kol demir yolu uzatmışlardır. Rusların Şarki Türkistan üzerinden asıl Çin'in tam ortasına sarkmakta olmaları ve burada şimdiden vâsi mikyasta komünist teşkilâtı vücuda getirmeleri, Japonya'yı cidden endişeye düşürmüştür. Bunun için Japonya hariciye nazırı Kont Usida, parlementonun açılış münasebetiyle irâd eylediği mühim nutukta; en ziyade Rusya ile münasebetlerden bahsetmiş ve Sovyetlerle ademi tecavüz misakının akti zamanının geldiğini söyledikten sonra, Sovyetler, cihanın dahilinde komünist hareketini beslemeye devam ettikleri takdirde, bunu Japonya'ya karşı ciddi bir tehdit addedeceğini söylemiştir. Bu söz, siyasî lisandan, harp olacağını ihtara muadildir. Kaşgar'a hususî muhabir göndererek buradaki vaziyeti tetkik ettiren Le Journal gazetesi, şimdi Garp medeniyetinin mukadderatı küre-i arz sekenesinin 2/3'sinin sakin bulunduğu

Bahri Muhit mutedil havzasının anahtarı olan Kaşgar'da, Avrupa medeniyetinin akibetini tayin edeceğini yazıyor. Yeni cihan harbi Türkistan'da hazırlanıyor.

Cumhuriyet gazetesi
30 Kânunisanî 1934
Şarki Türkistan

HARİCİYE VEKİLİMİZİN MÜHİM BEYANATI

Ankara 29 (A.A.) Ajans muhabirinin umumi mahiyette bazı izahat talebi üzerine, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü beyefendi (Aras) atideki beyanatta bulunmuştur:

"Şarki Türkistan hakkında muhtelif yerlerden parça parça haberler gelmektedir. Ancak, o mıntıkada Türkiye'nin hiç bir mümessili, memuru ve kimsesi bulunmadığı için, mâlûmatımız eksiktir. Çin'in garp aksasında olan bu diyarda, bugün nasıl bir idare bulunduğunu da bilmiyoruz.

Kemalist Türkiye siyasetinin bir esası da, her milletin inkişafını memnuniyetle görmek olduğuna göre, kendi dilini konuşan bir diyar hakkında tabii başka türlü düşünemez. Fakat şurası muhakkaktır ki, her hali dürüst ve samimi olan inkılâpçı Türkiye, dünyada kurtuluş ve inkişaf yolunda kendi için beğendiği yoldan başkasını tavsiye edemez. Bizim bu yolumuz, artık cihanın mâlûmudur. Ve bu yol şöyle hülâsa olunabilir:

Temelini Altaylar'dan alan medeniyet, Akdeniz'in adalarını ve yarım adalarını kendine ikinci vatan ittihaz etmiş ve burada inkişaf etmiştir.

Arada orta kurun denilen bir karanlık devre geçirdikten sonra, tekrar belirmiş ve bugüne kadar İskandinavya'ya doğru şimâle gittikçe daha tekemmül eylemiş ve son zamanlarda Avrupa'nın şarkında ve garbinde ve Akdeniz'in Anadolu yarımadasında ve Amerika'da yeni tecellilere mazhar olmakta bulunmuştur. İnkişaf yoluna girmek isteyen her milletin, işte bu medeniyeti alması ve muhitinin şartlarına göre, bu maksatla tedbirler ittihaz etmesi lâzımdır.

Harici politikada inkişaf için uğraşan milletler için, komşu milletlerle ve dünya milletleriyle iyi münasebette bulunmaya ehemmiyet vermek ve hiç bir yabancı politikaya âlet olmamak ve sulhü sevmek lâzımdır.

Bilhassa coğrafî vaziyetleri az ve çok, uzaktan ve yakından bizimki gibi olanların, bu vesile ile hatırına getirmekte isabet gördüğümüz bir hakikat daha şudur ki: bütün komşularıyla ve dünya milletleriyle dost geçinmekle beraber, inkişaf yolunda komşuları için ancak fayda veren Sovyet Rusya ile iyi geçinmek esastır."

Cumhuriyet gazetesi
Siyasi İcmal
24 Nisan 1933
9. Yıl, No: 3218

TÜRKİSTAN İSYANI

Muharrem Feyzî (Togay)

Asya'dan cereyan etmekte olan büyük tarihiî hâdiselerin neticesi olarak, nihayet Türkistan'ın yakın bir zamanda cihan siyasetinin en mühim merkezlerinden biri olacağını, bir seneden beri Avrupa'lı müşahitler tahmin ediyorlardı. Bu tahmin yanlış değilmiş. Şarki Türkistan, bugün Asya'daki siyasî hareketlerin anahtarı olmuştur. Japon kuvvetleri, kendileri ile müttefik olan müslüman Mançu ve Moğol süvarileri ile birlikte asıl Mançurya'yı zapt ve işgal ettikten sonra, Sovyet Moğolistan'ı ve cenubî Moğolistan ve şimali Çin üzerine yürümüşlerdi. Sovyet Moğolistanı'nın şark eyaleti Kingau ve cenubî Moğolistan'ın şark eyaleti Jehol, şimdiden zapt ve işgal edilmiştir.

Şimdi harekât, cenubî Moğolistan'ın orta eyaleti Çehar'da ve bilhassa, Dalay Nor gölü havzasında cereyan ediyor. Şimalî Çin' deki harekâtın gayesi de Sovyet Rusyasıyla asıl Çin arasında yegâne muvasala yolu olan Kalgan'ı zapt etmektir. Burası dahi işgal edildikten sonra, Sovyet Rusyasıyla Çin arasında, Şarki Türkistan müstesna olarak, temas noktası kalmamış olacaktır. Muhtelif menbâlardan gelen ve son ajans telgrafnâmeleri ile de teeyyüd eden mevsuk haberlere nazaran Şarki Türkistan'daki Türk unsuru yarım asırdan beri esareti altında yaşadığı Çin idaresine karşı isyan ederek müstakil bir hükûmet tesis eylemiştir.

İsyan şu sûretle vukubulmuştur: Asıl Çin ile Mançurya ve Moğolistanı ve Şarki Türkistan'ı birleştiren Mançu hakanları, sükut ettikten sonra Sedd-i Çin'in öte tarafına geçmesi memnu bulunan Çin Muhacirleri, çekirge sürüleri gibi, Mançurya'nın, Moğolistan'ın ve Şarki Türkistan'ın mümbit yerlerine yayılmışlardır Eskiden hakimiyet yerli halkın elinde idi. Fakat Mançu Hanedanının sükutundan sonra Çinli memurlar, Mançu, Moğol, ve Türk memurlarının yerlerini almışlardır. bu memurlar ise ırkdaşları

Çinli muhacirlere, yerli halkın elindeki meraları ve mahsuldar yerleri gasp ve zapt etmeye yardım etmişlerdi.

Bu siyaset, müslüman Mançular ile Moğollar'ı, Japonlar ile birleşmeye ve birlikte Çinliler'e karşı silah kullanmaya sevkettiği gibi, Türkler'in de sabrını tüketmiştir.

Şöyle ki; büyük Altay dağlarının yamaçlarında yaşamakta olan Hami (Kumul) Türkleri'nin gayet mümbit olan yerleri, Çin memurlarının müzahereti ile Çinli muhacirler terafından zapt edilmiştir. Çinli Kolonistler, bu Türkler'i dağlık ve çorak araziye sıkıştırmışlar ve etraflarına bir daire teşkil eder şekilde köyler ve müstamereler tesis eylemişlerdir. Kumul Türkleri kendilerini, deve ve at sürülerini besleyecek topraklardan mahrum kaldıklarını görünce, esasen muharip olduklarından silaha sarılmışlar ve Çinli muhacirleri darmadağın etmişlerdir. Türkistan'daki Çinli vali-i umumî, Kumul Türkleri'ni te'dip için, asrî silahlarla müsellah askerî kuvvetler göndermiş ise de bunlar da Çinli muhacirler gibi perişan olmuşlardır Türkler ile uzlaşacak yerde, komşu Sovyet hükûmetine müracaatla hava kuvvetleri istemişlerdir.

Sovyet hükûmeti, bu müracaatı kabul ederek iki hava filosu vermiş, lâkin bunun için Şarki Türkistan'da Sovyet kooperatifleriyle Sovtory denilen Sovyet ticaret müesseselerinin faaliyette bulunmalarına müsaade edilmesini şart koşmuştur. Çinli memurlar, bu şartları kabul etmişlerdir. Fakat bu müsaade, Türk unsurunun iktisadiyatını berbat etmiştir. Çünkü Türkistan'ın harici ticareti Rusya ile olduğundan ve Çinlilerin müsaadesi ile bu ticaret, Sovyet müesseselerinin eline geçtiğinden yerli halk, iktisaden harap olmuştur. Bu halden şikâyet için Türkistan'ın muhtelif şehirlerinden Urumçi'deki umumi valiye giden Türk murahhaslarının idam edilmeleri, isyanın umumileşmesine bais olmuştur. Şimdi bütün dünya, bu hareketin sonucunu derin bir alâka ile bekliyor.

Cumhuriyet gazetesi
1. sayfa-haberler
23 Kânunisâni 1933

9. Yıl. No: 3461

ŞARKİ TÜRKİSTAN CUMHURİYETİ KURULDU...

Asya'da Türk ve Moğol ittifakı yapıldı.

İKİ SENELİK İSTİKLÂL HARBİNDEN GALİP ÇIKAN YENİ CUMHURİYET ASKERİ VE İDARİ TEŞKİLÂTINI ASRİLEŞTİRİYOR

Resim altı: *Üniformalı atlı askerler Şarki Türkistan Cumhuriyetinin merkezi Kaşgar'da.*

Harita altı: *Şarki Türkistan Cumhuriyeti hududları.*

Şarki Türkistan Türkleri'nin, Çinliler'in idare ve hakimiyetine karşı açtıkları istiklâl harbi, iki senelik bir mücadeleden sonra bu Asyalı Türkler'in zaferi ile neticelendi. Bu mücadele, Asya'da yeni bir Türk devletinin kurulmasını temin etmiş ve öteden beri Türkler için en uygun idare şekli Cumhuriyet olduğundan, Şarki Türkistan Türkleri devlet teşkilâtını kurmak için, iki ay evvel aktettikleri büyük kurultayda, yeni müstakil Türk devleti için CUMHURİYET rejimini ittifakı ârâ ile kabul etmişlerdir.

Şarki Türkistan Türkleri'nin cumhuriyet hükûmeti Çağatay Türkçesiyle "Şarki Türkistan Hayatı" nâmı altında ve "dilde, işte, fikirde birlik" gibi, asrî Türkler'in ananevi olan şiarı ile bir resmî gazete de neşretmektedirler. Bu gazetenin bize gelen nüshalarında Şarki Türkistan Türkleri'nin devlet teşkilatı, siyasi, ilmî, ictimai faaliyetleri hakkında bir çok tafsilat verilmiştir. Resmî kaynaklara istinat eden bu haberlerin sıhhatine ve mübalağasız olduğuna inanmak lâzımdır. Zaten Şarki Türkistan'daki istiklâl hareketine dair bu memlekete civar olan Hindistan ve Çin'in eski payitahtı olup, ötedenberi Şarki Türkistan'la muvasala ve muhabere yolları bulunan Pekin'den Avrupa gazetelerine gelen haberler de aşağı, yukarı biribirine uygundur. Bilhassa Kaşgar civarındaki son muharebelere dair İngiliz gazeteleri ile Şarki Türkistan hükûmetinin neşreylediği haberler yek diğerine tevafuk etmektedir.

Şarki Türkistan Türkleri, iki ay evvel aktettikleri büyük kurultayda, istiklâl mücadelesine, terakki ve teceddüt hamlelerine gayri muntazam ve başı bozuk teşkilatla değil, muntazam ve asrî bir devlet teşkilâtı vücuda getirilerek daha toplu bir surette devam edilmesine lüzum görmüşlerdi. Bu maksatla "Şarki Türkistan Türk Devleti" kurulmuş, yeni Türk devleti için Cumhuriyet şekli kabul edilmiş, reisi cumhurluğa iki seneden beri Çinliler'e karşı yapılan mücadele ve muharebede fevkalâde yararlığı görülen Niyaz Hacim Bey intihap edilmiştir.

Şimdiye kadar Şarki Türkistan'da Kırgız ve Özbek gibi muhtelif Türk unsurları, kendi başlarına Çinliler'le mücadele ediyorlardı. kurultayda bütün Türk unsurları ittifak etmiş ve Şarki Türkistan Cumhuriyeti, Türk Devleti bayrağı altında müttefiken çalışmayı kabul etmişlerdir. Bunun için şimdiye

kadar İli havalisinde müstakilen hareket ve hükûmet etmekte olan Kırgızlar'ın reisi, Şerif Han, Reisi Cumhur Niyaz Hacim Beyin umumî devlet reisi olduğunu kabul etmiştir.

Şarki Türkistan'daki Moğol unsuru da, kurultayda bulundurduğu mümessiller vasıtasıyla buradaki Türk Reisi Cumhurunun umumî Devlet Reisi olmasına karar vermiş, Moğollarla Şarki Türkistan Türkleri'nin müttefikan ecnebi müstevlilere karşı harbetmesi için aht etmişlerdir. Bu suretle Türk ve Moğol ittifakı vücuda gelmiştir.

Büyük kurultay, Devlet kabinesini de teşkil etmiştir. Hariciye nazırlığına: Kasım CAN, Harbiye Nazırlığına ve Cenubî Kolordu Kumandanlığına: Gazi Osman Bey, Şimal Kolordusu Kumandanlığına: Şerif Han geçmişlerdir.

DOĞU TÜRKİSTAN ŞEHİRLERİ II

YARKENT

Abdülhamit AVŞAR

Yarkent, Doğu Türkistan'ın, Kaşgar' dan sonra ikinci büyük şehridir. Tanrı Dağları'nın güneyinde uzanan Tarım Havzası'nın güney batısında kurulmuştur. 38 derece, 25 dakika kuzey enlemi ve 77 derece doğu boylamları arasındadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1248 metredir.

Doğusunda Taklamakan Çölü, batısında Taş Kurgan kasabası ve Pamir yaylaları, güneyinde Hoten vilayeti, kuzeyinde Kaşgar bulunmaktadır.

Yıllar önce yapılan nüfus sayımlarına göre; şehrin nüfusu 80 bin civarında idi. Bugünkü nüfusu bilinmemektedir. **Çünkü: Yalnız Yarkent'te değil, bütün Doğu Türkistan'da Türk nüfusunu bilmek mümkün değildir. Bunun sebebi, Çinli' ler Türk nüfusunun artışını, dünyanın gözlerinden saklamaya son derece itina göstermektedirler. Meselâ; 1933'te Çin' in nüfusu 450 milyon iken, bugün bir milyar 250 milyona ulaşmıştır. Yine 1933'de Doğu Türkistan'ın Türk nüfusu resmen 13 milyon iken bugün Çinli kaynaklara göre 8 milyondur.Bu misaller de gösteriyor ki, Doğu Türkistan'da ve şehirlerinde kesin olarak nüfus miktarını bilmek imkân dahilinde değildir.**

Yarkent, meşhur Taklamakan çölünün hemen batı kenarında kurulmuş olmakla, bir vaha manzarası arzetmektedir. Bu büyük vahayı yaşatan sistemli bir sulama rejimi mevcuttur. Bu itibarla arâzi gayet iyi sulanmaktadır. Yüksek Pamir dağlarının buzullarından kaynaklanan bir çok ırmak ve Doğu Türkistan'ın en büyük nehirlerinden olan "Yarkent Derya"sı, bu şehrin ve arâzisinin hayat damarlarını teşkil etmektedir.

Yarkent'te hayat, bu suretle tarıma dayalı olarak sürer. Toprak son derece bereketli ve mümbittir. Bu bereketli topraklarda, buğday, arpa, pirinç, baklagiller ve yağlı bitkiler ziraati gelişmiştir Yarkent Derya'sı çevresinde, yılda iki defa ürün almak mümkün olabilmektedir. Yarkent'te ziraî üretimin yanında, meyvecilik de önemli bir yere sahiptir. Şehirde ve çevresinde geniş meyve bahçeleri mevcut olup, bu bahçelerde envai çeşit meyveler yetiştirilir. Dağlar arasındaki vâdilerde zengin meralar bulunur. Buralarda deve, öküz, keçi, koyun, at sürüleri beslenir.

Asırlar öncesinden beri ipeği ve yünüyle tanınmış olan Yarkent'te bugün de pamukçuluk, ipekçilik, dericilik, deri mâmulleri, halıcılık çok önemli yer tutmaktadır. Yarkent'in ipek ve yün halıları dünyaca meşhurdur.

Yarkent, yakın zamanlara kadar; Ladak, Hoten ve Kansu boyunca uzanan ticaret yolunun merkezi ve Rusya-Hindistan ve Hazar bölgesi yoluyla "İpek Yolu" üzerinde önemli bir uğraktı.

Şehir, hâlen Çin mimârî tarzında kaleler ve toprak surlarla çevrilidir. Bu toprak sûrlar, tarih boyunca Yarkent'te kurulagelen Şehir Devletlerinin hudutlarını belirleyen bir sembol olmuştur.

Yarkent'e beş ana kapıdan girilir. Bunlar şu isimlerle adlandırılır: Kavga Dervazası, Meski Dervazası, Hanıka Dervazası, Altun Dervazası, Tirekbağ Dervazası... Bu kapıların her birinde bir evliyâ yatmaktadır. Muhtemelen bunlar, şehrin fethinde veya savunulmasında şehit olan Türk beğleridir. Halk tarafından son derece itina ve itibar görmektedirler.

Şehir, büyük ve şöhretli câmi ve medreselere sahiptir. 15.000 kişinin namaz kılabildiği Azine "Cuma" mescidi, Altın Mescit, Köhne Şeher Camii ile Hanlık, Çümüç, Ak, Yeşil, Gök, Çukur, Resti ve Altun medreselerini bunlar arasında sayabiliriz. Bunların dışında, yüzlerce mescit ve yetmişiki medrese bulunmaktadır. Bunlardan da anlaşılabileceği gibi Yarkent'te eskiden beri çok canlı bir dinî hayat mevcuttur. Türkistan illerinde tanınmış bir çok din âlimi burada yetişmiştir. Bunlardan Müftü Emin Hoca, Komünist rejim tarafından idam edilmiştir.

Ayrıca; Hazreti Pîr, Çiltenlerim, Üçturhalpem, Hoca İsa Veliyullah, Mîr Avşa Beğ Hazret, Çim Timur Batur, Turğanı Türk, Taşlık Mezar, Hoca Kersanî Velî, Sütüpaşim, Mui Şerif, Sultanı Karasakal, Yusuf Kadirhan Gazi, Yastung Mezar, Karahan Büzük, Hoca Mehmet Şerif Büzük, Hocumu Döng, Duhan Paşa... gibi halk arasında "evliya" bilinen pek çok kabir vardır. Fakat halkın kutlu saydığı bu kabirlerin bir çoğu 1949'da komünist rejim tarafından düm düz edilmiş ve tarla haline getirilmiştir. Bir kısmı ise yıkılmak üzere iken yıkılmaktan vazgeçilmiştir.

1965 yılında Afganistan üzerinden Türkiye'ye gelip Kayseri'ye yerleştirilen Yarkent'lilerin anlattıklarına göre: **Komünistler tarafından mezarların yıkılışı esnasında, sıra ulu kişilerin türbelerine gelince, yıkıcıların elleri, ayakları kırılmış, aniden düşüp ölenler olmuş... İçlerine korku düşen Çinli'ler, Türbeleri yıkmaktan vazgeçmişler, hatta, yıkılan bazı türbeleri de onarmışlar...**

Yarkent, Hunlar'dan itibâren bilinen bir Türk şehridir. En eski Türk çağlarında "Şehir Devleti" olarak şöhret kazanmıştır. Sonraları Doğu Türkistan'da kurulan Türk devletlerinin önemli siyasî, dinî ve kültürel merkezlerinden biri olmuştur. Son zamanlara kadar ise Çağatay soyundan inmiş Han'lar, aynı soydan Kaşgar Hanları'nın buyruğu altında, Yarkent'te oturmuşlardır.

1758 yılında, Mançurlar Doğu Türkistan'ı istilâ hareketine girişirken Tarım havzası, Burhanettin Hoca adındaki Türk hükümdarının idaresinde bulunuyordu. Mançurlar'la Burhanettin Hoca arasındaki savaş, 1759 yılında Yarkent'te kilitlenmiş ve çetin savaşlardan sonra Mançurlar galip gelerek bütün Doğu Türkistan'la beraber, Yarkent'i de istila etmişlerdir.

1863'de Doğu Türkistan'ı Çinliler'den kurtarıp "Şarki Türkistan Devleti"ni kuran Yakup Han Bedevlet zamanında 13-14 yıl Türk idaresinde kalan Yarkent, 1876'da ikinci Mançur istilâsına mâruz kalmıştır. Bu istilâdan sonra, **Çinli'ler Doğu Türkistan'ın ve tarihî Türk şehirlerinin isimlerini değiştirip Çin isimleri koymak suretiyle bu toprakların Çin toprağı olduğuna dünyayı inandırmak politikası gütmüşler, bu arada Doğu Türkistan'a "Şincan", Yarkent'e de So Che (Sa çe) adını vermişlerdir. Bu isimler komünist rejim zamanına kadar Çinli'ler tarafından kullanılmıştır. Komünist rejim, isim değiştirme politikasını sürdürmüş, böylece Yarkent 1949'dan sonra "Ciou CuEn" olmuştur. İkibin yıllık Türk Yarkent, hâlen Çinliler'ce bu isimle anılmaktadır. Ancak, gerek Mançurlar'ın, gerekse komünistlerin taktıkları bu isimleri Türk halkı hiç bir zaman benimsememiş ve kullanmamıştır.**

Doğu Türkistan'da komünist rejime karşı bir çok ayaklanmaların merkezi olan Yarkent, kızıl Çin makamlarının gözünden iyice düşmüş, bu sebeple yüzyılların vilayet merkezi, zaman zaman Hanlıklar pâyitahtı olan Yarkent, 1952 yılında Kaşgar'a bağlı bir kaza haline getirilmiştir.

Kaynaklar:

1- Encyclopaedia Britannica Cilt:23,1957,s: 878
2- Meydan Larousse, s: 737
3- Yeni Hayat Ansiklopedisi, 6.Cilt,s: 3313
4- Doğu Türkistan Davası, İsa Yusuf Alptekin, İstanbul, 1981.
5- Doğu Türkistan'ın Sesi, 1.Cilt, 1. Sayı, s: 26

Dünyadan Haberler:

ÇİN'DE "SINIF SAVAŞINA" SON VERİLİYOR

Peking'den bildirildiğine göre, 1949'da komünistlerin iktidarı ele geçirmelerinden itibaren 35 yıldır Çin'de sürdürülen "sınıf savaşının" artık bittiği resmen bildirilmiştir. Daha önce devletin resmî siyaseti "zengin köylüler, mal sahipleri, devrim düşmanları ve kötü elemanlar" denilen kimselerin kendilerine ve çocuklarına karşı sürekli düşmanlık siyaseti idi. Bu "düşman" sınıflardan gelen çocuklar okullarda ayrı muamele görürlerdi, sokaklarda teşhir edilirler ve hakarete uğrarlar, resmen "kötü kişi" olarak damgalı yaşarlar ve hatta evlenmelerine bile engel olunurdu. Şimdiye kadar bunlardan 20 milyon kişinin "islah kamplarında" ceza ve zorla çalıştırmaya tabi tutuldukları Güvenlik Bakanlığı'nca açıklanmıştır. Bu "düşman sınıflardan" resmen böyle damgalı olarak şimdi son kalan 79.504 kişinin de bu damgaları kaldırılmış ve böylece "sınıf savaşına" son verildiği ilan edilmiştir.

Bu değişikliğin "serbestliğe doğru gidiş" siyasetinin bir parçası olduğu da bildirilmektedir. Aynı siyasetin getirdiği değişikliklerden biri de 1977 Anayasasında, devletin görevi "burjuva ve sömürücü sınıfları yok etmek" şeklinde yazılı olmasına karşılık 1982 Anayasa'sında devletin görevinin "halkı birleştirerek ilerleme için çalışmak" şeklinde yazılmış olmasıdır. (**Arab News,** 11 Kasım 1984).

TOWNS OF EASTERN TURKISTAN II

YARKENT

Abdulhamit AVŞAR

Yarkent is the next largest city of Eastern Turkistan, after Kashgar. It is in the south-west basin of the Tarim River. Latitude 38° 25' longitude 77° 16'. Altitude above sea level 1248 meters.

The population of the city was about 80 thousand according to the census some years ago. But the population of today's Yarkent is not known. In fact, it is impossible to learn even the total population of Turks in Eastern Turkistan. Because, the Chinese try their best to conceal the increase of Turkish population from the world. For instance: The population of China increased up to over one billion today, though it was 450 millions in 1933. The Turks in today's Eastern Turkistan are 8 millions according to Chinese sources, while it was officialy 13 millions in 1933. And this shows that it is impossible to know the population of Eastern Turkistan for certain.

Yarkent has the look of an oasis, being located just on the west edge of the famous Takla Makan desert. There is a system of irrigation that keeps this large oasis alive. So, the land is irrigated very well. Lots of rivers that spring out of the glaciers of the high Pamir Mountain system and "Yarkent Darya" which is one of the largest rivers of Eastern Turkistan, are the vital water sources of this city and area.

Life in Yarkent is based on agriculture. The land is extremely fertile. The cultivation of wheat, barley, rice, legumes and oily plants is developed. It is possible to harvest two times a year around Yarkent Darya. Fruit growing is also very developed in Yarkent. A vast variety of fruits are grown. Also, herds of camels, oxen, goats, sheep, horses feed in the grassy pastures in valleys among the mountains.

Yarkent has been known, mainly, for its silk and cotton for centuries. Trade in cotton, silk, leather and carpets also occupies a considerable place in its life today. Woollen and silk carpets of Yarkent are world-famous.

Until recently, Yarkent had been both the centre of the trade-road extending along Khotan and Qansu, and an important meeting-place on the roads of Russia, India, Caspian region and the "Silk Road".

The city is still surrounded by towers and brick city-walls that were built in the Chinese style of architecture. These city-walls are symbols, fixing the borders of town-states founded here in past ages.

You can enter Yarkent through five main doors. Their names are Qavga-davzisi, Meski-davzisi, Haniqa-davzisi, Altun-davzisi, Tirekbagh-davzisi... A "holy man" lies under each one of these doors. These "holy men" are possibly the Turkish chieftains who were martyred when they defended or conquered the city. They are venerated by the people.

There are famous mosques and medressehs in the city. Some of them: Azineh (Friday) Mosque in which 15,000 people can pray, Golden Mosque, Köhne Sheher Mosque and Khanlık, Chumuch, Ak (White), Yeshil (Green), Gök (Blue), Chukur (Hollow), Resti, Altun Medresssehs. In addition, there are hundreds of small mosques and 72 medressehs. One can see that there was a very active religious life in Yarkent in ancient times. Many religious scholars, known all through Turkistan, were educated here. Of these, Emin Hodja the Mufti was executed by the communists.

Besides these, there are many tombs known as Muslim saints among the people. Some of them: Hazreti Pir, Chiltenlerim, Uchturhalpem, Hodja Isa Veliyullah, Mir Avsha Begh, Hazret Chim, Timur Batur, Turganı Turk, Stony Grave, Hodja Kersani Veli, Sutupashim, Mui Sherif, Sultanı Qarasakal, Yusuf Qadirhan Gazi, Yastung Grave, Qarahan Buzuk, Hodja Memed Sherif Buzuk, Hodjumu Dong, Duhan Pasha. But most of these tombs, regarded as sacred by the people, were razed and turned into arable fields in 1949 by the communist regime. Some were saved at the last moment from being demolished.

Yarkent citizens who came to Turkey by way of Afghanistan in 1965 tell us: While the graves were being demolished by the communists, when it was the turn of the tombs that belonged to Muslim-saints, the hands and feet of some demolishers began to break and some others died all of a sudden... Finally, the frightened Chinese gave up demolishing, and they even repaired some of the tombs...

Yarkent was known since the Huns. It became famous as a "City-State" in the oldest recorded Turkish times. Afterwards, it became one of the political, religious and cultural centres of Turkish states founded in Eastern Turkistan. Until recently, Khans descended from Chagatai ancestors lived in Yarkent, under the suzerainty of Kashgar Khans descended from the same ancestors.

When Manchus invaded Eastern Turkistan in 1758 Tarım River basin was under the reign of the Turkish ruler Burhanettin Hodja. The war between Manchus and Burhanettin Hodja came to a head in Yarkent in 1759. Finally, Manchus came out victorious from the bloody fights, and invaded Yarkent and all of Eastern Turkistan.

During the reign of Yakub Han Badevlet who recovered these lands from the Chinese and founded the State of Eastern Turkistan in 1863, Yarkent was free for 13-14 years. But in 1876, she was invaded by the Manchu Empire for the second time. After this invasion, Chinese started to change the names of Eastern Turkistan and historical Turkish towns, and replaced these with Chinese names. Thus, they tried to cheat thc world, claiming these as historically theirs. They changed the name of Eastern Turkistan, to "Sinkiang" and Yarkent to "So Che'. These names were used by the Chinese until 1949. After the Communist Chinese invasion of 1949, the name of Yarkent was changed to "Ciou Cu En". The Chinese still use this name for Yarkent, though it has been a motherland of Turks for almost 2000 years. But Turks have never accepted or used either of these names.

Since Yarkent was the centre of many uprisings against the communist regime in Eastern Turkistan, she fell from favor in the eyes of Red China's administrators. So, this historical city, which was a capital-city for centuries and the seat of government from time to time, was turned into a sub-district of Kashgar in 1952.

(Translation by İsmail Hakkı Yılmaz)

BIBLIOGRAPHY:

1- **Encyclopaedia Britannica** Vol. 23, 1957, p: 878
2- **Meydan Larousse,** p: 737
3- **Yeni Hayat Encyclopedia** Vol. 6, p: 3313
4- **Doğu Türkistan Davası,** İsa Alptekin, Istanbul, 1981
5- Voice of Eastern Turkistan, Vol. I, No. 1, P: 26

Dünyadan Haberler:

ÇİN'DE İSLÂM ÜZERİNDEKİ BASKILAR KISMEN GEVŞETİLİYOR

Komünist Çin'den elde edilen son haberlere göre, ülkedeki islâm cemaatına uygulanan baskılar kısmî de olsa azalmaktadır. Ancak, dikkatli bir bakış haberlerin hemen hepsinin Çin resmi kaynaklarına dayandığını göstermektedir. Bu sebeple, haberlerin itimat edilirliği pek şüphelidir.

Çeşitli kaynaklardan alınan bilgiler bu haberlerin itimat edilir olmadığını destekler mahiyettedir. Meselâ, Çin'de yaşayan müslümanların sayısına dair birbiriyle alâkası olmayan rakamlar ortaya çıkmaktadır. Komünist Çin makamları ülkedeki müslüman nüfusun 14 milyon olduğunu iddia ederken, UNI mecmuasının tahminleri bu sayının 115 milyon olduğunu göstermektedir.

Kızıl Çin'de 18 yaşından küçüklerin dini eğitim görmesi halâ yasaktır. Bu arada, aynı yaşın altındakilerin "dini faaliyetlerde bulunmaları da" kanunen suç sayılmaktadır. Fakat, bu yasağın da kısmen gevşetildiğine dair haberler ulaşmaktadır.

Öte yandan, hükümet bir açıklama yaparak ülkedeki müslümanlara Ramazan ve Kurban bayramlarında birer günlük tatil verileceğini kaydetti. Arap devletlerinin, Kanton şehrinde, kendi imkânlarıyla bir İslâm Merkezi inşa etmelerine ve Çin'de İslâm dinini yayan İbn Abi Vakkas'a bir türbe yapılmasına izin verildiği de gelen haberler arasında.

Bununla birlikte, Çin Dışişleri Bakanının geçtiğimiz günlerde yaptığı bir açıklama, baskıları azaltmaktaki gerçek niyeti ortaya çıkardı. Dışişleri Bakanı, baskıları kısmen azaltmaktaki asıl maksadın, başta Arap ülkeleri olmak üzere Batı Asya'nın müslüman memleketlerini memnun etmek olduğunu itiraf etti.

Kızıl Çin'deki müslümanlara uygulanan baskıların kısmen gevşetilmesi çerçevesinde hükümet, Urumçi'de, Urumçi İslâm Birliği adıyle bir Müslüman şirketinin kurulmasına izin verdi. Beher hissesi Türk lirasıyla 32.000 lira olan şirket ilk satış mağazasını Urumçi'de açtı. Şirketin, Pekin, Xian ve Hong Kong yakınlarında yeni imalât tesisleri ve satış mağazaları açması planlanıyor. Kurulması planlanan imalât tesisleri ve mağazaların sermayelerini Çindeki müslümanların ve bazı yabancı memleketlerin sağlayacakları ifade ediliyor. (Saudi Gazette. 14.9.984)

Fakat, bu müsbet gibi görünen gelişmelere rağmen Çin hükümetinin, ülkede İslâm dinine giderek artmakta olan ilgiyi baltalamak için yeni tedbirler aldığı da kaydediliyor. (7 Temmuz 1984. UNI. Yeni Delhi)

TARİHTE SOSYALİZM'İN "FİKİR BABALARI"- III

MAZDEK

Doç.Dr. Abdülkadir DONUK

MAZDEK (5.yüzyıl sonları): 484 yılında Amu derya (Ceyhun) nehri kıyılarında Ak Hun (Eftalit)'lar tarafından mağlûp edilerek Herat bölgesini kaybeden ve yıllık vergiye bağlanan Sâsânî imparatorluğu, bu sırada geçirdiği dinî-iktisadî bir sarsıntı ile ihtilâle sürüklenmişti ki, bu isyanın başında da, tarihte **"Sosyalizm"**i ikinci defa tatbik eden Mazdek bulunuyordu. Mazdek'in şahsiyetini Selçukluların meşhur veziri Nizâm'ül-mülk (1018-1092) **"Siyâsetnâme"** adlı eserinde vaktiyle şöyle tanıtmış idi: "Dünyada ilk olarak bir mezhebi (dini) getirmiş olan, İran'da, Âdil Nuşirevan'ın babası Kubâd b. Fîrûz (488-496 ve 498-531)'un şahlığı devrinde yaşayan Mazdek'tir. Asıl adı Mazdek b. Bâmbâdân idi. Zerdüşt'lük dinine zarar vererek, zamanı zerdüştilerin aleyhine değiştirmek ve dünyaya yeni bir yol gösterici olmak gayesinde idi. Sebebi de yıldızlardan iyi anlaması idi: Yıldızların hareketlerinden, bu devirde bir adamın zuhur edeceğine ve Zerdüşt, Yahudi, Hıristiyan ve putperest'lerin dinlerinin bâtıl olacağına (yalan mucizelerle ve halkın zorla kabûl ettirilmesi ile) **ve kıyamete kadar kalacak olan bir dini ortaya çıkaracağına delil gösterdi. Bu kişinin kendisi olması temennisiyle gönlünü buna bağlayıp, halkı nasıl dâvet edeceğini ve nasıl yeni bir din meydana getireceğini düşündü. Şah'ın meclisinde, din ve devlet büyükleri arasında önemli bir yeri vardı. Peygamberlik iddiasına kadar da kimse kendisinden boş bir söz duymamıştı".**[1].

Mazdek kendisinin **"Peygamber"** olduğunu da şu şekilde belirtmiş idi: **"Beni hidayet için gönderdiler. Allah'ın kanunları Zerdüşt'ün iddia ettiği gibi değildir. İsrailoğullarının bir kısmı Hz.Musa'nın Allah tarafından getirdiği Tevrat hilâfına hareket edince, Hak Teaâla yine Tevrat'ın hükmü ile bir peygamber gönderip İsrailoğulları arasındaki ihtilafı kaldırıp Tevrat hükümlerini tekrar geçerli kılarak halkı doğru yola getirdi ise, şimdi de Zerdüşt dinini yenilemek ve halka doğru yolu göstermek üzere beni gönderdi"**[2].

Bu görüşten hareket ederek **"benim mucizem sizin mihrabınızın kıblesi saydığınız ateşi dile getirmektir. Allah'tan ateşe emretmesini ve onun da melik ve yanındakilerin duyacağı şekilde benim peygamberliğime şahadet etmesini isteyeceğim"** demek suretiyle Kubâd ve halkı aldatan Mazdek, bunu da şu şekilde başarmış idi: **"Ateşin bulunduğu yerin arkasına gizli bir yol yaptırarak oraya birisinin gitmesini, kendisine ne derse cevap vermesini, ben Allah'tan yüksek bir sesle bir şey istediğim zaman, kendisinin o delikten yüksek sesle eğer iki cihanda da talihli olmak dilerseniz Ey Allah'a inanan İran'ın ileri gelenleri Mazdek'in sözlerini dinleyin ve ona göre amel edin"**[3] dersin, dedi.

Böylece, şah Kubâd ve halkı kandırarak görüşlerini herkese kabûl ettiren sahte **"peygamber"** Mazdek,[4] Mani dini inancındaki "ikili" telâkki (ışık-karanlık, iyilik-kötülük mücadelesi) üzerine sosyal huzursuzluk âmillerini de ekliyerek, o tarihlerde yorulan ve iktisadî darlık içine düşen topluluğu kurtarmak iddiası ile, asıl düşüncesini yaymağa başlamıştı[5]. Sâsânî imparatorluğunun cemiyet ve iktisadî düzenini sarsan Mazdek'in bu görüşleri, yaygın olan tarihî görüşe göre **sosyalist** düşüncenin öncüsü ve bu fikrin yayılmasına yol hazırlayan olarak kabûl edilmektedir[6].

Mazdek'e göre: **"Tanrı yer yüzündeki bütün malları, insanların eşit bir şekilde bölüşmeleri için yaratmıştır, fakat insanlar birbirlerine zulmederek bu servetleri aralarında paylaşmamışlardır**[7]**. Mal ve altın meliğin değil, halkındır. Herkes Allah'ın kulu ve Hz. Adem'in çocuğudur. Kimin ihtiyacı olursa bir diğerinin malından bunu karşılayabilir. Hiç kimseye yiyecek parası için eziyet edilmeyip, bütün insanların durumu eşit olmalıdır"** Bu arada Mazdek, **"Karılarınız da sizin mallarınızdır. Kadınlar da servet gibi ortak mal olmalı ve kim hangi kadını dilerse onu elde edebilmelidir. Kıskançlık ve merhamet bizim dinimizde yoktur. Kimse lezzetlerden, zevklerden ve mallardan yoksun kalmamalıdır. İstek ve arzuların kapıları herkese açılmalıdır"**[8]

Siyâsetnâme'de nakledildiğine göre, Mazdek şöyle bir kanun da getirmiş idi: **"Eğer bir adamın evine yirmi kişi misafir olsa ekmeğini, yemeğini, şarabını, çalgısını hazırlar, yiyip içerler ve kalkıp teker teker karısına sahip olurlardı. Bu durum ayıp sayılmazdı."** Hattâ şöyle bir âdet de koymuşlardı: **"Eğer bir adam bir eve gidip evin kadını ile uyuşursa, külahını kapıya asar ve içeri girerdi. Evin erkeği gelip kapıda külahı görünce evinde bir adamın meşgul olduğunu anlar ve iş bitinceye kadar eve girmezdi"**[9].

Mazdek, biri **servet** diğeri **kadın** olan iki unsur herkesin **ortak malı** olduğu takdirde yeryüzünden kötülüğün kalkacağına inanıyordu. Bu tipik **komünist** propaganda neticesinde arazi ve servet sahipleri ile âile müessesesine karşı kışkırtılan halk, Mazdek ve müridleri tarafından ayaklandırıldı. Din adamları ve asîller öldürüldü, kadınlar tecavüze uğradı, evler ve konaklar yağmalandı, tahrip edildi. Mazdek'e inanmak gafletini gösteren Şah Kubâd da hapsedilmişti; fakat o kurtulmak imkânını bularak komşu Ak-Hun'lara sığındı (496). İran'da olup bitenleri yakından tâkip eden Ak-Hun hükümdarı, insanlık yararına hiçbir şey göremediği Mazdek hareketini kırıp yok etmek için, Kubâd'ı 30 bin kişilik Hun süvari birliği başında İran'a gönderdi. Bu suretle Şah, ihtilâli bastırdı (498-499) ve hâdiselerin gelişmesinden ve felâketin derecesini kavrayan halkın da yardımı ile Mazdek ve taraftarları yakalanarak idam edlidi. Sâsânî imparatorluğunda hak, adalet ve mülkiyet esasında normal nizam, Kubâd'ın oğlu Husrev I. Anûşîrvân (531-579) devrinde kurulmuştur ki, bu şehinşah bilindiği üzere tarihte "Âdil" lâkabı ile anılır[10].

1- **Siyâsetnâme/Türk.terc.** N.Bayburtlugil/, İstanbul, 1981, s. 260; **Siyâset-nâme/Türk.terc.** M.A.Köymen/, Ankara, 1982, s. 247.
2- **Siyâsetnâme,** s. 260 vd.; Köymen neşri, s. 247 vd.
3- **Siyâsetnâme,** s. 261 vd.; Köymen neşri, s. 248 vd.
4- Mazdek'in bu düşüncelerini Şah Kubâd ya korku ile veya görünüşte kabûl etmiştir, bk. A.Christensen, **L'İran sous les Sassanides,** Copenhague, 1936, s. 340.
5- İ.Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü.** İstanbul, 1984 , s. 83.
6- Bk. F.Altheim, **Geschichte der Hunnen,** III, Berlin, 1961, s. 64.
7- Bk. Et-Taberî/Türk.terc./, **Milletler ve Hükümdarlar Tarihi,** I,/Şark-İslâm klâsikleri: 32/, Ankara, 1955, s. 1100.
8- **Siyâsetnâme,** s. 263; Köymen neşri, s. 250. Daha bk. F.Altheim, **ayn.esr.** s. 84; A. Christensen, **ayn.esr.** s. 338; R.Grousset, **L'Empire du Levant,** Paris, 1946, s. 80.
9- **Siyâsetnâme,** s. 263; Köymen neşri, s. 251. Câhiliye devri Araplarda da (Yemen'de) buna benzer durumlar hakkında, bk. Strabon'dan, Ş.Günaltay, **İslâmdan önce Araplar arasında kadının durumu, âile ve türlü nikâh şekilleri,** Belleten, sayı 60, Ankara, 1951, s. 705 n. 20.
10- Tafsilen bk. İ.Kafesoğu, **ayn.esr.** s. 83; A.Christensen, **ayn. esr.** s. 311-435; İA. maddesi, **Mezdek,** Cilt 8, s. 201-205.

Dünyadan Haberler:

"HAMLE"NİN BEDELİ

Mao'nun 1958'de başlayan "İleriye Doğru Büyük Hamle" adı verilen devrim hareketi sırasında çok sayıda kişinin açlıktan öldüğü Çin yetkililerince de ilk defa doğrulandı. Ancak Çinli'lerin verdikleri rakamlar ile yabancı uzmanların tahminleri biribirini tutmamaktadır. Çin'in "Devlet İstatistik Bürosu" Başkanı Zu Gang, yabancı gazetecilere verdiği beyanatta: "1959-1962 arası 4 yıllık süre içinde 10 milyon'dan fazla insan açlıktan ölmüştür" dedi. Bunu kısmen kötü idareye, kısmen de kıtlık gibi tabiî sebeblere bağladı. Yabancı gazeteciler bu rakamın Amerika kaynaklarınca 30 milyon olarak tahmin edildiğini hatırlatınca, Zu Gang, "Tamamen kötü idareye bağlanabilecek ölümlerin tam sayısını tayin etmek çok zordu, ama herhalde 10 milyondan fazladır" dedi.

Şimdiye kadar resmî çevreler kötü idare ve Marksizmin sorumluluk payını hiç ağıza almamakta, sadece, "üç yıllık tabiî afetler devri" demekteydiler.

Bu arada Amerikalı uzmanlar daha açık ve etraflı rakamlar yayınladılar. Sadece "Devrim Hamlesinin" 4 yıllık devre içinde yol açtığı ölümler sayısını Princeton Üniversitesi ve Amerika'daki "Millî Fen Akademisi" adına incelemeler yapan Prof. Coale 27 milyon kişi olarak, Amerika'nın Devlet İstatistik Bürosu'nun Çin Şubesi Başkanı Dr. Bannister de 30 milyon kişi olarak hesaplamışlardır.

Bu hesaplar ve rakamlar daha çok asıl Çin içindir. Doğu Türkistan'daki ölüm miktarı hemen hemen meçhul kalmaktadır. (Arab News. 16.9.1984).

في العالم فمهدت السبيل لها لتطور والانتشار ويقول مزدق :

«الناس شركاء فيما خلقه الله من امـــوال على وجه البسيطـــة يقتسمونهـــا بصـــورة متساوية ، الا انهم اعتدوا على حقوق بعضهـم فلم يتم توزيعها عليهم بالتساوي ... المـــال والذهب للناس كلهم ، لا للملك وحـــده ... الناس كلهم عباد الله ، وابناء آدم عليـــه السلام ... ومن كانت له حاجة يجب مقابلتهـــا من مال اخيه دون ان يلزم بدفع ثمنهـــا ... وكذلك الناس شركاء في النساء فهن مـــن الاموال المشاعة بينهم ، ومن حق الرجـــل ان يستمتع بمن اراد من النساء من غير حـرج ... فلا غيرة ولاتحاسد ولا تراحم في ديننـــا ولا ينبغي ان يحرم احد من نصيبه في هـــذه الاموال ومن الاستمتاع بلمذاته وشهواته ...»

ومما جاء في كتاب «سياستنامه» للوزيـــر نظام الملك عن مبادئ مزدق انه لو نـــزل عشرون شخصا ضيوفا على احد النـــاس يشاركونه في طعامه وشرابه وخمره ونسائـــه ولا يرون في ذلك باسا ، كما ان الرجل اذا اراد امراة دخل بيتها وعلق قبعته على البـــاب فياتي الزوج ويرى القبعة على الباب ويفهم ان شخصا في الداخل يقضي وطره من زوجتـــه فينتظر ريثما ينتهي من عمله ...

وكان يرى مزدق ان القضاء على الشـــر والظلم والفساد في العالم انما يتم عن طريـــق اشراك الناس في الاموال والنساء ، وبهـــذه الدعاية الشيوعية المركزة استطاع ان يحمـــل الناس على القيام بثورة عارمة ضد مـــلاك الاراضي والروابط الاسرية في المجتمع فقتلـوا رجال الدين والاشراف وهتكوا الاعـــراض واعتدوا على البيوت والقصور ونهبوا مـــا فيها من اثاث واموال ... اما الملك قباذ الذي كان قد آمن بمزدق فتم اعتقاله ووضـــع في السجن ولكنه استطاع الهرب منه ولجا الـــى الافهونيين (٤٩٦م) .

وكان الحاكم الافهوني يتابع احداث ايـــران عن كثب فزود الشاه قباذ بجيش من فرسانـــه قوامه (٣٠,٠٠٠) فارس للسير على ايـــران والقضاء على الثورة المزدقية التي لم تكـن الا كارثة عظيمة حلت بالمجتمع الايراني وسببت له الدمار والخراب . وتمكن الشاه قباذ مـــن اخماد نار الثورة في بلاده والقضاء عليهـــا والقاء القبض على اتباع مزدق بمساعدة شعبه الذي كان قد ادرك خطورة الموقف من خـــلال الاحداث المريرة التي تعرضت لها بـــلاده فاعدمهم عن بكرة ابيهم واعاد بناء الدولـــة الساسانية من جديد على الاسس والمبـــادئ المتعارف عليها من قبل .

<u>المراجع الهامة :</u>

١ - سياستنامه للوزير السلجوقي نظـــام الملك .
٢ - ترك ملى كولتورو للاستاذ اللمرحـــوم ابراهيم قفص اوغلو .
٣ - تاريخ الطبرى .

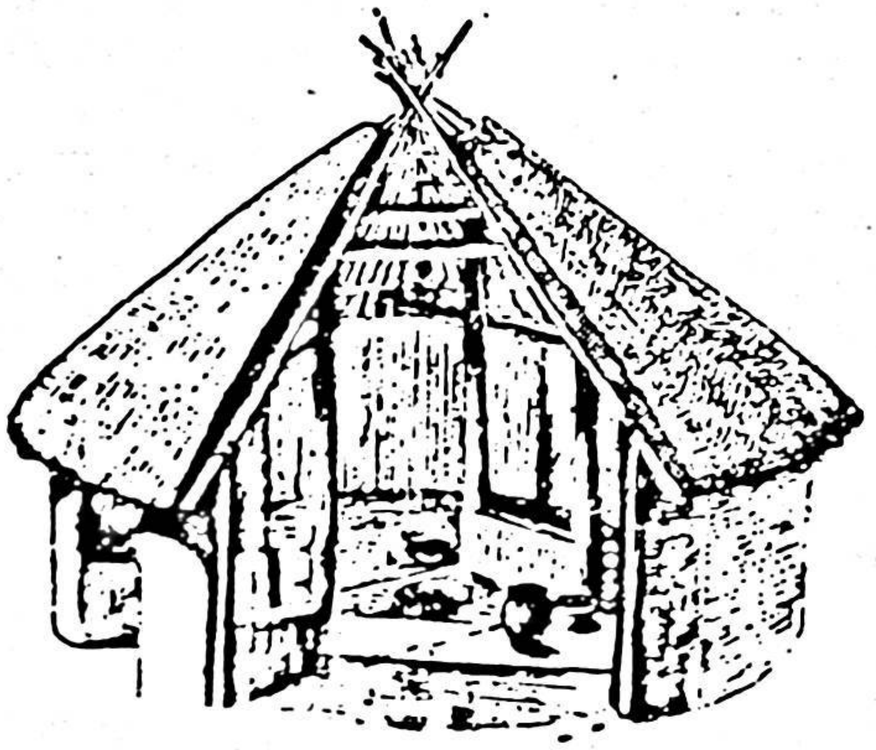

وكان يرى مزدق ان القضاء على الشـــر والظلم والفساد في العالم انما يتم عن طريـــق اشراك الناس في الاموال والنساء ، وبهـــذه الدعاية الشيوعية المركزة استطاع ان يحمـــل الناس على القيام بثورة عارمة ضد مـــلاك الاراضي والروابط الاسرية في المجتمع فقتلـوا رجال الدين والاشراف وهتكوا الاعـــراض واعتدوا على البيوت والقصور ونهبوا مـــا

زعماء الفكر للاشتراكية في التاريخ
(٣)

بقلم الاستاذ المساعد عبد القادر دونوق
ترجمه من التركية : عثمان زكي صوى بكيت

مزدق (اواخر القرن الخامس الميلادي)

ان الدولة الساسانية التي هزمها الاقهونيون على ضفاف نهر اوداريا (جيحون) عام ٤٨٤ م وانتزعوا منها منطقة هرات وفرضوا عليها الضرائب السنوية كانت يومئذ تعاني من اضطرابات دينية واقتصادية ادت الى اندلاع ثورة عقائدية فيها قادها الرجل الايراني مزدق الذي حاول للمرة الثانية في التاريخ تطبيق النظم الاشتراكية في مجتمعه . والوزير السلجوقي المشهور نظام الملك (١٠١٨ - ١٠٩٢م) يتناول شخصية هذا الرجل في كتابه «سياستنامه» ويقول عنه :

«عاش مزدق في عهد الملك الايراني قباذ (٤٨٨ - ٥٣١ م) وهو اول رجل في العالم وضع مذهبا عقائديا وحاول تطبيقه في مجتمعه ، وكان يهدف الى القضاء على الديانة الزردشتية في ايران فخرج للناس بمذهبه الجديد ، وكان متضلعا في التنجيم يرعى النجوم ويراقبها ليعلم منها احوال العالم فبداله ان نبيا قرب زمانه وانه يرفع الديانتين اليهودية والنصرانية ويقضي على المجوسية وعلى عبادة الاصنام وياتي بدين جديد يبقى الى قيام الساعة فاراد هو ذلك النبي المرسل فاخذ يفكر في وضع دين جديد وحمل الناس على اعتناقه . وكان يشغل منصبا هاما في مجلس الملك وبين كبار رجال الدولة والدين لما عرف بينهم برجاحة عقله وقوة منطقه الى ان ادعى النبوة ...» وقد صرح بذلك قائلا : «انما بعثت لهداية الناس وذلك لان القوانين الالهية ليست كما يدعيها زردشت وان البعض من بني اسرائيل عندما خالفوا احكام كتابهم الذي جاء به نبيهم موسى بعث الله اليهم نبيا اخر ردهم الى حكم التوراة وقضى على اختلافهم وكذلك بعثني الله اليكم لاهديكم الى سواء السبيل ...» اما عن علامة نبوته فقد قال لهم : «ان معجزتي هي انطاق النار التي تعتبرونها قبلة محرابكم فساطلب من الله ان يامرها التشهد على نبوتي بلسان يفهمه الملك ومن معه .»

دبر مزدق خديعة للملك قباذ وشعبه لاثبات ما ادعاه فنقب الحائط الذي وراء النار واقام فيه رجلا من المشيعين له ولقنه بعض الكلمات ليقولها بصوت مرتفع دون ان يظهر للحاضرين . ولما حضر الملك وحاشيته عند النار طلب منها مزدق ان تشهد على صدق نبوته فارتفع صوت من خلالها يقول : «ياشراف ايران ورؤساءها ، ان كنتم تريدون السعادة في الدارين فعليكم السمع والطاعة لمزدق والعمل بما ياتيكم به من عند الله .»

فنفذت خديعته على الناس فصدقوه في دعوى النبوة وامنوا به فبدا ينشر تعاليمه الجديدة لانقاذ الناس من الاضطرابات والاختلالات الاجتماعية التي تجتاحها ايران وقتذاك من جراء العقيدة الثنائية التي جاء بها مذهب المانوية القائل بمبدأين بالوجود مبدأ الخير والشر والنور والظلام . ان تعاليم مزدق التي هزت النظام الاجتماعي والاقتصادي للامبراطورية الساسانية اعتبرت فيما بعد طليعة المبادئ الاشتراكية

SOME PRECURSORS OF SOCIALISM- III

MAZDEK

Dr. Abdülkadir Donuk

Mazdek (Second half of the Fifth Century): In the year 484 A.D. the Sassanide Empire of Iran was defeated, in a battle which took place along the shore of the Amu River in Turkistan, by troops of the Aq Hun (White Hun) Empire. This resulted in the Sassanide Empire losing the Herat region, and also undergoing a religious and social upheaval, eventually leading to full revolution. This revolutionary movement was headed by Mazdek, who can be considered the second man in history to have put into practice socialism.

The famous minister of the Selchuq Empire, Nizam-ül-Mülk (1018-1092) later described Mazdek's character as follows, in his book **"Siyasetnameh":** "Mazdek lived in Iran, during the reign of Qubad, son of Firuz (488-496 and 498-531). Mazdek's real name was Mazdek son of Bambadan. He aimed at changing the religion of Zoroaster, or rather overthrowing it. He liked to picture himself in the role of a trail-blazer, and the founder of a new religion. He was intensely pre-occupied with astrology, and came to interprete the movements of the heavenly bodies as bearing a mesage that a man would soon arise, invalidating all the ancient religions, Zorastrianism, Judaism and Christianity, and also the pagan religions, and would replace them with a totally new religion, a religion that would last for all eternity. In time he came to believe that he himself was destined to be the founder of the new religion, and longed passionately to fulfil that role. He planned and prepared his course with much thought. He would get himself accepted as a prophet, through carefully arranged false "miracles", and the use of force to intimidate the people. He felt himself well-fitted and in a most favourable position to realize his dreams. Not only were the stars on his side, but he also had a very influential position among the retinue of the sovereign and was respected as one of the leading figures of the empire. Till he announced his mission as a prophet, his words had always commanded respect." (1)

Mazdek announced his being sent as a prophet, in these words: "God's laws are not as Zoroaster says. I was sent to correct these errors. The Sons of Israel, too, had departed from the path commanded by God, through the words of Moses, and God sent new prophets to correct them and bring them to the right path. In just that same way, I am sent by God to renew the religion of Zoroaster, and show the people the right path." (2)

Taking this as his starting point, Mazdek said: "I am going to show you my miracle, in making the sacred fire of your religion speak at my command". He had a tunnel dug, leading to the space behind the "sacred fire", and stationed a man in that tunnel, with instructions to give "right" replies in a loud voice to his questions, and the voice said: "O people of Iran, if you desire happiness in both this life and the next (3), believe in Mazdek, as the prophet sent by God, and obey his commands!".

In such ways, the false prophet Mazdek forced the people to submit to his spiritual authority, and he also managed to be accepted as a "prophet" by the Emperor, Qubad. (4). After that came the next step: Mazdek, in addition to his doctrines and power as a "prophet" drew upon the duality inherent in Manichaism, of "light-and-darkness", and "good - versus-evil", and exploiting also the economic troubles and hardships which plagued the society of his time, began to reveal his ideology. (5). That ideology, and the acts which stemmed from it brought ruin to the Sassanide Empire, and it is generally acknowledged that Mazdek's preaching prepared the ground for socialism in later ages. (6)

Mazdek argued as follows: "God created all goods in the world, intending that these would be divided equally among all men. But men turned out to be cruel and unjust and refused to share what they had with others. Goods and gold should belong not to their owners but to the people. Everyone is equally a creature of God and a son of Adam. Whoever needs something should have the right to lay hands on it, even if it should be in the possession of someone else. No one should

suffer hardship for the sake of food. All human beings should be at the same level in this." (7) He also added: "Your wives are now in the same position as your properties. Wives, too, like all other forms of property, should be equally shared. Whoever desires to make love to a woman should be able to do so. Our religion permits neither jealousy, nor pity. No man should be denied any pleasure, or any property which men might desire". (8) **Siyasetnameh** also relates that Mazdek promulgated a law to this effect: "If there come as guests even twenty people, into the home of any man, all of those guests have the right to eat the food of the host, to drink his wine, and to go to bed, one after the other, with his wife. This is not to be considered henceforth as shameful." It is further reported, in the same source, that such a usage was ordered: "If a stranger should enter a house and should reach agreement with the wife in that house he would hang his cap on the outside of the door to the house. If during that time the husband would come and see a cap hanging at the door, he would take this to mean that a guest is busy inside, and he would refrain from coming in, till the guest finishes his business" (9).

Mazdek's doctrine held that if two elements, one of them **property,** and the other **women, were possessed and enjoyed equally by all men, all evil in society would come to an end. This was typical communist** propaganda. In practice this propaganda caused great masses of people, with their lusts enflamed, to hate the social institutions of property and of the family. Such endoctrinated and conditioned people were incited by Mazdek and his disciples to revolt against the "rich". Priests and nobles were killed. Houses were attacked, plundered and destroyed. Women were raped. The Emperor Qubad, who had previously made the mistake of announcing his belief in Mazdek, was seized and imprisoned. But he succeeded in escaping and taking refuge in the White Hun Empire. (496 A.D.) The White Hun Emperor had been following developments in Iran closely. He reached the conclusion that only evil for humanity would come out of Mazdek's "reforms". Therefore he gave Qubad a force of 30,000 cavalry, for the purpose of destroying Mazdek and his movement. Qubad attacked Iran with this force, supressed the rebels, and destroyed Mazdek's revolution. (498-499 A.D.). By this time, most of the people had come to realize that Mazdek's preaching and "reforms" were a catastrophe, and gave active help to the returned Emperor. Mazdek and his main helpers were caught and executed. During the reign of Qubad's son, Husrev I. Nushirevan (531-579 A.D.) the normal order of rights, property and justice was re-ebtalished in the Sassanide Empire. (10)

---

(1) **"Siyasetnameh"**, Turkish translation, N.Bayburtlugil, İstanbul, 1981, p.260. and same work, Turkish translation M.A.Köymen, Ankara, 1982, p.247.

(2) **"Siyasetnameh"**, Bayburtlugil edition, p.260 cont., and Köymen edition, p.247 cont.

(3) **"Siyasetnameh"**, Bayburtlugil edition p.261 cont., Köymen edition p.248 cont.

(4) It is not clear whether Qubad, at a certain stage, was really swayed by Mazdek, or merely pretended to believe in him, through fear, See A.Christensen, **"L'Iran sous les Sassanides"**, Copenhagen, 1936, p.340.

(5) İbrahim Kafesoğlu, **"Türk Millî Kültürü"**, Istanbul, 1983, p.83.

(6) F.Altheim, **"Geschichte der Hunnen"**, vol. III, Berlin, 1961. p.64.

(7) See Al-Tabari, translation into Turkish, **"Milletler ve Hükümdarlar Tarihi" (History of Nations and Monarchs)**, vol. 1, Ankara 1955, p.1100.

(8) **"Siyasetnameh"**, Bayburtlugil ed. p.263, Köymen ed. p.250. Also, F.Altheim, op.cit. 84, A.Christensen, op.cit.p. 338, R.Grousset, **"L'Empire du Levant"**, Paris, 1946, p.80.

(9) **"Siyasetnameh"**, Bayburtlugil ed. p.263, Köymen ed.p. 251. For similar procceedings among Arabs in the Jahihiliyyeh period, see Strabon, trans. Şemseddin Günaltay, **"Islâmdan önce Araplar arasında kadının durumu, aile ve türlü nikâh şekilleri" (The social position of women before Islam, and family life and various types of mariage)**, Belleten, issue no. 60, Ankara, 1951, p.705.

(10) For details, see: İbrahim Kafesoğlu, op.cit. p.83; A.Chirstensen, op.cit. pp.311-435, **Islam Ansiklopedisi, (Encyclopedia of Islam)** article on **Mazdek.**

KAŞGAR İSLÂM DEVLETİ NASIL PARÇALANDI?

(Aşağıdaki yazı, Doğu Türkistan'da 1864-1876 yılları arasında Yakup Han Bedevlet başkanlığında kurulan İslâm Devleti'nin nasıl parçalandığını gözler önüne seren tarihî bir vesikadır. Doğu Türkistan tarihinde acıklı bir dönemi gözler önüne seren bu belge 1882 yılında Osmanlı Hükümdarına sunulan bir rapordan ibarettir. Raporu sunan şahıs ise, Yakup Han Bedevlet'in oğlu Beykulu Bek'dir.)

Osmanlı Devleti ve Doğu Türkistan arasındaki ilişkilerle ilgili bir arşiv belgesi (*)

Abdullah YAMAN

"Başkalarıyla kıyas kabul etmeyen yüksek huzurlarınıza kabul edilme şerefine kavuştuğum esnada, bendenize, bir rapor hazırlayıp zat-ı şahanelerine arzetmekliğimi ferman buyurmuştunuz. "Elmülûkü yülhemun" (meliklere ilham olunur) sözü gereğince, zat-ı alilerinin açık kerameti, kalbimin en büyük bir arzusunu keşfetmişti. Ancak, o esnada şifahen ifadesine muktedir olamadığım gerekli bilgileri, özetle zat-ı devletlerinin nazarlarına arzediyorum."

"Merhum pederim, durmaksızın ve korkusuz bir şekilde 12 sene gibi uzun bir gayretin neticesinde, Çinlilerin ve bir takım zorbaların ellerinden ve işgallerinden kurtarıp geri aldığı Kaşgar Kıtasında (Doğu Türkistan'da) bir İslâm Devleti kurmuştu. Pederim, bütün ömrü boyunca **"İslâm Birliği"** fikrinin yayılıp gelişmesini gaye edinmişti. Bu uğurda her an ve dakika sonsuz mesailer sarfetmiş ve Uzakdoğu Asya'da bir **"İslâm Devleti"** kurmayı başarmıştı."

"Pederim, bütün dünya Müslümanlarının adalet ve ittihat kaynağı olan Hilafet merkezine özel bir elçi göndererek, kurduğu İslam Devleti'ni müminlerin halifesine bağmayı arzeylemişti."

"Gerçi Rusya Devleti, Doğu Türkistan'a komşuluğunu, İngiltere devleti ise, sömürgelerinin Doğu Türkistan'a yakınlığını iddia ederek, pederimin kurduğu İslâm Devletini himayeleri altına almayı teklif ettiler. Ancak pederim, bu teklifleri iki sebepten şiddetle reddetti. Önce, bu tekliflerin kabul edilmesi, daha sonra ülkeye zararlar getirebilirdi. Diğer sebebi ise, bu teklifler, pederimin öteden beri takip ettiği fikir ve yollara yani **"İslâm Birliği"** fâikrine aykırı idi."

"Fakat ne yazık ki, bir süreden beri Müslümanlar arasında müzmin bir hastalık haline gelen **"tefrika ve bozgunculuk"** bütün korkunç neticeleriyle, pederimin vefatından sonra, Doğu Türkistan'a da musallat oldu. Babamın 12 seneden beri meydana getirdiği eserlerini mahveyledi.»

"Pederimin en büyük ve lâyık evladı olarak, sizden önceki mağfur Osmanlı Hakanı tarafından ihsan buyrulan yüce fermanla da acizane veraset hakkım tasdik olunduğu halde, küçük biraderim, bir takım macerapperestin kandırıp azdırması neticesinde, başına bir takım adamlar toplayıp bana karşı ayaklandı. Öteki taraftan ise, Hakim Han Töre adında başka bir zorba ile **Hoten** valisi olan kişi de sırf hükümet tamahı ve gayr-ı meşru bağımsızlık hırsı ile isyan ettiler. Bunun üzerine, ülkeyi bu tefrika ve karışıklıktan kurtarmak ve ferman-ı Şahane ile tasdik edilen haklarımı korumak için, bunlarla ayrı ayrı savaşmaya mecbur kaldım. Böylece, birbirimiz aleyhine açılan bu iç savaş ve çatışmalar, Doğu Türkistan'daki İslâm kuvvetlerini bir hayli zayıflattı."

"Bu esnada (fırsat kollayan) Çinliler, bizim aramızdaki, hırsa ve cehalete dayalı olarak hortlayan tefrikadan ve maddî-manevî karışıklıklardan istifade ederek, bendeniz Hoten'de iken yolumu keserek, Doğu Türkistan'ı işgal etmeyi başardılar. Pederimin cesedini mezardan çıkararak, işitilmemiş bir hakaretle yaktılar ve külünü havaya savurdular. 18 yaşında masum ve günahsız bir biraderimi katlettiler. Ne kadar aile efradımız ve akrabamız varsa, ya bu zâlimlerin zulmü altında can verdiler veya çoluk çocuklarını, ev barklarını, ana-babalarını terkederek başka ülkelere kaçtılar. Çinlilerin

kılıcından kurtulanların birçoğu da yollarda kar ve buz altında donup helak oldu.

"Yukarıda anlatılan iç savaşların doğurduğu öldürme, yağma ve yangın olayları halkımızın huzur ve rahatını kaçırmış olduğundan, etrafıma toplanmış olan, ülkeye sadık vatanseverlerin gayretleri ile isyancıları yola getirmeye ve ülkenin asayişini sağlamaya muvaffak olduktan sonra, pederimin yolunda olduğumu ve Osmanlı tahtına geçişinizi ve Müslümanların halifesi oluşunuzu tebrik ile zat-ı devletlerine biat ederek, bağlılığımızı yenilemek için özel bir elçi göndermek hazırlığında idim ki, Çinliler bu hücumlarıyla, acizane düşüncelerimi mahvettiler. Ve halkın, iç kavgalarla bozulmuş olan düzenini ve ülkenin zayıflamış kuvvetini temelli yokettiler. Beraberimde bulunan az sayıdaki müslümanla her ne kadar cansiperane bir şekilde, bir süre düşmanla savaştıktan sonra, bu arkadaşlarımın çoğunun dahi gözlerimin önünde şehit oluşunu gördükten sonra, çaresiz kalarak, Rusların eli altında bulunan Hokant bölgesine sığınmaya mecbur kaldım. Gerçi, o andaki ilk düşüncem, kendimi Osmanlı ülkesine atmak idi. Devlete bağlılığımın gereği de bu idi. Fakat bu yenilgi ve yıkılıştan sonra (her ne kadar müsebbibi bendeniz olmadığım, Allah'ın indinde açık olsa bile) duyduğum hicap, buraya gelmeme mani oldu. Ve ülkemi Çinlilerin elinden geri alıp, şevketli efendimizin yanında ve dost-düşman karşısında namusunu kurtarmış biri olmak için fırsat kollamak maksadıyla, **Taşkent**'te beklemeye başladım."

"Doğu Türkistan'ın Çinliler tarafından işgalinden sonra, perişan ve perakende bir vaziyette, ülke ileri gelenlerinden ve askerlerinden 15 bin civarında kişi Rusya'nın elindeki Hokant bölgesine kaçmışlardı. Çin ile Rusya arasında geçenlerde meydana gelen **"Gulca meselesi"** yüzünden, Rusya'nın Ortaasya'daki sömürgelerinin valisi olan **General Kofman,** bendenize bir miktar asker vererek, daha önceden Hokant'a sığınmış olan Müslümanlarla beraber Doğu Türkistan'ı Çin'in elinden geri almamı tekrar tekrar teklif etti. Fakat adı geçen generalin, beni Rusya'nın emellerine bir âlet olarak kullanmak istediğini anlamış olduğum için ve bendenize sadık kalıp Taşkent'te bulunan Doğu Türkistan ileri gelenlerinin de fikri bu merkezde olduğundan, adı geçen teklifi reddetmekte tereddüt göstermedim."

"Hatta Rusların, bazı Müslüman liderleri ahmakça vaatlerle, rütbe ve makam tevdi etmekle kandırdıklarını, kendi emellerine âlet ettiklerini üzüntüyle müşahede ettim. Kofman, beni dahi böyle vaatlerle nice defa kandırmaya çalıştığı için, Taşkent' i terkedip, aile efradımla beraber, şehir merkezinin civarında bulunan **Pişkent** adındaki küçük bir köye çekilip yalnız yaşamayı tercih ettim."

"Bu hususta sözü uzatmak, baş ağrıtacağı için asıl mevzuya geçip, zat-ı şahanelerine arzeylemek isterim ki, yukarıda açıkladığım gibi, hanedanıma ve pederimin bırakın ruhuna, cesedine bile yapılan bu hakaretler, hiç bir hamiyet sahibinin nazarından kaçacak durumlar değildir."

"Çinliler memleketimizi işgal eyleyip, akla getirilemez zulüm ve ezalar yaptılar. Doğu Türkistan'ın Müslüman halkı, bu gaddar düşmanın zulüm ve baskısı altında inlemeye terkedilmiştir.Kimi pederine, kimi evladına, kimi zevcesine ağlıyor. İntikam ateşi, her kalbte yanıp tutuşmaktadır. Hele, bu son zamanlarda, Çinlilerin sabileri toplayıp da bunlara kendi okullarında Çin dilini ve dinini öğretmeye kalkışması, oradaki Müslümanların sabır ve dayanma gücünü, büsbütün tahammül edilemez hale getirmiştir."

Pişkent'te kaldığım süre içinde Doğu Türkistan'dan ayrılamayıp Çinlilerin zulmü altında kalan İslâm liderleri ve ileri gelenlerinden devamlı mektuplar aldım. Bu mektuplar, hep anlatılan kötü durumları hikaye etmekte ve her halükârda, Hokant ve Taşkent bölgelerindeki adamlarımı toplayarak Doğu Türkistan'ı kurtarmaya yönelmemi istemektedirler. Eğer böyle bir harekete geçecek olursam ve Doğu Türkistan sınırlarına gelip dayanırsam, kendileri de içerden Çinlilere karşı toptan harekete geçerek, zalim düşmanın elinden kurtulmak için büyük çaba harcayacaklarını vadetmektedirler."

Kaşgar ile Afganistan arasında **Alay** ismi verilen bölgede şu anda bağımsız bir şekilde yaşayan Kırgızların lideri olan **Abdurrahman Dadhah**'ı merhum pederim sağlığında Kaşgar'a çağırmış ve kendisine bağlanması dolayısıyle rütbe ve bol ihsanlarda bulunmuştu. Kızını da bendenize nikahlamıştı. Daha sonraları, Doğu Türkistan'ın düşmanların eline geçmesi üzerine karım ve bir erkek evladımı, kayınpederim Abdurrahman Dadhah'a teslim etmek üzere Alay'a göndermiştim ve halen orada bulunmaktadırlar. Pişkent'te bulunduğum sırada Abdurrahman Dadhah ile devamlı haberleşmekteydim. En son yaptığımız haberleşmeye göre de, bana bağlı olan bir sergerdem, Hokant ve Taşkent tarafların-

daki adamlarımı toplayarak o taraftan; ve bendeniz de Alay'a giderek, Dadhah'ın eli altında bulunan, önceleri Doğu Türkistan'da (Kaşgar'da) askerî hizmetlerde kullanılan ve önceleri İstanbul'dan gönderilen tüfeklerden binden fazlası ellerinde bulunan onbin Kırgız atlısı toplayarak öteki taraftan Doğu Türkistan üzerine yürüyerek memleketimizi kurtarmayı kararlaştırmıştık. Doğu Türkistan'ın, Osmanlı Devleti'ne uzaklığı sebebiyle, şimdilik Devlet-i aliyyelerinden maddî bir yardımın icrası imkansız olduğu açıktır. Fakat bendenize şu anda gereken mânevî bir yardım ve destektir. Bu şerefin, Doğu Türkistan Müslümanları üzerinde bendenize ne kadar tesir ve kuvvet vereceğini tarif imkansızdır.

Bu bakımdan, samimi ve dindar bir müslüman için fütûhat ve feyiz kaynağı olan yüce hilâfet makamından, maksadımın gerçekleşmesi için gerekli manevî yardımın, bizi ilahî lütuflara mazhar kılacağını ummaktayım. Allahın tevfiki, Peygamberimizin ruhaniyeti ve zat-ı devletlerinin muaveneti ile bu maksadıma nail olursam, o takdirde, daha önceden olduğu gibi maddî yardımların da ihsan buyurulmasını istirham eylemek düşüncesiyle gelmiş bulunmaktayım.

Bütün dünya müslümanlarının kurtuluş, refah ve adâlet kaynağı olan yüce Hilafet makamına sığınmak ve o kutsal makamdan çıkacak emirlere boyun eğmek, öteden beri düşüncelerimin gayesi olan ve pederimden devraldığım kutsal bir itikattır. Dinimizin gerektirdiği davranış şekli de budur ve emellerin gerçekleşmesi de böylece mümkündür. Bu itikat (düşünce) benden ancak son nefesimle beraber çıkıp gider. Acizane düşüncelerimin, şimdilik en büyük noktası, zat-ı devletlerinden manevî bir destek sağlamaktır. Bu da Allah'a şükür, yüce hilafetiniz nezdinde bendenize ihsan buyuruldu. Ve maksatlarımın tahakkuku için harekete geçmem konusunda anlayış ve kolaylık gösterildi.

Şimdi, buradan (İstanbul'dan) Hindistan'a ve oradan Afganistan'a geçmek niyetindeyim. Kış mevsiminin elverişsizliği ve ulaşım imkansızlığı sebebiyle, acizane düşüncelerimin icrasını ilkbahara tehir etmiş bulunuyorum. Durumu, daha önce bahsi geçen Abdurrahman Dadhah'a Kabil'den bildirerek, Taşkent'e geçmeyi ve oradaki adamlarımla gerekli planlamayı yapıp daha sonra Alay şehrine gitmeyi düşünmekteyim.

Hakkımda, umulanın üstünde ihsan buyurulan zat-ı devletlerinin teveccühlerine karşı, teşekkürden acizim. Bu lutuf ve ihsanlarınız, sıradan bir insan olan bendenize o kadar kutsal bir vazife yüklemiştir ki, bunu ömrüm boyunca unutamam. İnşaallah zaman, bendenizin zat-ı devletlerine ne kadar samimi bir sadakat içinde olduğumu isbat edecektir. Eğer, bu teşebbüslerimde muvaffak olamazsam, talihimin gereği olan hale sabır ve kanaat gösterip, sade bir hayat geçirmekle yetineceğim. Çünkü zat-ı devletlerinin himayelerinde bu nimetlere nail olmak bile, bu kulları için ne büyük bir şeref ve iftihar kaynağı ise yabancıların en küçük bir lütfuna muhtaç olmak da o kadar utanç ve düşüklük demektir.

Bu düşüncelerimin icrası esnasında meydana gelecek önemli durumları, elime verilen şifre ile zat-ı devletlerine zaman zaman arzedeceğimden, şimdilik bu kadarla yetinmek istiyorum. Hakkımda bir karar verilirse, kendimi daima ve her halükârda çok bahtiyar hissedeceğimi arzediyorum.

Emir ve ferman, Hazret-i veliyyül-emr vel-ihsan efendimizindir."

20 Zilhicce 1298
Kulları
Beykulu Beğ

(*) Başbakanlık Arşivi, Yıldız Evrakı, Kısım No. 14, Evrak No. 382, Zarf No. 126, Karton No.9, İstanbul.

Kol kanat kırdılar verdiler eza
Camilerim yıkık kalbim hakeza
Memleketim hep kış kavuşmaz yaza
Ah vatanım, ah vatanım, ah anam!..

ÂŞIK YAKUBİ

SATTAR MAKBULÇOBAN

Doğu Türkistan milli şairlerinden Sattar Makbulçoban 21.10.1984 tarihinde Münih'de 56 yaşında vefat etti. Onun böyle erken bir yaşta vefat etmesi muhaceretteki bütün Türkistanlıları üzüntüyü gark etti. Allah'tan Sattar Makbulçoban'a rahmet, geride kalan yakınları için sabır, sağlık ve uzun ömür dileriz.

Sattar Makbulçoban 18 Mart 1928 tarihinde Doğu Türkistan'ın Turfan şehrinde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Mukbil ve annesinin adı Haticedir. Babasını küçük yaşta kaybettiği için yetim büyümüştür. O dönemlerde Turfan'da modern eğitim yuvaları olmadığı için, annesi, Sattar Makbulçoban'ı Doğu Türkistan'ın başkenti Ürümçi'ye götürmüştür. İlk, Orta tahsilini Ürümçide tamamlayan Sattar Makbulçoban, bilahare Ürümçi, Yüksek Öğretmenler Okulu'ndan mezun olmuştur.

Sattar Makbulçoban, mektep yıllarında Abdullah Colkunbay, Abdullah Tukay ve devrin başka büyük şairlerinin eserlerini okuyarak şiiriyata heveslenerek, şiirler yasokuyarak şiiriyata heveslenerek, şiirler yazmaya başlamıştır. Genç yaşta yazmaya başladığı güçlü şiirlerinin tesirinde kalan Doğu Türkistanlı aydınlar ona "Bulbul" lakabını vermiştir. Sattar Makbulçoban'ın Doğu Türkistan halkı arasında "Bulbul" lakabiyle bilinmesinin sebebi de budur.

Sovyetler Birliği'nin desteğiyle 1933 yılında Doğu Türkistan'da iktidarı eline alan Çinli General Şing Şi Sey döneminde Ürümçide yayınlanmakta olan "Şincang" gazetesine yazmış olduğu milli ruhtaki şiirlerinden dolayı, 16 yaşındayken tutuklanarak, hapis cezasına çarptırılmıştır.

Sattar Makbulçoban bilahare, İsa Yusuf Alptekin'in müdürlüğü ve Mehmet Emin Buğra'nın baş muharrirliğinde kurulan "Altay Neşriyat Evi" tarafından yayınlanmaya başlanan "Resimlik Cornal" ve "Erk" gazetelerinde muharrir olarak çalışmıştır.

Settar Makbulçoban.. Allah'ın rahmeti üzerine olsun...

1949'da Doğu Türkistan'ın Komünist Çin istilasına uğramasından sonra, Hindistan'a iltica etmek zorunda kalan Sattar Makbulçoban, önce Keşmir'deki "Amarsing College" e devam etmiş, bilahare Amerika'ya giderek, Washington'daki "Georgetown Universitesi"ne kaydolarak, İngiliz Edebiyatı Batı Medeniyeti ve Amerikan Tarihi kurslarını tamamlamıştır.

1956'da Türkiye'ye dönen Sattar Makbulçoban, o senelerde Ankara'da "Türkistan Sesi" dergisini yayınlanmakta olan Doğu Türkistan millî mücahitlerinden Mehmet Emin Buğra ile birlikte çalışmaya başlamıştır.

Sattar Makbulçoban, ayrıca, Türkiye'de yayınlanmakta olan "Bizim Anadolu", "Yeni İstanbul" ve "Türk İli" gibi gazete ve dergilere de Doğu Türkistan edebiyatı, kültürü ve tarihiyle ilgili makaleler yazmıştır.

Sattar Makbulçoban 1966'da Münih'teki Hürriyet Radyosu Uygur Şubesi'ne intisab etmiştir. Bilahare, Uygur Şubesi'nin Başmuharrirlik vazifesini deruhte etmiştir. Bazı siyasi sebepler yüzünden Uygur Şubesi"nin kapatılmasından sonra ise Özbek Şubesi'ne muharrir olarak atanmıştır.

Hürriyet Radyosu'ndaki Uygur şubesi kapatılması Doğu Türkistan milli şairlerin-

den Sattar Makbulçoban'ı son derece sarmıştır. Onun bu üzüntüsünü, o sıralara Uygur Türk lehçesinde yazmış olduğu şu mısralardan da anlamak kabildir:

Uyğur üni ger çikmasa bugünlük
Demeyli ki ağzı bağlık, tüğümlük.
Uyğur üni minlarça yil yanrağan
Yene yanrar tinduralmas şivirğan.

Tinamdu hiç unin, aksi sedasi?
U- mezlumnin, nalesi ve nidasi...
Rişte ve bağ ünde emes könülde
Şuna bolmas hiç bir kafes könülde.

Türkiye lehçesi
"Uygur sesi çikmasa da bugünlük
Sanmayınız ki ağzı bağlı, düğümlü.
Uygur sesi, binlerce sene haykırmıştı
Yine haykırır, susturulamaz fırtına."

"Durumu onun aksi sedası?
O mazlumun ağlaması ve nidası...
Bağlılık ve bağ, seste değil gönüldedir
Onun için gönül hiç bir kafeste olmaz."

Sattar Makbulçoban kendi ana dili Uygurca'nın dışında, diğer bütün Türk lehçelerine tam manasiyle vakıf olduğu gibi, İngilizce, Çince ve biraz da Rusça ve Almanca bilmekteydi.

Sattar Makbulçoban, maalesef, kaleme almış olduğu yüzlerce kıymetli şiirini yayınlayamamıştır. Muharecerettеki bütün Türkistanlıların tek arzusu, onun bu kıymetli şiirlerini birgün bir eser halinde toplayıp yayınlamaktır.

Allah, genç yaşta vefat eden Doğu Türkistan milli şairi "Bulbul" Sattar Makbulçoban'ın yattığı yeri cennet eylesin. Âmin

MAKBUL ÇOBAN İÇİN

Ey Makbul, tinmay külleb turgan Uygur şairi,
Yulduz dek nur saçip turgan halk munavvarı,
Şair edin, edip edin, fekirnin ilham kaynağı edin,
Uygur yurtida yetişken atağlık üstaz edin.....

Dahi balalık çağında kalem tevritip sen,
Türk yurtida "BULBUL" dep dan çıkarğan edin,
Kalemindin tökilgen göher "Yav"ğa bolğaçka deşnem,
Minlarca ten-deşin kebi sen hem zindanğa tikilğan edin.

Yurtun, halkınnin istikbâlini közlap,
Yarsiz diyarın, bahtsiz milletin namığa,
İkki ferzendge töhfe kıldın İliyar-Bahtiyar, dep,
Uygur üçün nişan kılğan telebinni.

Çetel diyarida ruhun kötürüldü ebedî âlemge,
Ertilep cesedin kömiler kara tuprakka,
Lekin kalemin göheri tökülgen her yerdin çıkar,
Ey Makbul! Sen köyligen Uygur evladi; mengu unutmas seni.

ENVER CAN

ELVEDÂ ATA

İkbal KURBAN

İstanbul'da, 19.10.1984 cuma günü babam Durdu Şerif oğlu Kurban vefat oldu. Bu müsibetten dolayı, ecdadlarımın geçmişine şöyle bir göz attım. 1969. yılı 87 yaşında Doğu Türkistan'ın Gulca şehirinde vefat eden dedem Şerif kendi geçmişi hakkında bana hep şunları söylerdi: "Babam Kurban (1) Döngen (2) asıllı Senşili (3) olup "Dahu Şaohu" diye anılan Çinli-Döngen Savaşında Döngen ordusuna komutanlık etmiştir. Kalabalık Çinliler karşısında yenilen Döngenler Doğu Türkistan'a çekilip, Yakub Han hakimiyetine sığınmışlar. Yakup Han ise babama kuşbegi (4) görevini vermiş. Zou-Zung-tang katliyamında (5) babam çoluk-çocuğu ile Batı Türkistan'a geçerek Karakul kasabasına (6) yerleşmiş.

Babamın ikinci karısı olan Üçturfan'lı (7) Uygur kızından ben doğmuşum. Babam yüz yaşına kadar yaşadı. Mezarı Karakul' dadır. Ben de Üçturfan'lı bir Uygur kızı ile evlendim, çocuklarım hep öldü. Sonunda senin baban doğulurken ona Durdu ismini verdik. Öylece senin baban durdu kaldı, ölmedi. Biz yurdu terk edip kaçarken senin baban dört yaşında idi.

1933'deki Döngen İhtilalinde (8) bizim bu Döngen namımız hayatımız için büyük bir tehlike oldu. O senede baban ile ikimiz kışın dağlar arasında Rus takibinden gizlenerek can sağladık. Senin babanı ise Tatardan evlendirdim. Bundan sonra artık biz Uyguruz.. Kimse bizim Döngen olduğumuza inanmaz. Ben bir kelime Döngence bilmiyorum, baban da öyle" diyordu.

Evet. Yıl 1918. Yuvası-yaşadığı ormanları atese verilirken, yavrularını dişi ile taşıyan kurt gibi, dedem Şerif dört yaşındaki oğlu babam Durdu'yu Garbi Türkistan'dan Şarki Türkistan'a getirmiş.

Kızıl Çin istilasından sonra, insanlarımız Çin zülumuna dayanamadan, Şarki Türkistan'dan Garbi Türkistan'a göç ederken, babam: "Oğlum ben tekrar Rus esaretine düşmeyi istemem, eğer bize burayı da terk etmek gerekirse, ancak Türkiye'ye gideriz" demişti. Böylece uzun bir sabırın sonucu olarak 1980'de babam da, aynı babası gibi büyük zorluklara katlanarak beni Türkiye'ye getirmişti.

Babamın Türkiye'ye geldikten sonraki ilk arzusu Kabe'yî ziyaret etmek oldu. Arabıstan'dan döndükten sonra, bana kederle: "Oğlum ömrümün son günlerini yaşıyorum. Şimdi tek bir arzum var, beni babalarımın topragına-Türkistan'a- göter" diyerek, derin bir özlemle ağladı.

"Ah baba, kaşki öyle yapabilsek, artık o mükaddes topraklar ateş içinde" Hüngür hüngür ağladık.... Ne çare?!

Bundan dört sene önce "Elveda vatan" diyerek vatandan ayrılırken, ağır ezilmeme rağmen - tekrar geleceğim ümidile- ağlamaktan sakınmıştım ama bugün..... Affet baba! Ağlavşekliği sevmiyordun. Ruhun ürükmesin benden. Artık sen yoksın. Hazin hazin ağlayın bugün.... Ah... VATAN ve ATA! Dünyada bugün ben gibi dertli bir insan, ben gibi ağlamaya haklı bir insan var mıdır?...

Bundan sonra kimler beni merdane oğlum diyecek, kimler beni garip yavrum diyecek? Hep engellerle dolu bu hayat yolumda kimler bana destek olacak?

Ümitsiz ezilen günlerimde "Hep böyle gitmez, sabret oğlum" diyordun "Tevekkület Allah sana yardır" diye korktuğum karanlık yollarıma ışık veriyordun. Neyleyeyim, artık sen yoksın.

Ben için sen Tenri Dağı gibi çökmez yüce, bir direk Baykal göli gibi bitmez derin bir menbe idin. Elveda Türkistan oğlu evleda!...

İzahlar:

(1) Döngençe ismi Cang-lu-sen

(2) Prof Zeki Velidi Togan'a göre, Döngen diye adlandırılan bugünkü Çin müslümanları Cengiz Han tarafından Çin'i idare etmek için Türkistan'dan Çin'e götürülen Türk askerlerinin neslidir. Yani Döngenler aslen Türktür.

(3) Senşi, şimdiki Çin'in kuzey batı bölgesindeki bir eyalet olup, Cengiz Han'ı bu civarda ölmüş diyorlar. Bugün Döngenlerin mevcut olduğu en kalabalık bölge de burasıdır.

(4) Yakup Han ordusunun komutanları kuşbeği denilmiş.

(5) 1863-1876 arasında Yakup Han tarafından kurulan ve idare edilen Şarki Türkistan devleti, Zou-Zung-tang denilen bir Çin generalinin komutanlığı altında yıkılmış, halk katliâm edilmiştir.

(6) Şimdiki Kırgızıstan'daki Prjivalski kasabası.

(7) Doğu Türkistan'daki Üçturfan kasabası. Karakul ile Üçturfan Garbi Türkistan ile Şarki Türkistan'ın bitişiğine yerleşmiş bir birine yakın hudut kasabalardır.

(8) 1933'yılının son ayında, sinsice giren Rus istilasına karış İli (Gulca) Döngenleri ayaklanırken, Ruslar Ili bölgesini işgal ederek, Döngen denilen herkesi kurşunladılar. Bu zaman bir çok Döngenler Kaşgar'daki Şarki Türkistan hükümetine sığındılar.

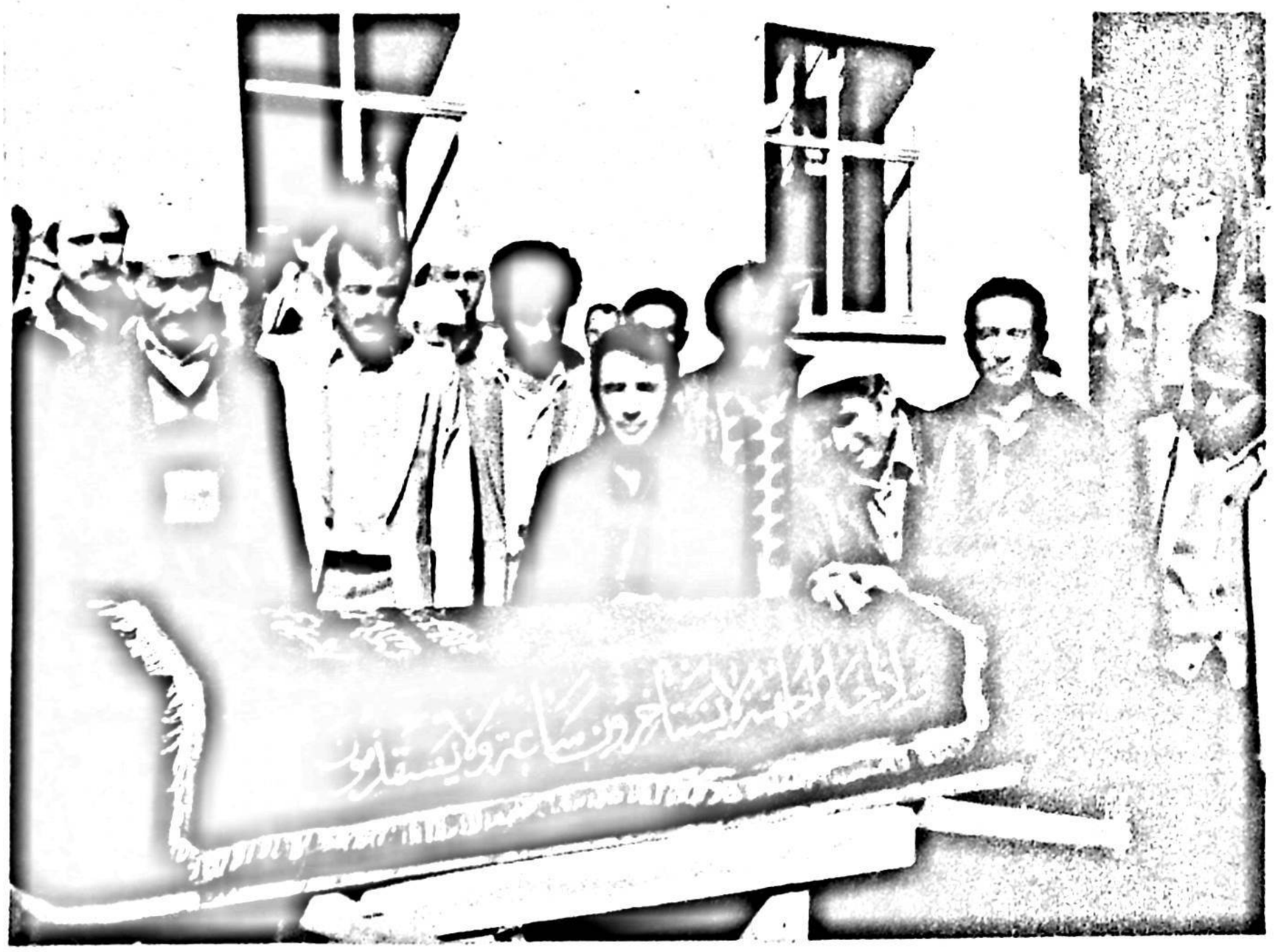

Turdi Kurban'ın tabutu başında oğulları ve hemşehrileri...

عند تابوت المرحوم تردی قربان اولاده ومعارفه من بلده.

Durdu Qurban on his voyage to his eternal rest-place... His sons and neighbours doing him the last honours...

Bu Kitabı Tanıyalım:

"EL-MUSLİMÛN FÎ'L-İTTİHÂD ES-SOVYETÎ ABRA'T-TÂRÎH"

Yazarı: Dr. Muhamad Ali El-BÂR
Takdim Eden ve Arapçadan çeviren: Osman Zeki SOYYİĞİT

Kitabımızın yazarı Suudi Arabistan tebaasından Dr. Muhammed Ali el-Bâr, değerli vakitlerini, müslümanların tarihini incelemeye vakfeden ve müslümanların şanlı dünü ile yürekler acısı bugünü arasında mukayeseli etüdler meydana koyan bir ilim ve fikir adamıdır. Kendisini İslâm ve müslüman sevgisiyle büyütüp yetiştiren muhterem pederine kitabını ithaf ederken, nerede ve hangi ırktan olursa olsun bütün müslümanları yürekten sevdiğini söylüyor.

Bir zamanlar azamet ve ihtişamın zirvesinde olan, cihangir devletler kuran ve dünyanın kaderine hükmeden müslümanlar **Rablerinin emirlerine karşı gelmeleri ve Peygamberlerinin talimlerini unutmaları sebebiyle bugün zaaf ve perişanlık içerisindedirler. Kuvvetleri gitmiş, devletleri inkiraza uğramıştır. Süper güçlerin elinde oyuncak durumuna düşmüşlerdir. Nitekim Yüce Peygamber, "yiyiciler sofra başına üşüştükleri gibi, dünya milletleri de sizin başınıza üşüşebilirler" buyurmuşlardı. Ashâb sordular: "Yâ Resûlallah! O gün azlık olduğumuzdan mı?" Peygamber, "hayır!" buyurdular, "siz oldukça kalabalıksınız. Ancak sel üstünde su kabarcıkları gibi köpükten farkınız olmayacak..."**

Yazar, iki ciltlik bu eserini, bugün Sovyetler Birliği'nde yaşayan müslümanların tarihine harsetmiştir. Halife Hz. Ömer'in zamanında (18 H. ve 638 M.) müslümanlığın bu ülkeye girişinden zamanımıza kadar geçen tarihî dönemleri, ana hatlarıyla belirtmeye çalışıyor. Kendisini bu konuda telife iten sebepleri anlatırken de, bunların pek çok ve önemli sebepler olduğunu söylüyor ve belli başlı olanlarını şöyle sıralıyor:

"Birincisi: Birçok İslâm ülkesi, bugün Rus ayısının pençesine düşmüştür. Ruslar, sömürgecilik ve emperyalizme karşı oldukları iddiasıyla müslümanları aldatarak ülkelerini işgal etmişlerdir. Bu kitabın yazarının ilk vatanı da bugün Rus işgali altındadır.

"İkincisi: Sovyetler Birliği'ni oluşturan toprakların tamamı, bir zamanlar Islâm a boyun eğmişti. Çoğumuz bu gerçeği bilmez. Nitekim bu toprakların ekserisi müslümanlarla meskûn bulunuyordu ve hâlâ da öyledir. İslâm, daha Hicret'in ilk asrında bu topraklara girip yerleşmiştir.

"Üçüncüsü: Rus işgali altında bulunan bu ülkeler ve özellikle Türkistan, ileri gelen pekçok müslüman fikir ve ilim adamı yetiştirmiştir. Bu büyük insanların -kısa da olsa- biyografilerini yazmak, İslâm'a ve insanlığa hizmetlerini dile getirmek elbette vazifemiz sayılırdı.

"Dördüncüsü: İslâm ulemâsı ve tasavvufçuları, Allah yolunda cihad ve istişhadın en parlak örneklerini vermişlerdir. Hal böyle iken, bir takım tanıtma organlarının karalama ve çürütme kampanyalarına hedef olmaktadırlar. Müstemlekeciliğe boyun eğmekle, korkaklık ve çekingenlikle suçlanıyorlar. Bu haksızlığın giderilmesi ve onların bu töhmetten kurtarılmaları gerekiyordu. Biz de bunu yaptık. İslâm'ın bu ülkelerde tutunmasına ve yayılmasına vesile olan parlak mücadelelerinden örnekler verdik. Asırlar boyunca maruz kaldıkları imha ve eritme savaşında can ve din düşmanlarına nasıl göğüs gerdiklerini bir nebze anlatmaya çalıştık. Müslümanların Cengiz Han ve Hulâgü ile başlayan çileleri, Rus Çarları dönemlerinde de sürmüş ve hele Bolşevikler döneminde şiddet ve sertliği büsbütün artmıştır.

"Beşincisi: Batı müstemlekeciliğinin İslâm'a ve müslümanlara olan düşmanlığı meydandadır. Müslümanları nasıl sömürdüğü herkesçe biliniyor. Ancak birçoğumuz, Rus emperyalizmi ve bu emperyalizmin müslümanlara neler yaptığı hakkında hemen hemen bir şey bilememektedir. Biz de Komünizm tehlikesine karşı İslâm âlemini uyarmayı vazife bildik."

Yazar Sovyetler Birliği'nde unutulmaya terkedilen müslümanlar hakkında bilgi toplama faaliyetinin uzun ve yorucu çalışmalar gerektirdiğini, bu yüzden büyük çaba harcadığını belirtiyor. Zor ve karmaşık bir konuya el atmıştır. Bu konunun, henüz aydınlatılamayan pekçok yönü vardır... Yazar, Türkis-

tanlı hemşehrilerinden temin ettiği belge ve kaynaklardan önemli ölçüde istifade ederek üstlendiği görevi ancak yerine getirebildiğini söylüyor.

Gerek kaynak temin ederek ve gerek başka hususlarda kendisine yardımcı olan zevata teşekkür ederken başta şu isimleri zikrediyor:

Dr. Muhammed Yakup et-Türkistanî. "El-Medine" gazetesi kültür sayfası muharriri.

Üstad Rahmetullah İyanetullah et-Türkistanî. Dünya İslâm Birliği Kurucu Meclis üyesi olan bu zat, Doğu ve Batı Türkistan hakkında pekçok değerli eser ihtiva eden özel kütüphanesini yazarın emrine tahsis etmiştir.

Allâme Ömer Hâmid el-Ceylanî.

Üstad Muhsin Ahmet Bârum. "Dâru'ş-Şuruk" yayınevinin sahibi.

Dr. Ahmet Sakkaf el-Bâr.

Şeyh Abdülvehhab ed-Deylemî.

Allâme ve büyük mücahit Ahmet Meşhûr el-Haddâd.

İki cilt halinde neşrettiğini belirttiğimiz bu eserinde yazar, Sovyetler Birliği'ndeki müslümanlara dair birçok önemli konuyu araştırmakta ve incelemektedir. Birinci cildin başlıca konularını aşağıda özet olarak sunmaya çalışacağız:

I - SOVYETLER BİRLİĞİNİN ÇEŞİTLİ BÖLGELERİNDEKİ MÜSLÜMANLAR:

Bu bölümde yazar, Sovyetler Birliği'ndeki müslümanların tarih boyunca durumlarını inceliyor. Sovyetler Birliği, bugün, dünyamızın iki süper devletinden biridir. Yüzölçümü 22.271.000 km² olan bu ülke, 1982 sayımlarına göre, 270.000.000 nüfusa sahiptir. Müslümanlar, bu nüfusun beşte birini (1/5) teşkil ediyorlar. Toprakları ise Sovyet topraklarının üçte biri (1/3) oranındadır.

Müslüman nüfusun % 75'i, Batı Türkistan olarak bilinen ve Sovyet hükümeti tarafından 5 cumhuriyete bölünmüş olan Orta Asya bölgesinde yaşamaktadır:

1 - Özbekistan Cumhuriyeti
2 - Kazakistan Cumhuriyeti
3 - Türkmenistan Cumhuriyeti
4 - Tacikistan Cumhuriyeti
5 - Kırgızistan Cumhuriyeti

Müslüman nüfusun yoğun olduğu yerler, buralardan ibaret değildir. Azerbeycan Cumhuriyeti'nin nüfus kesafetini de müslümanlar teşkil ediyorlar. Bu ülke, ilk defa Halife Hz. Ömer'in devrinde fethedilmişti. Ruzeyfe bin el-Yemân komutasındaki İslâm kuvvetleri, 638 (18 H.) senesinde Azerbeycan'ı fethettiler. İkinci fetih harekâtı, Utbe bin Farkad es-Selemî komutasındaki İslâm kuvvetleri tarafından vuku buldu. Müslüman Komutan Utbe'nn yerli halkla imzaladığı sulh antlaşması, İslâm'ın mağlup milletlere gösterdiği müsamaha ve adaletin açık bir örneğini teşkil eder.

Bu topraklar üzerindeki İslâm fütûhatı, Halife Hz. Osman'ın zamanında da hayli gelişme kaydererek Afganistan'ın kuzey kesimlerine kadar uzandı. Muaviye döneminde büyük ilerlemeler kaydeden fetih harekâtı sayesinde İslâm sancağı, pekçok ülkenin semalarında dalgalandırıldı. Sonra zaferler birbirini takip etti. Müslüman kuvvetler, Çin hudutlarına dayandılar ve Çin imparatoru müslümanlara boyun eğmek zorunda kaldı.

Hicrî IV. (Miladî X.) asra girildiğinde Volga Bulgarları ve Doğu Türkistan halkı müslüman olmuştu. Rusya ve bizzat Moskova, 240 yıl müslümanların idaresi altında kaldı. Hicrî VII. (Miladî XIII.) asırda Moğolların İslâm dinini kabul etmeleriyle müslümanlık, Volga nehri boyunca yayıldı. Volga, boydan boya bir İslâm nehri haline geldi. Aynı zamanda İslâm, Urallar'da da hızlı bir gelişme kaydetmiş ve Kırım yarımadası, bir İslâm yarımadası durumuna dönüşmüştü. Maverâunnehr (TransoXiana) ülkelerinde Buhara, Semerkant, Tirmüz, Huvarizm, Ferğana ve Taşkant gibi büyük İslâm şehirleri kuruldu...

Müslümanlar, aralarında çıkan ihtilaflar ve bölünmeler yüzünden giderek güçlerini kaybetmeye başladılar ve düşmanları için kolay yutulur bir lokma halne geldiler. Bu durumdan yararlanan Rus prensliği, kısa zamanda büyüme ve gelişmesini sağlayarak Moskova devleti haline dönüştü. Kendilerini Doğu Kilisesi'nin temsilcileri olarak ilan eden Ruslar, müslümanlara karşı Haçlı sancağını çektiler. Müslümanların bölgeleri, Rus çarları tarafından bir bir istila edildi. Rus orduları, Kafkasları işgal etmiş ve 1859'da Şeyh Şamil ayaklanmasını bastırmıştı. 1900 senesinde Batı Türkistan üzerine yürüyen Rus askerî idaresi altına girdi... "Sovyetler Birliği'nde Unutulan Müslümanlar" adlı eserlerinde Bencison ve Lomer Siye, Batı Türkistan'da takip edilen Rus siyasetinin düpedüz müstemlekecilik politikası olduğunu, Türk ve Kafkas milletlerinin, bu tarihî dönemde ağır bir mihnet içinde yaşadıklarını, mânevî ve kültürel miraslarını korumak için çetin ve sürekli mücadele verdiklerini yazmakta ve Rusya'daki müslümanların,

her zaman aleyhlerine değişen siyasî ve askerî durumlara rağmen İslâm alemine olan mansubiyet ve bağlılıklarını daima ön planda tuttuklarına işaret etmektedirler.

Ekim 1917 Komünist devrimini müteakip 22 Kasım 1917'de Rusya ve Doğu müslümanlarına hitaben bir beyanname neşreden Lenin, Rusya'da gerçekleştirdikleri Bolşevik devriminin müslümanların lehine olduğunu, Batı müstemlekeciliğine karşı müslümanları desteklediğini, hürriyet ve bağımsızlıklarını tanıdığını, hatta din ve kültürlerini savunmayı üstlendiğini belirterek müslümanlara yaklaşmaya çalışmıştır. Lenin, bu beyannamesinde şöyle demektedir: "Rusya müslümanları! Doğu müslümanları! Kardeşlerim! Sevgili öğretmenler! Yoldaşlar! Şu günlerde Rusya'da büyük ve önemli hadiseler cereyan etmektedir. Sömürgecilerin ve emperyalistlerin, topraklarınız üzerindeki emelleri ve ihtirasları yüzünden başlattıkları kanlı dönem artık kapanmak üzeredir. İstibdat rejimi, Rus devriminin şiddetli darbeleri altında temelden sarsılmaya başlamıştır. Zorbaların, müstebidlerin, millet kanını emenlerin iktidarı son günlerini yaşıyor. Yepyeni bir dünya kuruluyor şimdi. Emekçilerin, özgür insanların dünyası..."

Lenin, çarlık devletinin elinde bulunan Hz. Osman'ın Mushafını, Petrograt konferansında müslümanların temsilcilerine teslim etti. Yine çarlık döneminde el konulan pekçok önemli tarihî ve İslâmî belgeler, bu konferansta müslümanlara teslim edildi. **Bütün maksat, Bolşevik devriminin müslümanların safında yer aldığı ve daha önce vuku bulup liberal Rus devleti kurma gayesi güden Mart devrimine benzemediği imajını oluşturmaktan ibaretti. Bolşeviklerin müslümanlara yönelik bu propagandaları büyük bir başarı kaydetti. Hatta müslümanlar, komünizmi gökten inen büyük bir lütuf olarak görmeye başladılar. Avrupa sömürgeciliğinden ve özellikle İngiliz boyunduruğundan kurtulmalarına yardımcı olacağı inancına varmışlardı. Ancak komünistler, kızıl imparatorluklarının temellerini sağlamlaştırdıktan sonra müslümanların aleyhine döndüler ve onlara karşı amansız bir kıyım ve imha savaşına giriştiler.**

II- SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİNDE MÜSLÜMANLAR:

Bolşeviklerin Sovyetler Birliği'ndeki müslümanlar için getirdikleri idarî taksimat, ustaca resmedilmiş bir politikanın ürünü idi. Müslümanları parçalamak ve muhtelif kavmiyetlere ayırıp değişik hacimlerde birer ünite meydana getirerek aralarına ihtilaf sokmak esasına dayanıyordu. Müslümanların birbiriyle olan temas ve dayanışmaları, bu sayede önlenmiş olacak ve bulundukları bölgelerde komünist yönetimine boyun eğmek mecburiyetinde kalacaklardı...

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri arasında halkının ekseriyeti müslüman olan altı cumhuriyet bulunmaktadır. Bunların Azerbeycan, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Kırgızistan cumhuriyetleri olduğunu daha önce belirtmiş idik. Son beş cumhuriyet, **Batı Türkistan adıyla bilinen bölgede yer almaktadırlar.** Sovyetler Birliği'nde bunlardan başka büyük topluluklar meydana getiren müslüman cemaatler de vardır. Özel bir idarî ünite meydana gitirmeyen bu t opluluklar Sibirya, Mangolya ve Kırım bölgelerinde yaşıyorlar...

III — SOVYET HÜKÜMETİNİN MÜSLÜMANLARA KARŞI SİYASETİ:

Lenin, Sovyetler Birliği'nin çeşitli bölgelerinde yaşayan ve kendilerine kalıcı dostluk, bağımsız idare ve dinî hürriyet vadettiği müslümanların da yardımı ile duruma hakim olduktan sonra onlara karşı tutumunu birden değiştirdi ve içyüzünü meydana koydu. **Komünist partisi, Lenin'in müslümanları imha planlarını bir bir uygulamaya başladı. İslâm'a karşı amansız bir savaş açıldı. 1918 Mart katliamı tertip edildi. Bu katliamda Azerbeycan'ın başkenti Bakû'da 18.000 müslüman hayatını kaybetti. Aynı yıl Batı Türkistan'ın Hokant kenti de bir imha savaşına sahne oldu. Lenin'in silahlı kuvvetleri, bu kahraman şehri top ateşine tuttular. Kadın, erkek, genç, yaşlı ve çocuk demeden önlerine geleni öldürdüler. Çok az kişi kaçarak hayatını kurtarabildi. Buhara, Peşkir, Oral ve Kazakistan da kızıl kuvvetlerin eline düştü. Büyük alim ve tasavvufcu Necmeddin Gosto' nun liderliğinde giriştiği kahramanca mücadeleden sonra Dağıstan da zorbalara teslim oldu. Dört bir tarafı muhasara edilen Kırım'da korkunç bir açlık ve sefalet baş gösterdi. Bir milyon müs-**

lümanın hayatına mal olan bu açlık döneminde pekçok müslüman ölü, köpek ve kedi eti yemek zorunda kaldı...

Bütün bunlara rağmen, Bolşevik devriminin patlak verdiği 1917 senesinden 1928 senesine kadar olan süre, müslümanlar için yine de nisbî bir sükûnet dönemi olarak kabul edilir. "Sovyetler Birliği'nde Unutulan Müslümanlar" adlı eserin yazarlarına göre, İslâm'a karşı doğrudan doğruya hücum, 1928'de başlayıp, II. Dünya Savaşı'nın ilânına kadar devam etmiştir.

1912 tesbitlerine göre Sovyetler Birliği'ni oluşturan topraklar üzerinde 26.000'den fazla cami ve mescid bulunmakta idi. 45.000 din görevlisi, bu camilerde vazife yapıyordu. 1941 senesinde bu camilerin sayısı bin'e inmiştir. 1932'de "İnkârcı Mücadeleciler Birliği" adı altında bir teşkilat kurulmuştu. Bu teşkilatın açtığı din aleyhtarı geniş propaganda kampanyası neticesinde yobazlık ve devrim düşmanlığı ile suçlanan din adamları ve insanlar, kanunî takibata tabi tutuldular. Japonya, Almanya ve Ingiltere lehine casusluk ve ajanlık yapmakla itham edildiler...

Derken II. Dünya Savaşı ilân edildi. Hitler'in amansız saldırıları önünde yok olmak tehlikesiyle burun buruna gelen Stalin, dinî unsurlara karşı açtığı imha savaşını durdurmak zorunda kaldı. İslâm ve Hıristiyan din adamlarının yardımlarına müracaat ederek halk kitlelerine, Nazi düşmanına karşı savaş ve mücadele ruhunun aşılanmasını istedi...

Kruçef'in düşürülmesinde sonra Sovyetler'in müslümanlık aleyhindeki hamlesi, taktik bakımından değişti ve daha sistemli biçimde yürütülmeye başlandı. Bu dönemde yaygaracılığın hızı kesildi. İdeolojik çalışmalara ağırlık verildi. Mesela İslâm'da kadın, sünnet olma, oruç, kıyamet inancı, cennet ve cehennem telakkisi gibi konular ele alınarak materyalist bir düşünce ile çürütülmeye çalışıldı ve bunların, miletleri uyuşturma vasıtası olduğu ileri sürüldü...

Gazetelerde çıkan bir habere göre, Afganistan'da gizli Kur'an okudukları tesbit edilen 3 Sovyet askeri, idama mahkûm edilerek kurşuna dizilmiştir. Bu haber, Sovyetler Birliğinde mezkûr suçun cezasının idam olduğuna da dikkati çekmektedir.

(Devamı gelecek sayıda)

SAYIN OKURLARIMIZ!

Lütfen, 1985 abone bedellerini HEMEN ŞİMDİ, gönderiniz! Lütfen, bunu ihmal etmeyin ve unutmayın!

Abone şartlarımız ön kapağın arkasındaki sayfada.

Akbank Yusufpaşa Şubesi Hesap No: 4922/1

DEAR READERS:

Please send your 1985 yearly subscriptions NOW, while it is fresh in your minds!

Please, do not forget it or neglect it!

Rates on page back of front cover.

Our Bank Account:
Account no: 4922/1

Yusufpaşa Branch of Akbank Istanbul.

اعلان الحرب العالمية الثانية وتميز باغلاق معظم المساجد التي كان عددها يربو على (٢٦,٠٠٠) مسجد عام ١٩١٢ ويشرف عليها ويتولى الامامة والتدريس فيها اكثر من ٤٥,٠٠٠ رجل دين لم يبق منها سوى الف مسجد عام ١٩٤١ ورافق هذا الهجوم دعاية ضخمة مناهضة للدين نظمتها اتحاد المناضلين الملحدين الذي تاسس سنة ١٩٣٢ وملاحقات ضد رجال الدين والمؤمنين المسلمين بتهمة الطفيلية وعرقلة مسيرة الثورة ، ثم اتهموا بالعمالة والتجسس لحساب اليابان والمانيا وانكلترا ...

وعندما قامت الحرب العالمية الثانية اضطر ستالين كما هو معروف الى مهادنة جميع العناصر الدينية بعد ان تهاونت جميع معاقله امام زحف هتلر واضطر الى الاستعانة برجال الدين المسيحي والاسلامي لايقاظ روح الفداء والقتال ضد العدو النازي ...

وبعد سقوط خروتشف اصبحت الحملة ضد الاسلام اقل غوغائية واكثر تنظيما على اعتبار هذه الحملات الهوجاء غير مجدية ومن اجل ذلك فقد تم تنظيمها بصورة اكثر ذكاء وركزت على موضوع المراة والختان والصيام وعقيدة اليوم الاخر والجنة والنار ... باعتبارها من الامور الغيبية التي تخدر بها الشعوب ...

وقد نشرت الصحف خبرا مفاده ان ثلاثة من الجنود السوفيت من المناطق الاسلامية اكتشفتهم السلطات الروسية وهم يقراون القرآن سرا في افغانستان ونفذت فيهم حكم الاعدام وهي العقوبة المفروضة على كل من يقرأ القرآن من ذرارى المسلمين في الاتحاد السوفيتي .

(التتمة في العدد القادم)

اخبار من تركيا

العلاقة المتزايدة

نشرت الصحف الكبيرة الصادرة في استانبول في الاونة الاخيرة تحقيقات صحفية عن تركستان الشرقية على شكل سلاسل منتظمة . وهذا يدل على الاهتمام الكبير لهذه المسالة اذا ما قورنت بما كان عليه الحال في السابق . وان محرري هذه المقالات هم من الصحفيون ذوي التجربة الكبيرة . ولعمل هذه التحقيقات سافروا الى الصين الشعبية والى تركستان الشرقية لاجل الوقوف على الاوضاع في محلها . وفي هذه التحقيقات الصادرة في مختلف الصحف نرى تطابقا كاملا في اراء الصحفيين حول مسالتين الا وهما :

١ - ثبتت تحسنا كبيرا اذا ما قورنت بما كان عليه الحال في عهد ماو (Mao) . وان هذا التحسن يظهر في التخلص من الفقر وارتفاع مستوى المعيشة من جهة ، وكذلك يظهر في مجال الحرية والتسامح العاطفي . ومع هذا لم يصل هذا التحسن من كلا الجانبين الى ماهو عليه الحال في العالم الحر . ويوجد بعض الغموض في النتائج التي وصلت اليها الصحفيون ، ولكنهم بصورة عامة يتفقون في هذا الخصوص : ان الطريق الصحيح الى التحسن مستمر .

٢ - ان شعب تركستان ينظرون بمودة عميقة وقوية وباهتمام كبير الى اخوانهم الاتراك والمسلمين الذين يعيشون بعيدا عن حدود بلدهم . وانهم يظهرون شعورهم هذه بابتهاج كبير عند ملاقاتهم لهؤلاء الاتراك والمسلمين . وان الادارة السياسية لاتعاقب احدا منهم بسبب هذا الشعور المتحمس .

ومعهم ويؤكد لهم ان ثورة اكتوبر ليست على غرار ثورة مارس التي سبقتها والتي اهتمت بتكوين دولة روسية ليبرالية ...

وقد بلغت الدعاية البلشفية مبلغا كبيرا من النجاح بين المسلمين حتى اعتقد كثيرا منهم بان ثورة اكتوبر منحة من السماء لانقاذ المسلمين من الاستعمار الاوربي وخاصة الاستعمار الانجليزي ... ولكنه بعد ان اتم توطيد اركان مملكته الحمراء انقلب عليهم وقام بحرب ابادة لهم ...

٢ - المسلمون في جمهورية روسيا الاشتراكية الفدرالية السوفيتية :

قام الروس البلاشفة بوضع تقسيم اداري للمسلمين في الاتحاد السوفيتي مبني على سياسة ذكية تهدف الى تفريق المسلمين وتوزيعهم على قوميات مختلفة بحيث يمكن تفتيتهم الى وحدات مختلفة الاحجام وذات نعرات قومية ولغات مختلفة حتى لايتم اتصال فيما بينهم فيكونوا جميعا محكومين بواسطة مندوبين من حكومة موسكو اما مباشرة او بواسطة السكرتير الاول او الثاني للحزب الشيوعي في تلك المنطقة الذي لايكون الا روسيا .

وهناك ست جمهوريات اشتراكية اتحادية سوفيتية اسلامية بمعنى ان اغلب سكانها من المسلمين وهي اذربيجان ، وقزاخستان ، واوزبكستان ، وتادجكستان ، وتركمنستان ، وقيرغيزيا . وتوجد مجموعات كبيرة من المسلمين غير هولاء ، فالبعض منهم ليست لهم وحدات ادارية خاصة بهم مثل المجموعات الموجودة في سيبيريا ومنغوليا والقرم .

٣ - سياسة الحكومة السوفيتية ازاء الاسلام :

وما ان استتب الامر للينين بمساعدة المسلمين في كثير من مناطق الاتحاد السوفيتي واعدا اياهم بالاخلاص الدائم والحكم الاستقلالي والحرية الدينية الكاملة الا وقلب لهم ظهر المجن وابدى ما ابطن وبدأ الحزب الشيوعي ينفذ مخططات لينين في ابادة المسلمين ومحاربة اسلام ومن ذلك مذبحة مارس ١٩١٨ التي راح ضحيتها في باكو عاصمة اذربيجان السوفيتية ١٨ الف مسلم . وفي نفس العام واجهت مدينة خوقند في تركستان حرب ابادة حيث قامت قوات لينين بدك المدينة الباسلة على اخرها وقتل سكانها رجالا ونساء وشيوخا واطفالا الا من استطاع منهم الهرب .

وكذلك سقطت بخارى ، وبشكير،واورال ، وقزاخستان في تلك الفترة وداغستان بعد جهاد بطولي قاده العالم الرباني الصوفي نجم الدين غوتسو ، وواجهت القرم حرب ابادة وحصارا شاملا ادى الى المجاعة الرهيبة التي اصيب بها اكثر من مليون قرمي مسلم حتى اضطر الكثير من المسلمين الى اكل الموتى واكل الكلاب والقطط . ورغم هذا فقد اعتبرت هذه الفترة الممتدة من قيام الثورة الشيوعية سنة ١٩١٧ الى عام ١٩٢٨ فترة هدوء نسبي بالنسبة للمسلمين .

ويقول مؤلفا كتاب «المسلمون المنسيون في الاتحاد السوفيتي» ان الهجوم المباشر ضد الدين الاسلامي بدأ عام ١٩٢٨ واستمر حتى

لمدة ٢٤٠ عاما ، وباسلام المغول في القرن السابع الهجري (١٣م) وخاصة امراء والقراد القبيلة الذهبية انتشر الاسلام على طول نهر الفولجا واصبح هذا النهر من منبعه الى مصبه تقريبا نهرا اسلاميا خالصا . وكذلك انتشر الاسلام في جبال اورال ونهر اورال ايضا الى ان اصبحت شبه جزيرة القرم جزيرة اسلامية وظهرت المدن الاسلامية العظيمة المشهورة في بلاد ما وراء النهر مثل بخارى وسمرقند وترمذ وخوارزم وفرغانة وطاشكند ...

ونتيجة لخلافات نشبت بين مسلمي هذه البلاد وانقسامهم على انفسهم ضعف شانهم واصبحوا لقمة سائغة لاعدائهم ، وادى ذلك الى تحول الامارة الروسية الى دولة مسكوبية (نسبة الى مسكو) في القرن ١٥-١٦ ونصب الروس انفسهم ممثلي الكنيسة الشرقية بكاملها ورفعوا لواء الصليبية الحاقد ضد المسلمين وتوالى زحف القياصرة على المناطق الاسلامية في القرن التاسع عشر واتجهت جحافل الجيوش الروسية الى اخضاع القوقاس واخماد ثورة الشيخ شامل سنة ١٨٥٩ وفي اسيا الوسطى (تركستان) وجدت روسيا بغيتها واكتمل فتحها بوصول القوات الروسية الى هضبة باميز عام ١٩٠٠ ومنذ ذلك الحين وضعت تركستان تحت ادارة عسكرية روسية .

ويقول بتجيستين ولومرسييه في كتابهما «المسلمون المنسيون في الاتحاد السوفيتي» انه يمكن تسمية السياسة العامة التي طبقت في تركستان استعمارية صرفة . كما يقول المؤلفان المذكوران في نفس الكتاب ان في هذه الحقبة الطويلة من التاريخ عاشت الشعوب التركية والقفقاسية محنة قاسية وعانت صراعا مريرا ومستمرا للحفاظ على تراثها الروحي والثقافي كشعوب متميزة . فالشعوب المسلمة في روسيا ظلت قبل كل شئ ورغم تغيير الاحوال السياسية والعسكرية ضدهم دائما ظلت منتمية الى دار الاسلام . وفي اعقاب قيام ثورة اكتوبر الشيوعية عام ١٩١٧ اصدر لينين اول بيان له الى مسلمي روسيا والشرق بعد شهر من استيلائه على السلطة في ٢٢ نوفمبر ١٩١٧ وحاول فيه ان يقترب الى المسلمين ويصورلهم ان ثورتهم البلشفية ليست الا في صالحهم وانه يقف معهم ضد الاستعمار الغربي ويعترف بحريتهم واستقلالهم بل ويدافع عن اسلامهم وقرآنهم ... يقول لينين :

«يامسلمي روسيا ... يامسلمي الشرق ... ايها الاخوة ... ايها الاساتذة الاحباب ... ايها الرفاق ، ان احداثا عظيمة تحدث الان في روسيا وان العهد الدموي (الحرب العالمية الاولى) الذي بدأ بسبب اطماع الاستعماريين والامبرياليين في ارضكم قد قارب النهاية ، وتحت ضربات الثورة الروسية فان نظام الاستبداد يتقوض بناؤه الان وان حكم الطغاة المستبدين ومصاصي دماء الشعوب يقترب من ايامه الاخيرة الان وان عالما جديد يولد الان ، عالم العمال والاحرار ...»

وقام لينين بتقديم مصحف عثمان رضي الله عنه الذي كان في حوزة دولة القياصرة الى ممثلي المسلمين في مؤتمر بتروجراد ، كما قام بتسليم عدد كبير من الوثائق التاريخية والاثار الاسلامية الهامة التي كان قد استولى عليها القياصرة ... قام لينين بهذه الخطوات حتى يوهم المسلمين انه في صفهم

الاستعمار الروسي ومافعلوه بالمسلمين فاحببنا ان لاتقع مزيد من اوطاننا تحت براثين هذا الدب الخبيث .

وقد بذل المؤلف في هذا الكتاب كما يذكر هو نفسه جهدا كبيرا في التعريف بالمسلمين المنسيين في الاتحاد السوفيتي وذلك لانه تصدى لموضوع صعب شائك لايزال يحيط كثيرا من جوانبه الغموض ، ومما سهل له مهمته هذه هي تلك المراجع الهامة الكثيرة التي امده بها ابناء جلدته من التركستانين القاطنين في المملكة العربية السعودية وغيرهم ، منهم : الدكتور محمد يعقوب التركستاني محرر صحيفة التراث في جريدة «المدينة» ، والاستاذ رحمة الله عناية الله التركستاني عضو المجلس التاسيسي لرابطة العالم الاسلامي حيث فتح له مكتبته التي تكاد تنحصر في الكتب والمؤلفات الخاصة بالتركستانين الشرقية والغربية ، والعلامة السيد عمر حامد الجيلاني ، والاستاذ السيد محسن احمد باروم صاحب دار الشروق ، والدكتور احمد سقاف البار ، والشيخ عبد الوهاب الديلمي ، والاستاذ العلامة الداعية الى الله السيد احمد مشهور الحداد الذي زود المؤلف بتوجيهاته وملاحظاته ودعواته ...

وقد وقع الكتاب في مجلدين كبيرين تناول المؤلف في كل منهما كثيرا من المواضيع الهامة التي تخص المسلمين في الاتحاد السوفيتي ... وقد شمل الجزء الاول من الكتاب على المواضيع التالية :

١ - المسلمون في مختلف مناطق الاتحاد السوفيتي :

في هذا القسم يلقي الكاتب نظرة عامة على اوضاع المسلمين في الاتحاد السوفيتي عبر التاريخ ويذكر ان الاتحاد السوفيتي احدى الدولتين العظميين في العالم اليوم ، تبلغ مساحته (٢٢,٢٧١,٠٠٠) كم٢ ويبلغ عدد سكانه حسب احصاء عام ١٩٨٢ نحو (٢٧٠,٠٠٠,٠٠٠) نسمة ويشكل المسلمون خمس سكانه اى (٥٠,٠٠٠,٠٠٠) نسمة بينما تشكل اراضيهم ما يقرب من ثلث اراضي الاتحاد السوفيتي ويعيش ٧٥ ٪ منهم في اسيا الوسطى او ما يعرف بتركستان الغربية التي قسمتها الحكومة السوفيتية الى خمس جمهوريات هي :

اوزبكستان ، قزاخستان ، تركمنستان ، تادجكستان ، قيرغيزيا .

ولايقتصر وجود المسلمين بكثافة على هذه الجمهوريات الخمس وانما يشمل ايضا جمهورية اذربيجان السوفيتية التي فتحها المسلمون لاول مرة في عهد الخليفة الراشد عمر بن الخطاب رضي الله عنه على يد الصحابي الجليل حذيفة بن اليمان رضي الله عنه سنة ١٨هـ /٦٣٨م ثم على يد القائد الاسلامي عتبة بن فرقد السلمي الذي صالح اهلها فكتب معهم كتاب الصلح الذي يعتبر مثالا لعدل الاسلام وسماحته مع الامم المغلوبة وفي عهد عثمان رضي الله عنه توطدت هذه الفتوح لتشمل شمال افغانستان وفي عهد معاوية تقدم الفتح الاسلامي في تلك المناطق وشمل اجزاء كبيرة فيها ثم توالت الفتوح ووصلت جيوش المسلمين الى حدود الصين وخضع لها امبراطورها ولم يات القرن الرابع الهجري (العاشر الميلادي) الا وقد صار بلغار الفولجا وسكان تركستان الشرقية مسلمين .

لقد حكم المسلمون روسيا وموسكو ذاتها

كتاب
«المسلمون فى الاتحادالسوفيتى عبر التاريخ

تاليف : الدكتور محمد علي البار

مؤلف هذا الكتاب الدكتور محمد علـــي البار من المملكة العربية السعودية رجل علـم وفكر كرس حياته في دراسة تاريخ المسلميـــن والمقارنة بين ماضيهم المجيد وحاضرهـــم المؤلم .

لقد نشا المؤلف على حب المؤمنين اينمـا كانوا ، والاهتمام بامورهم كما يذكر ذلـــك في كلمة اهداء لوالده الكريم . فالمسلمون الذيـن كانوا اعـزة بالامس وكانوا يحكمون العالـــم ويسيطرون على مصائره قد اصيبوا اليـــوم بالضعـف والـوهن فذهبت ريحهم وزالـــت دولتهـــم من جراء مخالفتهـم اوامر ربهـــم وتناسيهم تعاليم نبيهم فصدق فيهم وعيـــده الذي جاء في حديث صحيح عنه يقول فيـــه : يوشك ان تتداعى عليكم الامم كما تتداعـــى الأكلة على قصعتها ، فقالوا أومن قلة نحـــن يومئذ ، يارسول الله ؟ قال : لا ، بل انتـــم كثيرون ولكنكم غثاء كغثاء السيل .

لقد اختار المؤلف الاتحاد السوفيتـــي باكمله واندفع خلف المد الاسلامي الى هـــذه البلاد منذ ان بدأ فتحها في عهد الخليفـــة الراشد عمـر بـن الخطـــاب رضي الله عنـــه سنة ١٨هـ /٦٣٨م وحتى يومنا هذا ... وقـــد ذكر الدوافع للكتابة في هذا الموضوع واشـــار الى انها كثيرة وهامة وقال :

اولها - ان بلادا اسلامية كثيرة لاتـــزال تحت براثين الدب الروســـي وتخـــدع بدعـــاواه حـول محاربـــة الاستعمـــار والامبريالية وتقع فريسة له ومن بينهـــا وطن الكاتب الاول الذي اصبح يرزح تحـــت الاستعمار الروسي .

وثانيها - اننا نجهل جهلا تاما ان الاتحـــاد السوفيتي باكمله كان ارضا خاضعة للاســـلام وان اغلب مناطقه كانت ولاتزال آهلـــة بالمسلمين وان الاسلام قد دخلها منـــذ القرن الاول الهجري .

وثالثها - ان كثيرا من اعلام الاســـلام ودعاته انجبتهم تلك البلاد وخاصة فيمـــا يعرف بتركستان فكان من حقهم علينـــا ان نترجم لهم ولو بايجاز وننوه بفضلهم ولـــو باقتضاب .

ورابعها - ان علماء الاسلام وشيوخ الطـرق الصوفية ضربوا اروع المثل في الجهـــاد والاستشهاد ، ولقد تآمرت اجهزة الاعـلام على تصوير علماء الاسلام وشيوخ الطـــرق بانهم خاضعون للاستعمار بعيدون عـــن روح الجهاد فاحببنا ان نزيح عنهم هذا الحيـــف ونكشف عنهم هذا الظلم ونوضح بعـــض مآثرهم وصفحات من جهادهم الرائع الـــذي جعله الله سببا لحفظ الاسلام وانتشـــاره في تلك الديار رغم ما يواجهه من حـــروب ابادة واذابة دامت عدة قرون منذ عهـــد جنكيزخان وهولاكو واستمرت في عهـــود القياصرة ثم ازدادت قسوة وشدة في عهـد البلاشفة .

وخامسها - ان الاستعمار الغربي الاوربـــي قد عرفنا عدواته للاسلام والمسلميـــن واستعباده ارضهم وانتهابه خيراتهـــم ... ولكن كثيرا منا لايعلمون شيئا عـــن

ÇİN'DE UNUTULAN MÜSLÜMANLAR

Çin'in İslâm'a açılma politikası gerçekçi bir tutum mudur, yoksa siyasî ve iktisadî amaçlara yönelik taktikî bir adım mıdır?

1966-1976 kültür devrimi, Çin' deki müslümanlar için veba niteliğini taşımış ve durumlarını yüz sene geriye götürmüştür!!

Çin resmî kaynaklarına göre 1935 senesinde Çin'deki müslümanların sayısı 50.000.000 idi. Bu rakam 1984' de, Çinlilerin şimdiki iddialarına göre 14 milyona inmiş olması makul müdür?

Dörtler çetesi düştükten sonra Çin Hükümeti yeni bir politika izlemeye başladı ve dolayısıyla camiler açıldı, Kur'an-ı Kerim' in tercümeleri basıldı ve Pekin' deki İslâm Enstitüsü öğretim faaliyetine başladı.

Çin, İslâm'a ve müslümanlara açılma politikasında gerçekten samimî ise bunu, Çin'de ve Türkistan'daki müslümanların siyasî, iktisadî ve eğitim durumlarını düzeltmek suretiyle ispatlaması gerekir.

Dr. Abdülkadir TAŞ

Çin belgelerinden, Arap ve yabancı kaynaklardan edindiğimiz malumata göre, Çin hudutları dahilinde İslâmiyet'in kaydettiği büyük gelişme, Çin'de Song hükümdarlık ailesinin, Cengiz Han'ın torunu Kubilay Han tarafından düşürülmesini müteakip Çin tahtına oturan Moğol Yuan döneminde (1271-1368) meydana gelmiştir. Ancak Çin' deki müslümanların hayatı, çeşitli çalkantılar içerisinde geçti. Hayat grafikleri kâh çıkış ve kâh iniş, kâh med ve kâh cezir halinde devam etti. 20. asrın başlarına kadar durum bu merkezde idi.

Mançu-Çin döneminde (1644-1911) ağır darbelere hedef olan müslümanların kuvvet ve şevkleri kırılmıştı. Bu dönemin sonlarına doğru müslümanların yeniden hareketlendiklerini ve yoğun biçimde eğitim ve öğretim faaliyetlerine giriştiklerini görüyoruz. **Pekin Camii İmamı Şeyh İlyas Abdurrahman Vang, 1903 yılında Çin makamlarından almayı başardığı özel müsaade ile Pekin'de ilk İslâm Enstitüsü'nü kurdu.** Bunun yanında müslüman çocukları için bir de ilkokul kuruldu. Çincenin yanında ilk kez Arapça okutulmaya başlandı. Kur'an-ı Kerim ve Hadislerin Çince tercümeleri de ders programları arasında yer aldı. Daha önce müslümanlar, çocuklarını, imkân buldukları takdirde köy mekteplerinde bir süre okuttuktan sonra devlet okullarına veriyorlardı.

Bu arada Sultan II. Abdulhamid Çin'deki müslümanların durumları ile yakından ilgileniyor ve kendileriyle münasebetler kurmaya çalışıyordu. Adamlarından birini, 1900 senesinde bu maksatla Pekin'e göndermişti. Ancak kayda değer bir başarı elde edilemedi. Bilahare İstanbul'u ziyaret eden ve bu esnada Sultan 2. Abdülhamid ile de görüşen Pekin Camii İmamı, Çin'e bir İslâm heyeti gönderilmesi talebinde bulundu. Pekin İmamı'nın isteği üzerine, müslüman Türklerden iki zat gönderildi. Bu zatlar, Çin başkentinde günümüze kadar varlığını sürdüren "Nevcâh" camii bünyesinde 120 öğrenci barındıran bir medrese kurdular.

1911'de Dr. Sun Yat Sin tarafından ilân edilen Milliyetçi Çin Cumhuriyeti döneminde müslümanlar, ülkenin nüfusunu oluşturan 5 temel unsurdan biri olarak kabul ve itiraf edildi. Ertesi yıl müslümanlar, **"İslâm Terakki Cemiyeti"** adı altında ilk cemiyetlerini kurdular. Yeni doğan cumhuriyetle birlikte umutları yeniden canlanmıştı. Üzerlerine vurulan uzlet çemberini kırmak, saflarını birleştirmek ve tanzim etmek için harekete geçtiler.

Çin'de müslüman çocuklarından 5 kişilik bir öğrenci grubu, dinî tahsillerini ilk defa yurt dışında yapmak üzere, 1931 yılında Kahire'deki El-Ezher Üniversitesine gönderildi.

Ancak cumhuriyetçilerin müslümanlara karşı tutumları giderek değişti. Baskı ve zulüm politikası uygulamaya başladılar. **Bu durum, Çin'de ve özellikle Doğu Türkistan'da İslâmî ayaklanmaların baş göstermesine yol açtı.** Bu ayaklanmalar, Şiyang Kay Şik ve Komintang Partisi (Milliyetçi Parti) adamları tarafından şiddet ve vahşetle bastırıldı. Doğu Türkistan'da Haci Hoca Niyaz ve arkadaşlarının başlattıkları millî ayaklanma, bu hareketlerin en önemlisi idi. Doğu Türkistan vilavetlerinden Kumul'a izafetle **"Kumul İnkılâbı"** diye bilinen bu ayaklanma hareketi 1931'de vuku buldu. Giderek büyüyen ve genişleyen bu millî ayaklanma, 1932'de Türkistan millî hükümetini kurmuş ve Kaşgar'ı başkent yapmıştı. 1944 yılında da, Ali Han Töre liderliğinde Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını ilân eden millî bir ayaklanma daha vuku buldu.

MÜSLÜMANLAR KOMÜNİST İDARESİ ALTINDA:

Çinli komünistler, 1949'da başarılı bir devrim hareketiyle ülkenin idaresini ele geçirdiler. Müslümanlar, yeni yönetimin ne gibi sonuçlar vereceğini beklemeyi ve fırsat kollama durumunu tercih etmişlerdi. 1953 senesinde, Komünist Partisi kanalıyla iktidara bağlanan "Çin İslâm Cemiyeti" ni kurdular.

Çin'de 1966'da "Kültür Devrimi" dönemi başladı. Mao Çe-Tung liderliğinde başlatılan ve 10 yıldan fazla süren bu devrim, Çinlilerin bizzat kendi itiraflarıyla, Çin toplumunun her kesim ve her sektörü için korkunç bir veba niteliğini taşımıştı. Bu tahripkâr devrimin Çin'deki müslümanlara daha büyük zararı dokundu. Fikrî, ictimaî, iktisadî ve siyasî hayatlarında, onulması pek güç yaralar açtı. Hatta bu kâbus döneminin, müslümanların durumlarını yüz sene geriye götürdüğü söylenebilir.

Bu kültür devrimi veya kültürel kıyım döneminde, gerek Çin'de ve gerek Doğu Türkistan'da birçok İslâm alimi katledildi. Yüzlercesi zindanlara, hapishanelere atıldı. Binlercesi de çoluk çocuklarıyla birlikte evsiz barksız bırakıldı. Türkistanlı bir İslâm alimi anlatmıştı. Kültürel kıyım döneminde 12 yıla mahkûm edilmiş. Suçu ise evlerde müslüman çocuklarına gizlice din diyanetlerini öğretmek imiş. Evini aramışlar. Menâr tefsiri gibi bazı dinî kitaplar bulduklarında bu İslâm âlimine yobazlık ve gericilik damgası vurulmuş. Devrim ve devrimcilerin düşmanı olarak ilân edilmiş.

Yine bu kültürel kıyım yıllarında müslümanların evlerinden, zor ve şiddet kullanılarak ve sahiplerine işkence yapılarak mushaflar toplatılıp yakılmıştır. Türkistanlı bir müslüman hanımın ağzından dinledik. **Elinde kalan tek Mushaf-ı Şerif'i, Allah'ın gazabından korkarak sorumlulara teslim etmemiş. Yanında bulunduğu takdirde sonunun ölüm veya işkence olacağını kesinlikle biliyormuş. Bu müslüman bacı şöyle diyor: "Cenabı Allah, teftiş kolunun gözlerini kör etti. Komşu evlerin hepsini didik didik ettikleri halde benim evimi aramadılar. Cenabı Allah, bu tek mushafı korudu. Onu hâlâ saklıyorum."**

Bu kültürel kıyım dönemi içerisinde bütün cami ve medreseler ya yıkılmış veya işe merkezleri veya hayvan damları durumuna sokulmuştur. Yine Türkistanlı bir alimden dinledik. Köyünde 16 mescid bulunduğunu ve hepsinin de kızıl devrimciler tarafından yıkıldığını söyledi!! Böylece cemaat namazları kaldırılmış ve din derslerine son verilmişti. Müslüman namazlarını ancak emin bir yerde ve gizli olarak kılabiliyorlardı. Her tarafta ajanlar çoğalmış, ahlâk bozulmuş ve müslümanları bunaltan korkunç bir terör havası estirilmişti!!!

Kültürel kıyım döneminin kötülükleri bununla da kalmıyor. Komünist idare tarafından müslümanlara karşı başka zecrî tedbirlere de başvurulmuştur. **Üretim faaliyetlerini aksattığı gerekçesiyle dinî bayramlar, Ramazan ve Kurban bayramları kaldırıldı. Müslümanlara ait lokantalar kapatıldı. Doğu Türkistan'da şimdiki Uygurca olarak bilinen Türk dilinin yazıldığı Arap alfabesi yasaklandı. Müslümanlar, Çin alfabesini veyahut Latin alfabesini kullanmaya mecbur edildiler. Müslümanların millî kıyafetleri de kaldırılarak mavi renkli resmî giysileri kullanma zorunluluğu getirildi. Geleneklerini ve özel hayatlarını tahrip için müslümanlara ağır baskı yapıldı. Üstad Fehmi Hüveydî'nin de belirttiği gibi, bu kültürel kıyım esnasında müslümanları**

çileden çıkaran birtakım cırtlak sesler yükselmişti. Müslümanlardan, Çinliler gibi ölülerini yakmaları isteniyordu. Çünkü mezarlar yer işgal ediyor ve bu yerlerde ziraî faaliyeti engelliyordu!!!

Yine bu kıyım döneminde kızıl otoriteler, göç ettirme ve Çinlileştirme politikasına ağırlık verdiler. Müslümanlar, özellikle Doğu Türkistan müslümanları, bulundukları bölgelerden tehcir edilerek (göç ettirilerek) çeşitli eyaletlere dağıtıldılar. Bunlardan boşalan yerlere çok sayıda Çinli getirilerek müslüman toplumların arasına yerleştirildi...

10 yıl süren kültür devrimi, geçmişin karanlık dönemlerini böylece müslümanlara, daha ağır biçimde yeniden yaşattı. Müslümanların hayâl ve umutlarını boşa çıkardı. Cumhuriyetin ilân edildiği 1911 senesinden beri kurabildikleri ve başarabildikleri her ne varsa hepsinin üzerinden sünger geçirdi. 1949'da sözüm ona "kurtuluş" müjdesiyle müslümanlara aralanan umut kapılarını bir bir kapadı. Gelecek, karanlıklar ve üzüntüler hüzmesi halinde belirdi. Ufuklarda sonsuz bir üzüntünün kapkara bulutlarından başka bir şey artık görünmez oldu.

BUGÜN ÇİN'DEKİ MÜSLÜMANLAR

Çin'de ve Doğu Türkistan'da yaşayan müslüman nüfusun hakikî miktarı, bu esrarlı ülkedeki müslümanların davasına el atanların karşılaştıkları en önemli problemlerden birini teşkil ediyor. Bu konuda gerçek rakamın tayin ve tahdit edilmemiş olmasının müteaddit sebepleri vardır. Bizce en önemli sebep, Çin'de nüfus sayımlarının, din ayrımı esasına göre yapılmamasıdır. Komünizm devriminden önceki istatistikî belgeler, **Çin'de müslüman nüfusun 1935'de 50.000.000 olduğunu gösterirken, görüşmelerde bulunduğumuz Çinli sorumlular, bugün bu nüfusun 14.000.000 civarında olduğunu ileri sürüyorlar.**

Londra'da neşredilen "Arabia" mecmuası, Eylül 1981 tarihli sayısında bu problemi incelemekte ve Amerikan "Time" müessesesi tarafından çıkarılan Dünya Atlası'nın 1972 senesi baskısında Çin'deki müslümanların sayısının **90.000.000 olarak gösterildiğini yazmaktadır.** İstatistik dergisi "World Fact Book" un 1974 senesi nüshasında Çin'de müslüman nüfusun **108 milyona ulaştığı kaydedilmiştir.** Merkezi Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan ve dünyanın en ünlü coğrafya derneği olarak bilinen **"Millî Coğrafya Derneği" atlasının 1975 senesi baskısında ise bu sayı 97.000.000 olarak gösterilmiştir.** Arabia mecmuasının bu meyandaki inceleme yazısı, şu sözlerle son buluyor: "Çin'de müslüman nüfus hakkında komünist devriminden önce neşredilen istatistiklere binaen ve bu rakamlara yılda % 2'lik bir nüfus artışının ilavesiyle yaptığımız hesaplara göre, Çin'deki müslümanların sayısı, bugün 60 milyon ile 100 milyon arasında oynamaktadır..."

Sayıları hakkında kesin bir rakam vermek mümkün olmamakla beraber Çin'deki müslümanlar, Üstad Rahmetullah İnayetullah Türkistanî'nin açıklamasına göre, başlıca iki unsura ayrılmaktadırlar:

A- Uygur, Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar ve Tacik boylarından oluşan Türkistanlı müslüman Türkler. Batı Türkistan'da yaşayan müslüman kardeşleriyle aralarında kan, din, dil ve tarih birliği vardır. Devamlı sarık giydikleri için de Çinliler tarafından "sarıklı müslümanlar" diye tarif edilirler.

B- Çinli müslümanlar (Donganlar). Han Huy diye adlandırılmaktadırlar. Umumiyetle Uygur Türkleri, Arap ve Pers aslından geldikleri tahmin ediliyor. Çinlilerle evlenerek ve zamanla onların dilini ve geleneklerini kazanarak Çinlileşmişlerdir. İslâm inancına ve cemaat şuuruna sımsıkı bağlı millî bir azınlık teşkil ediyorlar.

Türk boylarından gelen ve Uygur dilini konuşan müslümanlar, Çin'in kuzeybatısına düşen ve yüzölçümü 1.828.418 km² olan Doğu Türkistan'da yaşıyorlar. Çinliler tarafından işgalini müteakip Doğu Türkistan adı, "Sinkiang" olarak değiştirildi. 1867'den beri, Çin dilinde "yeni toprak" anlamına gelen bu isimle anılıyor. Komünist devriminin ilk yıllarında özerk bölge yayılmış ve adına "Özerk Uygur Sinkiang Eyaleti" denilmişti. Bu adım, Doğu Türkistanlıların mahallî hükümette vazife almalarına imkân vermişti. Ne var ki, idarî mekanizmada sorumluluk gerektiren makam ve mevkileri yine Çinliler işgal etmekte idiler.

Huy kavmiyetine mensup Çinli müslümanları teşkil eden Donganlara gelince, bunlar, ülkenin her yanına dağılmış durumdadırlar. Genel biçimde bir toplanma merkezleri yoktur. Ayrıca Tung Haşyang, Bavan ve Salar kavmiyetlerine mensup yaklaşık 200.000 müslüman da Kansu ve Çengay eyaletlerinde yaşamaktadırlar.

DÖRTLER ÇETESİ DÜŞTÜKTEN SONRA:

Tağut Mao Çe-Tung'un 1976 ölümünü takip eden dönem, Çin toplumunda önemli bir değişimi temsil ediyor. Mao'nun ölümü, Çin hayatında yeni bir aşamaya başlangıç teşkil etti. Yeni yöneticiler, Mao'nun kültür devrimine katılıp ülkeyi ifsat ve tahrip edenleri tutuklayarak "Dörtler Çetesi" namı altında hâkim önüne çıkardılar. Bugün Çin ülkesini ziyaret edenler, demir perde gerisinde 10'larca yıl tam bir uzlet içerisinde bırakılan Çin toplumunda yeni bir hareketin başladığını görür ve hissederler. Artık bir Çinli, müslüman olsun veya olmasın, Dörtler Çetesi'nin hükümran olduğu dönemlerde ülkesinin içinde bulunduğu durumları, dilediği zaman ve rahatlıkla tenkit edebilmektedir. Hataları ve olumsuz yönleriyle mazinin bütün vebalinden Dörtler Çetesi sorumlu tutulmaktadır. Ülkede hayatı felce uğratan kâbuslu bir dönemi geride bırakan Çinlilerde bir değişim ve açılma merhalesi başlamıştır. Devrimci şiddet ve boğucu uzlet yıllarının ülkede ne denli tahribat yaptığı artık herkesce biliniyor.

MÜSLÜMANLAR HAFİFDE OLSA BİR NEFES ALDILAR:

Uğradıkları bunca zulüm, kahır, baskı ve kanlı şiddete rağmen dinlerine olan inanç ve bağlılıklarından hiçbir şey kaybetmemişler. Peygamber Efendimizin tavsif buyurdukları gibi, avuç içerisinde kor tutarcasına dinlerine sahip çıkmışlar. İşte İslâm, böylesine yüce bir dindir. İnsan ruhunun derinliklerine nüfuz etti mi, hiçbir kuvvet, ne denli ceberut sahibi ve zorba olursa olsun, onu oradan söküp atamaz.

Çin'de ve Doğu Türkistan'daki müslümanların bugünkü durumlarını yerinde müşahade ettik. Bitmek tükenmek bilmeyen bir dinamizm içerisinde olduklarını gördük. Din ve geleneklerinin gereklerini yerine getirmelerine fırsat verilir verilmez camilerini yeniden kurdular. Müslümanlara Mushaflar dağıtıldı. Beş vakit namazda ezan sesleriyle yer gök inliyor. Ülkenin çeşitli yerlerine dağılan 22.000 camiden ezan-i Muhammedî yükselmektedir.

Mao'nun ölümünden sonra Çin hükümetinin, dinî bakımdan müslümanlara uyguladığı ve itibarlarını kısmen iade eden nisbî müsamaha, aşağıdaki siyaset ve icraatta kendini göstermektedir:

a- 1978'de Çin anayasasında yapılan tadilatla Çinli bütün vatandaşların din ve inanç hürriyetleri teminat altına alındı. Keza Çin Ceza Kanununa 1979'da 147 sayılı bir maddenin eklenmesiyle, meşru sebep olmaksızın vatandaşların din ve inanç hürriyetlerini veya millî azınlıkların örf ve adetlerini aşırı derecede ihlal eden hükümet memurlarının, iki yıldan fazla olmamak üzere hapis cezasına çarptırılmaları öngörüldü.

Bu anayasa tadilatının, müslümanlarla teamülde müsbet bir adım olmasının yanında bazı olumsuz yanları da vardır. Mesela vatandaşlarına inanç hürriyeti tanımakta fakat bu inançlarını yaymalarına müsaade etmemektedir. Oysa hiçbir dine inanmama hürriyetini de garanti altına alan Çin anayasası, bu meyanda vatandaşlarına propaganda yapma hakkı tanımıştır.

Çin ceza kanunun da, "meşru sebep olmaksızın" ve "aşırı derecede ihlal" gibi iki kaypak ifade yer almıştır. Bu ifadeleri, müslümanların menfaatlerini zedeleyecek biçimde yorumlamak her zaman mümkündür!!!

b- Camilerin ibadete açılmasına müsaade edildi. Yıkılan mescidlerin yeniden yapılmasına ve tamire muhtaç olanların tamir edilmesine izin verildi. Hatta bazı camilerin devlet tarafından onarıldığını ve bu camilere imamlar tayin edildiğini gördük.

c- Müslümanların dışarı ile temas kurmalarına nisbeten müsaade edildi. Çin'den Mekke'ye hacı adayları gelmeye ve dış ülkelerde yapılan bazı İslâm konferanslarına heyetler katılmaya başladı. Dış ülkelerden İslâm heyetlerinin de Çin'e girmelerine, müslüman kardeşleriyle görüşmelerine müsaade edildi. Bu arada Dünya İslâm Birliği Teşkilatından iki heyet Çin'i ziyaret eti. İlk ziyaret, sayın Şeyh Muhammed Salah Cemcûm başkanlığında 1980'de, ikinci ziyaret ise teşkilatın yardımcı genel sekreteri Şeyh Muhammed Nâsır El-Abbûdaî başkanlığında 1984'de yapıldı. Her iki ziyaret de Çin'de ve Türkistan'daki müslümanların durumları hakkında bilgi edinmek ve Dünya İslâm Birliği Teşkilatıyla Çin İslâm Cemiyeti arasında işbirliği ve yardımlaşma kanalları açmak bakımlarından olumlu sonuçlar vermiştir.

d- Müslümanlara dinî eğitim ve öğretim alanında bazı imkânlar sağlandı. Bu kabilden olarak Kur'an-ı Kerim'in manasının Çince tercümesi ve aynı zamanda İslâm dini ve tarihi ile alâkalı bazı kitaplar basıldı. Çince ve Doğu Türkistan dili Uygurca basılan "Müslüman Çinli" mecmuası, yeniden yayın hayatına girdi. Başkent Pekin'de bulu-

nan "İslâm Enstitüsü", iki yıldan beri öğretim faaliyetlerini sürdürüyor. Enstitü'nün, çeşitli müslüman kavmiyetlerine mensup 86 öğrencisi var. Bunlardan 15'i Doğu Türkistanlı Uygur Türktür. Orta dereceli okullardan mezun olan öğrenciler bu Enstitü'ye kabul edilmekte ve dört yıl müddetle din meslek dersleri ve Arapça öğrendikten sonra mezun olup imam, hatip ve vaiz olarak hizmet görmektedirler. Aynı zamanda Enstitü, Çin İslâm Cemiyeti sorumlularının açıklamalarına göre, Ezher Üniversitesi'ne burslu 10 öğrenci göndermiştir.

MÜSLÜMANLARIN KARŞILAŞTIKLARI SAYISIZ ENGELLER:

Tağut Mao Çe-Tung devrinde ülke "Dörtler Çetesi"nin tahakkümü altında iken komünist otoritelerce uygulanan ahmak politikalar yüzünden müslümanların durumları korkunç biçimde bozulmuş ve gerilemişti. Gerek Çin'de ve gerek Doğu Türkistan'daki müslümanlar, bugün durumlarını düzeltme mücadelesinde hayli müşkilat çekmekte ve pek çok engellerle karşılaşmaktadırlar. Hangi alanlarda ve ne gibi problem ve engellerle karşılaştıklarını aşağıda özetlemeye çalışacağız:

1- SİYASET ALANINDA:

Çin toplumunda müslümanlar, önemli bir sektörün temsilcileri durumundadırlar. Siyasî ve idarî faaliyetlerde kendilerine eşit fırsatların sağlanması gerekmektedir. Özellikle bu, yeni Çin yönetiminin benimsediği siyasî açılma atmosferinde kaçınılmaz bir mecburiyet arzetmektedir: **Doğu Türkistan müslümanlarına tanınan imkân ve fırsatların çapının genişletilmesini, bu meyanda atılacak önemli adım olarak görüyoruz. Kendi eyaletlerinin idare ve sorumluluk mevkilerini kendileri işgal etmelidirler. Bir eyaletin, ismen veya sembolik olarak değil de gerçek manada muhtar olması, ancak bununla kabildir. Keza Doğu Türkistanlı müslümanların Çin dışındaki müslümanlarla olan temas ve münasebetlerini geliştirme ve pekiştirmelerine imkân verilmelidir. Bu da, güven ve huzur içinde kendi varlıklarını kurmalarına yardımcı olacaktır.**

2— İKTİSAT ALANINDA:

Çin'in en çok geri kalmış bölgeleri, müslümanların yaşadıkları bölgelerdir. Sâbık devrin yöneticilerinin ihmal ve ilgisizlikleri yüzünden, bu bölgeler, sefalet içerisinde yüzüyorlar. Çin'i ziyaret edenler, bu gerçeği hemen farkedebilmektedirler. Oysa Doğu Türkistan tabiî servet ve iktisadî varidat bakımından en zengin eyaletlerden biridir. **Fakat hâlâ XX. asrın gerçekleriyle asla bağdaşmayan bir iktisat, geçim ve bayındırlık düzeyinde yaşamaktadır. Petrol, altın, gümüş, demir, kömür ve kalay gibi zengin yeraltı servetlerinin yanında 5 bölgede bol miktarda ve yüksek kaliteli uranyum madeni de bulunmaktadır. Aynı zamanda Doğu Türkistan, verimli ve bereketli bir tarım ülkesidir. Bu toprakların en verimli kısmını "Tarım Nehri" havzası teşkil ediyor. 1600 km. uzunluğundaki bu nehir, "Karakurum" dağları eteklerinden inerek "Karaboran" gölüne dökülmektedir. Müslümanların, kendi topraklarından fışkıran bu servetlerden paylarını alıp insan haysiyetine yaraşır bir geçim seviyesine yükselmeleri elbette haklarıdır.**

Çin hükümetinin ve müslümanların durumlarıyla ilgilenen Çinli kurum ve müesseselerin, müslüman bölgelerde iktisat, özellikle yatırım alanlarında İslâm ülkeleri ile işbirliği yapmaları, genelde iktisadî durumun düzelmesine katkıda bulunacak önemli bir adım olarak görüyoruz. Çin İslâm Cemiyeti sorumlularından biri, müslümanlara yardım ve müslüman bölgelerde İslâmî yatırımları teşvik amacıyla bir "İslâm Fonu" kurmayı düşündüklerini açıklamıştı. Bu düşünce gerçekleşirse arzu edilen hedefe doğru önemli bir adım atılmış olacaktır.

3— EĞİTİM VE ÖĞRETİM ALANINDA:

Gerek Çin'de ve gerek Doğu Türkistan'da müslüman toplumun dinî eğitim ve öğretim meselesi, en nazik ve en ciddî bir mesele olma niteliğini hâlâ koruyor **Resmî okullarda din öğretimine müsaade edilmiyor. Buna karşılık ders programları, müslüman bölgelerde bile dinsizlik temeli üzerinde oturtulmuştur. Hatta kimi okullarda Marksizm, ders olarak gösteriliyor. Bu durum, kız ve erkek müslüman çocuklarından yeni bir neslin türemesine yol açmıştır. Bu nesil,**

kendi din ve medeniyetinden sıyrılıp çıkmış ve geride sadece bir ismen bağlılık veya bir milliyetçilik gururu kalmıştır!!!

Çin'deki müslümanlar, dinlerini çocuklarına gizli olarak öğretebiliyorlar. Dinî şuurlanma diye bir şey kalmamıştır. **Bu durum, böyle devam edemez ve etmemelidir. Din öğretim ve eğitimi, dini yaşatmanın ve gelecek nesillere aktarmanın temel unsurudur. Yolun aydınlatılması ve kavramların tashih edilmesi, ancak dinî şuurlanma ile olur.** Pekin İslâm Enstitüsü'nün yeniden faaliyete geçirilmesi ve benzeri bir enstitünün de Urumçi'de kurulması temayülü, gerçi dinî eğitim ve öğretim alanında ileriye doğru atılan müsbet bir adım ise de zinhar yeterli değildi. Müslüman bölgelerde devletçe tanınan okul ve merkezlerde din öğretimine müsaade edilmesini temin için işbirliğiyle çaba harcamak gerekiyor. İçte ve dışta müslüman gençlere dinî tahsil imkânları da sağlanmalıdır. Kendi kültürlerini öğrenmelerine ve dinî bakımdan bilinçlenmelerine fırsat verilmelidir.

Gerçek şu ki, Doğu Türkistan'ı ziyaret edenler, Çinlileştirmek ve Marksistleştirmek için şimdiye kadar sarfedilen büyük gayretlere rağmen bu müslüman halkın, dinine ve geleneklerine sımsıkı bağlı uygar ve asîl bir millet olduğu kesin sonucuna varmaktadırlar... Bu müslüman halkı görüp de, onun, dikenler ve kaba saba taşlar arasında bir papatya zarafeti arzettiğini hissetmemek mümkün değildir.

İslâm adına taşıyan her şeye karşı en içten ve en samimî duygularla meşbu bulunan bu müslümanları siz de görseniz mutlaka seversiniz, sayarsınız ve göğsünüz kabarır. Onların, unutulmaya terkedilen müslümanlar olduklarına siz de inanırsınız. İhtiyaç hissettikleri tek şey, müslüman kardeşleri tarafından hatırlanmaktır. Bu olduğu takdirde onlar; tertemiz fıtratları, sarsılmaz imanları ve akıllara durgunluk veren enerjileri ile tahammül, cihad ve fedakârlığın eşsiz örneklerini verebilirler.

ANA YURT HASRETİ

Ağlama, gönüller kuşu bülbülüm
Biraz beni dinle, ben de bir gülüm.

Hem daha dertliyim, dinle de hak ver,
Bırak ağıtları, bana kulak ver...

Bir zamanlar ulu devletim vardı,
Devletli, bayraklı milletim vardı..

Çinli oyun etti, yurdu terkettim,
Öle-yite deniz aşırı gittim...

Ah bülbül, söyletme şimdi ağlarım,
Fakat yaş dökmeyi zillet sayarım.

Bilir misin bülbül. Tanrı Dağı'nı?
Orhun Irmağı'nı, Göktürk Çağı'nı...?

Toprak ılgıt ılgıt Türk kokar orda
Gönül hasret duyar o kutlu yurda...

Felek birgün elbet dosdoğru döner,
O gün işte talih bana da güler...

Türk rûhu yeniden şahlanır elbet,
Olurum ben yine ulu bir millet...

Selma ÇİÇEK

مناطقهم ما يحقق شيئا من هذا الهـــدف المنشود .

ثالثا : <u>في المجال التعليمي</u>

وتبقى مشكلة التعليم الديني في الصيـــن والتركستان اكثر المشكلات حرارة وحساسية في المجتمع الاســلامــي في الصين ان التعليم الديني الاسلامي غير مسموح به في الصيـــن والتركستان ، في الوقت الذي يقوم التعليـــم في المدارس الرسمية -حتى المناطق الاسلاميـة- على الالحاد بل وتدرس الماركسيـــة في بعـض المدارس . ان هذا الوضع انتج اجيالا من ابناء المسلمين وبناتهم وهم منسلخون عن دينهـــم وحضارتهم الا من مجرد انتمـاء اسمـــي او اعتزاز قومـــي فحسب !!! ان المسلميـــن في الصين يعلمون ابناءهم الاسلام خفية عن اعيـن السلطة والتوعية الدينية مفقودة تماما وهـو وضع لاينبغي ان يستمر .

ان التعليم الديني اساس في اي محاولـــة للحفاظ على الانتماء ولايصال هذا الدين الـــى الاجيال القادمة . وان التوعية الدينية عبـــر وسائلها المختلفة ضرورة لازمة لتصحيـــح المفاهيم وتوضيح الطريق حتى يسيـــر المسلمون على هدى وبصيرة ورغـــم ان استئناف نشاط المعهد الاسلامي في بكيـــن ، والاتجاه نحو افتتاح معهد مماثل في اورمجـــي يمثل خطوة الى الامام في المضمار التعليمـــي الاسلامي الا ان ذلك وحده لايكفي .. بـــل ينبغي ان تتضاعف الجهود من اجل المطالبـــة بالسماح بالتعليم الديني في المقاطعات عبـــر مدارس ومراكز معترف بها كما ينبغـــي ان تفتح للشباب المسلم مجالات طلب العلـــم الديني في الداخل والخارج وان تتاح لهم فـرص الوعي الاسلامي والتثقيف الحضاري .

ان الحقيقة الزائعة التي يخرج بها الزائـــر الى التركستان الشرقية هي ان هذا الشعـــب المسلم العريق في اسلامه وحضارته - رغـــم اختلاف قومياته - شعب اصيل محاط علـــى دينه وتقاليده الاسلامية رغم كل محـــاولات التصيين والمركسة !! كما ان الزائر للمسلميـن الصينين يستقطبه شعور دفاق بان مسلمـــي الصين زهرة اقحوانية زاهية تتفتح رغم مـــا يحيط بها من شوك مدم وحجارة غليظة !!!

ولايسعك وانت ترى كل هذا الاصرار علـى الصمود والتحدي من قبل المسلمين الذيـــن يتمتعون بعاطفة اسلامية نادرة المثال تجـــاه كل ماهو اسلامي لايسعك الا ان تكبرهـــم وتعتز بهم ايما اعتزاز وتؤمن انهم «مسلمـــون منسيون» يحتاجون من اخوانهم المسلميـــن ان يتذكروهم فقط وعندئذ سيفعل هـــؤلاء المسلمون المنسيون بنقاوة فطرتهم وصلابـــة ايمانهم وطاقاتهم العجيبة على الصبر والجهـاد والتضحية ما ستتحدث به الرُكبان على مـــر الايام .. وليس ذلك على الله بعزيز .

د. عبـد القـادر طاش

قرائنا الكرام !
ادفعوا اجر الاشتراك من فضلكم
لسنة ١٩٨٥ عاجلا لاتهملو
اولاتنسوا شروطنا الاشتراك
، فى صحيفة الثانية

المسلمين - الا فرعان يقع كلاهما في اورمجي العاصمة وقد افاد المسؤولون بان الجمعية ستفتتح فروعا جديدة لها في انحاء سنكيانج في المستقبل القريب .

عقبات وعقبات في وجه المسلمين

ان المسلمين في الصين والتركستان في الوقت الراهن يعانون من مجموعة من المشكلات التي تقف عقبات في وجه تحسين اوضاعهم التي تدهورت واصلاح شؤونهم التي اصابها التخلف والفساد من جراء السياسات الخرقاء التي اتبعتها السلطات الشيوعية ابان تسلط «عصابة الاربعة» في عهد الطاغية (ماوتسي تونج) ولعلنا نجمل هذه المشكلات والعقبات بشكل رئيسي في المجالات التالية :

اولا : في المجال السياسي

ان المسلمون يمثلون قطاعا هاما في المجتمع الصيني وان توفير الفرص المتكافئة لهم في مجال العمل السياسي والقيادي اصبح ضرورة لازمة في جو الانفتاح السياسي الذي تتسم به القيادة الصينية الجديدة . ولعل اهم الخطوات التي من شانها تحقيق مثل هذه الخطوة توسيع نطاق الفرص المتاحة للمسلمين في تركستان الشرقية (سنكيانج) ليتولى المناصب القيادية في مقاطعتهم حتى يمكن ان تكون مقاطعة تتمتع بحكم ذاتي حقيقي لا ان يكون «الحكم الذاتي» مجرد اسم بلا مسمى او شعارا بلا تطبيق !!! كما ان منح هذه المقاطعة مزيدا من الحرية في توسيع وتوثيق اتصالاتها بالمسلمين خارج الصين يوفر لها فرصة البناء الذاتي والشعور بالاستقرار .

ثانيا : في المجال الاقتصادي

يبدو للزائر الى الصين ان مناطق المسلمين فيها هي اكثر المناطق تخلفا وتاخرا بسبب اهمالها وعدم العناية بها من قبل السلطات الحكومية في العهد السابق . ولعل من المفارقات ان تكون تركستان (مقاطعة سنكيانج) من اغنى المقاطعات بالموارد الاقتصادية ومع ذلك فهي ما تزال تعيش بمستوى اقتصادي ومعيشي وعمراني لايتناسب مع القرن العشرين ابدا . ان ارض (سنكيانج) تضم في باطنها انواعا من الخيرات مثل البترول والذهب والفضة والحديد والفحم والقصدير . ويوجد اليورانيوم في خمس مناطق من المقاطعة وبكميات وافرة وانواع جيدة . كما ان ارض تركستان ارض زراعية خصبة وخصوصا فيما يعرف بحوض نهر تاريم الذي ينبع من جبال قره قوروم ويصب في بحيرة قرة بوران ويبلغ طوله ١٦٠٠ كم . ان من حق المسلمين في الصين ان ينالهم من خيرات ارضهم المعطاءة ما يساعدهم على الارتفاع بمستوى معيشتهم بما يتواءم مع ما يتمتع به الناس داخل الصين وخارجها .

ولاشك ان تعاون الحكومة الصينية والمؤسسات المعنية بشؤون المسلمين في الصين مع الدول الاسلامية في المجال الاقتصادي وخصوصا في مجال الاستثمارات في مناطق المسلمين في الصين يشكل احد اهم القنوات التي يمكن ان تسهم في مجال تحسين الاحوال الاقتصادية للمسلمين وغيرهم ولعل في فكرة الجمعية الاسلامية الصينية - التي حدثنا عنها احد المسؤولين في الجمعية - بانشاء (صندوق اسلامي) لمساعدة المسلمين في الصين وتشجيع الاستثمارات الاسلامية في

وقانون العقوبات يتضمن عبارتين خطيرتين هما «يفرطون» و «على نحو غير شرعي» اذ يمكن بسهولة تفسيرهما على نحو يضر بمصالح المسلمين !!!

٢ - السماح بفتح المساجد واعادة بنائها وترميم غير الصالح منها وعدم التعرض لمن يريد الصلاة . بل ان الحكومة قد قامت - كما رأينا-بترميم بعض المساجد وتعيين ائمة لها .

٣ - السماح بالاتصال الخارجي للمسلمين نسبيا وقد تمثل ذلك في بعثات الحج الصينية والوفود التي تشارك في بعض المؤتمرات الاسلامية في الخارج .كما تمثل في السماح للوفود الاسلامية من الخارج بالدخول الى الصين والالتقاء باخوانهم المسلمين . ومن ضمن هذه الوفود بعثتا رابطة العالم الاسلامي عام ١٩٨٠ م برئاسة معالي الشيخ محمد صلاح جمجوم وعام ١٩٨٤م برئاسة الشيخ محمد ناصر العبودي الامين العام المساعد للرابطة . وقد كانت الرحلتان مفيدتين في الاطلاع على احوال المسلمين في الصين والتركستان وفتح قنوات التعاون بين الرابطة والجمعية الاسلامية الصينية .

٤ - توفير بعض قنوات التعليم الديني للمسلمين عبر طبع ترجمة صينية لمعاني القرآن الكريم وبعض الكتب الدينية والتاريخية الاسلامية واعادة طبع مجلة (المسلم الصيني) باللغتين الصينية والايغورية (لغة التركستانين) . كما ان المعهد الاسلامي الذي يقع في بكين العاصمة قد استانف نشاطه التعليمي منذ سنتين . ويضم المعهد الان ٨٦ طالبا يمثلون مختلف قوميات المسلمين في الصين ومنهم ١٥ طالبا من الايغور التركستانين . ويقبل الطلاب في هذا المعهد بعد تخرجهم من المرحلة الثانوية ليدرسوا مواد الدين الاسلامي واللغة العربية لمدة اربع سنوات يتخرجون بعدها للعمل ائمة ومرشدين ووعاظا وللمعهد - كما يقول المسؤولين في الجمعية الاسلامية الصينية - عشرة مبعوثين للدراسة في الازهر الشريف .

وتنوي الجمعية الاسلامية الصينية التي تشرف على هذا المعهد فتح معهد مماثل في مدينة اورومجي عاصمة مقاطعة سنكيانج (التركستان الشرقية) ليؤدي دوره في تعليم ابناء هذه المنطقة التي تقطنها الغالبية العظمى من المسلمين في الصين . وقد انتهت الجمعية من وضع التصاميم الخاصة بانشاء المعهد وسيبدأ العمل في التنفيذ قريبا ان شاء الله .

٥ - اعادة نشاطات الجمعية الاسلامية الصينية وهي الجمعية التي اسست عام١٩٥٢م برئاسة برهان شهيدي ثم عطلت نشاطاتها منذ عام ١٩٥٩م وتضطلع الجمعية اليوم بنشاطات واسعة في مجال الاهتمام بالمسلمين وتحسين اوضاعهم . وهذه الجمعية مؤسسة رسمية تابعة للحزب الشيوعي الصيني وتقوم - كما يقول بعض المسؤولين عنها - بتنفيذ سياسة الحزب فيما يتعلق بالجانب الديني ؟!!! وتضم الجمعية في عضويتها ٢٠٠ عضو . ويرأس الجمعية الان الحاج محمد علي جانجي وله ١٥ نائبا منهم ٤ يقيمون في بكين العاصمة اما الباقون فيمثلونه في مختلف مقاطعات الصين . وللجمعية الان ٥٠ فرعا في انحاء الصين لايوجد منها في مقاطعة سنكيانج (التركستان الشرقية) - حيث غالبية

لعشرات السنسن . لقد اصبح من المكـــرر المحبوب لدى الصيني - مسلما كان او غيـــر مسلم - ان ينتقد اوضاع بلاده ابان فتـــرة سيطرة عصابة الاربعة حتى غدت عصابـــة الاربعة مشجبا جاهزا يعلق عليه الصينيـــون الرسميون كل اخطاء الماضي وسلبياتـــه !!! ان الصينين بداوا اليوم مسيرة جديدة مـــن الانفتاح والتغيير بعد تعطيل عنيف للحيـــاة . وهم اليوم يدركون مدى الدمار والخـــراب الذي خلفته سنين العنف الثوري والعزلـــة الخانقة .

المسلمون يتنفسون الصعداء !!!

وبدأ المسلمـــون في الصين يتنفســـــون الصعداء وهم لايكـــادون يصدقون ان عهـــد الدمار قد ولى .. انهم اليـــوم يلملمـــــون جراحاتهم ليواصلوا مسيرة الجهاد من اجـــل المحافظة على دينهم وتراثهم وحضارتهم بعـــد ان استطاعوا ان يصمدوا - رغم كل الـــوان القهر والاضطهاد والظلم والعنف الدمـــوي التي مورست ضدهم - وان يقبضوا علـــى دينهم تماما كما وصف الرسول (ص) كالقابـــض على الجمر . وهكذا الاسلام في كل عصر ومصر شامخ كالطود عزيز كالجبل راسخ في اعمـــاق الارض مختلط باحشاء النفوس لاتستطيـــع اي قوة مهما اوتيت من جبروت ان تقتلـــع جذوره الا ان يشاء الله . وانها لمعجـــزة عظيمة تعمق في نفوس المؤمنين بان دين اللـــه حق ، والحق يعلو ولا يعلى عليه وان العاقبـــة دائما للحق . اما يبدو للنظر القاصر مـــن انتعاش الباطل واستعلاء الزيف فهو مثل زبـد البحر يطفو سريعا ولكنه هش متهافت لايصمد امام قوة الموج وسير الرياح ؛ «فأنما الزبـــد فيذهب جفاء ، واما ماينفع الناس فيمكـــث في الارض» .

لقد راينا المسلمين في الصين والتركستان اليوم وهم في حركة دائبة - وقد اتيحت لهـــم الفرصة في ممارسة دينهم وتقاليدهم - فـــاذا بالمساجد يعاد بناؤها والمصاحف توزع علـــى المسلمين والنداء بالأذان للصلوات الخمـــس يجلجل في سماء البلاد التي تحتضن اكثر مـــن ٣٢ الف مسجد في انحائها المختلفة ..

ان التسامح الديني النسبي الذي تمارسه الحكومة الصينية بعد وفاة ماو يتمثل اليـــوم في مجموعة من الاجراءات والسياسات التـــي اعادت للمسلمين شئيا من اعتبارهم ومـــن هذه الاجراءات :

١ - تعديل الدستور الصيني سنـــة ١٩٧٨م بما يضمن حق جميع المواطنين بحرية الاعتقـاد الديني . واضافة مادة جديدة الى قانـــون العقوبات سنة ١٩٧٩م برقم ١٤٧ تنص على انـه «يعاقب موظفو الحكومة بالسجن - بحد اقصى - سنتين او بالحبس ، اذا ما افرطوا في تجريـد المواطنين من حريتهم في عقيدتهم الدينيـــة ، او انتهكوا اعراف وعادات ابناء الاقليـــات القومية على نحو غير شرعي» .

ورغم ان هذين التعديلين لهما بعـــض الايجابيّة في التعامل مع المسلمين الا انهمـــا يتضمنان ايضا جوانب سلبية . فتمتـــع المواطنين بحق الاعتقاد ينقصه السماح لهـــم بالدعوة الى ما يؤمنون به ، بينما كفـــل الدستور حرية عدم الاعتقاد او الالحـــاد للمواطنين الى جانب كفالة حق الدعوة الـــى الالحاد !!!

يبلغ ١٠٨ مليونا وتضيف المجلة بان اطلس الجمعية الجغرافية الوطنية - وهي اشهر الجمعيات الجغرافية في العالم ومقرها الولايات المتحدة - قد ذكر في طبعته لعام ١٩٧٥ م بان عدد المسلمين في الصين قد بلغ ٩٨ مليونا . وتختتم مجلة اريبيا تحليلها بالقول بانه بناء على الاحصائية التي نشرت قبل الثورة الشيوعية عن عدد المسلمين في الصين مضافا الى ذلك الرقم نسبة زيادة تقدر بـ ٢٪ سنويا فقط ، فان حساباتنا تفيد بان عدد المسلمين الان يتراوح بين ٦٠ الى ١٠٠ مليون نسمة !!!

ان المسلمين في الصين - بصرف النظر عن دقة تعدادهم السكاني - ينقسمون الى قوميتين رئيسيتين هما - كما يقول الاستاذ رحمة الله عناية تركستاني :

اولا : المسلمون التركستانيون الذين يرجعون الى العنصر التركي الذي ينتمي اليه (الايغور) و (القازاق) و (القرغيز) و (الاوزبك) و (التتار) و (الشاجيك) وهم يشتركون دما ولغة وتاريخا ودينا مع اخوانهم في التركستان الغربية ويعرف هولاء لدى الصينين بالمسلمين ذوى العمائم ؛ لانهم -دوما- يرتدون العمائم !!

ثانيا : مسلمو الصين (التونجان) ويسمون (هان هوي) ويعتقد بان اصولهم ترجع - بشكل رئيسي - الى من دخل من (الايغور) الى الصين خلال حكم عائلة تانغ (٦١٨-٩٠٧م) والى العرب والفرس الذين اختلطت دماؤهم بالصينين عن طريق الزواج واكتساب اللغة والتقاليد الصينية مع مرور الاجيال مما ادى الى تكوين جماعة دينية واقلية قومية تمتاز بالعقيدة الاسلامية والتماسك العنصري .

ويعيش المسلمون من القوميات التركية التي تتحدث اللغة الايغورية في تركستان الشرقية التي تقع في الشمال الغربي من الصين على مساحة قد تقدر بـ (١,٨٢٨,٤١٨) كم٢ . وتسمى تركستان منذ حكم الصينين لها ابتداء من عام ١٨٦٧ م بـ (سنكيانج) وهي كلمة صينية تعني «الارض الجديدة» . وفي اوائل عهد الثورة الشيوعية اعتدت الحكومة الصينية تركستان الشرقية مقاطعة صينية تتمتع بحكم ذاتي واسمتها (مقاطعة سنكيانج الايغورية ذات الحكم الذاتي) . وبدأ التركستانيون منذ هذه الخطوة في الدخول في الوظائف الحكومية المحلية ، الا ان المناصب القيادية كلها ما تزال بيد الصينين !!!

اما المسلمون الصينيون من قومية (هوى) - التونجان - فهم متوزعون في انحاء الصين «وليس لهم مركز تجمع رئيسي . الى جانب ذلك فان ما يقرب من ٢٠٠ الف مسلم ينتمون الى قوميات (تونغ هشيانغ) و(باوان) و(سالار) يعيشون في مقاطعات قانصو وتشنغاي.

ما بعد سقوط «عصابة الاربعة»

تمثل الفترة التي تلت وفاة الطاغية (ماوتسي تونج) عام ١٩٧٦ م تحولا هاما في المجتمع الصيني اذ اذنت وفاته ببدء مرحلة جديدة ابتدرها الساسة الصينيون الجدد بمحاكمة ما اسموه بـ «عصابة الاربعة» الذين شاركوا ماو في ثورته الثقافية وعملوا على تدمير البلاد وافسادها . والزائر للصين اليوم يحس ان «حركة جديدة» قد بدأت تدب في مجتمع ظل في عزلة تامة وراء ستار حديدي

وفي عهد الدمار الثقافي هدمت المساجد والمدارس الاسلامية عن بكرة ابيها او حولت الى مراكز للتموين او اسطبلات للحيوانات . ولقد حدثنا احد العلماء بان «الثوريين الحمر» هدموا جميع مساجد قريته والتي تبلغ ١٦ مسجدا !! وبذلك عطلت الصلوات والدروس الدينية الا ان يصلي الانسان خفية في مكان امن حتى لا يراه احد من الناس وقدكثرت العيون وفسدت الذمم واحكم الطوق الارهابي !!!

الى جانب ذلك عمدت الحكومة الى اتخاذ اجراءات اخرى فالغت عطلة عيدي الاضحى والفطر (حتى لايتعطل الانتاج) واغلقت المطاعم الاسلامية ومنع المسلمون في تركستان الشرقية (مقاطعة سنكيانج الان) من استخدام الحروف العربية في لغتهم التركية المعروفة بـ (الايغورية) واجبروا على استخدام الحروف الصينية او اللاتينية .. ومنع المسلمون من ارتداء ثيابهم القومية واجبروا على استخدام الثياب الرسمية الزرقاء اللون ، وجرت عمليات تضييق على المسلمين في تقاليدهم وحياتهم الخاصة . وكان من ابرز مما اثار انزعاج المسلمين - كما يذكر فهمي هويدي ان اصوات دعت اثناء التدمير الثقافي الى احراق جثث موتاهم اسوة بغيرهم من الصينين بحجة ان مقابر المسلمين تمثل مساحات من الارض مما يحيق فرصة استثمارها بصورة افضل !!!

وخلال فترة التدمير هذه عمدت السلطات الحمراء الى تنفيذ سياسة التهجير والتصيين وذلك بتهجير المسلمين - وخصوصا في تركستان الشرقية - من مناطقهم وتوزيعهم وسط تجمعات المسلمين .

«بهذه الصورة مرت على المسلمين سنوات الثورة الثقافية العشر التي اعادت الى اذهانهم ظلامات العهود الغابرة ، وبددت كل ما تعلقوا به من احلام واوهام ، واهدرت كل ما انجزوه وبنوه منذ اعلان الجمهورية سنة ١٩١١ م ، وسدت طريق الامل الذي انفتح امامهم عشية «التحرير» (المزعوم) في عام ١٩٤٩ م وبدا المستقبل امامهم قاتما وكئيبا لايرون في افاقه سوى سحابات حزن لانهائي .»

المسلمون في الصين اليوم

ان الرقم الحقيقي للمسلمين في الصين وتركستان الشرقية بشكل واحدا من اهم المشكلات التي تواجه من يتناول قضية المسلمين في بلاد الاسرار !! ويرجع سبب عدم تحديد عدد المسلمين الحقيقي الى عدة عوامل لعل اهمها ان تعداد السكان في الصين يجري دون تحديد للاديان التي يعتنقها اولئك السكان . ورغم ان المصادر الاحصائية قبل الثورة الشيوعية تشير الى ان عدد المسلمين في الصين قد قدر عام ١٩٣٥ م بـ ٥٠ مليونا الا ان المسؤولين الصينين الذين قابلناهم يقررون ان عدد المسلمين الان يبلغ ١٤ مليونا !!

ولقد ناقشت مجلة اريبيا (Arabia) التي تصدر في لندن مشكلة عدد المسلمين في الصين في عددها الصادر في سبتمبر ١٩٨١ م فقالت بان اطلس العالم الذي طبعته مؤسسة تايم الامريكية في طبعته لعام ١٩٧٣ م قد ذكر بان عدد المسلمين في الصين قد بلغ ٩٠ مليونا . كما ذكر الكتاب الاحصائي (World Fact Book) لعام ١٩٧٤ م بان عددهم

وفي اوائل الثلاثينات من القرن الحالي - سنة ١٩٣١ م تحديدا - سافرت الى مصر اول بعثة من ابناء مسلمي الصين لدراسة الاسلام في الازهر وكانت تضم خمسة اشخاص .

وخلال فترة الحكم الجمهوري قامت في الصين وفي تركستان الشرقية - على وجه الخصوص - انتفاضات اسلامية ضد الظلم والطغيان الذي بدأ الجمهوريون يمارسونه ضد المسلمين . وتذكر بعض المصادر التاريخية طرفا من تلك الانتفاضات والتي قمعها (شيانج كاي شيك) ورجال حزب الكومنتانغ (الحزب الوطني) بوحشية وعنف وكان من اهم هذه الثورات والانتفاضات ثورة الحاج خوجه نياز المعروفة بثورة (قومول) - احدى ولايات تركستان الشرقية - سنة ١٩٣١ م وتكونت على اثر نجاحها حكومة وطنية تركستانية عاصمتها كاشغر سنة ١٩٣٣ م وكذلك حدث سنة ١٩٤٤ م ان قامت ثورة وطنية بقيادة على خان توره واعلن عن استقلال تركستان .

المسلمون تحت الحكم الشيوعي

عندما نجح الشيوعيون في ثورتهم في الصين سنة ١٩٤٩م كان المسلمون في حالة ترقب وانتظار . وفي سنة ١٩٥٣ انشأ المسلمون (الجمعية الاسلامية الصينية) التي ارتبطت بالمؤسسة الحاكمة عبر الحزب الشيوعي .

وفي سنة ١٩٦٦ م بدأ في الصين عهد (الثورة الثقافية) التي قادها (ماوتسي تونج) وامتدت لاكثر من عشر سنوات عجاف وكانت هذه الثورة - باعتراف الصينين انفسهم - وبلاء مدمرا على المجتمع الصيني كله بمختلف قطاعاته واتجاهاته . وقد لحق بالمسلمين في الصين من وبال هذه الثورة المدمرة ما تسبب في انحدار احوالهم وتخلف حياتهم الفكرية والاجتماعية .. والاقتصادية والسياسية حتى ليمكن ان يقال بانهم رجعوا - خلال فترة هذا الكابوس - مئة سنة الى الوراء !!!

لقد قتل في عهد الثورة الثقافية او الدمار الثقافي كثير من خيرة علماء المسلمين في التركستان والصين ، والقي بالمئات منهم في غياهب السجون والمعتقلات وشرد الالاف منهم مع اسرهم واطفالهم . يقول احد علماء التركستان بانه سجن لمدة اثني عشر عاما - في عهد الدمار الثقافي - ولم يكن ذنبه الا انه كان يعلم اطفال المسلمين امور دينهم خفية في البيوت !!! وعندما فتشوا منزله وجدوا فيه بعض الكتب الدينية مثل تفسير المنار فاعتبروه «رجعيا» عدوا للثورة والثوريين !!

واحرقت - في عهد الدمار الثقافي - المصاحف بعد اغتصابها من بيوت الناس عنوة وتعذيب اصحابها . وقد حكت لنا احدى الاخوات المسلمات بانها خافت من انتقام الله تعالى منها ان هي سلمت نسخة المصحف الوحيدة التي كانت تحتفظ بها الى السلطات ، وابقته في حوزتها وهي تعلم ان مصيرها القتل والتعذيب لو وجدوا المصحف لديها وتقول الاخت : بان الله اعمى ابصار دورية التفتيش فلم يفتشوا منزلها رغم أنهم مروا على جميع بيوت جيرانها وبذلك حفظ الله مصحفها الذي ما تزال تحتفظ به حتى الان .

سمع مقصد قتيبة في عدم الانصراف حتى يطأ ارض الصين ويختم ملوكها وياخذ قال ؛ فانا نخرجه من يمينه ، نبعث اليه ببعض بتراب من تراب ارضنا فيطؤه . ونبعث اليه ببعض ابنائنا فيختمهم (رمزا للاسر) ونبعث اليه بجزية يرضاها .. قال ؛ فدعا بصحاف من ذهب فيها تراب ، وبعث بحرير وذهب واربعة غلمان من ابناء ملوكهم ، ثم اجاز فاحسن جوائزهم فساروا فقدموا بما بعث به ، فقبل قتيبة الجزية وختم الغلمة وردهم ووطئ الترابه .

وبدأ الاسلام منذ ذلك الوقت في الانتشار في الصين حتى جاء القرن الرابع الهجري فشهدت مدينة كاشغر مرة اخرى حدثا اسلاميا تاريخيا هاما اذ اسلم الخاقان (ستوق بوغراخان) ففتح بذلك الافاق واسعة لانتشار الاسلام في ربوع تركستان الشرقية ومن ثم الامتداد الى داخل الصين .

كما تذكر السجلات الصينية والكتابات العربية والاجنبية على ان الاسلام حقق قفزة واسعة اخرى في داخل الصين في ظل مملكة يوان المغولية (١٢٧١-١٣٦٨ م) التي تربعت على عرش الصين بعد ما اطاح (قوبلاي خان) - حفيد جنكيزخان - بحكومة اسرة سونغ .

وتمضي احوال المسلمين في الصين بين مد وجزر وقوة وضعف حتى اوشك القرن التاسع عشر على نهايته وقد انكسرت شوكة المسلمين بعدما هدتهم الضربات القاصمة التي وجهتها اليه حكومة المنشوريين التي حكمت من ١٦٤٤ الى ١٩١١ م . وقد حفلت اواخر هذه الفترة بتوجه المسلمين الى مختلف النشاطات التربوية والتعليمية فقد استطاع امام مسجد بكين الشيخ الياس عبد الرحمن وانغ - كما يذكر المبعوث الصيني الى الازهر الاستاذ محمد مكين في مقال له - ان يحصل من السلطات على موافقة لانشاء اول معهد اسلامي بالمدينة سنة ١٩٠٣م واول مدرسة ابتدائية لابناء المسلمين كانت تدرس - لاول مرة - اللغة العربية الى جانب اللغة الصينية وتتداول فيها الترجمة الصينية للقرآن الكريم والاحاديث النبوية ، وكان تعليم ابناء المسلمين يتم قبل ذلك - اذا تيسر - من خلال الكتاتيب المنتشرة في القرى ، ثم من خلال المدارس الحكومية بعد ذلك .

في هذه الظروف حاول السلطان عبد الحميد ان يقيم علاقات مع مسلمي الصين وان يتقصى اخبارهم فاوفد احد رجاله الذي وصل الى بكين سنة ١٩٠٠ م ولكن مهمته لم تنجح . ثم حدث ان زار الاستانة امام مسجد بكين الذي اتيح له ان يلتقي بالسلطان عبد الحميد واقترح عليه ارسال بعثة اسلامية الى الصين ، فاوفد اثنين من المسلمين الاتراك اللذين اسسا مدرسة ضمت ١٢٠ طالبا في مسجد (نيوجاه) القائم الى الان في العاصمة .

وفي عهد الجمهورية الصينية الوطنية التي اعلنها الدكتور صن يات صن سنة١٩١١م بادرت الحكومة الى الاعتراف بالمسلمين باعتبارهم احد العناصر الرئيسية الخمسة التي تقوم عليها البلاد . وظهرت الى الوجود عام ١٩١٢ م اول جمعية لمسلمي الصين التي حملت اسم جمعية التقدم الاسلامية ، وانتعشت امال مسلمي الصين في ظل الجمهورية الوليدة وتحركوا من اجل لملمة صفوفهم وكسر طوق العزلة التي فرض عليهم .

وان الامبراطور (وودي) بعث في سنة ١٣٩ قبل الميلاد (تشانغ تشيان) سفيرا له الى الممالك في آسيا الوسطى لاقامة روابط ودية معها وزار في سفرته هذه ٣٦ مملكة صغيرة في المنطقة شملت بلاد الفرس والعرب . ويضيف ناجونغ بان المصادر الصينية والعربية تتفق على ان اول اتصال رسمي بين المسلمين والصينين كان في فترة حكم اسرة (تانغ) الملكية ، وفي عهد الامبراطور (قاوتسنغ) عام ٦٥١ م (٣٠ - ٣١هـ) وقد كان هذا الاتصال عندما وصل الى (تشانغان - شيان) عاصمة الصين انذاك واخر نقطة على طريق الحرير التجاري على الجانب الصيني اول مندوب عربي ، مبعوثا من الخليفة عثمان بن عفان رضي الله عنه ، حيث التقى بامبراطور الصين (قاوتسنغ) !!

ولكن الاستاذ فهمي هويدي في كتابه (الاسلام في الصين) ينكر ان يكون الخليفة الراشد هو الذي بعث بمندوبه الى الصين ويقول ان المصادر العربية والغربية تفيد ان امبراطور الصين هو الذي ابتدر ببعث مندوبه الى الخليفة الراشد . ويذكر الطبري ان (يزدجرد) ملك الفرس اوفد بعد هزيمته في معركة نهاوند مبعوثه الى ملك الصين وعندما سالوه عما وراءه فقال : لما قدمت على ملك الصين بالكتاب والهدايا كافانا بما ترون ، ثم قال لي لقد عرفت ان حقا على الملوك انجاد الملوك على من غلبهم ، فصف لي صفة هؤلاء القوم الذين اخرجوكم من بلادكم ، فاني اراك تذكر قلة منهم وكثرة منكم ولايبلغ امثال هولاء القليل الذين تصف فيما اسمع من كثرتكم الا بخير عندهم وشر فيكم . فلما وصفهم له كتب امبراطور الصين الى يزدجرد : «انه لم يمنعني ان ابعث اليك بجيش اوله بمرو واخره بالصين الجهالة بما يحق علي ، ولكن هولاء القوم الذين وصف لي رسولك صفتهم لو يحاولون الجبال لهدوها ، ولو خلى سربهم ازالوني ما داموا على ما وصف ، فسالمهم وارض منهم بالمساكنة ولاتهيجهم مالم يهيجوك ! » .. ثم بعث الامبراطور (قاوتسنغ) مبعوثيه الى خليفة المسلمين للوقوف على حقيقة هذه القوة الصاعدة في الجزيرة العربية . وازاء ذلك بعث عثمان بن عفان برسله الى ملك الصين للتحية والتبليغ بالدين الجديد .

على ان ابرز حلقات الاتصال بين المسلمين والصين قد وقعت سنة ٩٦ هـ اي في اواخر عهد الخليفة الاموي الوليد بن عبد الملك عندما وصلت قوات قتيبة بن مسلم الباهلي الى مدينة (كاشغر) - التي تقع الان في تركستان الشرقية في مقاطعة سنكيانج - يقول ابن الاثير في (الكامل في التاريخ) «ان قتيبة بعث جيشا مع كبير بن فلان - احد رجاله - الى كاشغر ، فغنم وسبى سبيا فختم في اعناقهم واوغل حتى بلغ قريب الصين . فكتب اليه ملك الصين : ان ابعث الى رجلا شريفا يخبرني عنكم وعن دينكم فانتخب قتيبة عشرة لهم جمال والسن وباس وعقل وصلاح فامر لهم بعدة حسنة ومتاع حسن من الخز والوشي وغير ذلك ، وخيول حسنة وكان معهم هبيرة بن المشمرج الكلابي . فقال (قتيبة) لهم اذا دخلتم عليه فاعلموه اني قد حلفت اني لا انصرف حتى اطا بلادهم واختم ملوكهم واجبي خراجهم»

وبعد ان يصف الطبري في (تاريخ الرسل والملوك) استقبال وفد قتيبة في البلاط الصيني وما دار فيه يقول بان الامبراطور لما

المسلمون المنسيون فى الصين .. هل هى بداية لعهد جديد ؟

بقلم د. عبد القادر طاش

* نعم .. يحق لنا ان نتساءل : هل المسلمون اليوم في الصين مقبلون على بداية عهد جديد ؟؟ وهل سيتسنى للمسلمين ان يلتقطوا انفاسهم بعد ان كادت تتقطع في حرب شعواء شنها الطغاة ضد اصالتهم وحضارتهم.. بل وانسانيتهم طوال سنوات الظلم والقهر الماضية ؟؟ وهل ستتاح لهم الفرصة ليعيشوا اسلامهم بعد ان حطم الطغاة كل امكانات المسلمين ورموز حضارتهم ؟

* نعم .. يحق لنا ان نتساءل ؛ هل سياسة «الانفتاح النسبي» الذي بدات الحكومة الصينية الجديدة ممارستها مع المسلمين بعد وفاة الطاغية (ماوتسي تونج) وسقوط عصابة الاربعة حقيقة مبدئية ام انها خطوة تكتيكية لاغراض مصلحية مؤقتة ؟ يقول الصحفي (دينيس سميث) في تقرير خاص بشان الصين تلعب «ببعض النشاطات الدينية» من اجل ايقاف تاثير الصحوة الاسلامية على المسلمين في الصين ، ويستشهد على ذلك بفقرات من خطاب القاه (هوانج هوا) وزير الشؤون الخارجية الصينية في عام ١٩٨٠ م عندما قال : «ومهما يكن فانا من اجل تسوية العلاقات ببلدان الشرق الاوسط يجب علينا ان نوجه انتباهنا الى مشكلات الدين . ان للدين نفوذا كبيرا في حكومات بلدان غربي اسيا وشمال افريقيا الى درجة تغيير مسار سياستها الوطنية . ولكي نجعل من انفسنا مرنين فاننا مجبورون بان نتعلم اللعب على بعض النشاطات الدينية» !!

* نعم .. يحق لنا ان نتساءل : ما مدى «مصداقية» السياسة الصينية الجديدة تجاه الاسلام والمسلمين ؟ وهل سيكتفي المسؤلون الصينيون بالمظاهر الدينية التي بدأوا يسمحون بمزاولتها وتلميعها بتحسين احوال المسلمين السياسية والاقتصادية والتعليمية ؟؟

* ويبقى .. بعد ذلك ان نتساءل : الى اي مدى يدرك المسلمون في الصين ما يجري حولهم ؟ .. وماهي خططهم العملية - افرادا ومؤسسات - لاستثمار سياسة الانفتاح النسبية لصالحهم بذكاء وحكمة ؟ وهل يعي المسلمون خارج الصين - افرادا ومؤسسات وحكومات - ما يجب عليهم ان يفعلوه لمساعدة اخوانهم وراء الستار الحديدي سياسيا واقتصاديا واعلاميا وتعليميا ؟؟

انها تساؤلات حائرة .. لن يجيب عليها الا المستقبل .. ومن اجل ان نتبين ملامح ذلك المستقبل لابد لنا ان نتامل الماضي ونتعرف على الحاضر ..

الانفتاح الصيني تجاه الاسلام هل هو حقيقة مبدئية ام خطوة تكتيكية لتحقيق مارب سياسية واقتصادية ؟؟

تاريخ المسلمين في الصين

يؤكد الاستاذ عبد الرحمن ناجونغ ، الذي نال العالمية من الازهر الشريف عام ١٩٣٧م ، وتخصص في التاريخ الاسلامي بان علاقات الصين بالعرب سابقة على ظهور الاسلام .

TÜRKİSTAN HALK EDEBİYATINDA BİLMECE TÜRÜ

Çağatay KOÇAR

Atalarımız, bilmeceleri bir eğlence ve zekâ vasıtası olarak yaratmışlardır. Ölçülü ve kâfiyeli oluşlarıyla da daha küçük yaşlarda şiir zevkinin kazanılmasına yardımcı olurlar.(1)

Bilmece Türk Halk Edebiyatında, bir şeyin adını söylemeden bazı niteliklerini üstü kapalı bir şekilde anlatarak onun ne olduğunu bilmeyi dinleyene veya okuyana bırakan oyun.(2)

Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşya, akıl, zekâ veya güzellik nev'înden mücerret ve kavramlarla dinî konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde yakın-uzak münâsebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir. Bu sözler, bir takım eğlence, lügaz, muammâ ve bulmacalarda da görülen ve dinleyiciye sorulunca ondan halli istenen "bil bakalım" veya "ol nedir ki" ifadelerinin bir bakıma geniş târifidir. Bu târifi kendinde toplayan söz, Batı Türkçesinde "bilmek" fiilinden doğmuş bir isimdir. Doğu ve Kuzey Türkleri ile Âzerî sâhası ve Kerküklüler aynı mânâya gelen "tabmak" fiilini ve bu kökten türeyen "tabmaca, tapaca"yı, Doğu Türkistanlılar "tabzuğ", Altay Türkleri (tobollar) "tapkır"ı "Tavısak"ı kullanmaktadırlar. Ayrıca Türkmenlerde "matal" ile Kırgızlar, Kazaklar, Karakalpaklar ve Başkırtlarda "cumbak, yumak" sözü yaygındır.(3)

(1) Nail Tan "Çocuklarımıza Folklor Hazinemizden Seçmeler", sayfa 46, Ankara 1981.
(2) Meydan Larousse, cilt 2, sayfa 379, İstanbul 1969.
(3) Prof.Dr. Şükrü Elçin "Halk Edebiyatına Giriş", sayfa 662, Ankara 1981.

Bilmece oyunu iki grup ya da iki kişi arasında oynanabilir. Bilmecelerin cevapları için belli bir zaman ayrılır. Elliye kadar saymak gibi.. Cevabı kolaylıkla bulamama halinde; "Canlı mı, cansız mı?", "Yenir mi, yenmez mi?" gibi sorulara ipucu elde etme hakkı tanınabilir. Bilmeceyi bilenlere, önceden kararlaştırılan mükâfat (bir şehir, değerli bir eşya, puan vb.) verilir. En çok doğru cevap veren grup veya kişi oyunu kazanır.(1)

Bilmeceyi türlü şekillerde izah ettikten sonra, asıl konumuz olan "Türkistan Halk Edebiyatında Bilmece Türü"ne gelelim: "Türkistan Halk Edebiyatında" yaygın olan bilmeceler, halk arasında hâlâ en canlı şekilde yaşatılmakta.

Meselâ, Türkistan'da Kazak Türkleri bilmeceyi, muamma mânâsına gelen "cumbak" kelimesi ile ifade ederler. "Cumbak": Halk nazımının belli bir eşyayı veya bir olayı, gerçeğe paralel bir şekilde anlatan ve bilmeceyi çözecek olanın zekâsını ölçen kısa bir edebî türdür. Cumbak, nesir şeklinde, nazım olanlar, ozan atışmaları türünde de olur.(2)

Ayrıca, "Cumbak; İnsanın dünyayı tanıması yolundaki fikir-düşüncesini, insan hayalinin belli bir yönünü gösteren fikir türüdür. Kazak Türkleri tarih boyunca geçirmiş olduğu tecrübeye dayanarak insan ömrünü doğru inceleyerek ondan faydalı neticeler çıkarmışlardır"(3).

Kazak Türklerinin bilmece "Cumbak" larından birkaç örnek verelim:

(Aydalada ak otav, avzı murnı cok otav.
(Cumırtka: Yumurta)
(Ay bozkırda ak çadır, ağzı burnu yok çadır)

Ak sandığım aşıldı — *Künning közi*
İşinen cibek şaşıldı. — ***Güneş ışını***
(Ak sandığım açıldı, — *İçinden ipek saçıldı)*

(1) Nail Tan "Çocuklarımıza Folklor Hazinemizden Seçmeler", sayfa 46, Ankara 1981.
(2) Kazak Sovyet Ansiklopedisi, cilt 4, sayfa 505, Almaata 1974.
(3) Kazak Edebiyatının Tarihi cilt 1, sayfa 178, Almaata 1960.

Astı takta, ustı takta
Ortası casıl makta.
(Altı tahta, üstü tahta
Ortası yeşil pamuk) — *Pista*

Apan, apan,
Eski şapan,
İyir kobız
Eski palto,
Eğri kopuz — ***Tüge deve***

Altın alma terbeled,
Keyde bürker alma cüzin,
Ulpa makta perdeleri,
Şeşuin mungıng kim biled.
(Altın elma sallanır,
Bazen elma yüzünü kapatır,
Beyaz pamuk perdeleri,
Bunı kim çöze bilir) — *Kün Güneş*

Birevge nayza tüyreydi,
Özi de sodan kükreydi.
(Başkasına mızrak saplar,
Kendiside o sebepten ölür) — *Cilan Yılan*

Bir narse bilmegendi bildiredi,
Özingdi tursang karap küldiredi,
Calğanda ângimesi sonday kızık,
Canıngdı tıngday berseng kirgizedi.
(Bir şey bilmiyene öğretir,
Kendi durursa bakarak güldürür,
Bu alemde onun anlattığı hikayeler çok ilginç,
Dinlersen hoşuna gider) — *Kitap Kitab*

Cılt-cılt etken,
Cıradan ötken.
(Parlayarak akan,
Arıkdan geçer) — *(Su)*

Cılt-cılt etken,
Cılğa sayın ötgen,
Bar adam bezgen.
Parlayarak akan,
Vadiden geçen,
Bütün insanlar ondan nefret eder) — *Cilan Yılan*

Calt-calt etedi
Calmay-calmay cutadı.
(Parlar parlar
Çiğnemeden yutar) — *Ot Ateş*

Ömirdi ölşeydi,
Eş kimnen suramay,
Tilingdi almaydı,
Tetigin buramay. — *Sağat*

(Ömürü ölçer,
Kimseye sormaz.
Sözünü dinlemez,
Eğer kurmazsan çalışmaż). — ***Saat***

Konaktap kün de keler su betine,
Par kelmes gauhar zattı kelbetine;
Mekeni su cüzinde körinedi,
Tamaşa karap tursam süretine.
(Misafir olarak hergüan su yüzüne gelir,
Denk gelmez cevher olsa bile ona;
Yeri su yüzünde görünür.
Yüzüne baksan hayranlıkla) — ***Ay cüzi Ay yüzü***

Zer-zer kilem, zer kilem,
Kötereyin desem zor kilem.
(Değerli halım, değerli halım
Kaldırayım desem ağır halım) — *Cer Yer*

Türkistan'ın Kırgız Türkleri bilmeceye "tabişmak" der ve şöyle tarif edilir: "Tabişmak" söz söyleme sanatının en eski türlerinden biri sayılır. Bu yüzden bu söz sanâtı şu yüzyılda ortaya çıkmıştır demek mümkün değildir. "Tabişmak" denilen terimin kendisi, belirsiz söz ve hecelerden meydana gelmiştir. Bul mânâsını veren "tap" emir sözcüğüne "iş" ekinin eklenmesiyle "tabiş" denen ikinci mânâdaki kelime ortaya çıkmıştır. Bu emir kelimesine "mak" ekinin eklenmesiyle "tabişmak" gibi üçüncü mânâdaki söz, başka deyimle, söz söyleme sanâtının bir türünü ifade eden terim türetilmiştir.(1)

İkinci bir tarifi de şöyle: "Tabişmak" (bilmece) halkın şiir sanâtının bir şekli, bir şeyin veya hareketin çoğunluk ile değişik mânâdaki şiirsel şekilde ifade edilmesidir.(2)

Türkistan'daki Kırgız Türklerindeki bilmecelerden bir kaç örnek verelim:

Çiydım-çiydim bir kilem, çıya albadım bir kilem. — Çer, Kök

(Topladım-topladım bir kilim, taplayamadım bir kilim) — **Yer, Gök**

Talaaga taruuv cactım. — cıldız

(Tarlaya darı serptim) — **Yıldız**

---

(1) "Kırgız Elinin Özeki Çıgarmacılık Tarihinin Oçerki", sayfa 151, 152 Frunze 1973. (Kırgız Elinin Söz Söyleme Sanâtının Tarihi)

(2) "Kırgız Sovet Ansiklopedisi", cilt 5, sayfa 502, Frunze 1980.

Toodon top tüştü, butü-kolu çok tüştü.
Möndür
(Dağdan top düştü, eli-ayağı yok düştü)
Dolu

Kırda kılıc carkırayt, oydo kara taan barkırayt. Ay, su
(Kırda kılıc parlar, tarlada kara karga bağırır) **Ay, su**

Kiçinekey ırbigiy. Buuday
(Küçücük ibiği) **Buğday**

Boyu bir karış, sakalı mıng karış.
Cugeru
(Boyu bir karış, sakalı bin karış) **Mısır**

Sandıktagi sarı aygır sandap-sandap kışeneyt, kuyruktarı kara ala, köcüktörü sarı ala. Kündün kürküreşu
(Sandıktaki sarı aygır ara-sıra kişner, kuyrukları kara ala, arkası ala). **Gök gürlemesi**

Alıstan karasam angır-tüngür, canına barsam kapkaluu kara temir, tatıp koysom taptattuu.. Cangak
(Uzak baksam dangür-düngür, yanına gitsem kapaklı kara demir, tadını tatsam çok tatlı) **Ceviz**

Bir terek kördum on eki butagı bar, ar butakta törtten üyası bar, ar üyanın cetiden cumurtkası bar. Cıl, on eki ay, tort hafta, ceti kün
(Bir kavak gördüm, oniki budağı var, her budağında dörder yuvası var, her yuvanın yedişer yumurtası var) **Yıl, oniki ay, dört hafta, yedi gün**

Bukar'da buurul aygır kişenese, çekende ceti beem böözüyt.
Kün kürküree, cöp cıguu
(Buhara'da boz aygır kişnese, Ceken (bir şehrin adı) de yedi kısrak hamile kalır).
Gök gürlemesi, otların yeşermesi

Suunun atası kim Bulak
(Suyun atası kim) **Kaynak**

Türkistan'da Özbek Türkleri, bilmeceye: "Tapişmak, çöpçak, cumbak, metal, tapmaca, tapar" derler. Halk edebiyatının en eski dallarından biri bilmecedir. Tapimak saklı mânâyı ifade ederek, çözülmesi mümkün olan soru karakterinde ve esasen, mecazi şekilde hazırlanır. Tapişmakta birer şeyi yaki hadiseyi başka bir şeye veya hadiseye benzetiş, mukayese etmek suretiyle ifade edilir. Tapişmak kompozisyon ve ritim yönünden muhteser, sâde ve ahenkli olur.(1)

Sözlük tarifinde bilmece şöyle izah edilir: Tapişmak; Tapişmaçak oyununda; bulunması lazım olan şey, hadise ve şekilin remzi ve benzetmeler suretiyle ifade edilen kısa sıfatlanmasıdır.(2)

Türkistan'daki Özbek Türklerinin bilmecelerinden bazı örnekler verelim: Meselâ:

Bir parça patır âlamga tatır
Bir parça pide âleme yeter — Ay

Kazık üstıda kar turmas. Tuhum
(Kazık üstünde kar durmaz) yumurta

Yer tagida altın kazık. Sabzı
(Yer altında altın kazık). **Havuç**

Pak-pakana boyı bar, yetti kavat tonı bar. Piyaz
(Küçücük boyu var, yedi katlı paltosu var)
Soğan

Nime sakalı bilan tuğıladı? Eçki
(Ney sakalı ile doğar) **Keçi**

Aka-üka bir yaşaydı, bir-birini körmaydı. Köz
(Abi-kardeş bir yaşar, bir-birini görmez)
Göz

Kiçkina kazanning aşı tatlı. Yanğak
(Küçücük kazanın aşı tatlı) **Ceviz**

Past-past tağdan kar yağar. Un, Elak
(Alçak-alçak dağdan kar yağar) **Un, Elek**

Özi birav, kulağı törtav. Kazan
(Özi bir, kulağı dört) **Tencere**

Bir buğdayga üy tolar. Çirak
(Bir buğdaya ev dolar) **Lâmba**

Tüyam kelayatır, patır atayatır. *İz*
(Devem geliyor pide (ekmek atıyor)

---

(1) "Özbek Soviet Ensiklopedisi" cilt 11, sayfa 191, Taşkent 1978.
(2) "Özbek Tilining İzahlı Lugatı", cilt 2, sayfa 204, Moskova 1981.

Özi bitta, kaşiga barsang ikkita. Ayna

(Kendi bir tane, karşısına varsan iki tane)

Ahu laylak, bahu laylak, suvdan ötar süyaksız laylak. Şamal

(Ahu leylek, bahu leylek, sudan geçer kemiksiz leylek) **Rüzgar**

Tağ üstıda tayning izi. Kindik

(Dağ üstünde tayın izi) **Göbek**

Özi bar közı yok. Kumurska

(Kendi var gözü yok) **Böcek**

Kök atım kökka yorğalaydı. Tütün

(Yeşil atım göğe yürür) **Duman**

Özi bitta-külmaydi, teşigi ming-ölmaydi. Elak ve elak közı

(Kendi bir tane gülmez, deliği bin ölmez) **Elek ve elek gözü**

Bir anadan ming bala. Ancir, üzüm, kalampır

(Bir anadan bin çocuk). **İncir, üzüm, yeşil biber**

Suvda Süleyman Balık

(Suda Süleyman)

Kavşagan taşnı kördim. Tegirman

(Geviş getiren taşı gördüm) **Değirmen**

Tuzı yok aşnı kördim. Sümalak

(Tuzu yok aşı gördüm) **Baharda yapılan yemek**

İt emas-irillamas, adam emas-üyga koymas. **Kulf**

(İt değil havlamaz, adam değil eve bırakmaz) **Kilit**

Özi-terak, içi kavak. Kamış

(Kendi ağaç, içi kavak)

Pişirsang-aş bolar, pişirmasang-kuş bolur. Tuhum

(Pişirirsen aş olur, pişirmezsen kuş olur) **Yumurta**

Bir atası, bir anası, neça yüz ming balası. Kuyaş, ay, yulduz

(Bir atası, bir anası, bir kaç bin çocuğu). **Güneş**

Türkistan'daki Türkmenler bilmeceye "tapmaca", "taptı" ve "matal" derler ve şöyle tarif edilir: Cevabını düşünerek bulmak için dizilen bulunması zor ifadeler (1).

Türkmence bir kaç bilmece örneği verelim:

Ağzı dolu akça kuzı, ertir tursam yokca kuzı.

(Ağzı dolu beyaz kuzu, yarın kalksam yok kuzu) Yıldız

Ak sallası başında hemme halk taşında Cıra

(Beyaz sarığı başında herkes etrafında) **Lâmba**

Atdan büyek, itten pest. At egeri

(Attan büyük, itten alçak) **At eğeri**

Aman aman sazlayişi,
Parsi bilan sözlayişi. Dutar

(Aman aman çalınışı,
Fars dili ile söylemesi) **Saz**

Başı tarak kuyruğı orak Horoz

(Başı tarak kuyruğu orak)

Boş kap dik durmas. Karın

(Boş çuval dik durmaz)

Kölankasi köşekçe, ağrımı aşıkça. **Sanac**

(Gölgesi deve yavrusu kadar, ağırlığı azdır) Tulum

Pestecik damdan gar yağyor. Un eleği

(Alçak damdan kar yağıyor)

Yer astında altın kazık. Sabzı

(Yer altında altın kazık) **Havuç**

Yerden peşana peşi mingzer işana. Kömelek

(Yerden peş-peşe çıkar, başı benzer hocanın sarığına) **Mantar**

Yol üstünde ağır eşak. Köprü

(Yol üstünde ağır eşek)

Uygur Türkleri'de bilmeceye Türkistan'daki başka Türkler gibi "tapişmak" derler.

Uygur Türklerindeki bilmecelerden birkaç tane örnek verelim:

---

(1) "Türkmen Tilinin Sözlüğü", sayfa 636, Aşkabat 1962.

Atdin igiz, koydan pes. Eğer
(Attan yüksek, koyundan alçak)

Mangdu-mangıdu kırdar aşalmaydı.
(Yürür-yürür kırı aşamaz) Saat

Kulağı kuyruğunun kışıda, Dutar
Ücegi kursağınıng teşida.
(Kulağı kuyruğunun yanında, **Saz**
Barsağı midesinin sırtında)

Özi bir ğeriç, kuyrığu ming ğeriç. Kalam
(Kendi bir karış, kuyruğu bin karış)
Kalem

Gömse gömülmes, tepse tebrenmes.
(Gömse gömülmez, tepse yerinden oynamaz.) Gölge

Ak tamda kara arğamçı. Çümböle
(Beyaz duvarda kara ip) **Karınca**

Gerek Türkistan'daki, gerekse Türkistan dışındaki ve özellikle Türkiye'deki Türklerin bilmeceleri arasında büyük yakınlıklar göze çarpmaktadır. Türk dilinin değişik şivelerini konuşsalarda bütün Türkler arasında yaygın olan bilmecelerin çoğu ortak kültür ve medeniyetin mahsulüdür.

Bu bilmece kültüründeki birliğin kendisi, Sovyet Rusya'da ayrı ayrı milletler halinde parçalanmaya çalışılan Türkistan Türklerinin milli birliğini gösteren bir delildir.

Doğu Türkistanlı bir aile.... küçücük gözlerde "kurtuluş ne zaman" sorusu...

عائلة من تركستان الشرقية ... عيونهم تسأل متى الخلاص.

A family in Eastern Turkistan... Their eyes seem to be asking the question : "When is the deliverance?"

ALMAN GÖZÜYLE KAŞGAR

Bu yazı, Almanya'nın büyük haber dergisi Der Spiegel'in 1983 yılında Kaşgar'a gönderdiği muhabirin tesbitlerinden derlenmiştir.

Muhabirin ilk gözüne çarpan şey halkın büyük sefaleti. Hem de baskıların ve açlığın hafiflemesi yönündeki gelişmelerin başlamasından birkaç yıl sonra bile. Halkın çoğunluğu ezik ve bitkindir. Üstübaşı çok düşüktür. Halkın oturduğu evler kerpiçten ve çamurdan yapılmış kulübelerdir. Ve bu külübelerin yanıbaşında, tam bir tezat halinde, Mao'nun 15 metre yükseklikte granitten yapılmış heykeli yükselmektedir. Komünist idaresi altında halkın açlığını ve sefaletini gidermek için harcama yok, ama dev heykel için yapılan masraf sınırsız. Muhabir en fazla buna şaşmış.

Çin'in birçok yerinde Mao heykelleri kaldırılmış. Ama Kaşgar'da, halkın şiddetli nefretine karşı inat gibi, bu heykel aynen duruyor. Alman muhabir bile bunun anlamını kavramış: Çin'de bu heykeller milletin hürriyet özlemlerine karşı bir tehdit ve yumruk, ama Kaşgar'da bunun anlamı Çin'in bu topraklara sımsıkı sarılma ve hiç bırakmama azminin sembolü.

Alman muhabirin yazısında bizim açımızdan en dikkati çekecek nokta da Doğu Türkistan halkına daima Uygur veya Kazak demesi. Sanki bu Uygur'lar ve Kazak'lar tamamen ayrı, ve Türk dünyası ile hiçbir ilişiği olmayan iki yabancı millet imiş gibi. "Türk" kelimesi asla geçmiyor. Hiç olmazsa bu noktada komünistlerin muhabir üzerindeki telkini %100 başarılı olmuş.

Halk muhabir'e "Kültür Devrimi" çağındaki zulüm ve terör'ün korkunçluğunu anlatıyor ve bugün eskisine göre çok daha hür ve rahat olduğunu söylüyor. "Kızıl Muhafızlar" Mao'nun o terör günlerinde sadece o bölgede ve halkın bildiği kadarıyla yedi bin kişiyi feci şekilde öldürmüşler. Eskiden bir dükkan açmak ve mesela halkın yiyeceği bir şeyi pazarda satmak korkunç bir suç sayılırdı. Buna cüret edenler yakalanıp hapse atılırdı. Şimdi ise her yerde pazarlar kuruluyor ve halk serbestçe alış-veriş ediyor. Hatta seyyar şiş-kebabçılar ve keçi eti çorbası satanlar bile var. Ama halkın atı olmadığı dikkati çekmiş: Binenler yalnız eşeğe binebiliyor.

Hemen her sahada yumuşama ve gevşeme var. Rus-Çin düşmanlığında bile biraz var. Eskiden Ruslar çok şiddetli ve sürekli radyo neşriyatı yapıyorlardı. Şimdi seyrelmiş. Sınır boyunda karşılıklı askerî yığınaklar da azalmış. Eskiden sınırlar tamamen kapalıymış. Şimdi çok az işlemekle beraber, Kaşgar ile Sovyet Türkistanı arasında bir sınır kapısı açılmış. Ama bir Kaşgarlı Türk, Alman muhabire yakınıyor: "Ailemiz ikiye bölündü. Yarısı Sovyet topraklarında yaşıyor. Onlarla mektuplaşamıyorum. Mektup yazmaya kalksam, polis beni hemen yakalar".

Eskiden Rus, Çin ve İngiliz emperyalizmlerinin çatışdığı ve çekişdiği bir nokta olan Kaşgar'da şimdi tek başına ve açıkca Çinliler hakim. Eskiden zaman zaman bu toprakların perde arkası hâkimi rolünü oynayan, ve daima entrikaların döndüğü, saray gibi Rus konsolosluğu binası şimdi tamamen terkedilmiş ve harap. Yine terk edilmiş olan İngiliz konsolosluğu binasını şimdi Çinliler otel olarak kullanıyor.

Çinliler sürekli bir endişe içinde. Bir korkulu rüya halinde. O da şuradan geliyor: Çin'in Sovyet Rusya ile sınırdaş bölgelerinin hepsi aslında başka milletlerin yurdu. Bu tutsak milletler Mançular, Moğollar, Türkler ve Tibetliler. Sınırın uzunluğu 10.000 kilometre. Buraları ile asıl Çin arasında çok uzun mesafeler; çöller, dağlar var. Ve yollar az ve bozuk. Bu durumda Çinliler önce ağır zulümler ve imha siyaseti denediler. Şimdiki siyasetleri ise "azınlıkları" yumuşak muamele ile oyalamak, avutmak ve uyuşturmak. Bu arada da durmadan Çinden göçmenler getirip tam sınırboylarına bunları yerleştirmek. Böylece bütün bu bölgeyi gelecekte yoğun Çin nüfusu ile dolu bir hale getirmek.

Alman muhabirin yazısında bir de hoş nokta var: Bezeklik mevkiindeki büyük sanat ve tarih değeri olan fresk şeklindeki resimlerin macerası. Bunları çok eski çağlarda Türkler yapıyor. Sonra, yüzyıllar boyunca yine Türkler gül gibi koruyor. Ama 19.uncu yüzyıl sonunda bunları bir Alman bilgini çalıyor ve Almanya'da bir müzeye götürüyor. Ikinci Dünya Savaşında ise İngi-

lizler ve Amerikalılar müzeyi bombalıyarak bunları imha-ediyorlar. Ama yine, ve daima, bu üç millet "medenî" olmayı kendi tekellerinde tutuyorlar, ve Türkler yine ve daima, "geri" ve insan haklarına lâyık değil sayılıyor. Hoş değil mi? Çinlilerin tepkisi de hoş. "Yabancılar gelip buraları soymuşlar, soğana çevirmişler" diye yakınıyorlar. Kendilerinin saydıkları Kaşgar'ı ise son 2.000 yıl içinde ancak 500 yıl ellerinde tutabildikleri için de ayrıca yakınıyorlar.

Kaşgar'da yollar dar ve sürekli olarak yayalar ve hayvanlar yolları tıkıyor. Otomobil hemen hiç yok. Eşya taşımak için halk eşeklerin çektiği tahta tekerlekli küçük arabaları kullanıyor. Bunların sürücüleri, "Boş! Boş!" diye bağırarak gidiyorlar. Bunun manası "Yolu boşaltın!" demekmiş.

Pakistan ile sınırlı ölçüde ticaret ve gidiş-geliş var.

Alman'ın gördüğü kadariyle bile, Müslüman Türk halkın Çinlilere karşı büyük kini var. Hürriyet ve istiklalden mahrum olmayı bir türlü içlerine yediremiyorlar. Sık sık çatışmalar oluyor. Bunlardan birçok örnek veriyor.

Bu gerginliğin büsbütün artması üzerine 1981'de Çin'in baş idarecisi Teng Doğu Türkistan'a geldi, ve 9 gün kalıp olanları kendi gözüyle gördü. Bazı idarecileri değiştirip, "yumuşama" emri verdi. Bundan sonra, hissedilir bir yumuşama başladı ve bugünkü duruma gelindi.

Alman dergisine göre (ki rakamlar resmî Çin makamlarından aldığı belli), Kaşgar bölgesinde şimdi 2 milyon Türk (Alman dergisi "Uygur" diyor), ve 860.000 Çinli var. Birçok kuruluş'un başında "Uygur" idareciler bulunuyor. Ama bunların daima bir Çinli "muavini" oluyor. Gerçek yetki ve hakimiyet ise bu Çinli muavin'de. Alman'la konuşurken bile "Uygur" müdür Çinli "muavin"in gözünün içine bakıyor ve o ne işaret ederse öyle konuşuyor. Hassas bir soru olunca, bunun cevabını doğrudan doğruya Çinli veriyor.

Çinliler "yumuşak" idare siyasetini önce Kaşgar'da denediler. Neticeden memnun oldukları anlaşılıyor. Sonra başka yerlerde de tatbikine giriştiler.

Şimdi kendi elleriyle çalışan küçük imalatçılara müsaade var. Ve bunların mahareti ve başarısı hayret verici derecede. Alman'ın hayran olduğu kalitede mallar pazarda satılıyor. Bunları oranın Türkleri hep kendi elleriyle yapmışlar. Üstelik modern makinalarla imal edilen mallar, darlık ve yolların uzaklığı sebebiyle, Kaşgar'a bol sayıda gelemiyor. Ancak birkaç örnek gelebiliyor. Bir iki hafta içinde Türk ustaları onları yine elleriyle yapmayı öğreniyorlar, ve aslından daha iyilerini hemen yapıp satmaya başlıyorlar.

Kültür devriminde camiler kapatılmıştı ve birçoğu yıkılmıştı. Şimdi Kaşgar'da 92 cami tekrar ibadete açıldı. Camilere gidip ibadet etmek serbest. Yılda 20 kişiye Hac'ca gitme izni bile veriliyor. Halk, dinine sarılarak, dini ile birlikte Türklüğünü de korumaya çalışıyor. Komünist idareciler ile din adamları tam zıt kutup halinde. Ama bir tek noktada ikisinin de görüşü birleşiyor. 80 yaşındaki bir imam, Alman muhabire şunları söylemiş: "Komünizm ile İslamiyet asla bağdaşamaz. Buna rağmen, Parti bizim varlığımıza ve ibadetimize şimdilik göz yumuyor." Komünist Partisi sözcüsünün muhabire söyledikleri ise aynen şu: "Bir kimse bir ayağı sosyalizm yolunda, öbür ayağı din yolunda yürüyemez. Birinden birini seçmeye mecburdur." İmam da, sözleşmiş gibi, muhabire şunu diyor: "Allah insanlara bir tek yürek vermiştir. İnsan ise bu yüreğinin içinde onların ideolojisini mi yoksa İslamiyeti mi taşıyacığını seçmek ve karar vermek zorundadır." Kaşgar'daki Türk halk komünizmi yabancı boyunduruğu ile tamamen eşit görmektedir, ve karşı durabilmek için dört elle dinine sarılmıştır.

Çinlilerin 1877'de zehirliyerek öldürdükleri Yakup Han'ın mezarını görmek isteyen muhabir bunu bulamamıştır. Mezarın üzerindeki izler yok olmuş. Bu durumu Türk'ler ve komünist idareciler değişik şekillerde izah ediyorlar. Bir Türk'ün Alman muhabirin kulağına fısıldadığına göre, Çinliler mezarın üstünü dümdüz etmişlerdir, ama kemiklerin nerede olduğunu halk biliyor, ve yarınki bir mutlu gün için bunu içinde saklıyor. Komünist idareciye göre ise, "Yakub Han kötü bir kişiydi. Çünkü: Büyük Çin devletini bölmek istedi. Halk bunu bildiği için ondan nefret ediyor. Mezarını da bunun için yıktı, ve onu tamamen unuttu."

Okullarda tarihi komünist idarenin, başlamasından itibaren okutuyorlar. Daha öncesi hakkında tek kelime yok. Ancak Üniversite seviyesinde, "kötü günler" diye komünist istilasından önceki devirler kısaca anlatılmakta ve kötülenmektedir.

"Kültür Devrimi" sırasında Çinlileştirme siyaseti hızla ve çok zulümle yürütülmekteydi. Şimdi yine aynı siyaset güdülüyor. Ama daha yavaş bir tempoyla, ve mümkün olduğu ölçüde yumuşaklıkla. Nazarî olarak, hem Çin'ce öğretim yapan okullara, hemde

"Uygurca" öğretim yapanlara, çocuklarını göndermekte ana-baba serbesttir. Ama, yalnız Çin okullarından mezun olanlara istikbal vardır. Üstelik "Uygur" okulları hem sayıca çok azdır, hem de öğretim seviyesi çok düşüktür.

"Uygurlar" daha çok halkın mallarını serdiği pazarlardan alış-veriş yaparlar Çinliler buraya gelmezler. Onlar devletin açtığı, tatsız ve kuru, resmî satış mağazalarına giderler. Bir "Uygur" genci, Alman muhabir'e şöyle diyor: "Onların sevdiği hiçbir şeyi biz sevmiyoruz. Onlar da bizim sevdiğimiz hiçbir şeyi sevmiyorlar." Alman muhabir bir Türk ile başbaşa kalır kalmaz söz hemen Çinlilere geliyor. Türkler onların adını ağıza almaktan herhalde çekiniyorlar, sadece "Onlar" diye bahsediyorlar. Ve arkadan hemen sözler sökün ediyor: "Biz koyun eti yeriz, onlar bunu sevmez, domuz eti yerler. Onlar bizim gibi halk oyunu oynamazlar. Onlar şarkı söylemezler...".

Resmî makamlara göre, "Çinliler ve Uygurlar, tam bir ahenk içinde, kardeşçe birlikte yaşamaktadırlar". Ama muhabir, mesela 1500 işçi çalıştıran Un Fabrikasını gezdiği zaman, buradaki Türklerin ve Çinlilerin biribirinden tamamen ayrı yaşadıklarını görmüş. 30 yıldanberi bu bölgede, bütün teşviklere rağmen, bir Türk ile bir Çinli arasında bir tek evlenme hadisesi bile olmadığını da kaydediyor.

Çinliler halkın dilini (yani Türkçe'nin Uygur lehçesini) öğrenmiyorlar. "Uygurlar" da Çinceyi pek az biliyorlar. Bu durumda nasıl anlaşabildiklerini soran muhabire, Çinli Müdürün cevabı: "Biz müşterek dilimiz olan Sosyalizm diliyle anlaşıyoruz."

Çinliler de, Türkler de biribirinden nefret ediyor. Mesela, bir Türk'ün eli tesadüfen bir Çinli'ye değerse, Çinli hemen elini yıkıyor.

Çinlilerdeki bu duygular sürekli olarak kendilerine, kuşaklar boyunca, aşılanmıştır. 215 yıl önce Kaşgar'ı işgal eden Çin ordusu, Çin hükümdarının emriyle, oraya büyük levhalar dikmişti ve bunların üzerine şu sözleri kazıtmıştı: **"Kulak verin, ey halk! Bir çok kuşaklar boyunca sizler hırsızlar gibi yaşadınız. Güçlüler zayıfları ezer. Çok olanlar az olanları ezer. Yüce Çing Hanedanı Tanri tarafından tahta oturtulmuştur."**

1949'daki kızıl istiladanberi Kaşgar'da hiçbir imar faaliyeti yok. Hiçbir yeni fabrika kurulmadı. Yollar döşenmemiş, çamur halinde. Hiçbir kenar mahalleye de elektrik getirilmemiş.

Çinli idareciler bütün "Sin-Kiang" için büyük bir imar ve gelişme hamlesine girişileceğini müjdeliyorlar. Ama Çin idaresinde bu daima bir yandan sömürme, bir yandan Çinlileştirme ile içiçe yürütülür.

Resmî rakamlara göre Çin'de azınlıklar nüfusun %6,7'sidir. ama azınlıkların işgal ettikleri topraklar Çin topraklarının % 60'ıdır. Ayrıca, bu % 60, Çin'in en zengin kaynaklarıdır. Hele Doğu Türkistan'ın maden bakımından zenginliği Çinliler anlata anlata bitiremiyorlar.

Çin komünist partisi başkanı Hu Yaobang, "Dünyada henüz gelişmemiş en zengin üç bölge vardır" demişti. Bunlardan birincisi Sinkiang (Doğu Türkistan)'dır. Öbür ikisi Amazon nehri vadisi ve Büyük Sahra bölgesi.

Yaobang şunu da söylemiştir: "Sin-Kiagn 200 milyon kişiyi rahatça besliyebilir'. Bugün, resmî rakamlara göre, Doğu Türkistan'da yaşıyanlar 13 milyon kişidir. (Gerçekte bu rakam çok daha yüksektir).

Yeni gelecek nüfus Çinlier olacaktır. Şimdiki yerleştirme siyasetine göre, Çinliler yerli halkın şehirlerine dokunmuyorlar ve yeni göçmenleri başka yerlere yerleştirmeyi tercih ediyorlar.

Kaşgar'ın 40 kilometre kadar doğusunda, şimdi harabe halinde bir tarihî şehir kalıntısı var. Bu harabelerde tarih ve eski devir sanatı bakımından çok değerli eserler bulunacağı tahmin ediliyor. Ama Çin idaresi, bunları aramıyor. Birçok buldozer getirilmiştir. Bunlar eski bina kalıntılarını kökünden kazıyarak ortadan kaldırmakta ve yeri dümdüz etmektedir. Yıkılan enkaz arasında sadece değerli madenler, mesela altın bulunursa, bunlar alınıyor. Bir de Türklerin bu eski şehrinde çok geniş ahırlar vardı. Bu ahırların bulunduğu yerlerin toprağı korunuyor. Çünkü uzun yılların birikmiş gübrelerinin bu toprağı çok kuvvetli yapmış olacağı hesaplanıyor. Buldozerler durmadan çalışıyor ve şehrin kalıntılarını yeryüzünden siliyor. Biraz ötede bir kışlada Çinli göçmenler kapalı bekletiliyor. Buraya onlar yerleştirilecek ve yeni bir Çin köyü meydana gelecek.

Bu çevrede şimdi 60.000 kadar Çinli göçmen yaşıyor. Çinlilerin dediğine göre, yeni serbest idarede Çinlilerin ancak bir çocuk doğurmaya hakları olduğu halde, "azınlıklar" için böyle bir sınırlama yoktur; onlar diledikleri kadar çocuk doğurabilirler. Ama bunlar laftır. Gerçek ise şu: Yavaş yavaş, ama sürekli olarak, "Uygurlar" bir köşeye itiliyor, ve topraklara Çinliler

geliyor.

Az sayıda da olsa bazı "Uygur" gençler komünist okullarında okuduktan sonra onlara kapılıyorlar. İhtiyar "Uygurlar", cami kapısından bunların uygun adımlarla ve okul üniformalarıyla yürüyüşlerini yaşlı gözlerle seyrediyor Kızıl bayrak altında yürüyen gençler ise, camiyi görünce başlarını öte tarafa çevirerek, sert adımlarla yollarına devam ediyorlar.

Kaşgar'da 7 tane sinema var. Hepsi de yalnız Çince film gösteriyor. Radyo yalnız Çince yayın yapıyor. Yalnız hafta sonunda sadece bir iki saat Uygur lehçesinde yayın var.

Kaşgar'da yeni yapılan binalar tamamen Çin mimarî üslûbunda. Önlerindeki bahçeleri, havuzları bile aynen Çinde olduğu şekilde. Bunların arasında bir de Çin'de olduğu gibi Pagoda şeklinde bir kule de yapılmış. Bir Uygur genci, bu durumu şu kısacık cümleyle hülasa etti: "Şehrimize, şimdi bir kat daha Çin boyası sürülüyor."

BİZE GELEN DERGİLER
Periodicals Received:

WORLD PRESS REVIEW
P.O. BOX.915 Farmingdale
N.Y. 11737 U.S.A.

25TH UNNIVERSARY JOURNAL
P.O. BOX. 540 Newyork
N.Y. 10028 U.S.A.

TÜRKİSTAN BİRLİK AVAZI
2302 west 13 th street Avenue
W.Brooklyn Newyork 11223 U.S.A.

THE MUSLIM WORLD LEAGUE)
JOURNAL
Muslim world deague P.O. BOX. 537
Makkah al-Mukarramah
SUUDİ ARABİSTAN

AL-AMAL
P.O. BOX. 5156 Bloomington
47402 U.S.A.

IMPACT
Media Ltd. 33 Stroud,
London N4 3EF U.K.

TÜRK KÜLTÜRÜ DERGİSİ
Bahçelievler Sondurak 17. Sokak
No: 38 ANKARA

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI
P.K.94 Aksaray-İSTANBUL

TÜRK EDEBİYATI
P.K. 2 Sirkeci-İSTANBUL

BATI TRAKYA
Salih Pş. Cad. No: 70 Kat: 2
G.Osman Pş.-İSTANBUL

YENİ DÜŞÜNCE
Yerebatan Cad. No: 66
Cağaloğlu-İSTANBUL

DAĞARCIK
Çatal Çeşme Sok. Üretmen Han
No: 29/326 Cağaloğlu-İSTANBUL

BOĞAZİÇİ
Prof.Kazım İsmail Gürkan Cad.
Ortaklar Hanı 4. Kat
Cağaloğlu-İSTANBUL

ERCİYES
P.K. 218 KAYSERİ

YENİ BATI TRAKYA
İncili Çavuş Sok. No: 31 Kat. 5
Sultanahmet-İSTANBUL

EMEL
7. Cadde 61/E B.Evler-ANKARA

DOĞU TÜRKİSTAN
P.K. 46 Beyazıd-İSTANBUL

NEWS PAPERS: GAZETELER:

EL Misak

Ahbar el Âlem-il İslamî
Makkah Al-Mukarrama, Suudi Arabia.

INTERVIEW WITH DALAI LAMA

(Erkin Alptekin, a son of Isa Altekin, now on the staff of Radio Liberty, visited the Dalai Lama and had a tape-recorded interview with him, which was broadcast by Radio Liberty on the 11th of October 1984. We are giving a summary of that interview-VET)

Alptekin: Your Holiness, would you be so kind as to give our listeners some information about recent developments in Tibet?

Dalai Lama: Since 1979, things in Tibet have slightly improved. The economic situation is a little better. The Tibetan people are allowed to learn their language, to preserve their culture and practice their religion. But more Chinese settlers are coming to Tibet.

Alptekin: It is said that the new Chinese leadership have initiated a policy of liberalization in Tibet. What is the extent of this policy?

Dalai Lama: This is mostly in the fields of economic, cultural and religious life. But the people of Tibet still live at a bare subsistance level. No religious education is allowed. Freedom to travel is good.

Alptekin: What do the people think of this liberalization policy?

Dalai Lama: Because of the bad experiences of the past, the Tibetan people still cannot trust this liberalization policy. Their attitude is to live for each day, because tomorrow might not come. Tibetans prefer to consume immediately what they have. They are afraid that the Chinese might confiscate consumer goods, so they do not store them.

Alptekin: Are there any reports of armed clashes in Tibet?

Dalai Lama: Not in recent years. Sometimes your hear news that Tibetans have killed a Chinese or a Chinese has killed a Tibetan. In any case, an open clash with Chinese is not desirable.

Alptekin: There are almost 50,000 Eastern Turkistanis living abroad. There are some Inner Mongolians in the West. They share the same destiny as the Tibetans. Do you have any contact with them?

Dalai Lama: Yes, I have very close contacts with them. Firstly, we are refugees. Secondly, we have a historical relationship with the Uygurs of Eastern Turkistan and with the Mongols. These three peoples have played important roles in the history of Central Asia and from time to time worked together. Thirdly, we share the same destiny today. Last year I visited Turkey. In Turkey I met Isa Alptekin, the former general secretary of Eastern Turkistan Provincial Government, who is now the spokesman of Eastern Turkistanis living abroad. I regard him as an old friend. We have common problems. We discussed these problems. At the moment our most important problem is how to preserve the national identity of our young generations.

Alptekin: There is a general belief that you have given up your demand for a free Tibet. Are you reviewing your strategy? If so, what made you change your mind?

Dalai Lama: Basically there is no change. The basic issue is the happiness of the Tibetan people. I am not concerned about ideology or political issues. The important thing for me is the happiness of Tibetans. This basic aim has not been fulfilled yet. The "liberator" brought Tibetan people more suffering.

Alptekin: Your Holiness, in recent years, you have travelled to Europe, Canada, United States, Japan and other countries. What is the attitude of these countries towards the Tibetan cause?

Dalai Lama: There is growing interest in the actual situation in this part of the world. Also a growing interest in Tibetan culture, medicine and Buddhism. Since 1979, Chinese authorities have allowed many foreign journalists to travel to Tibet. Despite restrictions, foreign journalists have seen the actual situation in Tibet. They noticed that the Tibetan people do not want to live under Chinese domination.

Alptekin: Do you have any intention to visit Tibet in the near future?

Dalai Lama: Yes, I have the desire to make a short visit to my motherland. I would like to observe the so-called positive changes in Tibet. I would like to find out whether the Tibetan people are really happy with these changes. But I do not have a definite date.

Alptekin: Your Holiness, would you be the last Dalai Lama?

Dalai Lama: It is possible. The institution of Dalai Lama is man made. If the Tibetan people think that this institution is useful it

will remain. Otherwise, it will be abolished. At the moment, I am not concerned about the future of Dalai Lama. I am more concerned about the future of the Tibetan people. At the moment, the institution of Dalai Lama is very important for the Tibetan cause.

Erkin Alptekin, Dalay Lama ile mülakat sırasında... . اللقاء بين أركين آلبتكين ودلاى لاما
Erkin Alptekin interviewing the Dalai Lama.

Hindistan ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki görüşmeleri Tibetliler Hindistan'ın çeşitli şehirlerinde protesto ettiler... **Protests by Tibetans in India, against negotiations between India and China.**
ردّ واعترض التبيون الموجودون فىالهند على المحادثات التى جرت بين الهند و جمهورية الصين الشعبية .

Mecmuamızda, okuyucularımıza Doğu Türkistan'la ilgili güzel resimler sergilemek en büyük arzumuz. Ancak bu konuda da imkânlarımız hudutlu.

Her şeye rağmen biz, Türk soyunun en eski anavatanından manzaralar ve insan resimleri bulup sizlere sunmaya devam edeceğiz.

Bu resme ilk bakışta Anadolumuzun köylerinde, bir lahana tarlasında çekilmiş olduğu sanılır. Burada görülen kız da bir Türk kızıdır. Yaşadığı vatan, atalarımızdan kalma Türk vatanıdır. Üzerinde bulunduğu tarla, öz be öz kendi malıdır. Kucağında tuttuğu lahanayı kendisi yetiştirmiştir.

Ancak!!!

Daha kendisi doğmadan evvel, yani otuzbeş yıldan bu yana, bu tarla kendisinin olmadığı gibi, yetiştirdiği lahanalar da kendisinin değildir.

Yedi göbek atalarından kendisine kalan bu toprak, komünizmin "adâleti" icabı elinden alınmış ve kendisi, tarlanın sahibi iken, şimdi orada boğaz tokluğuna çalışan bir amele olmuştur.

Bu resim, Doğu Türkistan istilâcılarının propağanda için çektikleri binbir resimden sâdece bir tanesidir.

Resmi çeken "rejisörün" tâlimatına göre poz veren bu Türk kızının yüreğini, elindeki lahana büyüklüğünde ateş küreleri dağlamaktadır.

Yüzündeki zoraki tebessüme dikkat ediniz...

Az sonra sizi tanıyacak ve hüngür hüngür ağlayarak boynunuza sarılacak gibi değil mi?

A Source Book of Islamic-Turkish Culture From The Eleventh Century

QUADATGU BİLİK

Prof.Dr. İbrahim Kafesoğlu

INTRODUCTION:

The Eleventh Century A.D. is the first century of the Turkish-Islamic cultural fusion, it is a period remarkable for military and political developments, and it is also an important period from the point of view of cultural history. The Qarakhan State in Turkistan, the Ghaznavi State in Khorasan and in Northern India, and further in the west, in Iran, Iraq, Syria and Anatolia, the Selchuq Empire (all of these being Turkish-Islamic states) came into power and greatly influenced developments in the eastern Islamic World. The most striking characteristic of this Turkish-İslamic period is the enrichment of the ancient Turkish nomadic culture, coming from an essentially sheep-raising and horse-raising way of life, through the addition of Islamic cultural values. The Selchuq Empire and the Ghaznevi Empire provided a period of stability, and this in turn made possible a development of the Persian language and literature in these regions. Within the Qarakhanli state, there was a similar great development in Arabic. (1) Books of great importance were written in Arabic. Furthermore, there is a strong element of Islamic and Persian influence to be seen in the administrative organization of these states (2). But statements and opinions that the Turks who came within the influence of Islamic civilization completely neglected their own culture, as a result of this, cannot be taken seriously. W.Barthold, famous for his researches on Central Asian history, makes this extreme statement: **"The influence of Islam and of Persian culture on the Turks has been so great that the Turks completely forgot their pre-Islamic past."** (3) That this statement is not correct can be seen from the fact that for about 3,000 years, the Turkish nation has been speaking its own language and living with its own culture, without any great changes. Furthermore, even the two great source books of the eleventh century prove the above statement to be wrong. One of the books is **"Divan-ı Lugat-it Türk"**, by Mahmud of Kashgar. The other is **Qudatgu Bilik,** written by Yusuf Has Hajib in Balasagun, Turkistan. The **"Divan-ı Lugat-it Türk"** was completed in 1074 A.D., the **"Qudatgu Bilik"** in 1069-1070 A.D. As the late scholar Rahmeti Arat said, Mahmud of Kashgar's book outlines the external form of the Turkish World at that time, while the **Qudatgu Birlik** illuminates the spiritual and moral values and the administrative conceptions current among the Turks of that period. So, these two books combined give us practically a complete picture of the culture and the political structure of the Muslim-Turkish society of that time. The **Divan** is prepared with keen observation and finicky attention to detail, both from a sociological and a linguistic point of view. The **Qudatgu Bilik** is written not in the vein of a philosopher presenting a Utopia of his own creation, but is a realistic work, written by a statesman with great experience as a high counsellor to a sovereign. These attributes enhance the scholarly values of these 2 books.

The **Quadatgu Bilik** (we shall refer to this book in following pages, frequently by the contraction **QB,** for the sake of convenience) throws light specially on the subjects of justice and legality, which are frequently aspects of Turkish society in ancient times which the world of scholarship has greatly neglected, and on which it has been claimed that there is insufficient source material. May be that is the reason why **QB** has been the most written-about and argued book from the Turkish World, ever since the book was discovered by international scholarly circles in 1825. Many Turkish and foreign scholars have written about the book, from the viewpoints of their own special fields of

interest. (4) But we think these evaluations and studies, in their great majority fail to give a clear and correct view of the book. And there are grave inconsistencies among the views of various scholars, we think due to this reason.

First, we intend to give a resumé of what has been said by others, and later give our own views on this subject.

I- VARİOUS VİEWS ON QUDATGU BİLİK:

As early as 1870, H. Vambéry said, **"This book, for the first time, enables us to have a clear view of the administrative and social situation of the Turks"**, and added the remarks,: **"The dominant spirit in the book is the Islamic Faith, or perhaps more properly the wide-spread views in the East at that time. But the book also contains elements of the pure, unchanged, moral views of the ancient Turks from Altay. At first I thought that this book might have been translated, or adapted, from Chinese or Persian sources. But a closer study convinced me that it is Turkish in origin."** (6). In 1901, the German scholar O. Alberts, characterized **QB (Qudatgu Bilik)** as an essentially philosophic book in its viewpoints, and thought he could trace the influence of İbni Sina in this book, and even went so far as to assume that Yusuf Has Hajib was a student of İbni Sina. (7) The Hungarian scholar J. Thury, known for his studies on the history of Turkish literature, reaches the conclusion that, **"QB is nothing but a Chinese work, translated into Turkish and adapted to Turkish views".** (8)

W. Barthold, in his **"History of Islamic Civilization"**, published in 1918, says: "Books in the form of advice from fathers to sons are often to be found in ancient times and in the Middle Ages", in every nation. He adds that **"Qabusnameh"** is one example of such a book, and comments that such books, containing examples taken from life, retain their value even in our own times. But he goes on to say, **"We see no such thing in QB. It contains nothing but rather insipid metaphors (such as calling "justice" the "sovereign", and calling the "state" the "Minister") and a lot of empty advice, not closely connected with the problems of actual life"** (9). In his book **"A Textbook on Turkish History of Central Asia"**, he further comments: **"No historical person is mentioned in the book written by Yusuf of Balasagun. For that reason, QB is of lower value than similar books written in Persian."** (10). Again, in his book **"Turkestan"**, Barthold emphasizes the importance of Chinese influences. (11)

Another Russian scholar, A.Samoilovich searched for literary similarities between **QB** and the **Shehnameh** of Firdevsi.(12)

Our own scholar M. Fuad Köprülü was of this opinion: **"The Kashgar community of that century did not deviate in any material degree from contemporary Islamic societies, on the point of social structure. The palace organization of the Samanides was also to be found in the palaces of Eastern Turkistan, with only minor differences. ... (thus)... a substantial amount of Turkish influence is not to be expected". QB's** author Yusuf **Has Hajib, as in the case of Mahmud of** Kashgar, appears to be well-versed in the views and moral values of the common people. Here and there in **QB, "certain ancient Turkish traditions have left their meaningful impression"**, but, when compared e.g. with the Orkhun monuments, **"... it is clearly to be seen that the dominant ideology in QB is not a Turkish one...".** M. Fuad Köprülü believes that there is no Chinese influence to be seen in **QB,** but, **"... in the matter of the basic ideas it contains, a very strong influence of Ibn Sina..."** (13) R.Rahmeti Arat, says: *"QB is neither a history book, recounting various events, nor a geography book describing countries, nor a book on theology... nor a book on philosophy, based on thought-systems of some philosophers, nor a book of advice based on pithy sayings of wise men... "Yusuf is in the widest sense a thinker and scholar, not so much giving advice to the powerful, as analyzing the meaning of human life and the duties devolving on man from his situation within human soicety... the book is not a translation from any Chinese work. It is not original in form and subject matter, but is entirely original in other respects."* (14) A. Caferoğlu, considers QB as *"the greatest literary work of the eleventh century"*, and further states that *QB*, both in the matter of its substance and its language, comes under both Persian and Arabic influence, and that many Persian and Arabic words first entered the Turkish language through this book. The number of these words, mostly dealing with religious matters and some with matters of state organizations, amount to about 120. (15)

In addition to those mentioned above, three further Turkish research scholars

should be studied. At greater detail. Because these three have rubjected QB to a concentrated study, going deeper into sources. One of these is H.İnalcık. He says: *"It is certain that Yusuf has read the Shehnameh of Firdevsi. He is recounting from that work the passages about the ends of Dahhak and Feridun, and giving us the information that the person whom the Persians call Afrasiyab is in reality the legendary Turkish hero Alp Er Tunga. Furthermore QB is written in the same metric measure as the Shehnameh. ...The views of Yusuf on the art of government, can be easily traced to views current in the Islamic-Persian world of the eleventh century, and they can be carried back even further to ancient Iranian and Indian traditions..."* (16) İnalcik notes that books imparting advice on a practical plane in ethical matters were always current in Persia, and gives *"Kelileh and Dimneh"* (17) as a good example of this, adding the **Qabusnameh** as another example. He goes on to say, *"QB repeats the dominant political and juridical views to be seen in Iranian-Islamic countries, with the same emphasis"* (17). But he also gives examples showing that *QB* reflects ancient traditions of Turkish sovereignty, too.

Another researcher is the Italian Orientalist A.Bombaci. His opinions deviate from the foregoing. Specially on the point of disagreeing with the verdicts that QB has close relations with some other works, mentioned by other scholars as being of a similar nature. Bombaci says: *"In Persian and Arabic books, chronologically coming before QB, there is no* **intimate mixture of political considerations on one side and ethical considerations on the** *other side. Also, in those books we do not see allegoric treatment and interspersed conversations. These lead one to assume that QB is an original book... The Persians do call QB, the "Shehnameh of the Turks", but that does not prove a real relation between the two"* (19) Bombaci reaches the conclusion that *QB*, as a whole, represents a ripe example of Islamic culture and Islamic viewpoints, that Islamic conceptions of piety are specially preponderant in the book, and the political views are those generally dominant in the Islamic World. In addition, Bombaci finds some ties between *QB* and ancient Greek thinkers, specially in the fields of *"justice"* and *"good fortune"*. Bombaci sees a paralellism, for instance, between the spherical seat of the Greek Goddess Tykhe, and the ball on which Ay-Toldi sits in *QB*. Also between the knife in the hand of the sovereign in *QB*, and the sword, symbol of justice, held by Dike in ancient Greece, and also between the 3-legged seat of the Goddess Themis and the 3-legged throne of the King in *QB*. Bombaci says: *"There is a very close similarity between QB and the ancient Greek world. It is important to note that these similarities do not happen haphazardly, but present a picture of systematic affinity."* (20) Let us point out here, that Bombaci explains quite clearly that the character Yusuf, in QB, makes a special effort to defend and emphasize man's stand against *"sterile asceticism"* and prefers and champions a concept of *"active living"*.

The third researcher is Sadri Maksudi Arsal, who concentrates more on the legal aspects of QB. Arsal considers QB to be *"a monument of 11th century Turkish culture"*, and says: *"This book epitomizes the ideas, collected during many centuries of civilized living among Turks, in the fields of ethics, politics, and law."*, and adds: *"It is noteworthy that Firdevsi concentrates more on describing the political and military events of mythical Persian history, but the Turkish thinker Yusuf concentrates more on administrative matters, law, and social ethics."* (21) Arsal goes on to make a thorough analysis of *QB* and to compare conceptions of the State in *QB* and in the Orkhun monuments. Arsal is of the opinion that there are signs of the influence of China (in the form of Confucianism) in *QB*, specially on the subject of the role of *"reason"* in government, and of Farabi, specially on the subject of the attributes of the ruler. (22)

Let us summarize the foregoing:

Qudatgo Bilik,

1- is stated to be a copy of Persian and Iranian books of ethical advice, among which can be mentioned *"Kelileh* and *Dinmeh"* and *"Qaabusnameh"*:

2- is assumed to transmit the thoughts of Aristotle, through Ibn Sina, and of Plato, through Farabi. (This view is further buttressed by pointing out similarities in metaphors in QB and the ancient Greeks);

3- is supposed to show signs of Chinese influence, in the form of the thoughts of Confucius;

4- is considered to be basically composed of Islamic concepts, wrapped up in which are to be seen some elements of ancient Turkish thought and tradition.

There is no agreement on the precise

meaning of the title *Qudatgu Bilik*. The author himself, Yusuf says: *"I gave this book the title "Qudatgu Bilik" I wish the book will render the reader fortunate, and will show him the right way"*. There is no further clarification by the author. The word *Qudatgu'* is composed of the elements *"Qut ', "ad"* and *"gu"*, meaning the condition or process of being *"happy"*, if we assume the meaning of the root-word *"Qut"* to be *"happiness"*. But it is also interpreted as *"good fortune"* and also as *"sovereign power"*. Vambery, Radloff, and V. Thomsen (24) have taken the word to mean *"happiness"*. Barthold considers *QB* has the meaning of *"the science of happiness"*, of *"good luck"*, and that the word *"Qut"* in this book also has the sense of *"Majesty"* as used for a sovereign. (25) Mehmet Fuat Köprülü also explains the meanings as *"creating happiness"* or *"fit for a king"*. R.R. Arat thinks the name means, *"the science of being happy and blesssed"*, and that the book was written with the purpose of helping the reader be happy in both this life and the next. (26)

Till this point, we summarized the views of various scholars on *QB*, its name, purpose, and subject matter. Now, we can start our own study of the book.

2- THE AUTHOR'S OPINIONS AND DISCUSSION OF QUDATGU BİLİK:

QB is in verse, and consists of 6645 couplets. The copy in our hands contains 2 INTRODUCTIONS, one of them in prose, the other in verse, of 77 couplets. Both are later additions to the books. The main text of the book is divided into 88 "chapters", and consists of conversations among 4 persons called, **Kün-toğdi, Ay-toldi, Öğdülmüsh** and **Odgurmush.** The first 10 chapters (totalling 350 couplets), deal with God, The Prophet, His Four Disciples, and the Ruler of Kashgar (to whom the book is dedicated): the Qarakhanid ruler Tamgach Bughra Haqan Ebu Ali Hasan (died A. C. 1102-3). It also contains references to the stars, to the nature of knowledge and of virtue, and of language. In the 11th chapter the author introduces to the reader the characters who do the talking in the book: **Kün-toghdi is the Ruler (İlig), his words are the Töre (the Law).** (27) **Ay-toldi is "qut"** (Sovereignty, or **Happiness).** Couplet 354: **"The sacred sun of Qut shines with him". Ögdülmüsh** is the son of **Qut** and represents **"uqush"** or **"Reason".** Odgurmush is an ascetic, and represents **"Destiny".** (couplets 355-357). These four characters have discussions on the subjects of relations with various funtionaries, servitors, artisans, etc, and on the nature and functions of justice, language, the Soveregin and the State. This part constitutes the main body of the book. The discussions between **"Reason"** and **"Destiny"**, aiming at refuting fatalism, added to that main body, amount to a total of 6170 couplets. The 125 couplets at the end of the book are divided into 3 chapters, dealing with **"youth", "the evil of the times in which the book is written",** and the author's **"advice to himself".** It is seen that the main purpose of the book is to give advice connected with statecraft and administrative problems. The author himself states that explicitly, by saying: **"I spoke my words on these four matters: the laws, sovereignty, reason and destiny".** (28) Thus, in contradistinction to some other scholars who have difficulty in grasping this point clearly, the writer of the first preface, is in the position of seeing the purpose of **QB** very clearly. He says: *"....this book is useful to everyone, but much more useful to rulers who are in the position of governing cities and countries.. What factors tend to bring about the downfall of states, or their continuation, how sovereignty may be lost, how armies are brought together, what routes should be chosen for military campaigns, and the duties to each other of the Sovereign and of the People, are clearly and separately explained in this book, and all these are based on 4 factors: Justice, the State, Reason, and Submission to One's Destiny"*. (30)

B- What Kind of A Book is Qudatgu Bilik?:

We reached the conclusion that *QB* is a book dealing with statecraft. But it is different from similar books of advice seen in ancient times. Books, of which many examples are to be seen, chockful of exhortations to act ethically, and simply giving advice on moral matters to rulers, differ very much from **QB,** which examines the various problems of administration, the structure of a state, and the various social groups within a country, in objective detail. Let us now examine more closely some of these different points of **QB:**

1- **Social Structure:** The community described and dealt with in **QB** is composed of the rulers on one hand, and various occupational groups on the other hand. Farmers, traders, raisers of animals, various craftsmen, physicians, poets and writers are taken up and dealt with. In addition, considerable space is devoted to astrologers, and interpreters of dreams and omens.

Descendants of Ali (being also descendants of the Prophet) also have considerable space devoted to them. These groups are not simply stratified according to social position, nor are they assigned special legal status. There is a mention of "Qara budun", the "common people", who are described as persons whose minds, spirits and knowledge present no distinction and whose **"preoccupation is almost confined to filling their stomachs"**, but it is not quite clear if by this the author means only the categories of the indigent and of domestic servants. There is no mention anywhere in the book of any social group existing in the Turkistan of the 11th century, which enjoyed special prerogatives. Moreover, the conceptions of Justice and Law, dominant in QB prevent such a stratification. In **QB**, there is only one single division in the community: a-those who rule, b-those who are ruled. At first look, this might appear to be merely something normal. But it is not so simple as that. Because in ancient times and in mediaeval times the invariable character of the political community was to be stratified. There were various classes, in hierarchies, possessing different rights and prerogatives and obligations. The clergy, the nobility, the peasants, serfs and slaves all had different legal status. The higher classes had vastly greater rights. **QB** has no such stratification at all. There is no serf class in **QB**, as in the West nor a class of gentry, as in China. (31) Let us note that this absence of social classes with special rights is a distinctive feature of the ancient Turkish State. Because the mode of life of the ancient Turks, mainly a nomadic or semi-nomadic existence based on raising herds, was not favourable for the growth of sepecial privileged social classes, and a community emphasizing military organization was also not favourable for that. Nor was there a special class of clergy. The ancient Turks did not have a theocratic society. Their belief in a powerful single God was a feature apart from their political affairs. (32) For these reasons, ancient, pre-Islamic Turkish communities had no stratified social classes, unlike the case in India, China, Egypt, and Greece, where there existed both strongly stratified communities and strong theocratic influences.

Yusuf, the author of QB, as a full believer in Islam, defends the moral principles of Islam. He also uses Turkish words and expressions very often in his book. His book may be called the first example of a synthesis of Turkish and Islamic values and elements.

2- Reason and knowledge: It is very significant that in **QB** the mystic suggestions of "Destiny" are always countered by the arguments of "Reason", in this book, always has sound and logical arguments, and bases himself on facts. This reflects the views and tendencies of the ancient Turkish community. It is also significant that the various social groups mentioned before have their duties, rights, and the best courses for them explained always by "Reason".

QB prefers reason and logic to sentiments, and prefers facts to hopes and presentiments. The same logical approach is prefered both in dealing with relations among social groups within the community, and in reaching decisions that have to do with the safety and the existence of the State. This, again, reflects the realistic attitude and tendency of the ancient Turks, not looking for miracles to save them. Some of the many couplets in **QB** that illustrate and confirm the above tendencies: (with numbers of the couplets given after each one): **"All that is good comes from reason"** (c.1830). **"The intelligent man (i.e. man with reason as his guide) is really great. Reason (intelligence) is the source of a thousand virtues in a human being"** (c.1830). **"Reason always moves to the right, never leftwards. Reason is always straight, there is never any deceit in reason"** (c.1863). **"To be intelligent is the great gift of God"** (c.1828). **"If the State becomes sick, the medicine for that is intelligence and knowledge"** (c. 1970). **"The Ruler rules the State and applies the Laws with knowledge, and proceeds with reason"** (c. 2713).

About "knowledge" there are these couplets: **"The knowledge of the learned lights up the road of the people... It is the learned people who determine what is useful and who blaze the correct trail... You, too, should learn the things they know, and you should show them respect... Consider the learned as the rams, leading the flock of sheep. They should get to the front, and should direct the flock... The seat of the man who is truly learned is higher than Heaven..."** (Chapter LI). **"A man rises through intelligence and through knowledge... A human being is born without any knowledge, and keeps on acquiring knowledge as long as he lives... The one who has knowledge succeeds in every undertaking..."** (cc. 1486, 1497, 1842, etc.).

These show the importance attached to scientific knowledge: **"The business of keeping the body alive cannot be accomplished without physicians. When a human being becomes sick, he applies to a physician and the physician cures him with medicines", "Keep physicians close to you. They are useful persons" "Sickness and discomfort that is brought about by evil spirits is a matter for the sorcerer. It is up to the sorcerer to cure such things by incantations...", "The sorcerer says the amulet keeps evil spirits away, the physician says sickness is cured by medicines"** (34). **"Dreams may have different meanings according to different interpreters. Dreams should be interpreted in the direction of good omens... When an interpereter interprets a dream optimistically, the results are always good."** (Chapter LIII). These are on the subject of mathematics: *"Astronomers (watchers of the stars) calculate the years, months and days. O human beings, such calculations are very necessary. If you want to learn, study geometry, too. After that (i.e.* after geometry) *the doors of arithmetic shall be opened for you. ...Learn the extraction of square - roots, and also division. Learn all the different kinds of fractions. Learn multiplication and classification. Have the will to seize and keep firmly in the clutch of your hand the entire firmament, as if it were a fragment of a stick! And if you desire to go further, learn geometry and higher mathematics... and do not neglect to knock on the door of Euclides. All business of this present life, and also all business of the eternal life hereafter; be assured that the truly learned person gets a grip on all that through mathematics... How wisely has the learned and experienced old man spoken: Consult always those with knowledge, and act accordingly... If a person embarks on a course with knowledge, you may assume that he will be successful"* (35)

All the above confirm the tendency to prefer a rationalistic approach to a mystic one. This tendency and preference of a Turkish writer at that age also is an indication of the same general tendency among Turks. It will be seen that the same tendency and preference makes itself felt in the subject of the Law.

3- Töre. (The Law): In **QB**, the concept of the Law is personified by the Sovereign. The author describes the characteristics of the Law (36) as follows: *"He was a learned, and a wise head. In making political decisions, he was never influenced by his personal feelings. He regarded the whole of humanity as a single unit. And for that reason he warmed and lighted up the whole world, just as do the sun and the moon." "The Töre (Law) is like the sun: always constant. No element in him ever decreases, and he always remains a whole. At every spot, the power of his light is always the same. His light reaches every human being. His words and his acts are always the same for every one, and every one receives his just share of him. He gives life to the universe (when he is born a thousand flowers burst into bloom): for that reason he is called "Kün-toğdi"* (literally: "the day (or sun) is born"). (Chapter XII). **QB** holds that "Töre" (The Law) is superior to the Sovereign: **"Sovereignty is a very good thing, to have might and power is a very good thing, but the Law is even better".** But the even (equal) application of the laws are still better: (couplets 453-455). *"The Sovereign who manages the affairs of the people according to the measure of humanity, is in that measure good"* (c.457). **Such a reign** would *"embrace the world, and the worlf and the lamb would live side-by-side"* (c.460-461). *QB* visualizes The Law according to this picture: There is a silver throne. This throne rests on a tripod. The Sovereign holds in his hands a large knife. On his left there is some *"uragan"* (a kind of very bitter plant, original home India), and on his right some sugar. Töre explains this situation in these words: *"An object that rests on 3 legs does not lean to one side. In order to be firm, it is necessary, that it rest with equal force on all 3 legs. If one leg leans to one side, the other two also slip, and what was resting on the tripod is overthrown: An object that rests equally on three legs is "köni"* (just) *and "tüz"* (straight, or equal). *An object that rests on an even level ("tüz") is virtuous in every part"* (c.805). *"What is good in its nature also is good in its acts. In every departure from absolute straightness there are the seeds of evil"* (c.806-cont). Töre (The Law) continues thus: *"My own nature, too, is "köni"* (just). *I solve all problems according to justice. I do not discriminate between a lord and a slave."* (37) *"The knife (sword) in my hand is sharp. I cut through controversial matters swiftly and decisively. I do not keep the demands of the one who is in the right dangling, or delay justice. The sugar is for those who have suffered injustice and applied to me for a*

remedy. The "uragan" (bitter herb) *is for those who deny justice and who commit cruelties. ...I have frowning visage for the cruel... Whether he who comes before me in a judicial case is my own son, my relative, a chance passenger, or a guest, makes no difference. In giving my verdict, I do not discriminate between them."* (C.817-818). *"If the foundation of the State is Justice. ...If the Sovereign is just, there is peace in the world... The Ruler who applies the Law with justice, invariably has all his desires granted"* (c.819-822) *"Govern the people according to just laws. Do not permit any one to dominate unjustly another person."* (39)

The "Töre" (Law) is explained in QB as depending on the 4 principles below:

A- **"Könilik" (Justice):** The Law has to be just. Otherwise, a law which is not just, would be like a tripod one of whose legs is weak or broken, and the "throne", (i.e. the State) would collapse. The Sovereign who wants to preserve his State, therefore must make just laws.

B- **"Uz'luk" (Goodness, or Usefulness):** Laws have to serve useful purposes. By "useful" is meant, useful to the people. A law that is not useful in that sense also tends to weaken the State, in the long run.

C- **"Tüz'lük" (Equality):** In this point, the spirit of the Töre, and the spirit of the Middle Ages in Europe, are diametrically opposed. Töre, insists on not discriminating between the Sovereign's son, and a passing stranger. And states that a lord and a slave are equal before the law. This is a commonplace in the twentieth century, but is strikingly different from the world 9 centuries ago.

D- **"Kişilik" (Humanity):** This general principle refers both to the universality of the laws, and to their essential harmony with human values. *"The sun of the Law should reach all human beings, and should illuminate the whole world".* Because, *"In their origin, all human beings are united. It is only the degrees of knowledge they posssess which creates differences among them. In the degree that laws embrace the whole of humanity, would they render individuals happy and the State eternal... There are two things which ruin a State: Neglect of duty, and cruelty to human beings."* (c.2024). *"The persons who are distinguished above other men, have reached that status purely through the superiority of their knowledge".* (c.1958). **QB** points out the two highest offices of the State are, **"the hand whch holds the pen"** of the Sovereign's Minister, and **"the hand which holds the sword"**, of the commander-in-chief of the troops. The author recommends that persons **"chosen from among the people, and respected by the people"** should be appointed to these two offices. (41) (42)

The Turkish word **"töre"**, is an important word in Turkish culture. It is at least 1600 years old. According to existing documents it is seen first in the dialect of the Tabgach Turks. (43) The Tabgach are the descendants of the Asian Huns and are known to continue their traditions. So, there can be little doubt that he tradition of **"töre"** would have existed among the Huns, too. The vast, and very well-arranged organization of the Hun Empire also confirms this. Where **"töre"** exists, it is natural for **"qut"** also to exist. And we meet the word **"qut"** among the titles of the Hun Emperor Mo-tun (209-174 B.C.). (44) The tradition of **"töre"** is found also at the times of the Göktürk and Uygur Empires. It was strong also in the 11th century A.D. **Divan-ı Lugat-it-Türk** contains these folk-proverbs: **"Zor kapıdan girse, töre bacadan çıkar** (When brute force enters through a door, the Law flies away through the chimney)", and **"İl kalır, töre kalmaz** (A state might still exist, but the Law might have disappeared, i.e. the Law is both more precious and harder to preserve in its full quality than an Empire)". (45)

"Töre" was used in a sense embracing the whole of the laws in force among the ancient (pre-Islamic) Turks. Sadri Maksudi Arsal, our scholar specializing in legal history, says this was used among the ancient Turks to mean, **"all the imperative regulations shaping the social life of the community".** (46) In general, **"töre"** is used in the sense of **"legal system of a country"**, or **"the entire body of laws of a country"**, but it is also sometimes used with the meaning, **"system of laws based on traditions".**(47) This meaning, and the present meaning of the word, would suggest that the original meaning of the word was, **"the entire body of laws based on tradition".** The Orkun Monuments declare that there can be no Empire, and no human community without a **"töre".** The conclusion to be drawn from all the above, is that among the ancient Turks the ruler was never an absolute and arbitrary monarch. The rulers issued their **"Yarlig"** (royal or imperial commands), and the judges pronounced their decisions in comformity with the **"töre".** The

ancient Turkish Emperors also ascended the throne in accordance with the rules of **"töre".** (48)

The 4 principles on which the **"töre"** was based, were all in force in the ancient Turkish states. A Chinese source relates these words as being spoken by the Tabgach Sovereign T' ai-wu (424-452): **"I shall not permit banditry by petty persons, and the oppression of the common people"** (49) In 1038 A.D. the Oguz Turks had come out of the plains of Central Asia and had founded a state in Khorasan. One of the first proclamations of İbrahim Yinal, the Selchuq leader, on that occasion, to the people of Nishapur, was this: *"The lawlessness that is seen around here is the work of petty persons. Now a State has been founded, under the sovereignty of Tughrul Beg. Henceforth no one will dare to offend against the law, and to commit injustice."* (50) These two pronouncements, one in the 5th century, and the other in the 11th century, make clear in precisely the same fashion, that with the founding of a state, the reign of Law is also established and injustice is expected to come to an end. The **"töre"** was also the guarantee of the rights of the individual. An example of how individuals living in ancient Turkish communities had their rights and liberties safeguarded by the law, is furnished by a Byzantine source, too. In the year 448, a certain Priskos, a clerk employed in the ambassadorial delegation sent by the Byzantine Emperor to the court of the Hun Emperor Attila, meets in the Hun capital a Greek, and hears from him this account of how he came to be there: *"During the Balkan War (441-442 A.D.) I was taken prisoner by the Huns near Viminacium* (a fortress east of the present city of Belgrade). *Now I am married to a Hun woman. I have children, too. I am satisfied with my life. Here, except during a war, every one is free. No one harms or interferes with any one else."* The reply of this Greek to the question why he did not return to his country was: *"In Byzantium the people are in danger at war-time from the vice of the commanders, and in peace-time from the cruelty of the tax-collectors. Thus, the people are always miserable. There, the poor are always oppressed, and the rich are never punished. Everything depends on the bribes paid to the judges and their assistants. In Byzantium there is no liberty, and there is no equality under the laws."* (51).

The structure of the ancient (pre-Islamic) Turkish community and Turkish State was not favourable to the formation of social classes with different status and prerogatives. And this made it natural for a society to develop which upheld the principles of equality and freedom for individuals, and a rule of law. The situation was very different in other nations. For instance, slavery was regarded as a natural institution all through ancient times, and through mediaeval times. In Russia, it continued to be in force till the middle of the nineteenth century. The "caste" system of India needs no description. The monarchs of ancient Persia boasted of the huge numbers of slaves they owned. Historical documents prove the existence of slavery in China. (52) In ancient Greece, slaves were a well-recognized group, and slavery was entirely legitimate and approved of. Aristotle said: *"In Athens, the poor, together with their wives and children, were the slaves of the rich."* (53) Persons could have the status of *"slave"* through being born of slave parents, or sold as a slave child by his father, or abandoned by his parents, or through inability to pay his debts. Once a slave, a person had no rights (civil, political or human) whatsoever. Prisoners of war were also treated as slaves. In Sparta, there was a social group, called "Helots", which were bound to certain pieces of land, and had a semi-slave status. "Citizens" were entirely free to insult, or to beat Helots, at their discretion. And this was considered quite natural behaviour. Every year, at a certain season, a sort of "free hunting" or "warfare" was declared against Helots, and "Citizens" could kill these poor creatures freely. And all this, in spite of the fact that these formed a special class, above full slaves in status. The situation in Athens was very similar. In Athens, markets were held for the sale of slaves, and *"all kinds of slaves, from simple labourers to skilled artisans, and even physicians and philosophers"* were bought and sold there. There was even a category: *"Slaves of the State"*. (54). Apparently it did not offend the "noble" feelings of the ancient Greeks to see human beings being treated as beasts of burden. Even Greek philosophers, who are acknowledged to have enlightened humanity with their superior intelligence, defended the institution of slavery, and found reasons that would make it quite "natural" and right. For instance, Gorgias said: **"To command is a prerogative confined to free citizens. For a slave, virtue lies in obedience."** And he added: **"Right is always on the side of the strong".**

Antiphones said: **"To trangress against the laws, and to secure profits from that course is in full harmony with natural justice, if others do not see such acts."** Thrasymachus said: *"Justice is what is advantageous for the strong."* And Plato went further and declared: *"Acting unjustly is fitting and proper for a free man. Thus, he will be even stronger and even more masterful. Those who can carry unjust treatment to its ultimate extent are the wise ones who shall succeed in dominating communities."* (55) Plato, in his *"Republic"* says it is right and natural for slavery to exist, and also useful for society, because only thus could "aristocrats" find the time and leisure to "meditate" and serve civilization. In his **"Laws"**, he says: *"The word of the master should be law for the slave"*. (56) Aristotle also said: *"The natural state for human beings is a state of inequality"*. He adds that there are 2 kinds of slavery: *"Some are slaves thrugh the law, and others through their natures. Some persons are born not to be free and to submit to others, such persons are born to be slaves. Some persons are born to submit and obey"*. Aristotle also says: *"Slaves are like domestic animals: both serve through their muscular work"* (57). Also: *"Slaves are like inanimate objects. part of the property of the master"* (58).

The institution of slavery existed in ancient Rome, too. There, persons born of slave parents, those who could not pay their debts, those who had failed to perform some duties they owed to the State, and prisoners of war, were slaves. These had no rights whatsoever, and were bought and sold just as any other goods. There was also another group, called "Plebes" who were not slaves but who lacked many political rights, who could not attend citizens' meetings, could not be appointed to civil offices, and could not marry citizens. It time, after a long struggle against the Patricians, Plebes improved their condition in many of these respects, but the status of slaves and of prisoners of war remained unchanged. Even Christianity did not abolish slavery. The Emperors issued decrees aiming to further consolidate this institution. (59) Slavery became even harsher under the Emperor Diocletian (284-305 A.D.), and as the social order deteriorated and peasants, under increasingly heavy burdens and taxes, tended to abandon the land and emigrate, new and harsh measures were introduced to prevent that, and to tie the peasants firmly to the soil, thus laying the foundations for the serfs and feodal lords of the Middle Ages.

The situation in the Byzantian Empire, as recounted by the Greek in the capital of the Hun Empire, and the unending revolts of the peasants in the Roman Empire after the year 430 A.D., form a contrast with the full justice and stability in the neighbouring Hun Empire. (61) This is tangible and clear proof of the superiority of the ancient Turkish concepts of law and of justice, as described in **QB.** The fact that there is a Turkish word **"qul"** (later used in common daily speach in the sense of "slave"), should not mislead us. As explained above, this did not indicate lack of legal rights. **QB** specifies that the **"Beg"** ("lord" "potentate") and **"qul"** are equal before the law. In the Orkun inscriptions the word **"qul"** is used to indicate a personal political situation, such as having fallen prisoner of war, or a community having lost its independence for the time being. The loss of some rights, along with the loss of independence, must be considered natural in those times. In the ancient Turkish language even the word **"köle"** (the word denoting "slave" in Turkish and used extensively for this purpose in Islamic times), did not exist. This word appears to have been coined much later, after a considerable period of settled existence.

4- **"QUT"** (Sovereignty, or Political Power). In **QB (Qudatgu Bilik), "qut"** (or Sovereign power) is personified by Ay-toldi. Ay-toldi, more or less in the situation of a Minister, appears before the Sovereign, personified by **"Töre"** (or The Law), and offers to serve him, saying he himself is in the position of being a "qul" (meaning here a "servant") and an offical under the Sovereign, and adds: **"My nature is service, and my principle is justice"** (62). The Sovereign, in response, advises him always to remain close to the Sovereign. Thus, it is seen that the "Law", in order to have the chance and means of being applied, needs the presence of a sovereign state. To supplement and complete this harmony, the sovereign state, too, must be under the rule of the Law, because **'Real power is in the Law".** (63). Ay-toldi, personifying **"sovereignty",** while in the presense of **"Töre"** (the Law), personifiying the Head of State, sits on top of a large ball. The meaning of this is: *"Sovereign power is like a ball, ever ready to roll away in this or that direction, even on a level surface, Therefore, sovereign power is unstable by nature, and one should not count on its permanence"* (Couplets 662,

666-668). This leads to the conclusion that the sovereign power of a state, with its innate slipperiness and unstability, needs to be directed and controlled by the Law. The personification of *"sovereign power"* is accused of being fickle, of always running after the *"fresh and the new"*, and of neglecting the *"old"*. The reply is:*"What is the use of the old if there is a fresh one? And what is the use of the bad, if there is a better one?"* (couplet no.688) *"Qut"* (ersonifying "sovereign power") counsels that the monarch who aspires to possess him should have these qualities: *"Modesty, courteous speach, distaste for evil and ugly things, respect for the elderly, honesty, and caution..."* (couplets 703-707, 727). *QB*'s view is that: *"Virtue and fortune are acheivable through "qut"* (sovereignty)... *Greatness and the status of a Ruler also come from it... Every good thing that is possible is under the hand of a "qut"* (sovereignty) *that is at the same time sweet of voice and kind of disposition... All dreams come true with the power of sovereignty..."* (couplets 674-676). *"Sovereignty (qut) is always young and strong: it is not possible to stand against it, to crush it, to strike it down..."* (couplets 667-681) And there is no necessity to do so either, because: *"Its function is to render human beings powerful, and thus to enable them to reach their goals..."* (64) *"Sovereignty"*, subject to the power of the *"Law"*, symbolized by the sun, through its *"sweet-faced, kind-hearted"* rule, acheives a wise, *"ripe"*, and productive condition in the community, and thus, like the full-moon, lights up the people of the world. For that reason, it has been given the name, in the allegorical story of *QB*, of *"Ay-toldi"*. (Full-moon).

It happens, though, that those who rule the State do not always have the right capacity in full; sometimes they look with contempt on *"justice"*; when that happens, the light of **"qut"** (Sovereignty) is extinguished, and *"the world is wrapped up in gloom"* (couplets 732-733). These ups and downs that are seen in life are like the changes in the celestial moon, which waxes and wanes: *"Its face now looks up, and now looks down"*. (couplet 746)

QB makes it clear that *"sovereignty"* is divine in its origin, and that it always has its source in God: *"Know that only God can help thee... To whomever God grants the destiny of being a Ruler, to him he also grants wisdom and a great heart... If God wants to create a person as a Ruler, he gives him intelligence and power... Kingship* (the office and status of a king) *is sacred..."* (couplets 1430, 1933, 1934, 1960) *"You did not reach your throne, through your own will and your own power alone: God gave it to you..."* (65) *"Monarchs get their right and power of sovereignty from God"*. (66).

The ancient belief among Turks was the same: that political sovereignty was granted to human beings by the will of God. *"Tan-hu, the holder of the sacred prerogative of Sovereignty, brought to the Throne by the Will of God in Heaven"* (67) *"God-like in power, getting my power from God, I the Emperor of the Turks, Bilgheh, ascended the throne..."* (68) *"For the purpose of assuring that the name of the Turkish nation shall not disappear, God, who had previously exalted also my father the Emperor and my mother the Empress, made me ascend the throne..."* (69) *"I became Emperor, because God commanded it, and because I had "qut"* (the sacred quality of sovereignty) *in me"*(70). The titles of the Uygur Emperors also confirm this. The Göktürk monuments also mention the Emperor as being able to ascend the throne because he had been equipped with **"qut"** and **"ülüğ"** (good fortune) by God, and as being charged with some duties in ascending the throne. (71) Among these was, **"to feed the people, to clothe the people, to bring together people who were scattered, and to help the people be fruitful and multiply..."** (72). **QB** also emphasizes how important it is for the Sovereign that no people whatsoever be left in a **"poor"** (destitute) condition in the realm. *"Give them food, drink and clothes... If someone is in a situation of desperate need, come to his help... Ask and try to learn whether they are in need or not... If you really want men who are free to become your slaves, be generous, give people what they need... See to it that the common people always have enough to eat aand drink... be good to the poor..."* (couplets 2564, 3031, 3034, 4330, etc.) *"If a sovereign does not make the name "poverty-stricken"* (destitute) *disappear in his realm, how can he deserve to be called a Sovereign?"* (73). **QB** states that the people, too, have the right to demand things from the Sovereign, and he enumerates 3 things as the inalienable rights of the subjects: 1- To preserve intact the value (buying power) of the currency. (Economic stabilitiy). 2- Just laws. 3- The preservation of law and order, (couplets 5574-5577) *"O Sovereign, you have first to pay your debts to your subjects, and*

shall have the right to demand their duties to you only after that" (74).

If the Ruler could fulfil these obligations, and only as long as be could fulfil them, he remained on the throne. If he failed to fulfil his duties, he would be deposed. Because, God, who granted the right of sovereignty, would take it away from those who proved to be unworthy of it. During the Second Göktürk (Celestial) Empire, in the year 716, Emperor Inal, who had succeeded his father Qapgan, failed to stop the anarchy that was spreading through the country and failed to preserve law and order. Due to this, he was deposed, with the verdict: *"God has withdrawn the "qut" (power of sovereignty) which he had granted to him".* (75) The Ruler had the prerogative to make laws (and also the duty), and to change old laws, but he had to obey the laws himself, too. In the ancient Turkish State, there was a rule by laws, and not an arbitrary personal rule. The rule by laws had to be **just, useful** for the state or the people, **equal** and **universal** in its application. **QB:** *"O Legislator; make good laws! He who makes bad laws might be considered to have died while still alive." "The land is seized by the sword, but is held by the pen"* (couplets 1458, 2711). The same principles are stated again in the monuments of Kültigin and Bilgheh. This principle, to be observed again and again in various ancient Turkish states, of impersonal rule, according to laws, and not swayed by personal caprice, is a distinguishing mark of ancient Turks, diverging sharply, in this respect, from states of other nations in ancient times. (76) This is an important social and political principle among the ancient Turks, and creates a conception of an objective, superior moral and legal system influencing and preserving spiritual and legal authority over the State, which everyone, including the Ruler, should respect. This is very close to the modern constitutional conceptions of sovereignty. The belief that sovereignty was granted to the ruler by God, led to the further conclusion that in making laws and ruling the state, the ruler had to act in accordance with the will of God. (77) Often, in ancient times, nations failed to make a distinction between the State, and the monarch ruling the state, and this gave rise to many arbitrary acts of the monarch, and to many injustices. During those same centuries, the ancient Turks had discovered and were applying the principles that were to be recognized much later in the world, as the basis for legitimacy and justice in affairs of state. The principle that incompetent or cruel rulers would have lost the power of sovereignty granted by God, also made it possible for such rulers to be deposed within the principle of legitimacy.

This conception of **"qut"** in the ancient Turks, is identical with the later legal conception of **Imperium. Imperium** embraces administrative (executive), military, and judicial powers. This, among the Turks, has a history going back till Before Christ. The Emperor Mo-tun, in the year 209 B.C., faced with a frontier dispute with a neighbouring Sovereign, stated that the land in dispute was not his personal property, but belonged to "the State", and that therefore he had no right to dispose of it, but had the duty to guard and preserve it for the State. (79) This tradition continued in other Turkish states, and these, too, were regarded as political institutions founded by the entire nation. (80)

In ancient historical times, the conception current among many other nations, in contrast, was the principle of **Dominium.** In such cases the ruler, sometimes personally worshipped, and often not restricted with any principle of responsibility, regarded the country as his own property. He could turn over any part of the country to another state, at his discretion, and without being ever held responsible for this act. And, generally, there was no person or institution to demand an accounting from him anyway. Wars in the case of states of this kind were not national wars, but dynastic wars. Whether a community holds the conception of Imperium or Dominium, to a great extent depends on the cultural level of that community. In a community where individuals are aware of their position and basic rights as human beings and free men, Imperium conception would tend to be dominant, In communities that have not reached such a level, the Dominium conception would predominate. The Roman Empire is generally regarded as the best example, in ancient times, of the Imperium conception in practice. (81) For an example of the Dominium conception, the Mongolian Empire, might be mentioned: In this Empire, *"the whole country, together with the people living in it, were regarded as "belonging" to the ruling dynasty. The Chief-Ruler could, and did, divide this into various portions, and grant these to his male descendants, and their comrades and commanders, at his discretion."* (82)

In ancient Rome, the Imperium was under the control of various public bodies,

headed by the Senate. There were similar bodies in the case of the ancient Turk. In the Asian Hun Empire, there existed *"people's assemblies"*, which met at pre-determined regular dates each year. There were other such assemblies, too. There was a Great Assembly, under the chairmanship of the Tan-hyu (or Emperor), which met to decide the important affairs of the State. De Groot, L.Wieger, P.W. Schmidt, B. Szaasz, and other scholars, consider this to have been a *"National Assembly"*, and call it a *"Reichstag"*, (Imperial Assembly), or *"Nemzetgyülés"*, or *"Assemblé Nationale"* (National Assembly). (83) In the European Hun Empire, a similar Assembly has been described by the Byzantine historian Priskos, under the name "Assembly of the Select". (84) A similar Assembly, also charged with overseeing and checking the working of the Imperium, existed in the Göktürk(Celestial Turkish Empire), too. On the death of the Emperor Ta-po in 581, this Assembly met and debated the situation, finally deciding on rejecting the candidate for the Imperial throne, Ta-lo-pien, on the grounds that his mother was not an Empress, and appointed Ishbara to be Emperor, instead. (85) The same tradition is, in its general outline, to be seen also in the case of the Uygurs, Bulgars, Khazars, Pecheneks, Quman-Qipchaks, and other Turks, as noted in the Divan-i Lugat-it Türk. Mahmud of Kashgar mentions the term **"Kengesh"** as a Turkish word, defining its meaning as: **"the submitting of the proposals of the ruler** (Emperor) to the approval of the Nation". (86).

C- Derivation and Meaning of the Words Qudatgu Bilik:

What we have said so far has made it clear, I hope, that the meaning of the title **"Qudatgu Bilik"** is directly dependent on the meaning of the root-word **"qut".** As seen above, various meanings have been attributed to this word. Most scholars have assumed the book to be a book of advice on ethical matters, and have generally tended to give the meaning **"happines"**, or **"good fortune"** to this word. But, as Sadri Maksudi Arsal made it clear before, and as is explained here, the word **"qut"** in this connection means **"political sovereignty"** (87). **"Happiness", "Luck", "Good Fortune"**, etc. are secondary senses of this word, and are mostly meanings that have been developed later, in the western dialects of the Turkish language, and probably under Islamic influences. (88). The word **"qut"** also has the meaning **"sacred"**, but this is derived from its primary association with God. As is well-known, **"qut"** is one of the most ancient Turkish words, and occurs as part of the title of the Emperor Mo-tun, in his letter to the Chinese Emperor, written in 176 B.C.: **"Tanrı qut'u Tan-hu"** (The Emperor to whom God has granted the power of sovereignty). G. Doerfer further clarifies the meaning of **"qut"** as: **"a kind of autonomous spiritual power in men, which requires, specially in the case of rulers, to be given support by God".** (89). The contemporary and country-man of the author of Quadatgu Bilik, Mahmud of Kashgar, the author of **Divan-ı Lugat-it Türk,** previously had defined **"qut"** as the **"sovereignty of a State".** (90). Thus it is seen that the words **"Qudatgu Bilik,"**, can be be rendered as: **"The Science of Sovereignty"**, or **"The Science of Governing a State"**, or **"The Science of the Essence of Sovereignty or of Sovereign Power".** (92)

It is to be noticed that here we are trying to explain the conception of the **"Law"** and of **"Sovereignty"** in ancient Turks, in the light thrown on the subject by QB, but that i.. doing so we refer to beliefs and practices in other Turkish states, and in other periods, too. This might be criticized, as not taking into account the possibility that such beliefs and practices might have undergone great changes. But it should be remembered that in such cases, it is useful to have light thrown on the matter from as many sources as possible, and further, that basic beliefs, traditions and tendencies, deeply rooted as they often are in the nature of a people, frequently preserve the same essence over long periods. In Turkish history, too, we observe that the basic conceptions of justice and of sovereignty remain the same, undergoing superficial changes of form only, during almost the entire course of history.

III- The Question of Foreign influences on Qudatgu Bilik:

A- The Question of Indian-Iranian Influence. H.Inalcik dwells with emphasis on this topic. There are various points of similarity between what H. İnalcik brings out, and Indian and Iranian traditions. In certain cases, these go beyond mere similarities and become identical. But H. İnalcik has also stated that: **"In the tradition of the Iranian State, the Monarch has absolute authority. This**

authority is even above the law. The granting of justice to subjects is merely an act of grace by the Monarch. The authors of the "Pendnameh"s, searching for a basis on which they could depend for an assurance of justice, could discover no other basis than the good-nature or he mercy of the Monarch, as a person." In QG, in contrast, it is strongly emphasized that **"sovereignty"** should not deviate from **"the Law"**, and that **"sovereignty"** may be regarded even in its essence as an outgrowth of **"the law".** (93) After pointing out in its full clarity the great difference in the conceptions of sovereignty and of the law between the ancient Turkish view and tradition, and the ancient Indian-Iranian view and tradition, there really remains not much more to be said. In fact, there never existed much similarity between the ancient Turkish concepts and traditions of the State and of sovereignty on the one hand, and the Indian-Iranian ones on the other hand: In one case the center of gravity was the feeling for justice and equity in the mind and soul of one person, the Monarch, and in the other case the center of gravity was the belief that sovereignty was God-granted and depended on, and was subservient to, the power of the Law, a Law that had to be just, equitable, useful, and universal. Could such two utterly contrasted views be fused together to form the basis of a single book? And could either one of them, with minor changes and adjustments, be transformed to the other one? Such a view would lead us either to the belief that Yusuf, the author of **QB,** failed to grasp the implications of what he was saying (difficult to ascribe to such a thinker), or failed to express his thoughts and meaning clearly, or that he did not grasp the essence and nature of a state and of sovereignty (even more difficult to ascribe this to a person who reached the high office held by the author). Since we cannot accept any of the above alternatives, we are forced to the conclusion that it is a vain endeavour to search for Indian-Iranian influences in **QB.** The allusions by Yusuf to **"Dahhak"** and **"Feridun"** and **"Afrasiyab"** certainly prove that he had read the "Shehnameh", but it must be remembered that the **"Shehnameh"** is not a book on the science of politicis, and that **QB** and the Shehnameh are two entirely different kinds of books, dealing with two different subjects. Barthold tries to establish a relation between the **"Qabusnameh"** and **QB,** but it is difficult to establish such a relation, too. The **"Qabusnameh"** is a typical example of a book of moral advice, written in the Iranian tradition, and in addition, it was written later than **QB:** in 1082. Furthermore, there are many points in which the **Qabusnameh** diverges in point of view from **QB.**

There is no mention of **"Law"** whatsoever in Qabusnameh, which contains many such passages as the following: **"Just as the newly-hatched young of ducks and geese do not need to learn how to swim, children who are begotten by Kings, know from their very birth the art of ruling"** (94), **"There are wise Kings and ignorant Kings", "Do you not know that the Great proceed against the people of the world, by the sword and not by** (legal) **routes and processes!", "One should always be in a state of fear of the King", "There is this difference between the King and his servants and subjects: The King is always dominant, and they are always in a state of submission!"** (95) **Qabusnameh** enumerates the qualities necessary in a King as follows: **"Justice, Magnanimity, majesty of demeanour, Caution, Abstention from unethical things, and Truthfulness: 6 qualities in all"** (96) Coming now to **"Kelileh and Dimneh",** which has been very thoroughly analyzed by H. İnalcik, this book is a collection of fables with moral themes. Essentially not very different from all the **"pendnameh"**s. The only similarities between this and **QB** is that both counsel the Ruler to be just, equitable and kind-hearted, and both contain general advice that might he expected in a book that has to do with the art of governing a state. Naturally, one would not have expected the author of **QB** to counsel injustice or cruelty. Thus, the points of similarity between **QB** on one hand, and the two other above-mentioned books on the other hand, are so general that such points of similarity may be found even in Machiavelli' s "Prince", although this was directly inspired by ancient Greek sources based on a justification of brute force. (97)

B- **The Question of Greek Influences:**

In order to understand correctly the conceptions of law, right and justice in ancient Greece, a closer study is necessary. In general, the conceptions of these in ancient Greece are distorted and propagandized in modern times, from political and ideological

motives, and this leads to erroneous ideas about ancient Greece being formed in our minds. In ancient Greece, more precisely in the ancient Greek City-States, there was no universal law, in the sense used by **QB**, and there was no "justice" and no "rights" either, in the real sense. The **"laws"** consisted merely of some measures and rules which protected the interests of **"citizens"** alone, and permitted no rights whatsoever to any one else. In ancient Greece, in practice, **"the law"** meant the will of the strong, **"right"** meant the superiority of the strong, and **"justice"** again meant the interests of the strong. It would be wrong to ascribe these conclusions only to a few **"sophistic philosophers"**: These were the wide-spread and generally accepted views in ancient Greece, even by ordinary citizens. The historian Thucydides in his famous work on the Peloponnesian Wars defends the same view-point, that might alone is the source of all right. (98) In short, the principle that **"Might is right!"** remained an alterable basis of belief throughout the entire history of the ancient Greeks, even during the **"Golden Age"** of Athenian **"democracy"**, at the time of Pericles. (99)

As has been refered to above, it has been claimed that the conceptions of **"virtue"**, **"ethical satisfaction"**, and **"evil"** in **QB** have taken shape under the influece of Aristotelian ideas, reaching the author of **GB** through Ibn Sina; and it has been further claimed that on the matter of **"law"** and of the **"Sovereign"**, there is the influence of Plato, coming through Farabi. Some commentators have gone even so far as to trace links between some allegories of Yusuf, author of **QB**, and ancient Greek mythology. Authors who are inclined to trace connections between Yusuf and Ibn Sina, are also those who judge **QB** to be a book on philosophy. But there are hardly any metaphysical arguments and figures of speach in QB. The few places in QB. which might possibly be so construed can be more simply regarded as general observations. Opinions favouring a connection between Aristotle and Yusuf appear to originate from about 80 years ago, i.e. a time when there did not exit a really accurate translation of the text of **QB**, and when the study of QB was made by scholars who did not possess a good command of the Turkistanian dialect of Turkish. Such scholars had to rely mainly on logical analyses in working out the meanings of various factors, because they did not have a precise knowledge of the terms used in the text. But it is not easy to reach sound conclusions in this matter unless one knows with precision the meanings of religious and cultural words and expressions used in the Uygur dialect of that period. Furthermore, **QB** is not a treatise on philosophy or on ethics so much as a practical guide on political and administrative matters, discussing the qualities useful or the contrary in being a successful king, and preserving the power of the state. Thus, the main center of interest of the book is in matters of political organization, administrative structure of a community and relations among social groups. Ibn Sina has not written such a guide, directly devoted to political matters and to theories of sovereignty. (100).

Farabi has two works on this subject: **"Ara-u Ehl-il Medinet-il-** Fazila" **(Votes of the Citizens of The Virtuous City)**, and **"Kitab-ü's-Siyaset'il-Medinah" (Book of the Politics of the City).** Most of his thoughts on politics and the structure and functioning of a human community are to be found in his **"Medinet-il- Fazıla" (The Virtuous City).** Scholars declare that in this field Farabi mainly follows the opinions of Plato and of Aristotle, and is under the influence specially of Plato's "Republic". This is confirmed when we study the Turkish translation of Farabi's **"El-Medinat-ül-Fazila".** (101) He makes an attempt to reconcile Plato's Dialogues and the principles of Islam. (102) Let us leave the discussion of these attempts at reconciliation aside here and let us concentrate on the subject of possible ancient Greek influence on **QB**, through the medium of Farabi:

Plato assumes that the actual world, as it exists, is subject to change, is subject to corruption, at all times, and is far from being a happy place. Therefore, he advocates, as far as is possible, to establish immutable principles and immutable institutions in human communities, in accordance with an ideal system, in harmony with and subject to a conceived, though on the material plane non-existent, ideal universe of perfection. For that reason, too, he counsels acting not according to human feelings and emotions, but according to "reason". Parallel with this, Plato likens the community to the organization of the human hody, and says that the human body contains "reason", "courage" and "instincts", and the human community, somewhat similarly, and also

stratified in 3 layers, contains the classes of **"philosophers", "soldiers"** and **"workers"**, whose function is to produce the articles of consumption for every-day life. In such a community it is the prerogative and duty of the philosophers, the **"wise"**, to rule the community, and it is the duty and obligation of the other classes to obey them. Just as in the human body one organ cannot perform the function of another organ, so in the community the various classes cannot function well cutside the sphere to which they are constitutionally fitted. Thus, according to Plato, some people are rulers (administrators) by birth, others soldiers, and still others servants, all by birth, and these should all remain within the framework of these functions: **"Every one should know his proper place in the community, and should be aware of his limitations. The Justice of the State, consists in assuring that every person, women, slaves, free men, workers, rulers and those who are ruled, should perform their functions within these categories."** Plato calls this system, very strongly similar to a caste system, **"real justice"**, and counsels that the people, in order to reconcile them to this, and assure their obedience, should be deceived and conditioned by lies, and he goes on to give the formulae for such lies. To prevent undue oppression by the classes of rulers and of soldiers, Plato proposes as a remedy that the institutions of "private property" and the "family" be abolished. Creating thus a "communist" system. Plato desires that this community be ruled by philosopher-kings, because these would be the **"wisest"**. Such a philosopher-king, through his superior intellect, should rule the community in accordance with his absolutely free will and intellect, unrestricted by any laws and regulations. (103) Plato, in his book on "Politics", states the equation: **"The master to the slave = the Ruler to the people subject to his rule"**, and discovers the ony point of difference is the Ruler representing in his own person the highest sovereign power, and the ultimate source of such power. Plato does mention the **"laws"**, too, but says, *"the best rule is not a rule subject to laws; only people other than the philosophers should be bound by laws"*. Plato wrote a book on **"Laws"**, as a guide to rulers who would create such laws, and his thoughts in this connection are indeed worth noting: For instance, he says that **"liberty"**, should be recognized to consist in the right of the righteous, or deserving, minority to dominate the undeserving majority. If the contrary should chance to happen, and the majority should rule, that would mean slavery for the community. More clearly stated, **"If the majority should rule themselves they would thus have become slaves, but if they should come under the rule of the minority, they would thus be free."** The right to rule is confined to the **"wise"**, the **"aristocrats"**, and the **"strong"**. The common people, slaves and the weak are, according to Plato condemned to live under the domination of others, and this is quite right and proper. Plato expresses this in the formula: **"To treat the unequal as equals is injustice".** (104)

Farabi makes some additions to these ideas. One of these, discussed in his **"Ruler of the Virtuous City"** deals with the attributes which a Ruler should possess from birth. Farabi says these are mainly two: A- To have the nature and temperament of Ruler, from birth, B- To possess the will to rule and the competence to rule. In addition, Farabi enumerates 12 qualities which a ruler should have to be successful. (106)

In Aristotle, too, the political and social system is based on inequality. He does say that the greatest of the virtues is **"justice"** and that justice requires **"equal treatment"**, but he goes on to specify: **"It is only when people are on an equal level that it is just to give them equal treatment, otherwise this would be injustice".** As for justice in political matters, this comes under consideration **"...for free and equal citizens, not for slaves and for strangers...'.** (107) Aristotle, in his book on **"Politics"**, describes the **"slaves"**, as creatures who have to work for the profit and comfort of the citizens, and calls them **"living property"**, just as he calls the workers, **"living tools"**. He says Greeks are born to be free, but that foreigners (**"barbarians"**) are born to be slaves. Aristotle defines the **"Law"** as being **"Reason, cleansed of emotions"**, and states that **"Rule by laws is better than rule by the arbitrary will of a single person"**, but that the application of **"general laws, laws which are impartial, cannot create justice: they must be turned and adapted to special circumstances, in practice, in order to result in justice".** Aristotle classifies and stratifies the social classes in

the political community according to their wealth. He considers **"the poor"**, the lowest class and claims that the poor can only be ruled and managed through a **"despotic domination"**.According to Aristotle, a good community is one is which there is a numerous middle class, according to criteria of wealth. In the administration of such a community, **"'...the laws should be meticulous in safeguarding the interests of citizens who possess political rights"** (108).

We have tried to give a fair summary above of the views of Plato and Aristotle on justice, human rights, and laws. It is seen that it would be very difficult to claim any close relation between these views on the one hand, and the views which form the basis of **QB,** on the other hand. The ancient Greek view is based on a materialistic conception, and advocates that right should be based on might; it glorifies and exalts the power of wealth, and it is plainly discriminatory. Contrasted with this, the ancient Turkish conception is based on the preeminence of a sublime Law, which is to be just, useful, equal for all in the rights it confers, and universal. If Plato or Aristotle, or both had really influenced Yusuf of Balasagun, author of **QB,** then there would have been plain signs of such an influence in QB as there is in **"El-Medinah-t ül-fazila" (The Virtuous City).** Being too hasty in drawing conclusions in such matters might lead one to error. A. Bombaci draws attention to similarities between such ancient Greek symbols as the sword in the hand of the goddess (to represent justice), the globe of Tykhe as a symbol of sovereignty, and the tripod throne of Themis, as compared with similar symbols in QB. A.Bombaci claims that these similarities cannot be all attributed to coincidence. But this view cannot be accepted. If there had been a real bond, the similarities would not have been confined to mere externals. The basic conceptions and ideological structure would have presented at least a partial similarity. The deep contrast between basic conceptions in **QB** and the ancient Greek systems cannot be covered up by a few resemblences in external forms. In addition, the relation between a sword-symbol and **"justice"** is so wide-spread as to be almost universal, and the globe as a sovereignty symbol, and the tripod throne are to be found in Ancient Persia as well. This does not necessarily mean that these are all derived from a single source. Human minds often invent similar things in widely different lands. If such similarities had to be taken as irrefutable evidence of unity of origin, this would lead (specially through very similar beliefs in some subjects and very close similarity in the forms of some common utensils) to our assuming a world-wide single common origin for almost all cultures and inventions. (109) A further factor leading Bombaci to such an erroneous conclusion is the meaning he assigns to the word **"qut"**, as **"luck"** or **"good fortune"**, thus more readily establishing a bond between this and the ancient Greek idea of "luck" or "destiny", as was wide-spread in Ancient Greece, and met with even in private homes and in fields that were tilled (110). But this meaning of the word **"qut"**, is a secondary meaning, developed mainly in later periods. Among the ancient Turks, the word **"qut"** had the main meaning of **"divinely granted sovereignty"**, and was used in a political sense, for the sovereignty of a state.

In this connection, I should like also to point out that in the political thinking of ancient Greece, "God" played almost no role. Plato did mention that, in the beginning, the universe was ruled by God, and Aristotle said that God gave **"form"** to the Universe (111), but Plato goes on to say that **"...afterwards God abandoned the Universe to follow its own course..."**, and Aristotle uses the word God only as a philosophical term. This is widely different from the conception in **QB** of God as the **"sublime and powerful source"** of sovereignty from which the actual sovereignty of a state is derived. From the very earliest times, among the Huns of Asia, there was prevalent a belief (shared also widely by other ancient Turks) in a creative, all-powerful, protective, and immortal single God, who ruled the destinies of men. This is quite unlike the ancient Greek gods, who were portrayed as beings that were born and grew up to adulthood, that married, that felt jealousy, and that had quarrels with each other. These semi-human "gods" could not have full power over states founded and governed by human beings, and this belief of the ancient Greeks led to their assigning limitless powers to rulers of such states.

Compared with the conception in **QB** of a universal law and of sovereignty granted by God and having its source in divine power, there is a striking void in the ancient Greek view of a state. In ancient Greece a supreme

law either does not exist at all in a state, or as Aristotle puts it, **"laws"** exist, but the idea of a supreme and immutable **"justice"** does not. Because there is no basic thought in the ancient Greek system that makes it imperative for a a sublime **"Law"** to rule a state, nor a dominating and directing principle of **"divine sovereignty"** to act as a check on the the law-maker. Thus, everything will have to depend on the hoped-for "virtues" of the person of the ruler, and the act of governing a state ceases to have a political basis, and becomes a matter of ethics alone. (112) In ancient Greece, in addition to the moral situation there which are well-known, the lack of a sound basis on which the principle of sovereignty could rest, might explain why it proved to be impossible for states there to grow beyond the stature of smallish city-states of about 200,000 inhabitants, and the area of a small modern county. The conception of a supreme moral law, with a divine origin, which forms the basis of **QB,** in contrast, led to the formation of vast empires. The contrast also is reflected in the basic temperaments and spiritual and mental attitudes of the ancient Turks, with a tendency to believe in an all-powerful divine being and sublime moral purpose in life, and the ancient Greeks, with a tendency to solve all problems on a material plane and through logic alone.

In ancient Rome, during the period of the Republic, elected political bodies practised the power of "imperium", but this lead to certain complications, and proved to have drawbacks. These difficulties could not, in spite of continued efforts, ever be completely eliminated. A partial solution only could be found through the rise of Emperors, and the vast increase of their power, ending in their being declared to be divinities. (113)

C- **The Question of Chinese Influence:**

As mentioned above, J.Thury, W.Barthold, and specially Sadri Maksudi Arsal, have affirmed the existence of such an influence. Sadri Maksudi Arsal is of the opinion that such sayings of the Chinese thinker Confucius as the following: **"The lives and actions of human beings should be shaped not in accordance with circumstances which might change, but in accordance with principles of an eternal, universal order... The road of spiritual and moral development passes through the acquisition of knowledge... The most sublime commandment of God, is love and mercy towards other human beings... The law of duty is a most sublime and sacred law! Through that one can ascend up to the greatest heights.... The law of duty is the same for every one: The person occupying the highest position, as well as the one in the lowest and most humble position is equally under the obligation to do his duty.... Reason is the attribute which God has planted in the souls of human beings, to enable them to do their duty..."**, and such maxims as these, on the subject of governing the state: **"The ultimate purpose of sovereignty is the happiness and prosperity of the people.... Ruling a State means, working to serve the people..."** have had great influence on Turkish political thought and practice, and that such influence has been, on the whole, beneficial. Sadri Maksudi Arsal adds that: **"The ethics of Confucius were not, to start with, very different from the national ethics of the ancient Turks..."** (114). To illustrate this influence, Sadri Maksud Arsal relates the following passage from a text written in the Uygur dialect of Turkish: **"The learned Confucius has declared that three things are necessary for a Ruler who desires to hold a country in his rule: Soldiers, food, and the confidence and goodwill of the people. Of these the most important is to preserve the confidence of the people..."**

In support of Arsal's opinion, we would like to add the following sayings of Confucius on sovereignty, the family and social life: **"The State is an expanded Family. The Family is subject to the same laws as the celestial bodies... The same relation exists between the State and the Family, as between the Sovereign and the people, and as between the father and his sons. The bond between the father and his son is similar to the bond between God and the Sovereign... The Sovereign is the Head of the State. And as such he is the Son of Heaven and is under the obligation of obeying Heaven... The will of Heaven means not being an arbitrary despotic ruler, but accepting the supremacy of the law. Just as the heavenly bodies move in the sky in accordance with their laws, in the same way, human beings on earth should act in accordance with the laws**

governing the universe... The Sovereign should be exemplary in all his actions, as is the Heaven. He should assure that all life and all official acts and ceremonies proceed in harmony with the order of the universe. When that is so, there will be no unhappiness on earth, and all problems will be resolved..." (116)

These opinions and teachings constitute the essential basis of Confucianism. There is a real relation between these and the basic thoughts in QB. There is, specially, a parallellism in the clear-cut concept of a universal Law, of God as the ultimate source of power, of the bond between God and the Sovereign, and of the conduct of the sovereign requiring to be modeled after God, in the Turkish conceptions of a basic and immutable Law underlying all legislation, and of the essence and source of sovereignty: in all these, the parallellism between Confucian views and traditional ancient Turkish views is very close and evident.

What could be the source of this similarity? The answer lies in the roots of ancient Turkish religious beliefs and in the development of ancient Chinese culture. The original religion of the ancient Turks was not Totemism or Shamanism, but belief in a single Celestial God. About 1000 B.C. and the years immediately before that the ancient Turks, living in the highlands of Central Asia, believed in the existence of a Celestial God, or of Heaven as a God. It is possible that the belief of Heaven being a god was strengthened by observation of the movements of celestial bodies. It is certain that in time the ancient Turks came to believe that the sky constituted an all-powerful god. This Celestial God played an important role in the formation of a political legal system among the ancient Turks. There are close similarities, and bonds, between this ancient Turkish belief and Chinese religion. In the beginning of the second millenium B.C., different cultures were in existene in the area that is at present China Proper. The most important among these cultures were the culture in the south, based on agriculture, the one in the north, based on hunting as the main activity, and the culture prevalent in the vast grazing lands of the north-west, mainly a nomadic culture, based on the keeping of live-stock. The people who carried this last culture were the forefathers of the Turks, as is further confirmed by the forms of ancient Chinese weapons, bronze utensils, and other archaeological material.

In China, during the Shang period (1450-1050 B.C.), a cultural change started, and signs of the new Heaven-God began to be felt, alongside the ancient fertility-gods of China. During the Chu period (1050 - 247 B.C.), which can be considered the real beginning of Chinese history, the influences from the north-west became even stronger. The Chu Dynasty believed in the Heaven-God religion, this including also the cult of the sun, the months and the stars. (117) Under the influence of this religion, the capital city of China, Lo-yang came to be considered the center of the world. The Emperor of China, under the same influence, came to be called **"The Son of Heaven".** (118) During the Chu Dynasty, while the state was continually getting stronger, the elements of Turkish culture which came with nomadic people from the grazing lands of the north-west, was also continually increasing, and spreading throughout the whole of China. It is through the amalgamation of these two cultures that the real Chinese culture and Chinese civilization came into being.

Confucius (5th century B.C.) is a thinker of this period. It is generally acknowledged that Confucius did not create original thoughts, but that he collected and gave expression to the thoughts of "masters" who had come before him. The "instructions" of Confucius are essentially present in the Heaven-God religion (119). These have no relation to the original religion and the ancient conceptions of the Diety of the ancient Chinese. The original religion of the Chinese was polytheistic, and the most powerful god for them was **"Ti"**, a god of the soil and of agriculture. (120) The soil itself was conceived to be a "mother-goddess". Later, under the influence of the "Heaven-Religion", the god "Ti" was transformed to a god-king, and the ancestor of human beings.

Another point, proving that Confucious was recounting and expounding the ancient Turkish doctrines, is that in referring to God, Confucious uses the word "T'ien", not a Chinese word in origin. In his book **"Lun-yü" (Talks on Philosophy),** Confucious always use this word when he refers to God or to Heaven. (121)

This word is simply the Chinese form of the Turkish word "Tanrı" (originally "Tengri"). (122). This is one of the oldest words in the Turkish language, and can be traced with certainty to as early as the 5th century B.C. The form "T'ien" in Chinese is

seen in the Chinese name, "T'ien-Shan" for the Tengri (Tanrı) Mountains (**"The Mountains of God"**) in Central Asia, a name that is still in use.

The East Turkistanian author of QB, Yusuf, could have borrowed these ancient Turkish doctrines, through Confucious. As is seen in the case of the Uygur texts. Or, alternatively, he could have collected these through direct observation and study of the community and state where he lived. This is not unlikely, since the Qarluq Turks, who constituted the great majority of the population within the Qarakhanli Empire, were for a long time one of the components of the Gök-Türk (Celestial Turkish) Empire. And the Gök-Türk Empire, in turn, borrowed many of the ideas and traditions of the Asian Hun Empire, the people of this Empire being the ancestors of the people in the new Empire. The author of **QB** lived in the easternmost part of the Turkish world, during the 11th century, and this was the region where the ancient national traditions of the Qarakhanli population were best preserved. This was a further factor facilitating the emergence of **QB, Qudatgu Bilik.**

---

(1) See TM.1, 1925, p.223; M. Khadr, **"Deux Actes de Waqf d'un Qarakhanide d'Asie Centrale", JA,** 1967, pp.305-334.

(2) See, **Islamic Encyclopaedia,** sections on **Ghaznavis,** and **Selchukides.**

(3) W. Barthold-M.F.Köprülü, "Islam Medeniyeti Tarihi" (History of Islamic Civilization) 1940, Istanbul, p.119.

(4) The modern text of **QB (Qudatgu Blik)** we used in our study is: R.Rahmeti Arat, **Qudatgu Bilik I** (text), T.D.K., İstanbul, 19478, R.Rahmeti Arat, **Qudatgu Bilik II,** (rendered into modern Turkish), T.D.K., Ankara, 1959. The manuscripts are fully described and extensive information about the author given. as well as information about the Qarakhanli Dynasty and the culture of that period. Volume III contains, in addition to the above information, a full index. (published Istanbul 1979). **Qudatgu Bilik** was previously translated into German by W. Radloff: **Das Kutadgu Bilik I** (text) St.Petersburg, 1891, and vol. II, same place, 1910. The book has also been, partially, translated into Italian (L.Bonelli, Naples, 1933), and Russian (S.E.Malov, Moscov, 1951)

(6) H. Vambéry, **Uigurische Sprachmonumente und das Kudatku Bilik,** Innsbruck, 1870, p.5

(7) O. Alberts, **Archiv für Geschichte der Philosophie, VII,** see: M.F. Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi I,** 1926, Istanbul. p.198.

(8) J. Thury, **Gifts from the Turkish Language, until the end of the Fourteenth Centruy,** MTM II, 1916. p.91.

(9) W. Barthold-trans. M.F.Köprülü, op.cit. p.119

(10) W. Barthold, **"Textbook on Central Asian Turkish History"** 1927, Istanbul. p.121

(11) W. Barthold, **Turkestan down to the Mongol Invasion,** GMS, V. 1968. p.311

(12) See Caferoğlu, **Türk Dili Tarihi II,** 1964, Istanbul. p.55

(13) M.Fuat Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi** p.197. and same author: **Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar.** 1934, Istanbul. p.27

(14) R.Rahmeti Arat, **Kudatgu Blik I,** p.XXIV and cont.

(15) A. Caferoğlu. op.cit. p.51, 57, 60, cont. Also: Same author, **La Litérature** *Turque de l'epoque de Karakhanides*, Ph. Tur. Fundamenta II, 1964. p.267, cont.

(16) H. İnalcik, **Kudatgu Bilig'de Türk ve İran siyaset nazariyeleri ve gelenekleri.**

(17) For full information on this book, look up the item "Kelileh ve Dimneh" in the Islamic Encyclopaedia.

(17) H. İnalcık op.cit. p.263

(19)A. Bombaci. **"Some Reflections on Qudatgo Bilik", M.F.Köprülü Armağanı,** 1953. Istanbul. p. 66-cont.

(20) Op.cit. p.71 -cont.

(21) Sadri Maksudi Arsal, "Türk Tarihi ve Hukuk" (Turkish History and Law), 1947. Istanbul, pp.93-97.

(22) op.cit. p.1 18. Prof. Ziyaeddin Fahri Findikoğlu also made a study of the *QB*, from the aspect of ethics, in his article *"Philosophy of Ethics among the Turks" (İş* magazine, ssue no.1, 1934, pp.1-10). It should be mentioned that even 45 years ago. Findikoğlu expressed doubts as to presence of foreign influences alleged to exist in *QB*. (Same magazine, issue no.3-4, 1934, p.166)

(24) *TM*, III, 1935, p.88.

(25) W. Barthold, *Dersler (Lessons)*, same page.

(26) *Qudatgu Bilik I*, p.XXV.

(27) Couplet 355: **"What I call Kün-toğdi is the Law itself."**

(28) Couplet 358.

(30) *QB II*,-Preface B, couplets 26 and cont.

(31) W. Eberhard, **"Çin Tarihi" (Chinese History),** 1947. p.85

(32) For details see the author's **"Türk Millî Kültürü".** (34) Chapter LII. It is worth noting that when Ay-toldi become sick, Yusuf applies only to physicians for treatment. (c. 1054-1064).

(35) Chapters LIV-LVI. It is note-worthy that Yusuf attempts to derive the words "Beg" (meaning King) and "bilgi" (meaning Knowledge or Science"), from the same root. (c. 1953).

(36) This Turkish word "Töre" was originally "Törü". It took the form "Töre" after the time of Genkhis Khan

(37) Couplet no.809.

(39) Couplet no. 5576. Original words:

"Taki bir bodunka törü bir könü,

"Kötür bir ikidin küçin kör anı"

(41) It is true that QB contains also such statements: *"A free man and a slave should not be treated the same. Treat one as a free man, and the other as a slave"*(c.2991) But one should not conclude from this that the Law accepts the institution of slavery.Because the Turkish word "qul", which is generally translated as "slave", has in realtiy a much wider and more general meaning. Every person who is under orders and has to serve a master is called a "qul". Thus, the King is the "qul" of God, and the various officials of the State are all "qul" of the King. All these "quls" are under the protection of law, and have rights under the law, and therefore cannot be considered "slaves" in the generally accepted meaning of the word.

(42) Couplet no.2422. Original words:

"Begi bolsa edgü kişi ödrümi

"Bu iki tapugçi bodun ködrümi"

(43) P.A.Boodberg, **"The Language of the T'o-pa Wei",**Harvard Journal of Asiatic Studies I), 1936, p.171.

(44) **"Tanrı qut'u Tan-hu"**

(45) **Divan-ı Lugat-it-Turk** (Besim Atalay edition) vol.II, pp.17, 25, and vol.III pp.12, 120.

(46) Sadri Maksudi Arsal, op.cit. p.287.

(47) R.Giraud, **"L'Empire des Turcs Célestes"**

1960, Paris, pp.71, 131.

(48) Orkun Monuments: II, East, 14. (Hüseyin Namik Orkun, **Eski Türk yazıları I,** 1936, p.36)

(49) B. Ögel, **Belleten,** issue no.48, p.827.

(50)Abu'l-Fazl Bayhaki, **"Tarih-i Bayhaki"** published Gani Feyyaz 1824, Teheran, p.552.

(51) B. Szasz, *"A Hunok törlénete"* 1943, Budapest. p.235.

(52) W. Eberhard,**Belleten,** 1946, issue no. 38, p.235.

(53) Sadri Maksudi Arsal, *Umumî Hukuk Tarihi,* 1944, Istanbul, p. 98.

(54) S. Maksui Arsal, op.cit. p.134.

(5For details, see: A. Şenel, *"Eski Yunanda Siyasal Düşünüş" (Political Thought in Ancient Greece) and "Republic"* (Turkich translation) vol. I, p.31-cont., 45.

(56) A.Şenel, op.cit. pp. 163, 226.

(57) A. Şenel, op.cit. p. 237-cont.

(58) Ziyaeddin Fahri Findikoğlu, **"İçtimaiyat II Metodology Nazariyeleri"** 1961, Istanbul. p.42.

(59) Sadri Maksudi Arsal, op.cit. pp.233, 261, 470.

(61) Szasz, op.cit. pp. 235, 502. (The opinions of the Roman author Salvianus).

(62) Couplet no. 590. Original words: **"Kılıncım könilik me kılkım tapuğ".**

(63) Couplet No. 639. original words: **"Bar erse yazukum kına, erk sanga".**

(64) original words. Couplet 682.
"Bu qut kelse yalanguk qutadur köni
"Tümen arzu birle talulap yir aş"

(65) Original words: Couplet 5469:
"Bu beglik küçün almading sen tilep
"Bayat birdi fazlı birle belgülep"

(66) Original words: from couplet 5947:
"Bu bagler Bayattın musallat turur"

(67) This was the title of the Asian Hun Emperor Motun. See De Groot, *"Die Hunnen der vorchristlichen zeit I"* 1921, Berlin. p.81, and Sadri Maksudi Arsal, **"Türk Tarihi ve Hukuk".** p.214.

(68) Orkun monuments: I, south, I; II east 1. (Hüseyin Namik Orkun, op.cit. I, pp.22, 28.)

(69) Orkun monuments.: I east, 25; II east 21 (Hüseyin Namık Orkun, op.cit. I, p.40)

(70) Orkun monuments: I south 9-10, II east 21 (Hüseyin Namık Orkun, op.cit.p.26) Original words: *"Tengri yarlıqaduqın üchün, özüm qut'ım bar üchün Qagan olurtım".*

(71) Orkun monuments. I east 29.

(72) Orkun monuments. 1 south 10; II north 8; I east 17, 28; II east 23, etc.

(73) Original words: couplet 2983:
"Negü beg bolur ol ay İlig qut'ı
"Kitermese qul'dan chigayliq atı"

(74) Original words. Couplet 5578.
"Ötemish bolur sen raiyyet haqı
"Sen ötrü hakıng qol ay ilchi aqı"

(75) original words: *"Qagan qut'ı taplamadı".* Monuments: II east 35.

(76) See the author's *"Türk Millî Kültürü"*, the section on "social structure".

(77) *QB, couplet 2111: "If the Ruler obeys the law, the people will obey it, too."*

(79) De Groot, op.cit. p.49, and L.Ligeti, *"Attila es Hunjai"* 1940, Budapest, p.39

(80) See Monuments: I east 12-13; Tonyuquq. Monument, west 5.

(81) Sadri Maksudi Arsal, **"Umumi Hukuk Tarihi",** p.200-cont, p.376-cont.

(82) B.Y.Vladimirtsov, "Mogolların İçtimaî Teşkilatı" (Social organization of the Mongolians), TTK. 1944. p.169.

(83) W. Schmidt, **"Der Ursprung der Gottesidee X, 3: Die asiatische Hirtenvölker",** Freiburg 1949, p.15; B. Szasz, op.cit. pp.65, 489. One should not confuse these with the Qurultay, of the Mongolians, which was a family assembly.

(84) B. Szasz, op.cit. p.494; F.Altheim, op.cit. p.138.

(85) Liu M. Tsai, **"Die chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken I",** Wiesbaden, 1958. p.43-cont.

(86) "Divan-ı Lugat-it-Türk", I", p.345.

(87) **"Türk Tarihi ve Hukuk" (Turkish History and Law),** p.120-cont.

(88) G. Doerfer. **"Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen III",** 1967, Wiesbaden. article on **"kut"** (Various meanings of **"kut"** indicated and discussed there).

(89) op.cit. p.551.

(90) **"Divan-ı Lugat-it Türk"** I, p.320; op.cit. facsimile 1941, Ankara p.161.

(92) A Caferoğlu. **"Eski Uygur Sözlüğü" (Dictionary of the Ancient Uygur Dialect)** 1968, p.177; **Divan-ı Lugat-it Türk I,** p.320.

(93) H. İnacik. op.cit. pp. 263-cont.

(94) **"Qabusnameh",** the translation by Mercimek Ahmed. 1944, Istanbul. p.320.

(95) op.cit. pp. 338, 343, 451.

(96) op.cit. p.357.

(97) **"This is certain: that a state will be long-lived or short-lived, according to whether its laws shall be good or bad", "In a republic, the number of judges should be large; otherwise everything will fall under the power of the few", "The best fortress for a Prince is the love of his Subjects. If a Prince is hated by his subjects, all the fortresses in the world cannot save him",** etc. F. Franzoni, **"La Pensée de N.Machiavel"** 1921, Paris. pp.119, 126, 192.

(98) Thucydides I. Book (Turkish translation) 1950, Ankara. p.xxix.

(99) A. Şenel, op.cit. p.143

(100) See Sadri Maksudi Arsal, **"Türk Tarihi ve Hukuk" (Turkish History and Law),** p.119

(101) Nafiz Danişman. **"Fazıl Medine Halkının Reyleri" (Farabi Tetkikleri I)** 1950, pp.17-79. Compare: Haroon-Khan Serwani, Turkish translation, I, **"Farabi'nin Siyasî Nazariyeleri" (Political Theories of Farabi),** Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi VIII, 4, 1950, pp.441-458.

(102) Hilmi Ziya Ülken, **"Islam Felsefesi Tarihi" (History of Islamic Philosophy),** 1957, Istanbul. p.170; **"Islam Ansiklopedisi" (Islamic Encyclopaedia),** article on **"Farabi".**

(103) For details, see: A.Şenel, op.cit. pp.173-179, 190-194, 196.

(104) A. Şenel, op.cit. pp.201, 211, 219.

(106) N. Danişman, op.cit. p.59-cont.

(107) A. Şenel, op.cit. pp.228, 235.

(108) A.Şenel, op.cit, pp.243-248.

(109) See: Arthur Toynbee, **"A Study of History",** London 1962, p.40-cont.

(110) E. Peterich, **"Küçük Yunan Mitologyası" (Condensed Greek Mythology)** Turkish translation) 1959, Ankara, p.31.

(111) A.Şenel, op.cit.pp. 201, 231.

(112) These points have been thoroughly treated in Michael B.Foster's **"Masters of Political Thought I".** London, 1966. pp.36, 56, 125-162.

(113) For details: Sadri Maksudi Arsal, **"Umumi Hukuk Tarihi",** pp.319-345, 364-374.

(114) **"Türk Tarihi ve Hukuk"** p.64-cont.

(115) Op.cit. p.66.

(116) W.Eberhard, **"Eski Çin Felsefesinin Esasları" (Basic Principles of Ancient Chinese Philosophy),** DTCF Dergi II, 2 (1944) pp.265-274; also Same Author, **"Çin Tarihi" (Chinese History)** pp.45-cont.

(117) For details, M. Özerdim, **"Chou'larda Türklerden gelen Gök dini" (The Heaven-Religion, derived from the Turk, during the Chu Dynasty),** Belleten, issue no. 105 (1963) pp.1-23. Also see, W.Eberhard, **"Eski Çin Kültürü ve Türkler" (Ancient Chinese Culture and the Turks),** Dil-Tarih-

Coğrafya Fakültesi Dergisi 1, (1943) pp.21-29, and same author, Ülkü issue no.92, pp.166-cont.

(118) On the subject of Turkish influences in the formation of the title **"T'ien-tzu" (The Son of Heaven)**, see: W.Eberhard, **"Eski Çin Felsefesinin Esasları" (Basic Principles of Ancient Chinese Philosophy)**, p.268, and M. Özerdim, op.cit. p.19. Also note no.121, below.

(119) W.Eberhard, **"Eski Çin felsefesinin esasları" (Basic Principles of Ancient Chinese Philosophy)**, p.270; Sadri Maksudi Arsal, **"Türk Tarihi ve Hukuk" (Turkish history and Law)**, p.64.

(120) W.Eberhard, **"Çin Tarihi" (History of China)**, p.61. O. Franke, too. in his **"Geschichte des chinesischen Reiches I"** 1930, pp.124-126, makes it clear that the conception of a bond between the State and a Heavenly God did not originally exist in Chinese political thouht.

(121) See, the Chinese text of **"Lun-yü"**, printed in Taipei, 1963, p.232, etc.

(122) G.A.Barton, as early as 1934, demonstrated that the Chinese word **"T'ien"** is identical with the Turkish word **"Tengri"**. **"Belleten"**,issue no.20, page 445.

Dünyadan Haberler:

TİBET'TEKİ DURUM

Kızıl Çin kaynaklarından dünyaya yayılan haberlerde, yeni siyasetin hürriyete dönük tarafları durmadan propaganda edilmekte ve buna bol miktarda abartma ve yalan da katılmaktadır.

*Bu konuda Tibetlilerin Amerikada yayınlanan **"U.S. News and World Report"** dergisinde çıkan ve Kızıl Çin kaynaklarından verildiği belli olan bir haberdeki yanlışların düzeltilmesi için Tibet'lilerin gönderdikleri yalanlama yazısı dikkate değer. Şunu da belirtmek gerekir: Adı geçen dergi, **"Time"** ve **"Newsweek"** den sonra Amerikanın 3. üncü sıradaki büyük haber dergisidir, ve ilk ikisinin tersine, sağ eğilimlidir. Dergide çıkan haberde: **"Tibet'te askerî idare gittikçe ortadan kalkmaktadır. Hür İktisat düzeni de yavaş yavaş geliyor. Hürriyetler gittikçe artıyor"** denilmektedir.*

Buna karşı Hür Tibet'li haber şefi Tinley Nyandak'ın gönderdiği yalanlama diyor ki: "Yazık ki, askerî idarenin gittikçe ortadan kalkmakta olduğu iddiasında hiçbir hakikat payı yoktur. Tersine, son yıllarda Tibet'teki Çin askerlerinin sayısı çok arttırılmıştır. Gerçek Tibet'in ancak yarısını kaplayan sözde "Tibet Muhtar Bölgesinde" bulunan Çin askerinin sayısı yarım milyonu aşkındır.

"Üstelik, Kızıl Çin Tibet'i ve Doğu Türkistan'ı nükleer bomba üssü olarak kullanmaktadır. Doğu Türkistandaki Lop Nor gölü bölgesi 1964'tenberi Kızıl Çin'in atom silahlarının deneme yeri olarak kullanılıyor. 1967'de, Kızıl Çin ile Sovyet Rusya'nın arası açılınca, Çinliler bazı atom tesislerini "daha emin bir yer" diye geriye çektiler, yani TİBET'e getirdiler. Şimdi Tibet çeşitli atom füzeleri ile doldurulmuş korkunç bir silah deposu halindedir.

"Yine üstelik, 1984 Mayıs ayındanberi, gûya Tibet'i kalkındırma planına yardımı dokunmak üzere, orta Tibet bölgesine Çinliler 60.000 yeni sözde teknisyen ve mühendis göndermişlerdir. Bunlar büyük huzursuzluğa yol açtığı gibi, Tibetlilerin işsiz kalmalarına da sebeb olmuşlardır. Bu gibi "teknisyen" ve "mühendis" diye gönderilen Çinli göçmenler devlet yardımıyla Tibet topraklarına yerleştirilmektedirler ve devletten iktisadî himaye görmektedirler.

"1980 Mayısında, Çin Komünist Partisi Genel Sekreteri Hu Yaobang, yapılan "büyük hataların" tamir edileceğini (bu tabir ile kızıllar Tibet kültürünün kökünden yok edilmesini ve insan haklarının tamamen çiğnenmesini kasdediyorlar), ve Tibet'te görevli Çin memurlarının %85'inin geri çekileceğini vait etmişti. Bu sözünü tuttu mu? Asla!

"Bu gerçeklerin ışığında kim Çin'in sözüne inanabilir?"

Türkistan'dan Haberler:

URUMÇİ VE PEŞAVER

Doğu Türkistan'ın merkezi Urumçi şehri ile Pakistan'daki Peşaver sehri "kardeş sehir ilan edildiler. Bunu kutlamak üzere Peşaver'den 5 kişilik bir heyet Urumçi'ye gidecek. Çinli idarecilerin teklifine uyarak bu seyahatin tarihî "İpek Yolu" boyunca karadan yapılması kararlaştırılmıştır. Böylece, Pakistan heyetinin bölgeyi yakından tanıması ve tarihî hatıralar taşıyan yerleri görmesi mümkün olacaktır.

Çin idarecileri bu "kardeş şehir" ve ziyaret hadisesini Çin ile Pakistan arasında dostluk bağlarını kuvvetlendireceği için sevinçle karşıladıklarını bildirdiler. (**The Muslim,** Peşaver, 23.9.1984)

DOĞU TÜRKİSTAN TARİHİ HAKKINDA HİNDİSTAN'DA BULUNAN ÖNEMLİ BİR ELYAZMA ESER

Dr. Timur Kocaoğlu

1979 yılında Keşmir Üniversitesine bağlı olarak kurulan Orta Asya Araştırmaları Merkezi'nin kütüphanesinde 7 bine yakın elyazma (qolyazma) eser bulunmaktadır. Farsça, Sanskritçe ve daha çeşitli dillerde yazılmış ve bugüne kadar hiç bir yerde yayınlanmamış olan bu elyazma eserleri Orta Asya Araştırmaları Merkezi sırayla yayınlamak niyetindedir. Bu elyazma koleksiyon arasında Türkistan tarihi ve medeniyeti ile ilgili eserlerin de olduğu bildiriliyor. Nitekim, bu koleksiyon içinde 3024 numara ile kayıtlı **"Safarnâma-i Türkistan"** adlı uzunluğu 25, eni 15 (santimetre) kadar olan 50 yapraktan ibaret bir elyazma bulunuyor. Keşmirî dilindeki bu elyazmanın 19.uncu yüzyılın ikinci yarısında Doğu Türkistan'a gidip gelmiş Keşmirli biri tarafından yazıldığı tahmin ediliyor.

Hâlen Keşmir Üniversitesi Orta Asya Araştırmaları Merkezi'nde çalışmakta olan bilginlerden Dr. Majid Mattoo Keşmir dilindeki bu elyazma eseri İngilizceye çevirmiş ve bu eser **"Çin Türkistanının Kısa Bir Tarihi"** adıyla 1982 yılında Srinagar şehrinde Keşmir Üniversitesi tarafından neşredilmiştir.*

"Safarnama-i Türkistan" üç bölüme ayrılmış. Birinci bölümde Doğu Türkistan'ın Kaşgar ve Hoten gibi dokuz önemli şehirinin coğrafi vaziyeti hakkında kısaca bilgi veriliyor. Ayrıca, Doğu Türkistandaki bazı dağlar, ırmaklar, kanallar, yeraltı ve yer üstü zenginlikler üzerinde de duruluyor. Meselâ, bu bölümde şöyle pasajlar var:

"Evlerin çoğu çamurdan yapılmış. Elma, erik, kaysı, dut, armut, kavun, karpuz ve üzüm yetişen bağ ve bostanlar çok sayıda. Hem ilkbahar hem de sonbaharda meyva ve sebze bol miktarda elde edilir. Her türlü sebze yetişir.

Tuz, kurşun, kükürt, güherçile, demir ve altın maden ocakları her yerde var. Pamuk büyük ölçüde yetiştirilir. At, deve, keçi, koyun, eşek ve inek sürülerine her yerde rastlanır. Irmaklarda büyük boylarda balıklar tutulur. Ormanlarda her türlü kuş ve av hayvanları bulunur."

İkinci bölümde Doğu Türkistan'ın 14.üncü asırdan 19.uncu asır ortalarına kadar olan tarihi anlatılıyor. Bu bölümde Doğu Türkistan'daki iç çekişmeler ve bu çekişmelerden faydalanan Karahitay ve Cungarların Doğu Türkistan'a yaptığı istilâlar ve Çin idaresi hakkında ayrıntılı bilgi veriliyor.

Son bölüm olan üçüncü bölümde Emir Yakub Beğ idaresi altındaki Doğu Türkistan'ın vaziyeti ve tarihî olayları üzerinde duruluyor.

"Safarnama-i Türkistan" adlı yazma eserde Doğu Türkistan'daki tarihî olaylar çok yalın (sade) bir ifade ile anlatılıyor: Meselâ, üçüncü bölümde Yakub Beğ Devlet'in Kaşgar şehrini Karahitaylar boyunduruğundan kurtarışı şöyle tasvir ediliyor:

"Kaşgar'daki Karahitayların kalesi çok mükemmel bir şekilde müdafaâ ediliyordu. Bu yüzden, Hazrat Atalık Gazi (yani Yakub Beğ Devlet) kale duvarını delebilmek için çok sayıda araç hazırladı. Atalık Gazi Yarkend'in idaresi için Hoca âilesini Naib tayin etti. Bu Hoca âilesi Andicanlılar cemaâti içerisinde çok güçlü bir âileyi teşkil etmektedir. Atalık Gazi iki bin kadar Andicanlı, Yarkendli ve Badakşilinin başında Kaşgar'a doğru yürüdü. Buzurg Han'ın yardımıyla Kaşğar halkını kurtardı ve Karahıtaylıların kalesini kuşattı. Kale duvarlarını bir kaç gün dövdüler. Karahıtaylar ondört aydan beri kale içindeydiler ve azıkları azalmıştı. Başka yol bulamayan Karahıtaylılar cebhâneliği ateşe verdilerv e kendilerini öldürdüler. Buzurg Han ve Atalık Gazi kaleye girdiler. Büyük ölçüde silah, para ve başka değerli eşyalar ele geçirildi."

"Safarnama-yi Türkistan" eserini kaleme olan kimliğini bilmediğimiz Keşmirli tarihçi Atalık Gazi diye halk arasında üne erişen Yakub Beğ Devlet'in Doğu Türkistan'daki ilk yıllarında orada bulun-

muş oluşu dolayısiyle, o zamanki tarihî olayları etraflıca anlatıyor. Bu sebepten, Keşmir Üniversitesi Orta Asya Araştırmaları Merkezi tarafından İngilizceye tercüme edilerek basılan bu eserin Doğu Türkistan tarihi ve özellikle Yakub Beğ devri üzerinde araştırma yapanl için çok yararlı olacağı şüphesizdir.

* Dr. A. M. Mattoo, **A Short History of Chinese Turkistan,** Srinagar, 1982 Sayın Erkin Alptekin 1984 yazında Hindistan'a yaptığı seyahat sırasında Keşmir Üniversitesi Orta Asya Araştırmaları Merkezi ilgilileriyle görüştüğünde bu kitap kendisine verilmiştir. Bu değerli eseri getirip tetkikimize sunduğu için kendisine teşekkür ederiz.

AN IMPORTANT MANUSCRIPT ON THE HISTORY OF EASTERN TURKISTAN

Dr. Timur Kocaoğlu

The Center of Central Asian Studies at Kashmir University, India, was established in 1979 and its library has a valuable collection of ten thousand manuscripts in Persian, Sanskrit and other languages. The Center is endeavouring to bring to light as many of these works as possible and especially those that are of academic value and interest and contain original material on the history and culture of Central Asia and Kashmir. A large number of scholars of the Center are presently engaged in editing and translating these manuscripts.

The manuscript unit of Iqbal Library, University of Kashmir has a unique manuscript under Accession No: 3024. It contains fifty folios of 25 cm X 15 cm of 11 lines each. The title of the manuscript as recorded in the Accession Register is **Safarnama-i Turkistan** which seems to be incorrect. It is not a travelogue but a historical account of Eastern Turkistan. The manuscript, written in Kashmiri language, is believed to be the work of a Kashmiri historian who seems to have traveled in Eastern Turkistan in the second half of the nineteenth century.

Dr. Abdul Majid Mattoo, a scholar of the Center, has translated the manuscript into English and the work, entitled **A Short History of Chinese Turkistan,** was published in 1982.*

The **Safarnama-i Turkistan** is divided into three chapters. The first chapter gives a brief geographical account of nine principal towns in Eastern Turkistan, such as Kashghar and Khoten. It also provides some information about mountain ranges, rivers, canals, and products of the region. For instance, we find the following passages in this chapter:

"Most of the houses are of mud. There are a number of orchards full of delicious fruit like apples, guvava, mulberries, apricots, quinces, peaches, melons, watermelons, and grapes. Both spring and autumn crops are cultivated in abundance. Vegetables of all sorts are also cultivated.

"There are mines of salt, lead, saltpetre, sulphur, and iron, Gold is also available in many places. Cotton is produced in large quantities and is spun locally.

"Horses, camels, goats, sheep, mules, and herds of cattle are found everywhere. Fish of considerable weight are taken from the rivers. The forests are full of birds and game animals."

The second chapter of the manuscript deals with the history of Eastern Turkistan from the fourteenth century down to mid-nineteenth century. In this chapter, detailed information about internal conflicts in Eastern Turkistan, about how the Qarakhitayis and the Jungarians profited from these internal conflicts to invade Eastern Turkistan, and about Chinese rule is given.

The last chapter focuses on the situation of Eastern Turkistan and historical events during the reign of Amir Yaqub Beg.

Historical events in Eastern Turkistan are told in a very simple style. For example, in the third chapter, the liberation of Kashghar from the occupation of Qarakhitayis by Yaqub Beg Devlet is described as follows:

"The Khitayi fort at Kashghar was still well protected, so to pierce the walls Hazrat Ataliq Ghazi (i.e. Yaqub Beg Devlet) prepared equipment in large quantities. He designated Hodjas as **Naib** of Yarkand. It was a powerful family of the Andijan community.

He himself marched at the head of two thousand Andijanis, Yarkandis and Badakhshis towards Kashghar. With the help of Buzurg Khan he liberated the people of Kashghar with his army and besieged the Khitayi fort. They continued to bore the walls of the fort for some days. The Khitayis were in the fort for 14 months and there was acute shortage of provisions. Finding no other alternative, they burnt themselves alive, sitting on gun powder in the fort. Buzurg Khan and Hazrat Ataliq Ghazi entered the fort. Huge booty in the shape of war material, cash, etc fell in to their hands."

The name of the Kashmiri historian who wrote the **Safarnama-i Turkistan** is not known to us. He gives us a detailed account because he himself was in Eastern Turkistan at that time) of historical events in Eastern Turkistan during the first years of Yaqub Beg, famed as "Ataliq Ghazi". Therefore, I think this work, which is being translated and published by the Center of Central Asian Studies of Kashmir University, will be very useful for those who conduct research on the history of Eastern Turkistan and specially on the period of Yaqub Bedevlet.

---

* Dr. A. M. Mattoo, **A Short History of Chinese Turkistan**,Srinagar: Kashmir University, 1982. When Mr. Erkin Alptekin visited the Center of Central Asian Studies in 1984, the director of the Center gave him the book. I would like to thank Mr. Alptekin for drawing my attention to this valuable work.

News From Turkistan:

CURE FOR ARTHRITIS

Muslim doctors (of the Uygur community) in Eastern Turkistan are now treating rheumatoid arthritis by half-submerging patients in the desert sands of Turfan. The "China Pictorial" reports that a five-star desert sanatorium has been recently founded in Turfan, for this treatment.

Cure ratios of up to 94-96 percent were recorded in arthritis, lumbago and allied diseases. (**Impact International,** London, 14-27 Sept. 1984).

Urumchi and Peshawar Become Twin Cities

Urumchi, in Eastern Turkistan, and Peshawar, capital of Frontier Province of Pakistan, are declared twin cities. A five-member delegation, headed by the Mayor, from Peshawar, is scheduled to visit Urumchi in November 1984, to celebrate this.

The Chinese have suggested that the journey from Peshawar to Urumchi take place by land, along the historic "Silk Road", to give the delegation an opportunity to see the historic sights and people better. Chinese spokesmen welcomed this visit, as it would promote closer friendship between Pakistan and China. (**The Muslim,** Peshawar, 23.Sept.1984)

HABERLER

İslâm Dünyasından Haberler:

436 Türkistanlı Hacı Adayının Macerası

Bundan önceki yıllarda Çin'den Hacca gitmek için müsaade alabilenlerin sayısı bir yıl içinde 100 kişiyi hiç aşmamıştı. Bu yıl 1000 kişiye izin çıktı. Bunların içinde Doğu Türkistanlı olan 436 kişinin izin koparabilmesi ve yolculuğu çok güç olmuş büyük azim ve fedakârlık istemiştir.

Çin soylu Hacı adayları için de zordu. Ama Türkistanlılar için bu zorluk katkat fazlaydı. Bu yıl Mekke'ye gelen 3 milyon Hacı'nın seyahatine hiç benzemiyordu. Mesela, Hotan'dan yola çıkan bir hacı adayı önce Doğu Türkistan'ın merkezi Urumçi'ye gitmek ve oradaki Çin makamlarından pasaport almak zorundaydı. Sonra Çin'in başkenti Peking'e gitmek ve oradaki Pakistan elçiliğinden vize almak gerekiyordu. Sonra tekrar Urumçi'ye gidilecek ve en sonunda yola çıkılacaktı. Bu Cin icindeki seyahatler çok sıkıntılı oldu ve 7200 kilometre tutan yollar ancak 3 ayda aşılabildi. Ama azim ve iman kuvvetliydi, ve bütün güçlüklere dayanıldı. Eylül'de yapılacak Hac için Mayıs başında harekete geçilmişti.

Bütün izinler tamamlandıktan sonra Hacı adayları "Çapan" denilen topuklara kadar uzanan kalın hırkalarına sarındılar ve Hac yolculuğu başladı. Önce adaylar yürüyerek Doğu Türkistan'ın en batısındaki Kaşgar şehrine gittiler ve orada toplandılar. Bundan sonra yüksek dağları aşarak Pakistan'da Ravalpindi şehrine gitmeye sıra gelmişti. Üç gün sürecek olan bu tehlikeli yolculuk için Çin Hükümetinin hazırladığı otobüslere bindiler. Yol çok soğuk olacaktı, ama hırkaları kalındı. Yiyeceklerini de yanlarına almışlardı. 4593 metre yüksekliğindeki dağ geçitlerini aşarak Pakistan'a vardılar. Aralarında 50 kadar hanımlarını da getirmişlerdi. Bir de 8 yaşlarında çekik badem gözlü kız çocuğu vardı.

Çin hükümeti beraberinde yalnız 200 dolar götürmelerine izin vermişti. Bu para yol için bilet almaya bile yetmezdi. Bunun için yanlarına değerli işleme eşya ve halılar almışlardı. Bunları ve hanımların taktıkları mücevherleri satacak ve yol masrafı yapacaklardı.

Bazı Pakistan gümrük memurları zorluk çıkardılar. Türkistanlıların beraberinde getirdikleri eşyaya el koydular. Böylece hacı adayları Pakistan'da sınır bölgesinde takılıp kaldılar. Paraları yoktu. Eşyalarına da el konulmuştu. Suudi Arabistan elçiliği de onlara vize vermedi. Çünkü parasız olduklarından Arabistan'da yolda kalacaklarından endişe ediliyordu. Izdıraplı bekleyiş devresi başladı. Pakistan Devlet Başkanı Ziya-ül-Hak durumu haber alınca çok yakın ilgi gösterdi. Hemen emir verdi ve gümrükte alıkonulan bütün malları Türkistanlılara geri verildi. Başka yardımlar da yapıldı. Çin-Pakistan sınırından Ravalpindi'ye kadar Türkistanlı hacı adayları Pakistan hükümetinin sağladığı otobüsler tarafından bedelsiz taşındılar. Hacı adaylarının barınacağı iki binayı Pakistan'da oturan hemşehrileri onlar için satın almışlardı. Ama bu binaların gerekli tamirini Pakistan hükümeti yaptı. Burada kalacak hacı adaylarının yiyeceklerini de Pakistan hükümeti verdi. Bir yetkili her gün uğrayıp hacı adaylarının sağlık durumlarını yokluyor ve bir ihtiyaçları olup olmadığını soruyordu.

Ama bu sefer Suudi Arabistan elçiliği vize vermedi. Çünkü Hac mevsimi fazla yaklaşmıştı ve gününde yetişemiyecekleri belliydi. Böylece, bu 436 Türkistanlı bu yıl Hac'a gidemediler. Ama geri dönmekde istemiyorlardı. Çünkü dönerlerse, bir dahaki sefere Çin'den çıkmak için izin alamıyacaklarını düşünüyorlardı. Böylece, gelecek Hac mevsimine kadar beklemeye koyuldular. Çin Hükümeti bir heyet gönderdi ve onlara, geri dönmelerini, dönerlerse gelecek yıl için onlara yine Hac izini verileceğini söylediler. Bir hayli tereddütten sonra, aralarından 100 kişi bu vaat üzerine döndüler. Diğerleri şimdilik tereddüt içindeler.

Ya gelecek yıla kadar bekliyecekler, yahut ta dönüp tekrar gelmenin bütün zahmetine ve masrafına bir ikinci kere katlanacaklar.

*Daha erken hazırlıklara başlamış olan 700 civarında Türkistanlı ise Hacı olup döndüler. (**The Muslim** ve **Arab News, 21.9.1984**).*

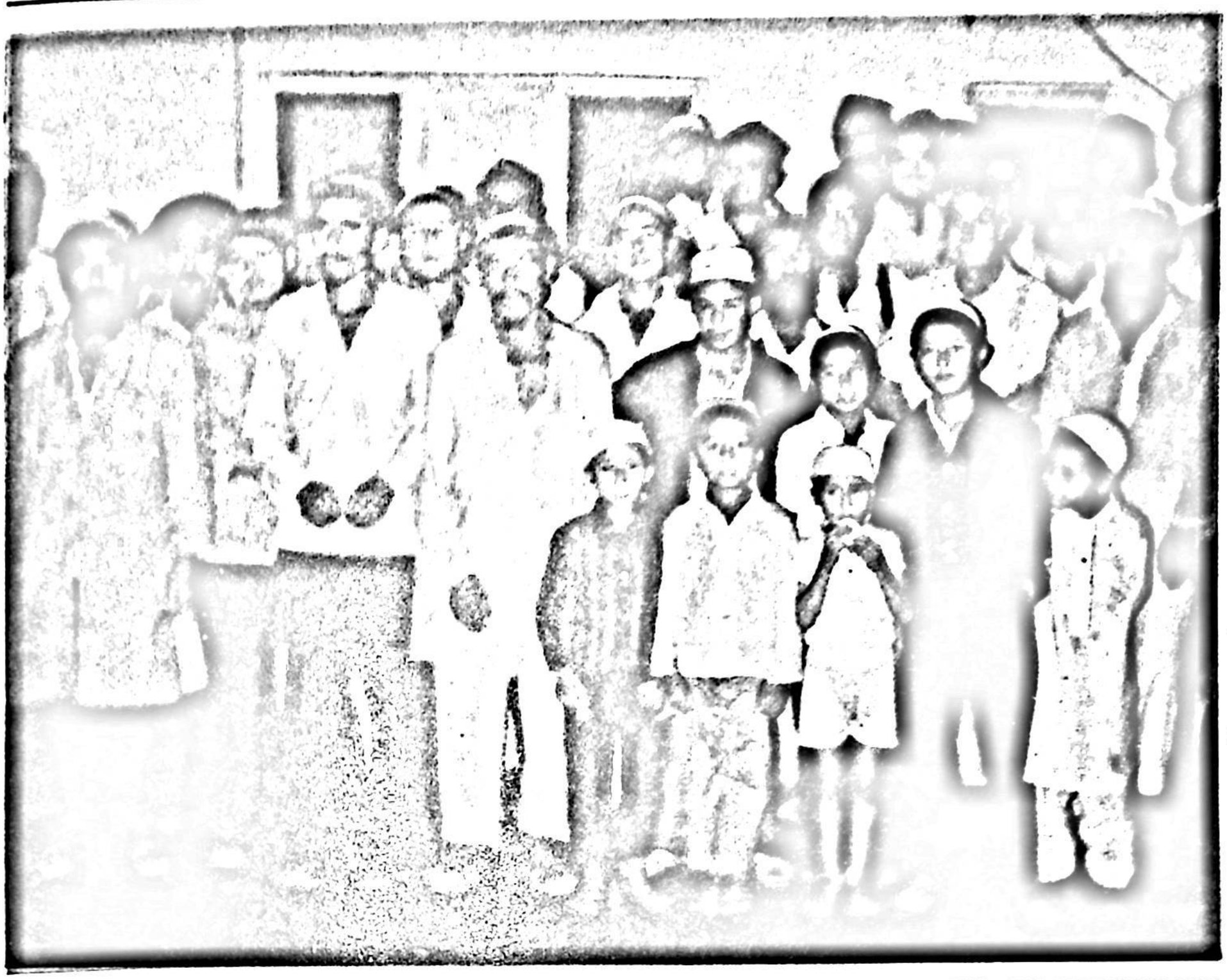

Hac işlemlerinin gecikmesi yüzünden Pakistan'da bekleyen Doğu Türkistanlılar... İslâmın hür ve mübârek havasını teneffüs etmek uğruna çekilen zahmetler...

Eastern Turkistanians, set out to perform the Hajj, waiting in Pakistan... Willing to suffer all hardships, to breath the free air of the Islamic World.

ينتظر الحجج من تركستان الشرقية بسبب تأخّر معاملات الحج فى باكستان... يتحمّلون الصعاب فى سبيل حرية الاسلام المبارك

Özbek Bakan Azledildi.

(7.Ağustos.1984 BBC): "Pravda Vostoka" gazetesinde yayınlanan bir bildiriye göre, "Özbek" sosyalist cumhuriyetinin Pamuk İşleri Bakanı "Osmanov" komünist partisinden çıkarılmış ve K.P. tarafından bakanlık görevinden azledilmiştir. Bildiride sebeb gösterilmemektedir.

TÜRKELİ KOMİTESİNİN KURULUŞ BİLDİRİSİ

1 Mart 1984 tarihinde Batı Almanya'nın München şehrinde "TÜRKELİ" adında bir cemiyet kurulmuştur. Kurucuları, yaşları otuzun altında ve çeşitli meslek sahibi, babaları Türkistan'dan gelmiş Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı gençlerdir.

TÜRKELİ adı ve TÜRKELİ komitesi herkesin malumudur, çünkü: TÜRKELİ demek "Türkistan" yani Türk Yurdu demektir. Mesela, bir makalesinde merhum Mustafa Çokayoğlu, "Türkistan demek TÜRKELİ demektir" diye tarif etmiştir. (Türkeli Dergisi, 1951 sayı. 1 sh. 6, München-Batı Almanya)

Meşhur tarihçi merhum Zeki Velidi Toğan da: "Türkistan, Türk kelimesinin farsça-istan-eki ile birleşmesinden hasıl olan -Türk Ülkesini- ifade eder" der. (Yeni Türkistan Dergisi, 1927 sayı. 5-6, sh. 31 İstanbul)

Türkeli komitesi ilk olarak 20 Mart 1950 senesinde Batı Almanya'nın München şehrinde kurulmuştu. Türkistan Türkleri lehçelerinde ve Rusça olmak üzere iki ayrı dilde Türkeli adıyla dergi çıkarmıştır.

Türkeli komitesi, Türkistan'ın milli istiklal mücadelesi tarihinde önemli yer tutar. Onun Türkistan'ın milli istiklali uğrunda başlattığı mücadele, Rus komünistlerini rahatsız etmiş ve hala da rahatsız etmektedir. Mesela, Kazakistan'ın başkenti Alma Ata'da günlük olarak Rus dilinde yayınlanmakta olan "Kazakstanskaya Pravda" adındaki gazete 18 ve 20 Aralık 1983 günkü baskılarında "Türkeli idealinden" şikayet etmiştir.

Türkeli komitesinin vaktiyle Türkistan'ın milli istiklali için başlattığı mücadele hakkında Z.V. Toğan'ın "Türklüğün Mukadderatı üzerine" adlı kitabıyle Hasan Oraltay'ın "Alaş" adlı eserlerinde geniş bilgiler verilmiştir.

Vaktiyle Almanya'da kurulan Türkeli komitesi bazı sebepler yüzünden faaliyetini durdurmak ve dergilerini de kapatmak mecburiyetinde kaldıktan sonra, aynı gayeye hizmet etmek maksadıyla 25 Mart 1962 tarihinde Türkiye'nin İzmir şehrinde "Büyük TÜRKELİ" dergisi yayınlanmaya başlanmıştır. Devamlı olarak 10 sayı çıkan dergi daha sonra yayınına ara vermiş ve tekrar çıkarılmaya başlanmıştır. Adı geçen "Kazakstanskaya Pravda" gazetesi Hasan Oraltay'a bu faaliyetlerinden, yani Büyük Türkeli dergisini çıkarmasından dolayı hücum etmiştir.

1968 senesinde gene İzmir'de "Türkeli" adıyla çıkarılan ve devamlı olarak 12 sayı yayınlanan dergi de "Türkeli komitesinin" başlattığı ulu gayeye hizmet etmiştir. Adı geçen dergiyi Moskova TV'si ekranda göstererek ve bazı Sovyet gazeteleri de makale neşrederek şiddetle hücum etmişlerdir.

Yeni kurulan Türkeli Cemiyeti işte yukarıda özetlenen Türkeli komitesinin ve Türkeli dergilerinin "İz basarları" yani devamıdır. Gayesi, Türkistan'ın millî davası için çalışmaktır. Bu maksatla, genç nesile milli davasını anlatmak, milli kültürünü, örf-âdetini unutturmamak, dinî ve millî bayramlarını kutlamak, millî tarihimizi ve dinî vecibelerimizi öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak gibi faaliyetlerde bulunacaktır. Millî folklorumuzu da öğrenip yaşatmaya çalışırken, kendi aramızda yardımlaşma imkanları da aranacaktır. Hür dünyadaki bütün Türkistanlılarla ve Türkistan davası, kültürü ve tarihi üzerinde araştırma yapan kişi ve kuruluşlarla temasa geçme yolları aranacaktır. Yeni kurulan TÜRKELİ cemiyeti yukarıda açıklanan gayesine uygun olarak çeşitli toplantılar tertip edecektir.

Yeni kurulan TÜRKELİ cemiyeti Türklüğe hizmeti ülkü edinen, Türkistan davasını benimseyen Türkistanlılar ve Türkistan dostlarıyla, gayesi uğrunda işbirliği yapmaya hazırdır.

Yeni kurulan Türkeli cemiyeti, Türkistan'ın millî birliğine karşı olmayan, Türkistanın millî istiklali için elinden geldiği kadar hizmet edecek olan, kabilecilik yapmayan, Türkçülük ülküsünü benimseyen ve Türkiye Cumhuriyetinin millî menfaatlerine ters düşen tavır ve hareketi olmayan, Alman kanunlarına karşı saygılı olan herkesi kendi bünyesinde görmek ister.

Yukarıda da belirtildiği gibi TÜRKELİ cemiyeti yaşları otuzun altında gençler tarafından kurulmuştur. Bu işe yaşı büyük, tecrübesi olduğu sanılan kimselerin başlaması için çok beklenildi, birçok teklifler yapıldı. Fakat, büyük ATSIZ'ın:

"Hiç düşündün mü niçindir yaşamak?
Bir görev yapmak içindir yaşamak.
Er kişiysen görevin neyse, başar,
Zevke eğlenceye hayvan da koşar."

dediği gibi düşünenlerin sayısının az olduğu anlaşıldı. Şahsî menfaat ve şöhret peşinde koşanlar, kabilecilik, kısır çekişme vesaireden vakit bulamıyanlardan bir netice çık-

madı. Ve onun için de bu işe biz gençler başladık.

Kurulduğundan beri geçen kısa süre içinde TÜRKELİ cemiyetine tebrik ve başarı dileklerini bildiren birçok telgraf ve mektup gelmiştir. Bizlere destek olacaklarını bildiren, çeşitli fikirlerini de yazan İstanbul, Ankara, Salihli ve diğer yerlerdeki ülküdaş kardeşlerimize şükranlarımızı sunarız.

Yeni kurulan TÜRKELİ cemiyeti, bazı yayınlar hazırlığına da girişmiştir. Bununla ilgili olarak 1944 senesinde kurulan "Şarkî Türkistan Cumhuriyetinin" 40.cı yıl dönümünü de kutlamaya hazırlanıyor.

TÜRKELİ cemiyetinin diğer faaliyetleri hakkında "Türkeli Bülteninin" ilerideki sayılarında açıklama yapılacaktır.

TÜRKELİ Komitesinin haberleşme adresi:

Postfach: 380245
8000 München 38
W. Germany

İdare heyeti üyeleri:
Başkan: İsmail Pınar
Başkan yard.: Himmet Uslu
Kasiyer: Ebubekir Mergen
Sekreter: Mutella Uluçay
Sekreter yard.: Canıbek Oraltay
Muhasip: Nebi Uslu
Türkeli cemiyeti kurucu üyeleri:
1) Cuma Savaş
2) İsmail Pınar
3) Ebubekir Mergen
4) Himmet Uslu
5) Murat Türkistanlı
6) Abbas Filiz
7) Yusuf Biçer
8) Erdoğan Hakim
9) Yunus Uluçay
10) Mütella Uluçay
11) Nebi Uslu
12) Canibek Oraltay
13) Temir Mergen

(Yukarıdaki beyanname metnini, haber olarak, aynen veriyoruz. Yaşlı bazı kişilerin görevden kaçındıklarını ima eden kısımlar hakkında dergimiz tarafsızlığını korumaktadır ve bir yorum yapmamaktadır - DTS.)

Türkiye'den Haberler:

ARTAN İLGİ

İstanbul'da çıkan en büyük tirajlı günlük gazetelerde bu yakınlarda Doğu Türkistan hakkında seri halinde röportaj yazıları yayınlandı. Bu, eskisine göre, büyük alaka canlanmasını göstermektedir. Bu yazıları yazanlar tecrübeli gazeteciler olup, sırf bu röportajları yapmak üzere durumu yerinde görmek için Kızıl Çin'e ve Doğu Türkistan'a gitmişlerdi. Çıkan bu röportajlarda başlıca 2 noktada yazarların görüşlerinin biribirine uyduğu göze çarpmaktadır:

1- Mao'nun devrine göre büyük ölçüde iyileşme tesbit ediliyor. Bu iyileşme, hem sefaletten biraz kurtulma ve hayat seviyesinde yükselme, hem de hoşgörü ve hürriyet sahasında iyileşme şeklindedir. Ama, her iki yönden de henüz Hür Dünyanın seviyesine erişilebilmiş değildir. Şu hususlarda ittifak halindeler: İyileşmeye doğru gidiş devam etmektedir.

2- Doğu Türkistan halkı sınırların ötesinde yaşıyan Türk ve Müslüman kardeşlerine karşı çok derin ve kuvvetli bir sevgi ve alaka beslemektedirler. Onları gördükleri zaman bu duygularını en coşkun şekilde ifade ediyorlar. Ve bu coşkun ifadeden dolayı idareciler kimseyi cezalandırmıyor.

ARTRIT TEDAVİSİ

*Doğu Türkistan'ın (Uygur cemaatinden) Müslüman doktorları Turfan'da hastaları yarı bedenlerini çölün kumlarına gömerek romatizmalı artrit, lumbago ve benzeri hastalıkları tedavi etmektedirler. "China Pictorial" dergisinin bildirdiğine göre sırf bunun için Turfan'da beş yıldızlı bir hastahane kurulmuştur. Başarı nispetleri %94-96' ya kadar yükselmektedir. (**Impact International,** Londra, 14-27 Eylül, 1984)*

اخبار من تركستان

معالجة مرض المفاصل

يقوم اطباء تركستان الشرقية المسلمون (من جماعة الايغور) في طورفان بمعالجة مرض المفاصل ذات الروماتيزما ومرض الاعصاب والامراض المشابهة لهما بدفن نصف جسم المريض تحت رمال الصحراء .

وقد افادت مجلة جينا بكتوريال (China Pictorial) بانه تاسست في طورفان مستشفى مجهزة بالوسائل اللازمة خصيصا لهذا الغرض ، وان نسبة النجاح في معالجة هذه الامراض تتصاعد الى ٩٤ - ٩٦ ٪ .

(Impact International, Londra, 14–27 Eylül, 1984)

NEWS

News from The World:

REDUCED OPPRESSION AGAINST ISLAM

Latest news from China indicates continued partial relaxation of the oppression against Islam being practised in Communist China. Almost all the news originates from official sources, and and is therefore not reliable. For example, the numbers of Muslims living in China today vary in different statements from 14 million (government figure) to 115 million (UNI estimate). The number of mosques now re-opened for worship is given by the government as 12,000. This number cannot be checked. But it is certain that formerly almost every mosque was closed and that now many mosques are open for worship.

It is still forbidden to give religious instruction to people under 18, and it is also a crime for young people under 18 to "participate in religious activities". But it is reported that this last measure is not strictly enforced and that many young people do go to Mosques to pray.

Among further concessions to Islam, the government has announced that it is going to permit Muslims in China not to work for 1 day of each Id in the year, and that Muslims are to be permitted to eat beef or mutton (instead of pork). Arab States are also to be permitted to set up an Islamic Center in Canton (with their own money), and to build a tomb for Ibn Abi Waqqas, the Muslim who spread Islam in China.

In an interview, the Chinese Foreign Minister admitted that the recent concessions to Islam were for the purpose of pleasing West Asian Muslim States, specially the Arab countries. The Minister said that religion has a great influence in these countries, "even to swaying their foreign policies". He added that, for this purpose, "we are constrained to learn to toy with some religious activities".

The Chinese Communist newspaper, "People's Daily", published a report claiming that "sex, pornography, and other foreign evils" were equal with religion in being evil things. But President Li Xianan, asked for his opinion on this, stated that "religion is not a pollution"

However, the government has also taken "some measures" against the "religious fervour which is spreading among Muslims". (7 July 1984. UNI. New Delhi)

In 1984, Red China shall permit 1000 Muslims to make the Hadj, it was announced. At their own expense. How the 1000 are to be chosen, among the many more who desire to make the Hadj, was not stated. (Arab News. 25 August 1984)

Another concession is that a Muslim limited stock company was permitted to be formed in Urumchi, with the name "Urumqui Islamic Association". The shares are 200 Yuan (80 U.S. Dollars) each. The new company has opened its first shop in Urumqui, selling İslamic goods and scriptures.

The company plans to start Islamic printing presses, food processing plants and food-selling shops, and also open a Muslim restaurant in Peking, in Xian, and near Hongkong. Capital is expected to come both from Muslims in China and from foreign countries. (Saudi Gazette.14.9.984)

Announcement issued by Türkeli Committee

In Munich, West Germany, on March 1, 1984, the "Türkeli" society was founded. The founders are below the age of thirty, have diverse occupations, have parents emigrated from Turkistan, and are Turkish citizens.

The names Türkeli and Türkeli committee are familiar to everybody because it means "Turkistan": Turkish mother country. As Mustafa Çokayoğlu states: "Turkestan means Türkeli." (Türkeli Dergisi, 1951, vol.1, p.6, Munich, W.Germany) The famous historian Prof. Z.V. Togan also stated: "The Turkish word Turkistan with its persian suffix -istan- means Turkish territory." (Yeni Turkistan Dergisi, 1927, vol. 5-6, p.31, Istanbul, Turkey)

On March 20, 1950, Türkeli committee was established at first in Munich, W.Germany. It published a journal in two languages: Turkish dialects and Russian.

In the Turkestani National Liberation Movement, Türkeli committee has an important position. Its activities in this field

angers Soviet communists. For example, on December 18 and 20, 1983, in the "Kazakstanskaya Pravda", published in Kazakhstan's capital Alma-Ata, the "Ideals of Türkeli" were attacked. Türkeli's activities in the National Liberation Movement are fully described in the books of Prof. Z.V.Togan, **Türklüğün Mukadderati üzerinde,** and Hasan Oraltay, **Alaş.** After the first Türkeli committee had to cease its activity due to unfortunate circumstances, a journal named **Büyük Türkeli was published on the same ideological path beginning on March 25, 1962 in Izmir, Turkey. With a pause after the tenth issue, the journal resumed its publication. "Kazakstanskaya Pravda" attacked Hasan Oraltay because of his role in this journal. Again, in 1968 in Izmir, the late Hamza Uçar and Mr. Şirzat Doğru published a journal of twelve issues serving the same great cause, This journal was attacked by Moscow's TV network and in several articles in soviet newspapers.**

The newly established Türkeli society is a continuation in the same ideological path. Its goal is to serve Turkestan. It will explain to the young generation the national cause, remind them of their cultural and ethnical heritage, celebrate with them national and religious holidays, and teach them the foundations of their history and religion. Combined with these cultural activities, mutual assistance among members in daily problems is envisaged. Individuals, organizations, and institutions working on Turkestani cause and history are welcome to contact us. For these activities, the new Türkeli society will arrange seminars and lectures.

The new Türkeli society is prepared to cooperate with everybody who believes in the Turkestani cause or sympatizes with it. Every person not opposing Turkestan's national unity and interest, not opposing the Turkish Republic's national interests, and obeying German laws is welcome.

This society was founded by persons under thirty. The older generation was supposed to do it but did not. As the great Atsız says:

Have you ever thought about the meaning of life?

It is to fulfil a duty.

If you are a man, you shall do it.

Only animals run after pleasure alone.

There were not enough people thinking in the same pattern. Striving for personal advantage, greed made them fail. Seeing this, the young generation took the initiative.

Since the establishment of this society, it received many letters and telegrams congratulating and promising support. The society wishes to express gratitude to all friends.

Various publications are being prepared. The 40th anniversary of the "Şarki Turkestan Republic/Eastern Turkestan Republic", founded in 1944, will be celebrated. In a "Türkeli Bulletin" other activities will be announced.

Adress of the **Türkeli Society:**
Postfach 380245
8000 Munich 38
W. Germany

Executive members:
President : Ismail Pinar
Vice President: Himmet Uslu
Treasurer : Ebubekir Mergen
Secretary : Mutella Uluçay
Ass. Secretary: Canibek Oraltay.
Accountant : Nebi Uslu

Founding members: 1- Cuma Savaş, 2- Ismail Pinar, 3- Ebubekir Mergen, 4- Himmet Uslu, 5- Murat Türkistanli, 6- Abbas Filiz, 7- Yusuf Biçer, 8- Erdoğan Hakim, 9- Yunus Uluçay, 10- Mütella Uluçay, 11- Nebi Uslu, 12- Canibek Oraltay, 13- Temir Mergen

UZBEK MINISTER DISMISSED

7 August 1984 (B.B.C.): A report of a meeting of the Buro of the Communist Party Uzbekistan central Committee, published in "Pravda Vostoka", said that USMANOV, "Uzbek" SSR Minister of the Cotton Ginning Industry, had been "expelled from the CPSU and relieved of his duties."

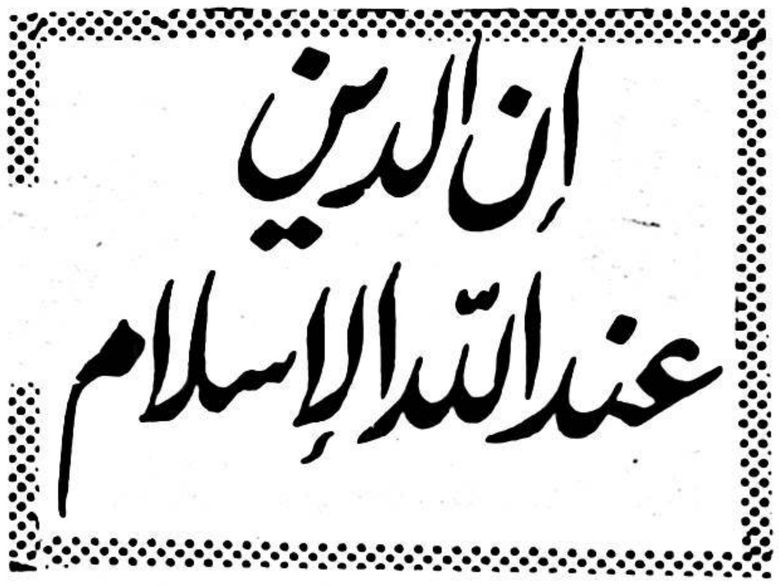

ÜLKER

her çeşidinde, ayrı bir lezzet sunar.

OKUNACAK KİTAPLAR

YAZARIMIZ ERGUN GÖZE'NİN ÜÇ KİTABINI
OKUYUCULARIMIZA TANITMAKLA MUTLUYUZ.

BAHARİYE MENSUCAT

BM
BAHARİYE MENSUCAT

HALIDA ve KUMAŞTA

KALİTE

TEK KELİMEYLE

BAHARİYE

Bahariye Mensucat Mamülleri
Saf Yeni Yün Damgası Taşır

BAHARİYE
MENSUCAT
SANAYİİ VE
TİCARET A.Ş.
HALI VE KUMAŞ FABRİKALARI

TOZSUZ
ALTIN® TEBEŞİRLERİ

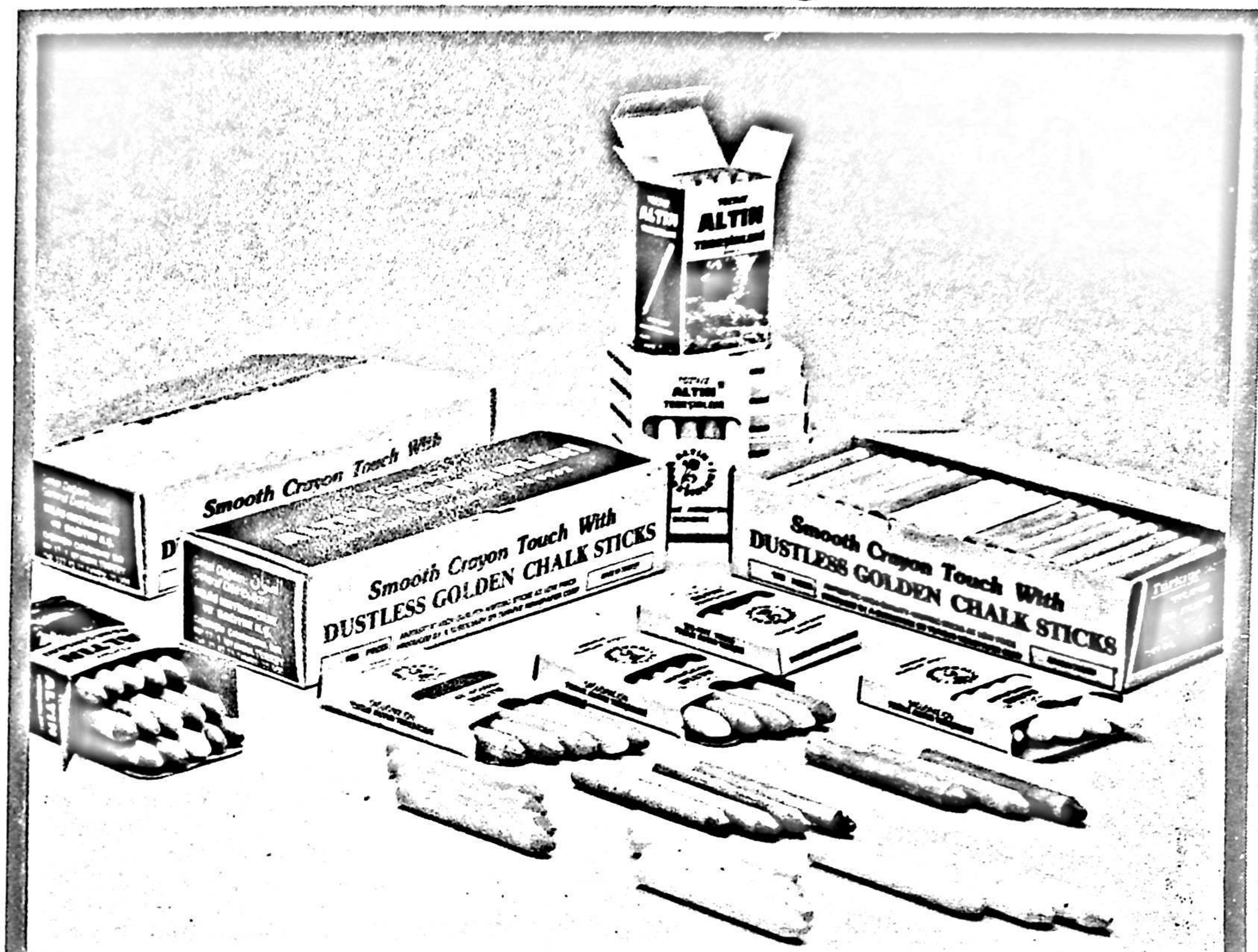

ÖZELLİKLERİ

1- Tozsuzdur
2- Allerji yapmaz
3- Saç dökmez
4- Antiseptiktir.
5- Uzun ömürlü, ekonomik
6- Yumuşak, tahtayı çizmez
7- Eli yormaz, sağlamdır
8- Silikozis hastalığı yapmaz.

SPECİAL QUALİTİES OF "ALTIN" BRAND DUSTLESS CHALKS

1- They are dustles.
2- Lasts langer and is economic.
3- Is healthful.
4- Doesn't give harm to hair.
5- No allergy.
6- Doesn't cause silicosis.

طباشير الذهب بدون غبار
تصنع بيضاء وملونة
طباشير الذهب بدون غبار
مميزات طباشير الذهب بدون غبار

- اقتصادية واطول عمرا
- لاتسبب مرض سليكوزيس
- لاتولد الحساسية
- لاتثير غبرة مطلقا
- مضادة للجراثيم
- لاتسبب سقوط الشعر

GENEL DAĞITIM - GENERAL DİSTRİBUTOR

İHLAS MATBAACILIK ve DAĞITIM A.Ş.
Cağaloğlu-Çatalçeşme Sk.17 İSTANBUL/TURKEY
Tel: 512 14 24 (8 hat) Telex: 22.000 Yuas tr.

VİDEO MU?

Grundig'den dilediğinizi alın...

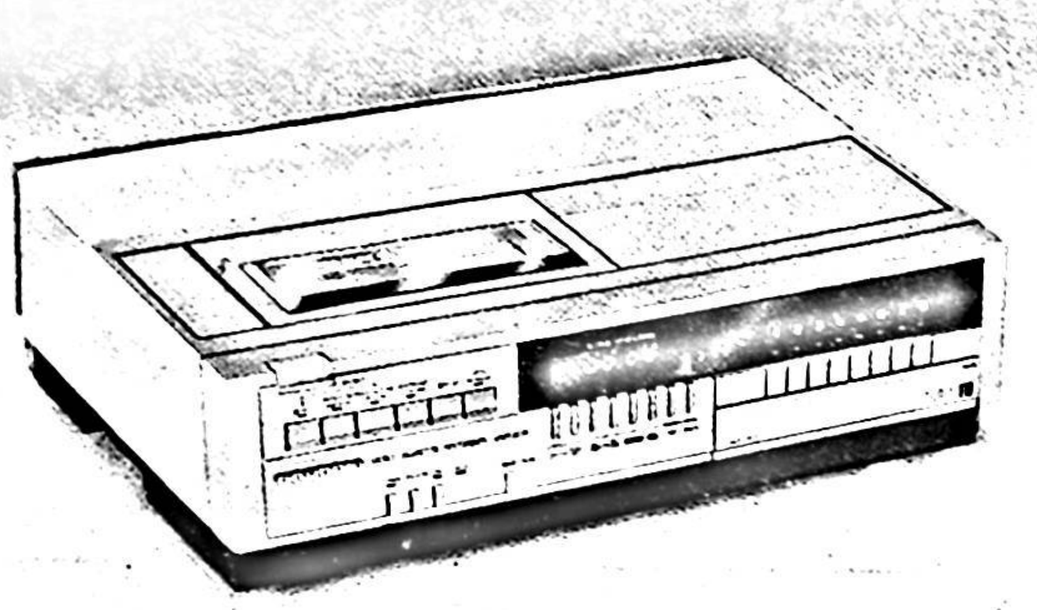

İster Grundig VCR 2020
(Beta Sistem)

İster Grundig Video 2000
(Süper Sistem)

**Videonuzun markası " Grundig"se, güvenli bir yatırım yaptığınıza inanın.
Grundig, elektronik dünyasında, yeniliğin ve sağlamlığın simgesidir.
Seçiminiz Grundig olsun... Gönlünüz rahat olsun!**

Grundig VCR-2020

Grundig şimdi ülkemizde, Beta Sistem video üretimine de başlamış bulunuyor: Grundig VCR-2020.
Grundig teknolojisinin elektronik cihaz üretimindeki köklü tecrübesinin ve geliştiriciliğinin benzersiz bir ürünü olan Grundig VCR-2020'yi, şimdi, Grundig satıcınızda inceleyebilirsiniz.

Grundig VCR-2020'de bulacağınız özellikler:
- Yaygın Beta kayıt sistemi
- Geriye doğru renkli izleme
- L-830 video kasetiyle üç saat 35 dakikalık kayıt süresi
- VHF ve UHF tuner
- 8 güne kadar, bir programı önceden programlayarak otomatik kaydetme imkanı
- Dokunmatik kumanda tuşları
- "0000"da hafızalı dijital sayaç
- Görüntüyü izleyerek hızlı ileri ve geri sarma imkanı

Grundig Video 2000

Tüm dünyada kullanılan üç sistemden (Video 2000-VHS-Beta) diğer ikisinde bulunmayan özelliklere sahiptir.

- 2X4: 8 saat yayın yapan aile boyu kaset
- Kafa ömrünü 3000 saatin üzerine çıkaran özel sistem
- Kasetin süresini, kalan ve geçen zamanı dakikası dakikasına gösteren bilgisayar
- İstenen programın otomatik olarak ve anında bulunmasını sağlayan APF sistemi
- Elle düzeltmeyi gerektirmeyen, hassas görüntü kalitesi sağlayan DTF sistemi
- 99 günlük süre içinde, 5 ayrı programı kendi kendine kaydeden bilgisayarlı sistem

GRUNDIG

"videoda yenilik, üstünlük"

CİHAN
ŞİRKETLER GRUBU
Barbaros Bulvarı No: 137 Yıldız-İstanbul Tel: 136 94 00 (9 hat)

DOĞU TÜRKİSTAN'IN SESİ FİYAT LİSTESİ

— Türkiye İçin Beher Sayısı: 750 TL.
— **Yıllık Abone Bedeli:**
Müesseseler için: 3000 TL. Kişiler için: 2000 TL.

YURT DIŞI FİYATLARI:

— Beher Sayısı

8 Amerikan Doları
28 Suudî Arabistan Riyali
15 Batı Alman Markı
300 Belçika Frankı
40 Fransız Frankı

YURT DIŞI YILLIK ABONE BEDELLERİ:

— Yıllık Abone (4 sayı)

Müesseseler İçin:	Kişiler İçin:
30	15 Amerikan Doları
110	55 Suudî Riyali
50	25 Batı Alman Markı
1200	600 Belçika Frankı
160	80 Fransız Frankı

قائمة الاسعار لمجلـــة صوت تركستـــان الشرقية

داخل تركيا:

- ثمن النسخة الواحدة : ٥٠٠ ليرة تركية
- قيمة الاشتراك السنوي للأفراد: ٢٠٠٠ ليرة تركية
" " للمؤسسات: ٣٠٠٠

في الخارج:

بدل اشتراك سنوي

ثمن النسخة الواحدة	للأفراد :	للمؤسسات
٨ دولار امريكي	١٥ دولار أميركي	٣٠ دولار أمريكي
٢٨ ريال سعودي	٥٥ ريال سعودى	١١٠ ريال سعودي
١٥ مارك ألماني	٢٥ مارك ألماني	٥٠ مارك ألماني
٣٠٠ فرنك بلجيكي	٦٠٠ فرنك بلجيكي	١٢٠٠ فرنك بلجيكي
٤٠ فرنك فرانسي	٨٠ فرنك فرانسي	١٦٠ فرنك فرانسي

Subscription terms of
VOICE OF EASTERN TURKISTAN
for countries other than Turkey:

Single issues:

8 U. S. Dollars
28 Saudi Arabian Riyals
15 West German Marks
300 Belgian Francs
40 French Franks

Yearly Subscription Rates:
(Comprising 4 issues)

Normal Rate for Institutions:	Reduced Rate for Private Persons:
30	15 U.S. Dollars
110	55 Saudi Arabian Riyals
50	25 West German Marks
1200	600 Belgian Francs
160	80 French Francs

Banka Hesap No: 4922/1 ve 540003 Yusufpaşa Şubesi AKBANK/İstanbul

1 boya pazarlamasında
NUMARA

22 ARALIK Perşembe 1983

Türkiye

"BİR BİLENE SORALIM" Kitabı (Cilt 3) Kupon 19

YIL : 14 SAYI 4005 FİATI 30 LİRA ADRES: Cağaloğlu, Çatalçeşme Sokak 17/2 İSTANBUL TELEFONLAR Müd. 520 87 82 - 527 42 71 Yaz İşl. 526 37 79 Telex: 22 000 GAZETEMİZ PAZAR GÜNLERİ YAYINLANMAZ

Cemiyetin her kesimi programı müsbet karşıladı

Esnaf ve Sanatkârlar

● Orta halli vatandaşlar için programı "ideal" bulduklarını söyleyen Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu Genel Başkanı, "Esnaf kredilerinin 3-4 puan ucuzlatılmasını olumlu karşılıyoruz. Ancak, kefalet kooperatif kredilerinin ucuzlatılmasını bekliyoruz" şeklinde konuşuyor.

İş adamları ve sanayiciler

● İşadamları, hükümet programının bütün vatandaşları ilgilendiren konulara önemle ve ağırlık verdiğini belirterek, programı umut verici bulduklarını söylerken, mevduat getirilerinin kontrollü olarak artırılmasının halkı tasarrufa yöneltileceğini söylediler.

Banka çevreleri

● Mevduat getirilerinin yükseltilmesine dair olarak yürürlüğe giren yeni uygulamayı müsbet karşılayan banka çevreleri, "Bunun halka faydası vardır. Çünkü enflasyona karşı ayakta kalmanın başka çaresi yoktur" dediler.

'Bu iş yürür'

Ortadoğu ile münasebetler gelişiyor

BAŞBAKAN, S. ARABİSTAN MALİYE BAKANI'NI KABUL ETTİ

● Turgut Özal hükümeti AET ile ilişkilerini koyduğu ilkeler çerçevesinde sürdürürken Ortadoğu ülkeleri ile yakın münasebetler kurup müşterek yatırımlara gidecek. Bu konudaki kararlarla kalkınmakta olan bölgeler hükümet tarafından sağlanıyor.

ANKARA (A.A) — Başbakan Turgut Özal, Suudi Arabistan...

ANKARA (A.A) — Başbakan Turgut Özal, Suudi Arabistan...

● Hükümet programında, yıllardır hal çaresi bekleyen meselelere aktif tedbirler getirilmesi, sokaktaki vatandaştan sanayiciye kadar her kademede tasvip gördü.

HABER MERKEZİ — Turgut Özal Hükümeti'nin programını TBMM'de okumasını müteakip cumhuriyet tarihi "en önemli" ilanlarından biri olarak "Bu iş yürür" şeklinde fikir beyan ediyorlar. Ekonomimizin sağlamlaştırılması, vergi sisteminin gözden geçirilmesi, mevduat faizlerinin artırılması, ihracatçılığın özendirilmesi, serbest piyasaya dayalı ekonomik modelin...

Devamı 6. Sayfada

Hükümet programı bugün görüşülüyor

● Görüşmelerde MDP adına Turgut Sunalp, Halkçı Parti adına Necdet Calp konuşacak. 17 milletvekili de şahsi fikirlerini açıklaması üzere söz aldı.

ANKARA (BÜRO) — Turgut Özal Hükümeti'nin...

Tekirdağ Malkoçoğlu Sigara Fabrikasında gezen Cumhurbaşkanı Kenan Evren, yetkililerden bilgi aldı. Fabrikayı gezdikten sonra "Burası neresi kokuyor" diyen Kenan Evren fabrikanın tütün kısmına, imalat ve paketleme bölümlerinde incelemeler yaptı.

(Foto: Yusuf Kobaner)

Kenan Evren, Beykoz Deniz Lisesi'ni gezdi

● İstanbul'da incelemelerine devam eden Cumhurbaşkanı, dün saat 14.00'de Beykoz Denizcilik ve Su Ürünleri Meslek Lisesi'ni ziyaret etti.

İSTANBUL (TMA) — Cumhurbaşkanı Kenan Evren, dün Beykoz Denizcilik ve Su Ürünleri Meslek Lisesi'ni ziyaret etti. Cumhurbaşkanı Evren, okulda...

Cumhurbaşkanı, bugün Gazeteciler Cemiyetini ziyaret edecek

HABER MERKEZİ — 19 Aralık pazar günü saat 16'da İstanbul'da Sabahattin Cumhurbaşkanı Kenan Evren Sayın [illegible] Gazeteciler Cemiyetini ziyaret edecek.

جريدة تركية

تركية جريدة يومية تصدر من استانبول و توزع فى جميع انحاء التركية وهى جريدة مرغوبة جدية تزيد المحبة و الفراح فى قلوب القراء الكبار و الصغار

Le journal réconfortant Türkiye Quoitidien Politique

"TÜRKİYE GAZETESİ" est un quoitidien publié à Istanbul et distribué dans la Turquie entière. C'est un journal apprécié, distrayant, sérieux et reéconfortant.

Türkiye GAZETESİ

"ensuring peace of mind"

is

a daily published in Istanbul and distributed all over Turkey

Huzur veren gazete...

Türkiye GAZETESİ

"TÜRKİYE GAZETESİ" İstanbul'da günlük olarak yayınlanır ve bütün Türkiye'de dağıtımı yapılır.

Aranan, sevilen ciddi ve huzur veren bir gazetedir.

ADRES: Cağaloğlu, Çatalçeşme Sok. 17/2 **İSTANBUL**

Tel : 512 14 24 (8 hat) **Telex:** 22000 Yuas tr.